

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ – ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Διδακτορική Διατριβή

**«ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΡΙΖΙΚΗ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ
ΑΝΗΛΙΚΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΒΛΕΨΗ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΠΟΙΝΩΝ»**

Α.Μ. Υποψ. Διδ. 302040

Υποψήφιος Διδάκτορας: Σταματάκης Δ. Νικόλαος

Τριμελής Επιτροπή

Καθ. Σαρρής *Νεοκλής*
Καθ. Μαγγανάς *Αντώνιος*
Καθ. Λαμπροπούλου *Έφη*

Προοίμιο

*“Στον αξιομακάριστο
πατέρα μου, **Διονύσιο
Σταματάκη**, που τόσο
νωρίς με άφησε...
(05/02/2004)”*

Καμία επιστημονική έρευνα δεν αποτελεί ατομικό και ανεξάρτητο δημιούργημα· και η παρούσα διατριβή δε θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση αυτού του ρητού. Συνεπώς, θα ήθελα να εκφράσω τη βαθύτατή μου ευγνωμοσύνη:

Στην εντιμότατη Τριμελή Επιτροπή μου: τον Καθηγητή Νεοκλή Σαρρή για την εμπιστοσύνη του στη συγγραφή της παρούσας διδακτορικής διατριβής, τον Καθηγητή Αντώνιο Μαγγανά για την υποστήριξη του όλο το διάστημα και ιδιαίτερα την Καθηγήτρια Έφη Λαμπροπούλου για την υπομονή με τη συνεχή υποβολή διορθώσεων και σχολίων της.

Στο Διεθνές Ινστιτούτο Θυματολογίας (INTERVICT) του Πανεπιστημίου του Tilburg (NL) και στον Καθ. Marc Groenhuijsen για τη φιλοξενία τους ως επισκέπτη ερευνητή.

Στο Καθολικό Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών (BE) και στον Καθ. Frank Fleerackers για τη φιλοξενία τους ως επισκέπτη υποψήφιο διδάκτορα.

Στο αξιότιμο Ίδρυμα ‘Προποντίς’ για την οικονομική και ηθική του συμπαράσταση στο έργο μου.

Στην οικογένειά μου και ιδιαίτερα στη μητέρα μου Ειρήνη.

*«Whoever fights monsters
should see to it that
in the process he does not become a monster
[...] when you look into an abyss,
the abyss also looks into you»*

Friedrich Nietzsche

Προ-Εισαγωγικό Σημείωμα

Έγκλημα – Τιμωρία – Περισσότερο Έγκλημα. Θύματα, παραβάτες και τα μέλη της κοινωνίας, όλοι εγκλωβισμένοι σε ένα φαύλο κύκλο, όπου η εγκληματικότητα φέρει την τιμωρία και η τιμωρία με την σειρά της, περισσότερο έγκλημα.

Η ανάγκη για ριζική αλλαγή του καθεστώτος αντιμετώπισης της ανήλικης παραβατικότητας βρίσκεται πάντοτε στο επίκεντρο κάθε συζήτησης γύρω από το λειτουργία και αποτελεσματικότητα του συστήματος της Ποινικής μας Δικαιοσύνης. Η παρούσα διδακτορική διατριβή εξετάζει θέματα που αφορούν τη νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα, την ενδυνάμωση του ισχύοντος συστήματος στην κατεύθυνση της στήριξης των ανηλίκων, στην κατάργηση (ή απόλυτη ελαχιστοποίηση) του εγκλεισμού και στην ανάπτυξη νέων εναλλακτικών μορφών πρόληψης και αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων.

Τα παρόντα και πλήθος άλλα ζητήματα αποτελούν αντικείμενο της εν λόγω εργασίας. Παράλληλα, προβάλλεται η Επανορθωτική Δικαιοσύνη ως μια αισιόδοξη λύση, ικανή ίσως να καλύψει μερικώς ή και ολικώς τα ‘κενά’ και τις δυσλειτουργίες της Ποινικής μας Δικαιοσύνης για τους Ανήλικους. Διεθνείς έρευνες επιβεβαιώνουν την πολυεπίπεδη αποτελεσματικότητά της, εντούτοις, ‘γεννιούνται’ ερωτήματα του τύπου: κατά ποιο τρόπο είναι δυνατή η μετάβαση από τη θεωρητική ‘αρένα’ στην πράξη; Πως θα μπορούσε το υπάρχον σύστημα κανόνων της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης να αποτελέσει το ιδεολογικό υπόβαθρο της σωφρονιστικής πρακτικής και στην Ελλάδα;

Οι απαντήσεις σε όλα τα παραπάνω αποτελούν τον πυρήνα της παρούσας εργασίας, η οποία επιδιώκει να απαντήσει στα ερωτήματα με βάση το ότι:

Η Υποστήριξη των Ανηλίκων είναι Ευθύνη Όλων μας.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	10
Κεφάλαιο Πρώτο: <u>Αναλύοντας τον Όρο «Επανορθωτική Δικαιοσύνη»</u> <u>(Restorative Justice)</u>	
I) Οριοθετώντας την Επανορθωτική Δικαιοσύνη	21
II) Οι Κύριες Μορφές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης για τους Ανήλικους	26
i. Το Διαμεσολαβητικό Σχήμα μεταξύ Θύτη και Θύματος (<i>Victim - Offender Mediation</i>).....	28
ii. Η Διάσκεψη (<i>Conferencing</i>)	31
- Η Οικογενειακή Διάσκεψη (<i>Family Group Conferencing</i>)	33
- Μικρές Ομαδικές Διασκέψεις (<i>Small Group Conferencings - Wagga Wagga Model</i>).....	34
iii. Η Κοινωφελής Εργασία (<i>Community Service</i>)	36
iv. Οι Κύκλοι (<i>Circles</i>)	39
III) Οι Μηχανισμοί Διαφοροποίησης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης	41
i. Τρόποι Επανόρθωσης	42
- Η Ενσυνείδητη Επανόρθωση (<i>Deliberative Restoration</i>)	42
- Η Εξαναγκαστική Επανόρθωση (<i>Coercive Restoration</i>)	44
ii. Απονομή Δικαιοσύνης	47
- Η Ηθική Δικαιοσύνη	48
- Η Νομική Δικαιοσύνη	50
iii. Κοινωνική Ηθική	53
IV) Οι Κριτικές στις Μεθόδους της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης	54
i. Επανορθωτική Δικαιοσύνη... Η «εύκολη λύση»	55
ii. Επανορθωτική Δικαιοσύνη... Η «δυσανάλογη λύση»	56
iii. Επανορθωτική Δικαιοσύνη... Η «δυσεφάρμοστη λύση»	57

V) Οι Διεθνείς Τάσεις: Παραδείγματα προς Μίμηση και Αποφυγήν	58
---	----

Κεφάλαιο Δεύτερο: Επανορθωτική Δικαιοσύνη ή Παραδοσιακή Δικαιοσύνη

I) Η Συνάφεια της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης με τις Κριτικές του Ποινικού Συστήματος Ανηλίκων	65
i. Αποτελεσματικότητα	67
ii. Νομικές Εγγυήσεις	70
iii. Δριμύτερες Αντιδράσεις στη Νεανική Εγκληματικότητα	72
iv. Οι Ανάγκες των Θυμάτων	74
II) Ποια είναι τα Σημεία Διαφοροποίησης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης από το Παρόν Ποινικό Σύστημα Ανηλίκων στην Ελλάδα;	75
i. Πρώτο Σημείο: η Τιμωρία των Ανήλικων Παραβατών	75
ii. Δεύτερο Σημείο: η Αναμόρφωση των Ανήλικων Παραβατών	80
iii. Τρίτο Σημείο: η Κοινωνική Προστασία και Δημόσια Ασφάλεια	84
III) Η Δυνατότητα Επιτυχίας της Μεταφοράς των Πρακτικών της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα	90
i. Η Ανάπτυξη ενός Ενισχυμένου Αναμορφωτικού Συστήματος Δικαιοσύνης Ανηλίκων	93
ii. Η (πιο) Περιορισμένη Επιβολή των Στερητικών της Ελευθερίας Ποινών σε Ανήλικους Παραβάτες	93
IV) Ενστάσεις και Αντιρρήσεις στην Εφαρμογή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης	96
i. Η Αρχή της Νομιμότητας	96
ii. Η Αρχή της Αναλογικότητας	102
iii. Εθελοντισμός ή/και Εξαναγκασμός	106
V) Συμπεράσματα	108

Κεφάλαιο Τρίτο: Το Ελληνικό Ποινικό *Status Quo*

I) Είδη και Τάσεις της Εγκληματικότητας Ανηλίκων στην Ελλάδα	115
II) Τι Αναμένει ο Ανήλικος Παραβάτης από τη Σύγχρονη Ελληνική Ποινική Δικαιοσύνη;	124
i. Η Προστασία της Ανηλικότητας	124
ii. Περί Μεταχείρισης του Ανηλικού Παραβάτη (Γενικώς)	125
iii. Η Μεταχείριση των Παραβατών Ηλικίας 13-21 ετών (Ειδικώς)	127
- Εφήβων	127
- Μετεφήβων / Νεαρών Ενήλικων.....	128
III) Το Ελληνικό Νομικό και Θεσμικό Πλαίσιο (τα Άρθρ. 121-133)	
Ερμηνεία-Εφαρμογή	130
i. Ορισμός (Άρθρ. 121)	130
ii. Τα Αναμορφωτικά Μέτρα (Άρθρ. 122).....	134
iii. Τα Θεραπευτικά Μέτρα (Άρθρ. 123)	141
iv. Η Μεταβολή ή Άρση των Μέτρων (Άρθρ. 124)	145
v. Η Διάρκεια των Μέτρων (Άρθρ. 125)	147
vi. Ανήλικοι Ποινικά Ανεύθυνοι (Άρθρ. 126)	147
vii. Ανήλικοι Ποινικά Υπεύθυνοι (Άρθρ. 127)	148
viii. Περί Πταισμάτων Ανηλίκων (Άρθρ. 128).....	151
ix. Η Απόλυση Υπό Όρο (Άρθρ. 129)	151
x. Η Εκδίκαση Μετά την Συμπλήρωση του 18 ^{ου} Έτους (Άρθρ. 130)	156
xi. Η Έναρξη Εκτέλεσης της Απόφασης Μετά τη Συμπλήρωση του 18 ^{ου} Έτους (Άρθρ. 131)	158
xii. Συρροή (Άρθρ. 132)	160
xiii. Περί Νεαρών Ενήλικων (Άρθρ. 133)	163
IV) Γενικές Παρατηρήσεις	164
i. Αναφορικά με τους Ανήλικους	164
ii. Αναφορικά με τους Νεαρούς Ενήλικες	165
iii. Συμπεράσματα.....	167

Κεφάλαιο Τέταρτο: Η Υπό Αμφισβήτηση Ποινική Δικαιοσύνη Ανηλίκων

I) Τα 'Ευαίσθητα Σημεία' της Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων	171
i. Η Αναγνώριση των Δικαιωμάτων του Θύματος	171
ii. Τα Όρια του Ποινικού Σωφρονισμού	172
iii. Η Αναστολή της Ποινής	175
iv. Η Ποινική Συνυπευθυνότητα και η Πιθανότητα Προτροπής των Γονέων/Επιτρόπων του Ανηλίκου στη Διάπραξη Αξιοποιών Πράξεων.....	177
v. Ο Κίνδυνος Παθολογικοποίησης Ψυχικών Φαινομένων	179
vi. Η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων	181
vii. Η Άσκηση Αστυνομικής Βίας	185
viii. Τα Κέντρα Προσωρινής Κράτησης Ανηλίκων.....	186
- Το Ισχύον Δίκαιο	186
- Η Ισχύουσα Πραγματικότητα	188
- Παρατηρήσεις	190
ix. Ο Έλεγχος του Σωφρονιστικού Συστήματος.....	194
x. Η Απονομή της Δικαιοσύνης Υπό Δημοσιογραφικό 'Θόρυβο'	194
xi. Τα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων	197
- Στη Θεωρία	197
- Στην Πράξη	198
- Παρατηρήσεις	203
xii. Η Χάραξη μιας Ενιαίας Αντεγκληματικής Πολιτικής	204
II) Τα Πορίσματα Ερευνών της Υποτροπής Νεαρών Κρατουμένων:	205
i. Σε Αριθμούς και Ποσοστά.....	206
ii. Στην Πραγματικότητα	208
iii. Τελικά Πορίσματα	211
III) Το Ζήτημα του Μετασχηματισμού και η Εγκατάλειψη του Σωφρονιστικού Ιδεώδους	212

IV) Επανορθωτική Δικαιοσύνη: ‘Διέξοδος’ Και για την Ελληνική Δικαιοσύνη Ανηλίκων;	216
--	-----

Κεφάλαιο Πέμπτο: ‘Εμφυτεύοντας’ την Επανορθωτική Δικαιοσύνη Και στο Ελληνικό Ποινικό Σύστημα

I) Κατασκευάζοντας ένα Επανορθωτικό Μοντέλο Δικαιοσύνης για την Ελλάδα	221
II) Τα Απαραίτητα Συστατικά ενός Επικείμενου Συστήματος Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα	225
i. (Επαν)ένταξη	226
ii. Συνάντηση και Αποζημίωση	227
iii. Συνυπολογισμός και Επανορθωτική Μεσολάβηση	229
III) Τα Μείζονα και ‘Ευαίσθητα’ Σημεία στην Ανάπτυξη της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα	231
i. Εφαρμογή και Καθυστερήσεις	232
ii. Η Αρχή της Αναλογικότητας	234
iii. Η Αρχή της Εθελοντικής Συμμετοχής	236
iv. Αμεροληψία και Ουδετερότητα	237
IV) Η Κατασκευή ενός Λειτουργικού Πλαισίου για την Επανορθωτική Δικαιοσύνη: Οι Διαδικαστικές Εγγυήσεις και τα Λειτουργικά Πρότυπα ενός Ελληνικού Επανορθωτικού Συστήματος Δικαιοσύνης	239
i. Η Καθιέρωση και Οριοθέτηση του Δικαιώματος της Νομικής Συμπαράστασης	239
ii. Ο Νέος Ρόλος του Δικαστή Ανηλίκων	242
iii. Η Άμεση και Αρμονική Στελέχωση της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων.....	245
iv. Η Διάθεση Ευκαιριών Επανόρθωσης Πριν (Εντός Σωφρονιστικών Καταστημάτων) και Μετά την Έκτιση της Ποινής.....	248
v. Η Εισαγωγή των Διαμεσολαβητικών Μοντέλων στα Σχολεία	251

vi.	Η Ανάπτυξη του Θεσμού της Κοινοτικής Αστυνόμευσης	255
vii.	Η Ανάμιξη της Ελληνικής Κοινότητας και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων	257
viii.	Η Ενθάρρυνση των Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων	259
ix.	Η Δημιουργία Γραφείων Υπηρεσιών Νεολαίας	263
x.	Η Γεφύρωση του Χάσματος μεταξύ Θεωρίας και Πράξης	265
xi.	Η Εκπαίδευση και Κατάρτιση των Ανηλίκων Παραβατών	267
xii.	« <i>Prisoners are also Citizens</i> » – Η Ευαισθητοποίηση και Ενημέρωση του Ευρύτερου Κοινού.....	271
V)	Επανορθωτική Δικαιοσύνη και Δικαστήρια Ανηλίκων	273
i.	Τα «Δικαστήρια Νέων» (<i>Teen Courts</i>)	273
ii.	Συμπεράσματα	274
Επίλογος.....		279
Βιβλιογραφικά		290
Παραρτήματα		
Παράρτημα 1: R (83) 7		316
Παράρτημα 2: R (87) 18		320
Παράρτημα 3: R (87) 20		328
Παράρτημα 4 : R (88) 6		333
Παράρτημα 5: R (92) 16		337
Παράρτημα 6: R (92) 17		354
Παράρτημα 7: R (99) 19		360

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το ποινικό σύστημα αποτελούσε ανέκαθεν πεδίο έντονων ελπίδων και διαψεύσεων. Στον όρο «ποινικό σύστημα» συμπεριλαμβάνουμε όλους τους διοικητικούς και δικαιοδοτικούς τομείς που συντελούν στη λειτουργία απονομής της ποινικής δικαιοσύνης (αστυνομία, εισαγγελία, δικαστήρια, σωφρονιστικά καταστήματα), παρόλο που στην κοινωνιολογία του εγκλήματος αμφισβητείται έντονα το κατά πόσον η χαλαρή επικοινωνία που αναπτύσσεται ανάμεσα σ' αυτούς τους τομείς επιτρέπει να τους αποδώσουμε συνολικά το χαρακτήρα 'συστήματος'¹. Ωστόσο, η ένταξη του ποινικού συστήματος στο θεσμικό πλαίσιο του κράτους δικαίου και η ικανότητά του να εκφράζει γενικότερα συμφέροντα εξασφαλίζει μια σχετική συναίνεση γύρω από το «αυτονόητο» της ύπαρξής του – έστω και σαν 'αναγκαίο κακό', - χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι δε διαπερνάται από κρίσεις που κλονίζουν τη νομιμοποίησή του. Απ' αυτή την άποψη, το ποινικό σύστημα μπορεί μεν να εμφανίζεται ότι επιτελεί μια 'γενικού συμφέροντος' κοινωνική αποστολή, παράλληλα όμως συνιστά τον κυριότερο μηχανισμό άσκησης του κρατικού μονοπωλίου φυσικής βίας². Αυτή η θεμελιώδης αμφισημία του ποινικού συστήματος καθορίζει αποφασιστικά την ποιότητα των παραμβάσεων του στις συγκρούσεις και αντιθέσεις εντός του κοινωνικού βίου.

Μπροστά, λοιπόν, σε αυτόν τον αμφίσημο θεσμό της ποινικής δικαιοσύνης, η παραπάνω εικόνα αποτελεί μέχρι και σήμερα, κατά ένα μεγάλο μέρος, μια πραγματική και σύντομη περιγραφή του σύγχρονου ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος.

Τα τελευταία χρόνια έχουμε δει πλήθος μελετών, εκθέσεων και επιτροπών να επικρίνουν την αποτυχία του σωφρονιστικού μας συστήματος (κυρίως τις φυλακές και τα σχολεία κατάρτισης) και των λοιπών ιδρυμάτων που έχουν

¹ Hulsman, L. και de Celis, B.J. 1997: 7

² Weber (1958), σύμφωνα με Sterling, J.S. και Wilbert, E.M. 1987: 67-89

χτιστεί και χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων διακοσίων ετών. Οι υπάρχουσες στατιστικές περί θεμάτων σωφρονιστικής φύσεως εμφανίζονται να αμφισβητούν την αποτελεσματικότητα της θεσμικής επεξεργασίας στην αποκατάσταση των ενήλικων και ανήλικων εγκληματιών.

Ίσως ήταν εξ αρχής μη ρεαλιστικό να αναμένεται ότι τα ιδρύματα αυτά θα μπορούσαν να είναι αποτελεσματικά. Ένα ίδρυμα είναι ιδανικό για μια τεχνητή κατάσταση ανεξάρτητη από τις περιστάσεις που επικρατούν στην εξωτερική κοινωνία, που είτε συμβάλλουν στη διατήρηση της έννομης συμπεριφοράς, είτε παράγουν την εγκληματικότητα. Οι ίδιες οι περιστάσεις του περιορισμού προσδίδουν στα σωφρονιστικά καταστήματα το χαρακτηριστικό της πλαστότητας ενός υποκατάστατου³.

Αυτή η κατάσταση συνοδεύεται από το γεγονός ότι τοποθετούμε στα ιδρύματα όλους τους τύπους παραβατών – τον ‘απλό’ παραβάτη, τον υπότροπο, τους απροσάρμοστους, τους αλκοολικούς, τους εξαρτημένους και στις περιπτώσεις των νεαρών, ακόμη και εκείνων των οποίων η παραβάση αποτελεί απόρροια γονικής παραμέλησης και έλλειψης ισορροπημένης οικογενειακής εστίας. Επίσης, συνοδεύεται από το γεγονός ότι είθισται να στελεχώνουμε τα εν λόγω ιδρύματα με το λιγότερο-εκπαιδευμένο ή ανεκπαίδευτο προσωπικό.

Η παρούσα διατριβή, βασιζόμενη σε όλες τις προαναφερθείσες παρατηρήσεις, εστιάζεται στη περιγραφή και αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος ανηλικών της Ελλάδος, καθώς επίσης στην ανεύρεση πιθανών λύσεων των προβλημάτων που το διέπουν.

Ωστόσο, δύο σημεία θα πρέπει να διευκρινιστούν από την αρχή αυτής της έρευνας. Το *πρώτο* είναι ο ακριβής προσδιορισμός του αντικειμένου της προσπάθειας για αναμόρφωση του σωφρονιστικού μας συστήματος· και το *δεύτερο*, τα όρια μέχρι τα οποία μπορεί να επεκταθεί το ενδιαφέρον της εν λόγω προσπάθειας.

³ Perlson, G.R. 1975: 3-4

Ένα πρώιμο ερώτημα που γεννιέται είναι τι ακριβώς νοείται ως αναμόρφωση του σωφρονιστικού μας συστήματος. Θεωρείται αρκετή προς επίτευξη του στόχου αυτού η αναμόρφωση και εκσυγχρονισμό του Σωφρονιστικού Κώδικα που αφορά τους ανήλικους και σε ποια έκταση: βελτίωση κάποιων διατάξεών του για υιοθέτηση νέων θεσμών ή καθολική αντικατάστασή του από ένα κώδικα με διαφορετικούς θεσμούς και ρυθμίσεις; Ή μήπως το ενδιαφέρον δεν πρέπει να στραφεί προς τον καθεαυτό Σωφρονιστικό Κώδικα, δηλ. στο κατά πόσον αποτελεί από επιστημονική άποψη ένα άρτιο νομοθέτημα, αλλά προς το πραγματικό και συνολικό πρόβλημα του Ποινικού μας Συστήματος, το οποίο αφού εντοπιστεί και αντιμετωπιστεί, να ακολουθήσουν οι αναγκαίες νομοθετικές μεταβολές⁴;

Θα ήταν λογικό ο ερευνητής να αναζητήσει την απάντηση στο προηγούμενο βασικό ερώτημα στην ανάγκη που οδηγεί στην κίνηση προς αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος. Η ανάγκη αυτή μπορεί να έχει δύο αφετηρίες: πρώτον, τη διαπίστωση ότι το ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα δε λειτουργεί αποτελεσματικά, δηλ. δεν εκπληρώνει το βασικό σκοπό που η Πολιτεία έθεσε και που συνίσταται στην κοινωνική αναπροσαρμογή των κρατουμένων, δηλ. κυρίως στην πρόληψη της υποτροπής τους στο έγκλημα. Δεύτερον, τη διαπίστωση ότι το ίδιο σύστημα δε λειτουργεί ικανοποιητικά, όπως δηλαδή θα ταίριαζε στο σημερινό νομοθετικό καθεστώς και στο κοινωνικοπολιτιστικό επίπεδο της χώρας μας.

Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι η ανάγκη για αναμόρφωση του γενικού σωφρονιστικού μας συστήματος δεν ξεκινά από την πρώτη παραπάνω αφετηρία, δηλ. από τη διαπίστωση ότι το σύστημα δεν λειτουργεί αποτελεσματικά, αλλά από τη δεύτερη. Αυτό στηρίζεται στα ακόλουθα:

- Η αποτελεσματικότητα των επιμέρους θεσμών ενός σωφρονιστικού συστήματος ελέγχεται συνήθως από τη μέθοδο παρακολούθησης της

⁴ Οι προτεινόμενες νομοθετικές αλλαγές παρατίθενται και αναλύονται στο τελευταίο κεφάλαιο της διατριβής.

συμπεριφοράς του ατόμου μετά από την υποβολή του στο υπό έρευνα μέτρο (*follow-up study*)⁵. Αλλά σήμερα, τέτοιες έρευνες είναι ελάχιστες στη χώρα μας.

- Το γεγονός ότι, από το σύνολο των ατόμων και συγκεκριμένα των ανηλίκων που καταδικάζονται κάθε χρόνο ένα χαμηλό ποσοστό δεν υποτροπιάζει στο έγκλημα, δε σημαίνει ότι το σωφρονιστικό σύστημα λειτουργεί αποτελεσματικά.

Έτσι, καταφαίνεται ότι η αποτελεσματικότητα του ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος είναι, αν όχι ανύπαρκτη, τότε οπωσδήποτε άγνωστη. Εντούτοις, η ανάγκη για αναμόρφωση είναι ανεξάρτητη από την ενδεχόμενη διαπίστωση της έλλειψης ή έστω μειωμένης αποτελεσματικότητάς του ποινικού και σωφρονιστικού συστήματος. Συνεπώς, η εν λόγω ανάγκη για αναμόρφωση θα πρέπει να ανταποκρίνεται στη νομοθετική παράδοση της χώρας μας.

Επιπλέον, όταν γίνεται λόγος για αναμόρφωση του σωφρονιστικού συστήματος θα ήταν λάθος να έρχεται στο μυαλό απλώς και μόνον η αναμόρφωση του Σωφρονιστικού Κώδικα. Ο Σωφρονιστικός Κώδικας περιορίζεται στη ρύθμιση των τρόπων, ή καλύτερα των μεθόδων, έκτισης των στερητικών της ελευθερίας ποινών και μέτρων ασφαλείας. Οι μέθοδοι αυτοί, αφενός προσδιορίζονται από τον προκαθορισμένο σκοπό της στέρησης ελευθερίας και αφετέρου η αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται από τα μέσα που διατίθενται για την επίτευξη αυτού του σκοπού.

Από τη στιγμή, λοιπόν, που θα καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι η αναμόρφωση του σωφρονιστικών διατάξεων στο πλαίσιο της αναμόρφωσης του σωφρονιστικού συστήματος κρίνεται απαραίτητη, είναι αναγκαίο να εξετάσει τις πιθανότητες μεταρρύθμισης των διατάξεων που αναφέρονται:

α) στο σκοπό που επιδιώκει το σωφρονιστικό σύστημα (σκοπό του σωφρονισμού).

⁵ Αλεξιάδης, Σ. 1983: 13

β) στις μεθόδους υλοποίησης των μέσων προς πραγμάτωση του σκοπού του σωφρονισμού· και

γ) στα μέσα που διατίθενται για την επίτευξη του πιο πάνω σκοπού⁶.

Οι κατηγορίες διατάξεων που δεν βρίσκονται μόνο στον Σωφρονιστικό Κώδικα αποτελούν αντικείμενο εξέτασης της παρούσας εργασίας. Εάν ο ελληνικός Σωφρονιστικός Κώδικας χρήζει ριζικής ή μερικής τροποποίησης, αυτό θα αποφανθεί στην πορεία της έρευνας.

Εν τούτοις, η παραδοσιακή μέθοδος μεταχείρισης ανήλικων εγκληματιών γίνεται αναμφίβολα ολοένα πιο αναποτελεσματική και οικονομικά ασύμφορη, τόσο που οι νομοθέτες, όσο και οι ίδιοι οι πολίτες αναζητούν διαρκώς εναλλακτικές προσεγγίσεις στο παρόν πρόβλημα. Γι' αυτό θα δοθεί έμφαση στην ανάπτυξη του σωφρονιστικού μας συστήματος, που παρέχει αποδοτικό έλεγχο και ουσιαστική αναμόρφωση στους ανήλικους που παραβιάζουν τον νόμο.

Η εισαγωγή της εναλλακτικής τιμωρίας συνιστά μία από τις σημαντικότερες προόδους του ποινικού και σωφρονιστικού συστήματος, η οποία καθιστά μια εντελώς διαφορετική οπτική γωνία στον τρόπο αντιμετώπισης του θύματος, του παραβάτη, της κοινωνία, ολόκληρου το ποινικού συστήματος.

Μια σημαντική όψη των εναλλακτικών ποινών αφορά τον έλεγχο, την επίβλεψη και την εκτέλεση των δικαστικών εντολών στην κοινωνία, πέρα του περιορισμού της ελευθερίας της κίνησης εντός της φυλακής. Αρχικά, οι συγκεκριμένες ποινές ήταν σταθερά προσανατολισμένες στον παραβάτη, έχοντας επανακοινωνικοποιητικό χαρακτήρα. Αυτό σήμαινε εποικοδομητική εργασία του παραβάτη, ο οποίος προσέφερε κάποιου είδους αποζημίωση προς το θύμα και επανακτούσε έτσι σταδιακά την κοινωνική συμμετοχή του.

Σήμερα υπάρχουν πολλά είδη εναλλακτικής έκτισης μιας ποινής: η (ηλεκτρονική) επίβλεψη, η αστυνομική επιτήρηση, ο έλεγχος ναρκωτικών ουσιών, η υποχρεωτική θεραπεία κ.α. Στην πραγματικότητα όμως ελάχιστα από τα

⁶ Αλεξιάδης, Σ. 1983: 59

αναφερθέντα μέτρα εφαρμόζονται στην Ελλάδα και αφορούν ανήλικους εγκληματίες.

Είναι άξιο να σημειωθεί ότι πέρα από τον στόχο της κοινωνικής επανασύνδεσης, η κύρια επιδίωξη της εναλλακτικής ποινής είναι η εξάλειψη του στοιχείου της ανταπόδοσης.

Είναι αλήθεια ότι η όποια επιβολή εναλλακτικών ποινών στους ανήλικους παραβάτες εξυπηρετεί όχι μονάχα το συμφέρον του ίδιου του ανήλικου, αλλά και του ίδιου του σωφρονιστικού συστήματος⁷ μέσω:

- της μείωσης του αριθμού των ανήλικων κρατουμένων,
- της περικοπής του κόστους παραμονής ενός ανήλικου παραβάτη σε κάποιο σωφρονιστικό κατάστημα, και
- της ενδυνάμωσης του ρόλου επιτήρησης των κοινωνικών αρχών.

Στη συνέχεια προστέθηκαν άλλοι δύο στόχοι στην επιβολή των νέων εναλλακτικών ποινών, που αφορούσαν:

- την αναμόρφωση του ανήλικου, και
- τη μείωση του ποσοστού υποτροπής.

Σήμερα, τα διατιθέμενα εναλλακτικά μέτρα επιβάλλονται είτε ελλιπώς και αναποτελεσματικά, είτε δεν επιβάλλονται καθόλου. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι το κοινό αίσθημα ανταπόδοσης και αποκατάστασης της 'κοινωνικής ισορροπίας' υπερισχύει της ανάγκης για ουσιαστική επανακοινωνικοποίηση του νεαρού παραβάτη, οδηγούμενοι σε ακόμη σκληρότερα μέτρα: αυτό του εγκλεισμού στα καταστήματα κράτησης και της αχρήστευσής του.

Επομένως, η ένταξη της ιδέας της αποκατάστασης και της κοινωνικής-κοινωνφελούς εργασίας πρέπει να γίνει εντονότερη μέσα στη δικαστική δομή· και για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο θα πρέπει να υπάρξει κάποιος 'συντονιστής' που θα

⁷ Junger-Tas, J. 1994: 13

αναλαμβάνει την επιβολή των παραπάνω ιδεών κατά το στάδιο της προδικασίας, αλλά και της δίκης⁸.

Ο όρος «εναλλακτικές ποινές» ή «μεσολαβητικές ποινές» ή «κοινοτικές ποινές» έχουν ευρέως διαδοθεί στον δυτικό κόσμο κατά τη τελευταία περίπου 20ετία⁹. Βασιζόμενοι σε αυτό, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στις σχετικές νομοθετικές πράξεις (εθνικές και διεθνείς), που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην απόκτηση μιας ρεαλιστικής άποψης για το εάν και το πώς θα μπορούσαν να λειτουργήσουν οι ήδη ισχύοντες εναλλακτικές σωφρονιστικές ποινές. Εν συνεχεία, προτάσσονται νέοι, ολοκληρωμένοι 'εναλλακτικοί τρόποι' καταστολής της νεανικής παραβατικότητας, συνοδευόμενοι από τον τρόπο υλοποίησής τους.

Σήμερα, η ανάγκη για αλλαγή και εμπλουτισμό του ποινικού συστήματος γίνεται ολοένα και πιο επιτακτική. Μέχρι πρόσφατα και πιο συγκεκριμένα πριν από το 2003, η εθνική μας απάντηση στο έγκλημα και στη θυματοποίηση ήταν αναχρονιστική και ανεπαρκής, γεγονός που αποδεικνύονταν από τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό νεαρών εγκληματιών ή/και υπότροπων. Το ελληνικό ποινικό σύστημα παρουσίαζε κατ' εξοχήν την πολιτεία ως θύμα, ενώ το πραγματικό θύμα τοποθετούνταν στο περιθώριο κατέχοντας έναν παθητικό και περιφερειακό ρόλο. Η εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς μεταξύ ατόμων είχε μειωθεί σημαντικά και αυτό οφείλεται, ως ένα βαθμό, στη συχνότατη διευθέτηση των εκάστοτε κοινωνικών ανωμαλιών (διαφορές, συγκρούσεις μικρότερης ή μεγαλύτερης έκτασης) μέσω της προσφυγής μας στο δικαστήριο, δηλ. το επίσημο μηχανισμό απονομής της δικαιοσύνης¹⁰. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το θεμελιώδες δικαίωμα της δικαστικής προστασίας (άρθρ. 20 §1 Συντ. 1975/1986) διαμέσου μιας 'δίκαιης δίκης' (άρθρ. 6 § 1 ΕυρΣυμβΔΑ) ασκείται τόσο συχνά όπου τείνει να καταστεί άχρηστο¹¹. Πραγματικά, ο υπερβολικός φόρτος εργασίας των δικαστηρίων ανηλίκων καταλήγει σε βραδύτητα στη εκδίκαση των υποθέσεων και στην παράλληλη ταλαιπωρία των προσώπων που αναμειγνύονται σ' αυτήν.

⁸ Hudson, J. και Galaway, B. 1980: 131

⁹ Junger-Tas, J. 1994: 1

¹⁰ Κουράκης, Ν. 1986: 153

¹¹ Κρουσταλάκης, Ε. 2005: 57

Είναι φανερό ότι το πρόσωπο που ‘αναλώνεται’ περισσότερο από κάθε άλλον είναι αυτό του θύματος, το οποίο πέρα από την υποχρεωτική του συμμετοχή στην ποινική διαδικασία – είτε στο στάδιο της κίνησης της ποινικής διαδικασίας ως μηνυτής είτε κατά την άσκησή της ως μάρτυρας¹² – εύλογα προσδοκεί την αποκατάσταση ή επανόρθωση των προσβολών που υπέστη.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η συνειδητοποίηση του εν λόγω προβλήματος συνδυάζεται με το παγκόσμιο ενδιαφέρον για μια διαφορετική προσέγγιση της δικαιοσύνης που απαντά στο όνομα «Επανορθωτική Δικαιοσύνη¹³» (*Restorative Justice*) και κερδίζει αργά, αλλά ολοένα και περισσότερο έδαφος από την ‘τιμωρητική δικαιοσύνη’. Αυτό οφείλεται στη παραχώρηση της θέσης του θύματος από το κράτος στους πολίτες. Το έγκλημα παρουσιάζεται ως μια βίαιη συμπεριφορά εις βάρος του ανθρώπου και όχι του κράτους, βασισμένη στον διάλογο και τη διαπραγμάτευση μεταξύ του δράστη και του θύματος¹⁴.

Στην μονοπωλιακή κυριαρχία του ποινικού συστήματος προτείνεται η ανάπτυξη και εφαρμογή ενός όσο γίνεται ευρύτερου φάσματος απαντήσεων, το οποίο να αντιστοιχεί στην ποικιλία των συγκρούσεων της κοινωνικής ζωής. Έτσι, η κοινωνική αντίδραση δε διοχετεύεται προς τις μεθόδους καταστολής του εγκλήματος από το ποινικό σύστημα, αλλά ανταποκρίνεται στις ιδιομορφίες και απαιτήσεις κάθε ‘προβληματικής κατάστασης’, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διεύθεσή τους. Με άλλα λόγια, προτείνεται η έννοια της «προβληματικής κατάστασης» σε συνάρτηση με την κατηγορία «έγκλημα», γιατί θεωρείται ότι η πρώτη μας οδηγεί σε πληρέστερη κατανόηση των συμφερόντων ή των γεγονότων που εμποδίζουν την ‘ομαλή’ εξέλιξη των κοινωνικών σχέσεων μέσα στην

¹² Ψαρούδα-Μπενάκη, Α. 1982: 219

¹³ Προτιμάται ο όρος ‘Επανορθωτική Δικαιοσύνη’, ο οποίος ανταποκρίνεται στην ακριβή μετάφραση του όρου «*Restorative Justice*». Εντούτοις ο τελευταίος θα μπορούσε ελεύθερα να μεταφραστεί και ως: Αναμορφωτική ή Παλινορθωτική (βλ. Παπαθεοδώρου Θ. (2005), “*Droit Pénal des Mineures en Grèce entre évolution et réforme*”, *Déviance et Société*, Vol. 29, No. 4, σελ. 487-500) ή Απακαταστατική Δικαιοσύνη (βλ. Αλεξιάδης Σ. (1996), “*Η Συνδιαλλαγή Θύματος-Δράστη. Προς αποκατάσταση του θύματος*” στο Αρτινοπούλου Β. και Μαγγανάς Α. ‘*Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης*’, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 197)

¹⁴ Tornay, M. και Hamilton, K. 1995: 56

κοινότητα. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξηγείται η ολοένα εντονότερη γενική αποστροφή στην ποινικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων και η καταρχήν προτίμησή της στις αστικές και διοικητικές μορφές επίλυσης των διαφορών.

Η επανορθωτική δικαιοσύνη ξεκινά από τελείως διαφορετική αφετηρία: τα κοινωνικά ζητήματα είναι υπόθεση και της ίδιας της κοινωνίας μέσα στην οποία εμφανίστηκαν, η οποία, με τη βοήθεια του Κράτους (στο οποίο έχει μεν παραχωρήσει την εξουσία, δίχως όμως να συνεπάγεται ο αποκλεισμός της από τη διαδικασία απονομής της Δικαιοσύνης), πρέπει να ενεργοποιήσει τις διαδικασίες και να αναζητήσει τους πόρους για την επίλυσή τους. Το κυρίως ζητούμενο κατά την επανορθωτική δικαιοσύνη αφορά την ολοένα συχνότερη αναζήτηση προσφορότερων μεθόδων εξωποινικής διευθέτησης των κοινωνικών προβλημάτων. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη προτείνει επομένως την κατάργηση των εννοιών του «εγκλήματος» και της «εγκληματικότητας», ως ειδικών κατηγοριών οργάνωσης και ανάλυσης των εμπειριών μας και η βαθμιαία αντικατάστασή τους από τον όρο «προβληματικές καταστάσεις».

Άλλωστε, ο θεσμός της ποινής αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του σώματος του κοινωνικού ελέγχου. Διαχωρίζοντας και περιορίζοντας τους εγκληματίες, ο ίδιος ο θεσμός τροφοδοτεί την αποστροφή του νομοταγούς κοινού προς το έγκλημα.

Σαν θεσμική εκδήλωση της πειθαρχίας, η στερητική της ελευθερίας ποινή καθίσταται ένας τύπος δύναμης της οποίας η μορφή και η λειτουργία της ενσωματώνονται μέσα στην κοινωνία μας, όπου τα γραφειοκρατικά ιδρύματα αντικαθιστούν τις τελετές της ωμής βίας ως οχήματα της κοινωνικοποίησης και του ελέγχου. Από τη μία, η άνευ όρων αποφυλάκιση είναι αδύνατη και από την άλλη, τα εναλλακτικά, μη-περιοριστικά συστήματα κοινωνικού ελέγχου καθίστανται δυσεύρετα.

Τα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων και τα νοσοκομεία πνευματικών νοσημάτων έχουν κερδίσει μια υψηλή θέση στη λίστα αναγκών του σημερινού κόσμου, εντούτοις η ύπαρξή τους καθίσταται θλιβερή. Επίσης, τα ποινικά

ιδρύματα είναι αιώνιοι στόχοι της ποινικής μεταρρύθμισης. Οι κινήσεις για κατάργηση του θεσμού της στέρησης της ελευθερίας των ανηλίκων αυξάνονται διαρκώς¹⁵.

Η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί να προσαρμοστεί στο πλαίσιο μιας στενότερης και μιας ευρύτερης προοπτικής. Η παρούσα άποψη που θέλει ολόκληρο το ποινικό σύστημα να αλλάζει ριζικά συνοψίζεται στις πιθανές μεταρρυθμίσεις που δύνανται να επιφέρει η δεσπόζουσα τάση της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Η εν λόγω Δικαιοσύνη αποτελεί αναμφίβολα ένα αισιόδοξο βήμα προς μια πιο ουμανιστική προσέγγιση της φύσης του εγκλήματος και κυρίως της αντιμετώπισής του. Το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας έχει αφιερωθεί στη περιγραφή και ανάλυση της καινοτομίου αυτής ιδέας, καθώς και στην εξεύρεση του τρόπου εφαρμογής της στα σύγχρονα ελληνικά δεδομένα.

Ωστόσο, παράλληλα με την εν λόγω περιγραφή, αναπτύσσονται μεθοδολογικά δύο επιπρόσθετα ερωτήματα:

1. Γιατί η εφαρμογή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης είναι σχετική και με το ελληνικό νομικό και θεσμικό σύστημα; και
2. γιατί ειδικά για τους ανήλικους παραβάτες;

Με τη βοήθεια των ερωτήσεων αυτών θα προσπαθήσουμε να διαμορφώσουμε το Θεωρητικό Περίγραμμα του μοντέλου της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, το οποίο περιγράφεται εκτενώς στο πρώτο κεφάλαιο. Αυτό θα μας βοηθήσει να οριοθετήσουμε την κατάσταση της εγκληματικότητας ανηλίκων στην Ελλάδα από το ευρύτερο κοινωνικό και θεωρητικό πλαίσιο της φύσης του εγκλήματος.

Επιπρόσθετα, θα αναζητηθούν οι ανθρώπινοι κοινωνικοί παράγοντες της νέας εναλλακτικής δικαιοσύνης, αναλύοντας το *status quo* και τις τάσεις του σωφρονιστικού και ποινικού συστήματος ανηλίκων προκειμένου να καθοριστούν οι γενικοί τρόποι εφαρμογής της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Σε αυτό το σημείο

¹⁵ Zimmerman, E.S. και Miller, D.H. 1981: 151

είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη μας τα κίνητρα και τις προσδοκίες των 'πρωταγωνιστών' του ποινικού και σωφρονιστικού μας συστήματος, όπως για παράδειγμα, επαγγελματιών στον τομέα της κοινωνικής αρωγής, της εκπαίδευσης, της προστασίας ανηλίκων και του ευρύτερου ποινικού μας συστήματος (κοινωνικοί λειτουργοί, αστυνομία, δικηγόροι, εισαγγελείς, δικαστές (ανηλίκων), προσωπικό σωφρονιστικών ιδρυμάτων κτλ.).

Η μελέτη του ιστορικού υπόβαθρου, η παρακολούθηση της σταδιακής εξέλιξης και η βάσει πολλαπλών κριτηρίων αξιολόγηση του μέχρι σήμερα τρόπου λειτουργίας όλων των παραπάνω φορέων θα μας βοηθήσουν να θέσουμε τον κεντρικό στόχο της παρούσας έρευνας: τη δημιουργία ενός μοντέλου διαχείρισης της εγκληματικότητας ανηλίκων, όπου η Επανορθωτική Δικαιοσύνη σε συνδυασμό με τις υπάρχουσες εναλλακτικές ποινές θα αποτελέσει μια δραστική και ουσιαστική απάντηση των πραγματικών αναγκών της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

*Αναλύοντας τον όρο «Επανορθωτική Δικαιοσύνη» (*Restorative Justice*)*

Τα τελευταία χρόνια έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη φιλοσοφία της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, ως μια εναλλακτική προσέγγιση της ποινικής δικαιοσύνης. Τα ανά τον κόσμο ποινικά συστήματα ανηλίκων υπόκεινται πίεση από την αδιάκοπη διαμάχη για την εξισορρόπηση της αναμόρφωσης και της τιμωρίας, ως απάντηση στην νεανική εγκληματικότητα. Οι συζητήσεις επαναλαμβάνονται χωρίς να καταλήγουν. Η βασική αιτία βρίσκεται στους περιορισμούς που μειώνουν την εφαρμογή των πιθανών εναλλακτικών ποινών. Ο ερχομός της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στο ελληνικό (αλλά και διεθνές) προσκήνιο ίσως ανοίξει νέους δρόμους στην απονομή της δικαιοσύνης. Το παρόν και πρώτο κεφάλαιο της έρευνας θα ασχοληθεί με την ανάλυση της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης και την εξεύρεση ενός γενικά αποδεκτού ορισμού της. Επιπρόσθετα και εν συνεχεία, το επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσει τον λόγο για τον οποίο το σύγχρονο ελληνικό ποινικό σύστημα ανηλίκων βρίσκεται υπό κριτική και αμφισβήτηση, υπογραμμίζοντας τις ριζικές διαφορές του με τις πρεσβεύουσες αρχές των επανορθωτικών μοντέλων.

Ι. Οριοθετώντας την Επανορθωτική Δικαιοσύνη

Ο όρος «Επανορθωτική Δικαιοσύνη» αποτελεί απόρροια του μεσολαβητικού σχήματος μεταξύ θύτη και θύματος (*victim-offender mediation*) ή του κινήματος συνδιαλλαγής (*reconciliation movement*) που αναπτύχθηκε στον Καναδά και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής στις αρχές της δεκαετίας του '70¹. Κατά την ίδια περίοδο επικράτησε ότι τα θύματα εγκληματικών πράξεων

¹ Albrecht, H.J. 2001: 296

παραμένουν περιθωριοποιημένα από μια ποινική διαδικασία αποκλειστικά προσανατολισμένη στον παραβάτη².

Ο T. Marshall (1996) καθορίζει την επανορθωτική δικαιοσύνη ως τον τρόπο μεταχείρισης των θυμάτων και των παραβατών, εστιάζοντας στη διευθέτηση των συγκρούσεων που προκύπτουν από το έγκλημα και επιλύοντας τα συνεπαγόμενα προβλήματα που προκαλούν. Ευρύτερα, είναι ένας τρόπος διαχείρισης του εγκλήματος βασισμένος σε έναν (πιο) ορθολογιστικό τρόπο επίλυσης του προβλήματος. Ο ισχυρισμός του T. Marshall υπογραμμίζει τα διαδικαστικά χαρακτηριστικά τονίζοντας ότι: *«τα συμβαλλόμενα μέρη ενός συγκεκριμένου αδικήματος ενώνονται, προκειμένου να εξετάσουν συλλογικά τον τρόπο επίλυσης των συνεπειών του αδικήματος και των μελλοντικών επιπτώσεών του»*³.

Υπό τον ακριβώς παραπάνω προσδιορισμό, ο T. Marshall δίνει στην ουσία έμφαση σε δύο αξίες στις οποίες αποδίδει τον όρο 'κλειδιά':

- ❖ *Συμμετοχή.* Η οποιαδήποτε μορφής επανορθωτική δικαιοσύνη οφείλει να εμπλέκει όσο το δυνατόν περισσότερα μέλη των οποίων η συμμετοχή θα είναι ελεύθερη και εθελοντική. Όσον αφορά τον παραβάτη, η μη συγκατάβαση αυτού δε θα πρέπει να επισύρει επιπρόσθετες κυρώσεις.
- ❖ *Κυριότητα.* Τα ενδιαφερόμενα μέρη είναι αυτά τα οποία καθορίζουν τις ενέργειες προς επανόρθωση της προξενούμενης από το αδίκημα βλάβης. Επιπλέον, η απόφαση μιας επανορθωτικής διαδικασίας θα πρέπει να λαμβάνεται ομόφωνα και να θεωρείται δίκαιη και ανάλογη από όλα τα συμμετέχοντα μέρη.

Ωστόσο, ενώ ο T. Marshall παρακάμπτει το στοιχείο της επακριβούς και 'μαθηματικής' επανόρθωσης της απώλειας/βλάβης, ο P. McCold υπογραμμίζει την

² Weitekamp, E. 2000: 99-121

³ Marshall, T. 1996: 37

έντονη ανάγκη για ηθική και υλική αποζημίωση. Μέσω του «μοντέλου αμιγούς επανόρθωσης» (*purist model*) τονίζει ότι ένας θεμελιώδης στόχος της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης είναι η επανόρθωση⁴. Στο επιχείρημά του είναι σημαντικό οι Επανορθωτικές μεσολαβήσεις⁵ να ανταποκρίνονται «στις ανάγκες της ευρύτερης κοινωνίας για εποικοδομητικές απαντήσεις (στο έγκλημα), παρέχοντας περιορισμένο ρόλο για εξαναγκαστικές επίσημες αντιδράσεις και παράλληλα αμφισβητώντας τον τρόπο με τον οποίο η Δικαιοσύνη εφαρμόζεται σε κάθε στάδιο του ποινικού συστήματος»⁶. Σε μία μεταγενέστερη εργασία του επεκτείνει την παραπάνω αξίωση με την εμπλοκή «θυμάτων και θυτών αυτών σε μια πρόσωπο με πρόσωπο συνάντηση», αναφέροντας ότι «οι εν λόγω συμμετέχοντες είναι εκείνοι που προσδιορίζουν τον βέλτιστο τρόπο απονομής της δικαιοσύνης (στην συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη)»⁷.

Σε αντίθεση με το αμιγώς επανορθωτικό μοντέλο του P. McCold, η «μαξιμαλιστική προσέγγιση» (*maximalist approach*) του L. Walgrave και G. Bazemore δεν αποκλείει τις εξαναγκαστικές ποινές από τις Επανορθωτικές μεσολαβήσεις. Κατά τον ορισμό τους δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην άποψη ότι Επανορθωτική Δικαιοσύνη είναι κάθε ενέργεια αρχικά προσανατολισμένη στην αποκατάσταση της έννομης τάξης με το να επανορθώνει οποιαδήποτε βλάβη προκαλείται από το έγκλημα⁸. Αυτό καθιστά ένα βήμα προς μια ομοιόμορφη συστηματική απάντηση στην εγκληματικότητα (και δη των ανηλίκων). Μάλιστα, κάποιοι ιδιαίτερα θερμοί υποστηρικτές, όπως ο W. De Haan (1990) και ο R. van Swaaningen (1997) ευελπιστούν στην καθολική αντικατάσταση του ποινικού συστήματος από την Επανορθωτική Δικαιοσύνη⁹. Άλλοι πάλι θεωρούν την μαξιμαλιστική άποψη ως υπερβολικά αισιόδοξη¹⁰. Αντιλαμβάνονται την Επανορθωτική Δικαιοσύνη ως τη βάση των ήδη ισχυόντων εναλλακτικών ποινών,

⁴ McCold, P. 1999: 32

⁵ Η φύση και τα είδη των Επανορθωτικών μεσολαβήσεων θα αναλυθούν εκτενώς παρακάτω.

⁶ Walgrave, L. 2000: 418

⁷ McCold, P. 2001: 41

⁸ Bazemore, G. και Walgrave, L. 1999: 48

⁹ De Haan, W. 1990: 158 · και van Swaaningen, R. 1996: 139-145

¹⁰ Walgrave, L. 2004: 544

δεν πιστεύουν ότι οι επανορθωτικές πρακτικές μπορούν να εφαρμοστούν σε περιπτώσεις σοβαρών εγκληματικών πράξεων και είναι σκεπτικοί αναφορικά με τη δυνατότητα συνδυασμού και συνύπαρξης των επανορθωτικών μοντέλων με τα παρόντα μέτρα σωφρονισμού.

Εν συντομία, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια μορφή ποινικής δικαιοσύνης βασισμένη στο στοιχείο της επανόρθωσης και στο αίσθημα του συνυπολογισμού και της ικανοποίησης¹¹, συμπεριλαμβάνοντας κάθε πιθανή επιχείρηση επανόρθωσης της βλάβης προερχόμενη από το έγκλημα· είτε υλική, είτε συμβολική (τμηματική). Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στο ρόλο του παραβάτη και του θύματος στην ποινική διαδικασία προς την από κοινού διευθέτηση των διαφορών ή αδικήματος. Ο H. Zehr (1990) επισημαίνει ότι «οι παραβιάσεις δημιουργούν υποχρεώσεις» και πως «όταν κάποιος διαπράττει ένα αδίκημα, τότε αυτός/αυτή έχει το καθήκον να επανορθώσει¹²». Επί τούτου, ο T. Marshall παρατηρεί ότι η ευκαιρία επανόρθωσης θα πρέπει να παρέχεται στον δράστη στο νωρίτερο δυνατό στάδιο της ποινικής (με την κατάθεση της μήνυσης από το θύμα ή της σύλληψης του παραβάτη) ή δικαστικής διαδικασίας και πως η πληρωμή αυτή θα πρέπει να είναι ανεξάρτητη με το εάν ή το πόσες ποινικές κυρώσεις επιβλέπονται¹³. Παράλληλα αντικρούει την άποψη που θέλει τον ανήλικο να βρίσκεται στο επίκεντρο της ποινικής και αναμορφωτικής διαδικασίας. Ανεξάρτητα λοιπόν από την καταβολή της χρηματικής αποζημίωσης, η επανόρθωση θα πρέπει να συνοδεύεται από ενδείξεις επιθυμίας του δράστη για συνεργασία σε θεραπευτικά ή εκπαιδευτικά προγράμματα υποστήριξης¹⁴.

Η αποκατάσταση των βλαβών μιας αξιόποινης πράξης αποτελεί τον θεμελιώδη λίθο της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Ο στόχος της συγκεκριμένης δικαιοσύνης είναι η θεραπεία των πληγών που φέρει το θύμα από το αδίκημα¹⁵

¹¹ Morris, A. 2002: 596-615

¹² Zehr, H. 1990: 197

¹³ Marshall, T. 1999: 7

¹⁴ Wright, M. 1991: 35

¹⁵ Marshall, T. και Merry, S. 1990: 64

και η αναμόρφωση του παραβάτη διαμέσου της επανόρθωσης. Λόγω αυτού, η αποκατάσταση του θύματος από τον δράστη θεωρείται καθήκον ή υποχρέωση του δεύτερου προκειμένου να αποκατασταθεί η κοινωνική τάξη και ισορροπία. Ο H. Zehr (1990) τονίζει ότι «*η κοινωνία νοιώθει επίσης αδικημένη, ..., έχοντας και αυτή ανάγκες*»¹⁶. Κανείς δε μπορεί να παραβλέψει την κοινωνική διάσταση του εγκλήματος και για την κοινωνία, η επανόρθωση προϋποθέτει συνήθως κάποιο είδος συμβολικής πράξης που εμπεριέχει στοιχεία δικαιολόγησης, κατάθεσης, επιβεβαίωσης και τελικώς, επανόρθωσης.

Πολύ περισσότερο, κάποιои θεωρητικοί δηλώνουν ότι η Επανορθωτική Δικαιοσύνη δεν είναι απλά μια θεωρία, αλλά κάτι παραπάνω. Ο I. Aersten (1999) κάνει λόγο για μια νέα ‘νομική κουλτούρα’¹⁷, όταν λίγο νωρίτερα ο E. Weitekamp (1997) δέχεται ότι η Επανορθωτική Δικαιοσύνη είναι ένα φιλοσοφικό πλαίσιο εργασίας¹⁸. Πάνω σε αυτό, ο J. Braithwaite (1989) αναφέρει ότι «*στο μέτρο που η κοινωνία εμπιστεύεται αποκλειστικά τους ‘ειδικούς’ στην περιγραφή επιστημονικών λύσεων του εγκληματικού φαινομένου, διακυβεύεται η ηθική υποχρέωση και συμμετοχή των πολιτών στην καταστολή του εγκλήματος...*» και συνεχίζει, «*οι κοινωνίες χαμηλής εγκληματικότητας είναι παράλληλα κοινωνίες χαμηλής ανοχής στο εγκληματικό φαινόμενο, όπου οι πολίτες προτιμούν να επιλύουν τις διαφορές τους εκτός δικαστικής αίθουσας. Ο Νόμος μετατρέπεται σε μια ομάδα αυστηρών και επίσημων ποινικών διαδικασιών, εκτός εάν συνοδεύεται από την ενεργή συμμετοχή της κοινότητας στην αντιμετώπιση του εγκλήματος*»¹⁹.

Συμπερασματικά, το θεματικό ‘κλειδί’ στην περιγραφή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης είναι η αποκατάσταση ή επανόρθωση της ζημιάς, η ικανοποίηση του θύματος, η ουσιαστική συμμετοχή της κοινότητας και η μείωση των στερητικών της ελευθερίας ποινών, ιδίως για τους ανήλικους παραβάτες. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη αναζητά τον επαναπροσδιορισμό του εγκλήματος μεταφράζοντάς το όχι ως μια απλή νομική παραβίαση ή έγκλημα εντός του Κράτους, αλλά ως ένα

¹⁶ Zehr, H. 1990: 195

¹⁷ Aersten, I. 1999: <http://www.restorativejustice.org/articlesdb/articles/449>

¹⁸ Weitekamp E. 1999: 115-126

τραύμα/βλάβη που προκαλείται από άνθρωπο σε άνθρωπο. Με αυτόν τον τρόπο, τονίζεται η ανθρωποκεντρική όψη της φύσης του εγκλήματος και ενθαρρύνει τόσο το θύμα, όσο και τον δράστη να λάβει άμεση συμμετοχή στην επίλυση της διαμάχης μέσω του διαλόγου και της διαπραγμάτευσης. Ως εκ τούτου, το δίπτυχο θύμα-θύτης μετατοπίζεται στον πυρήνα της διαδικασίας απονομής της δικαιοσύνης, όπου το Κράτος και οι επαγγελματίες του Νόμου (δικηγόροι, εισαγγελείς, δικαστές κτλ.) διευκολύνουν και υποστηρίζουν ένα ποινικό σύστημα, το οποίο που στοχεύει στην καλλιέργεια του αισθήματος της υπευθυνότητας του παραβάτη, στη πλήρη συμμετοχή του θύματος και συνεπώς, στην απονομή της δικαιοσύνης και αποκατάσταση της εν γένει τάξης.

Σε γενικές γραμμές, είναι δύσκολο να δοθεί ένας ακριβής προσδιορισμός της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, εφόσον ο όρος εμπλέκει πλήθος μεθοδολογιών. Οι αμέσως παρακάτω επικρατούσες μορφές της εν λόγω Δικαιοσύνης έχουν ως στόχο την εφαρμογή όλων των προαναφερθέντων.

II. Οι Κύριες Μορφές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης για τους Ανήλικους

Ο τρόπος με τον οποίο οι ανήλικοι και μετέφηβοι παραβάτες, ως θύματα των συνθηκών διαβίωσης των σωφρονιστικών καταστημάτων και εν γένει, ως 'θύματα' του Ποινικού Κώδικα και της Σωφρονιστικής Νομοθεσίας, προσεγγίζονται, θεραπεύονται, αναμορφώνονται, πειθαρχούνται και τιμωρούνται αποτελεί αναμφίβολα μια ρεαλιστική αντανάκλαση της εκάστοτε κοινωνικής κουλτούρας και του συστήματος αξιών. Ο τρόπος αυτός εκφράζεται μέσω του κοινωνικού οραματισμού για τη νεολαία και της επικρατούσας μεθόδου κοινωνικοποίησης και εκπαίδευσης των ανηλίκων.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, ο παραπάνω οραματισμός έχει υποστεί δραστικές αλλαγές, τόσο στην Ευρώπη, όσο και παγκοσμίως (κυρίως σε Βόρεια Αμερική και Αυστραλία), οδηγώντας σε αξιοσημείωτες αναδιαμορφώσεις της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων. Πιο συγκεκριμένα, το νέο

¹⁹ Braithwaite, J. 1989: 6

σύστημα αξιών αντιλαμβάνεται το έγκλημα ως ένα τραύμα πάνω στον άνθρωπο και στην κοινότητα, το οποίο δημιουργεί στον δράστη την συνεπακόλουθη υποχρέωση να επανορθώσει. Συνεπώς, δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί έλεγχος του εγκλήματος δίχως την ενεργή εμπλοκή της κοινότητας - του έμμεσου θύματος οποιασδήποτε εγκληματική πράξης.

Ταυτόχρονα, τα ποινικά και σωφρονιστικά συστήματα ανηλίκων ανά τον κόσμο υπόκεινται συνεχή πίεση για αναθεώρηση των ποινικών νομοθεσιών και αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ επανόρθωσης και σωφρονισμού. Αναμφίβολα, η 'ανάδυση' της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης συνοδεύεται με την προώθηση καινοτόμων εναλλακτικών μορφών αντιμετώπισης του εγκληματικού φαινομένου²⁰. Οι προαναφερθείσες επικρατούσες μορφές συνοψίζονται εκτενώς παρακάτω ως οι κυριότεροι δείκτες σύγκρισης με το παραδοσιακό και ήδη υπάρχον ποινικό δίκαιο.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι η λεπτομερειακή ανάλυση των επανορθωτικών μοντέλων παρουσιάζεται ως εξαιρετικής σημασίας, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο κεντρικός στόχος της παρούσας διατριβής είναι η εξέταση της πιθανότητας εισαγωγής της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στη διαδικασία αλλαγής του status των ανηλικών παραβατών. Επιπλέον, μια πρώτη επαφή με τις υπάρχουσες διακλαδώσεις της νέας μορφής δικαιοσύνης θα συμβάλει στην οριοθέτηση και σταδιακή εξεύρεση των διαφορετικών πτυχών της, αναγνωρίζοντας πως οι συμβαλλόμενοι παράγοντες μιας παράνομης πράξης είναι συνήθως πολύπλοκοι. Φυσικά, προκειμένου αυτά τα μοντέλα να αποτελούν μέρος της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, θα πρέπει παράλληλα να διέπονται από την Επανορθωτική φιλοσοφία. Ως εκ τούτου, τα ακόλουθα μοντέλα, τα οποία εξαρτώνται και προσαρμόζονται ανάλογα με το είδος της παράβασης και το στάδιο της διαδικασίας περιγράφονται σύμφωνα με τις αρχές της φιλοσοφίας αυτής.

²⁰ Walgrave, L. 2004: 543

ι) Το Διαμεσολαβητικό Σχήμα μεταξύ Θύτη και Θύματος (Victim-Offender Mediation, VOM)

Το παρόν μεσολαβητικό σχήμα περιλαμβάνει την άμεση ή έμμεση²¹ συνάντηση του θύματος με τον δράστη με τη βοήθεια ενός εκπαιδευμένου μεσολαβητή. Με τη βοήθεια του μεσολαβητή και λιγότερο συχνά με την ψυχολογική υποστήριξη του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, το θύμα και ο παραβάτης ξεκινούν την διαδικασία επίλυσης της διαμάχης, κατασκευάζοντας και προτείνοντας την προσωπική τους προσέγγιση απονομής της δικαιοσύνης στο συγκεκριμένο ποινικό αδίκημα. Τόσο στον δράστη, όσο και στο θύμα παρέχεται η ευκαιρία έκφρασης των συναισθημάτων και αντιλήψεών τους αναφορικά με το διαπραχθέν έγκλημα²². Τέτοιου είδους συναντήσεις καταλήγουν συνήθως στην προσπάθεια εξεύρεσης μιας από κοινού λύσης, η οποία να καθιστά τον παραβάτη υπεύθυνο των πράξεών του με την υποχρέωση της επανόρθωσης και αποκατάστασης της τάξης. Η συγκεκριμένη λύση έχει λιγότερο ή περισσότερο επανορθωτικό αντίτυπο του οποίου το μέγεθος καθορίζεται βάσει της οργάνωσης και δομής του μοντέλου.

Ο παρακάτω πίνακας 1.1 μας βοηθάει να κατανοήσουμε ευκολότερα το δυναμικό, μέγιστο ή ελάχιστο, του εν λόγω μεσολαβητικού σχήματος. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η συμμετοχή του θύματος είναι αμιγώς εθελοντική. Όσον αφορά τη συμμετοχή του δράστη, αυτή είναι επίσης κατά βούληση παρά το αναγνωρίσιμο γεγονός ότι ορισμένοι ανήλικοι παραβάτες επικαλούνται εθελοντισμό προκειμένου να αποφύγουν βαρύτερες και ανεπιθύμητες συνέπειες²³. Εδώ, σε αντίθεση με οποιαδήποτε άλλη νομική διαιτησία (*legal arbitration*), καμία συγκεκριμένη έκβαση δεν προκαταβάλλεται από τον μεσολαβητή²⁴, αλλά ο

²¹ Ως άμεση συνάντηση νοείται η φυσική παρουσία του θύματος στο εν λόγω μοντέλο· ενώ ως έμμεση συνίσταται η παρουσία ενός εκπροσώπου μιας θυματοποιημένης ομάδας (π.χ. βανδαλισμός καταστημάτων) ή η απροθυμία, ανικανότητα ή απουσία ενός συγκεκριμένου θύματος, του οποίου ο ρόλος λαμβάνεται από κάποιον κοινοτικό αντιπρόσωπο (π.χ. διακίνηση ναρκωτικών ουσιών).

²² van Ness, D. και Strang, H.K. 1997: 69

²³ Umbreit, M.S., Coates, R.B. και Kalanj, B. 1994: 7-9

²⁴ Umbreit, M.S., Coates, R.B. και Kalanj, B. 1994: 83

πρωταρχικός σκοπός είναι η θεραπεία του τραύματος (ψυχολογικού, αλλά και υλικού) και η επαναφορά των υγιών ανθρώπινων σχέσεων²⁵. Ο ρόλος του διαμεσολαβητή περιορίζεται στη διευκόλυνση της αλληλεπίδρασης μεταξύ δράστη και θύματος στην οποία ο καθένας προσλαμβάνει ενεργό ρόλο, προκειμένου να επιτευχθεί ένα αποτέλεσμα αντιλαμβανόμενο ως δίκαιο και από τις δύο πλευρές²⁶.

Πίνακας 1.1

**Μεσολάβηση μεταξύ Θύτη και Θύματος –
Από τον βασικό στον μέγιστο επανορθωτικό αντίχτυπο**

Βασικός Επανορθωτικός Αντίχτυπος Επίκεντρο: <i>Ο Θύτης</i>	Μέγιστος Επανορθωτικός Αντίχτυπος Επίκεντρο: <i>Το Θύμα</i> (και ο Θύτης)
❑ Ο κύριος στόχος είναι ο καθορισμός της οικονομικής αποκατάστασης, δίχως να παρέχεται η δυνατότητα ανάπτυξης άμεσου διαλόγου για τον πλήρη αντίχτυπο του εγκλήματος στο θύμα, την κοινότητα και τον ανήλικο δράστη.	❑ Ο πρωταρχικός στόχος είναι η παροχή της δυνατότητας άμεσης συνομιλίας μεταξύ του δράστη και του θύματος, να επιτρέψει στα θύματα να εκφράσουν τον πλήρη αντίχτυπο του εγκλήματος, θέτοντας σημαντικά ερωτήματα και προσφέροντας στους παραβάτες την ευκαιρία να μάθουν τις πραγματικές συνέπειες των πράξεων τους.
❑ Απουσία μεμονωμένων προπαρασκευαστικών συναντήσεων με τον δράστη και το θύμα.	❑ Η αποκατάσταση της βλάβης είναι εξαιρετικής σημασίας, ωστόσο, σημαντικότερη είναι η συζήτηση περί του αντίχτυπου της αξιόποινης πράξης.
❑ Δεν παρέχεται στο θύμα η δυνατότητα επιλογής του τόπου διεξαγωγής της επανορθωτικής μεσολάβησης στον οποίο νιώθει περισσότερο ασφαλής.	❑ Παρέχεται στα θύματα η δυνατότητα καθορισμού του τόπου διεξαγωγής της διαδικασίας και των επιθυμητών συμμετεχόντων.
❑ Το θύμα λαμβάνει απλά ένα γραπτό ενημερωτικό σημείωμα με προκαθορισμένη την ώρα της συνεδρίασης.	❑ Μεμονωμένες συναντήσεις προετοιμασίας του θύματος και του δράστη προκειμένου να αναγνωριστούν οι αντίστοιχες ανάγκες τους.

²⁵ McCold, P. 2001: 41-44

²⁶ Umbreit, M.S., Coates, R.B. και Kalanj, B. 1994: 115

❑ Ο μεσολαβητής περιγράφει τη φύση του εγκλήματος και έπειτα ο λόγος δίνεται στο δράστη. Το θύμα έχει το δικαίωμα υποβολής ερωτήσεων, χωρίς ευθεία συζήτηση με τον δράστη.	❑ Ο μεσολαβητής καλλιεργεί τη διαπροσωπική σχέση μεταξύ δράστη και θύματος, δίχως να παρεμβαίνει συνεχώς.
❑ Αποσιώπηση και καταπίεση των συναισθημάτων.	❑ Υψηλή ανοχή στην έκφραση συναισθημάτων για το διαπραχθέν έγκλημα.

Ουσιαστικά, η μεσολάβηση μεταξύ δράστη και θύματος καθιστά τον ανήλικο παραβάτη άμεσα υπόλογο των (αξιόποινων) πράξεών του²⁷ και ενδυναμώνει τη φωνή και θέση του θύματος στην όλη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης, παρέχοντας την ίδια ώρα αξιόλογη ανακούφιση και αρωγή στα συμμετέχοντα μέρη. Ο μεσολαβητής οφείλει να διασφαλίσει στους (τουλάχιστον) δύο κύριους πρωταγωνιστές – τον ανήλικο παραβάτη και το θύμα – το στοιχείο της εμπιστευτικότητας εντός της επανορθωτικής διαδικασίας κατά την αρχική συνάντηση, λόγω της σύνταξης και αποστολής θεσμοθετημένης και νομικώς υποχρεωτικής αναφοράς. Η εμπιστοσύνη σχετίζεται με την πλήρη και ανοικτή αφήγηση του γεγονότος και την αντίστοιχη κατάθεση των συναισθημάτων· αναγκαία στοιχεία σε οποιαδήποτε μορφή μεσολαβητικής διαδικασίας.

Εξαιτίας της αυτόνομης εξελικτικής πορείας των μορφών του μεσολαβητικού σχήματος, δημιουργείται ένα αναπόφευκτο 'χάσμα ενημέρωσης' μεταξύ της κοινοτικής διαμεσολάβησης και αυτής μεταξύ του παραβάτη και του θύματος. Η κοινοτική διαμεσολάβηση εμφανίζεται ως ιδανική σε περιπτώσεις όπου τα εμπλεκόμενα άτομα αδυνατούν να επιλύσουν μια διαμάχη διότι ο καθένας κατέχει κάποιο βαθμό υπευθυνότητας ή/και συμμετοχής στην εξέλιξη της αντιμαχίας αυτής. Τέτοιου είδους περιπτώσεις είναι συνήθως ενδο-οικογενειακής ή ενδο-σχολικής φύσεως στις οποίες εμπλέκονται οι ανήλικοι. Σημαντικό ρόλο παίζει η ήδη θεμελιωμένη σχέση των 'πρωταγωνιστών' της αντιπαράθεσης η

²⁷ Στην παρούσα διατριβή, η έννοια του παραβάτη περικλείει και τα δύο φύλλα. Εντούτοις, για πρακτικούς λόγους, αναφέρεται μονάχα το αρσενικό γένος.

οποία λειτουργεί ως επιπρόσθετο κίνητρο για μια ειρηνική αντιμετώπιση του προβλήματος²⁸.

Από την άλλη πλευρά, όταν ξεκινά η μεσολαβητική διαδικασία μεταξύ ενός παραβάτη που αποδέχεται τη συμμετοχή του στο έγκλημα και ενός παρευρισκομένου, βωβού και αθώου θύματος, οι δύο συμμετέχοντες θα πρέπει να έχουν ήδη αποδεχθεί τη θέση τόσο της δικής τους, όσο και της αντίθετης πλευράς. Αυτό σημαίνει ότι είναι, κατά κανόνα, αδύνατη η εξέλιξη ενός τέτοιου μοντέλου χωρίς την παραδοχή της υπαιτιότητας του δράστη για τη βλάβη που έχει επέλθει στο θύμα. Σε περίπτωση που οι παραπάνω συνθήκες δε πληρούνται (για παράδειγμα, ο παραβάτης παρουσιάζει το θύμα ως ισοδύναμα υπεύθυνο του εγκλήματος), τότε η υπόθεση δεν καλύπτεται πλέον από το φάσμα του παρόντος μεσολαβητικού μοντέλου, αλλά θα πρέπει να παραπέμπεται στο προαναφερθέν κοινοτικό μεσολαβητικό σχήμα ή στο δικαστήριο ανηλίκων.

ii) Η Διάσκεψη (Conferencing)

Τα προγράμματα διάσκεψης πρωτοεμφανίστηκαν σε νομοθεσία στη Νέα Ζηλανδία το 1989 και είναι παρεμφερή με εκείνα της συμφιλίωσης και της διαμεσολάβησης μεταξύ του θύματος και του δράστη αναφορικά με την εμπλοκή των δύο αντιμαχόμενων πλευρών σε μια εκτεταμένη συνομιλία περί του εγκλήματος και των συνεπειών αυτού. Εντούτοις, το μοντέλο της σύσκεψης περιλαμβάνει εκτός από τα δύο βασικά μέρη (παραβάτης-θύμα), τη συμμετοχή των οικογενειακών τους μελών, κοινοτικές ομάδες στήριξης, αστυνομία, υπαλλήλους κοινωνικής πρόνοιας και δικηγόρους. Ο T. Steward (1996) επιβεβαιώνει την ύπαρξη μοντέλων διάσκεψης, τα οποία εμπλέκουν όλα τα παραπάνω μέλη προκειμένου να αποδείξουν στον ανήλικο παραβάτη το ενδιαφέρον του κοινωνικού συνόλου, ενσταλάζοντας το αίσθημα της υπευθυνότητας προς το οικογενειακό και κοινωνικό του περίγυρο²⁹. Σύμφωνα με τον F. McElrea (1996), μέσα από τη σχέση που αναπτύσσεται μέσα από τα

²⁸ Bellard, J. 2000: [http:// www.voma.org](http://www.voma.org)

προγράμματα συνδιάσκεψης (*relational matrix*), τα συμμετέχοντα μέρη θα πρέπει να συμφωνούν με το πλάνο επανόρθωσης της συγκεκριμένης αξιόποινης πράξης. Ένα τέτοιο πλάνο αυξάνει τη δέσμευση όλων των μερών, παρουσιάζοντάς το ως την ιδανικότερη λύση³⁰. Επίσης, για τους K. Minor και J. Morrison (1996), η κοινοτική ομοφωνία στη διαδικασία επίλυσης και της ενδεχόμενης καταδίκης μιας ανεπιθύμητης συμπεριφοράς καταλήγει στην αποσαφήνιση των κανόνων και αξιών³¹. Σημαντικό στοιχείο αυτού του μοντέλου είναι η αναγνώριση της θεμελιώδους αξίας/αισθήματος της ντροπής ως στοιχείο που οδηγεί και συμβάλλει στην ενσωμάτωση (*reintegrative shame*) και όχι περιθωριοποίησης ή στιγματισμού (*disintegrative shame*) δια του οποίου η κοινότητα αποκηρύσσει την αξιόποινη συμπεριφορά του ανηλίκου και παράλληλα δεσμεύεται στην ενεργή επιθυμία της για ενσωμάτωση του παραβάτη στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο³².

Τόσο η διάσκεψη, όσο και η μεσολάβηση μεταξύ του θύματος και του δράστη αναπτύσσονται μονάχα όταν ο δεύτερος παραδέχεται την ενοχή του (ή σε κάποιες δικαιοδοσίες, αποδέχεται την ευθύνη των πράξεών του ή αδυνατεί να αντληφθεί την ένοχη συμπεριφορά του). Και τα δύο μεσολαβητικά αυτά σχήματα παρέχουν στο θύμα τη δυνατότητα έκφρασης του αντίκτυπου του εγκλήματος στη ζωή του συμμετέχοντας, στη διαδικασία απονομής ευθυνών και λαμβάνοντας απαντήσεις σε όποιο εύλογο ερώτημα περί της διαπραχθείσας εγκληματικής πράξης.

Ανόμοια με το πρώτο μεσολαβητικό σχήμα παραβάτη-θύματος, η Επανορθωτική Διάσκεψη προϋποθέτει τη συμμετοχή κυρίως δημοσίων υπαλλήλων (αστυνομία, κοινωνικούς λειτουργούς, εκπαιδευτικό προσωπικό κτλ.) και σε χαμηλότερο βαθμό την ανάμιξη ειδικευμένων εθελοντών, οι οποίοι εργάζονται για τη διευκόλυνση της ομαλής διεξαγωγής τέτοιων προγραμμάτων³³. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι ο ρόλος των παραπάνω δημοσίων υπαλλήλων

²⁹ Steward, T. 1996: 67

³⁰ McElrea, F.W.M. 1996: 99-101

³¹ Minor, K.I. και Morrison, J.T. 1996: 120-121

³² Moore, D.B. 1993: 5

³³ Wright, M. 1997: 1st International Conference on Restorative Justice for Juveniles

εμπεριέχει το στοιχείο της επέμβασης, ο ίδιος ρόλος είναι ευρύτερα καθορισμένος, συνδυάζοντας την μεσολάβηση με άλλες μεθόδους αλληλεπίδρασης. Η διαδικασία σύσκεψης διευρύνει τον κύκλο των πιθανών συμμετεχόντων χωρίς να περιορίζεται στους κλασσικούς 'πρωταγωνιστές' μιας αξιόποινης πράξης. Με άλλα λόγια, ο όρος «απονομή Δικαιοσύνης» παύει να είναι αυστηρά νομικός, αφήνοντας χώρο σε επιπρόσθετους συμμετέχοντες. Θα πρέπει, ωστόσο, να τονιστεί ότι η διάσκεψη ως μέθοδος επίλυσης μιας διαμάχης, δε δεσμεύεται στον καθορισμό της ευθύνης. Έτσι, σε οποιοδήποτε στάδιο της επανορθωτικής διαδικασίας, ο παραβάτης έχει το δικαίωμα παύσης και προσφυγής του/της στο δικαστήριο για έναν παραδοσιακό καθορισμό ενοχής ή αθωότητας.

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να αναφερθεί πως η Επανορθωτική Διάσκεψη, ως τμήμα της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, δεν αποτελεί διαδικασία μόνης κατευθύνσεως. Αντιθέτως, υφίστανται οι παρακάτω παραλλαγές:

ο Η Οικογενειακή Διάσκεψη (*Family Group Conferencing*)

Αναφερόμενοι στους ανηλικούς παραβάτες και λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη φύση τους, η πιο συνήθης μορφή διάσκεψης εμφανίζεται αυτή που εμπλέκει μέλη του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος. Η οικογενειακή διάσκεψη αποτελεί μια σχετικώς ανεπίσημη, χαλαρής δομής συγκέντρωση στην οποία ο δράστης, συνοδευόμενος από την οικογένεια του και έναν νομικό σύμβουλο, έρχεται σε επαφή με το θύμα και τους υποστηρικτές του/της (ή την οικογένεια) σε κάποιο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο ορισμένο από τον μεσολαβητή. Εδώ, το εξέχον χαρακτηριστικό το οποίο προσδιορίζει τη φύση αυτού του υπο-μοντέλου είναι η παρουσία της οικογένειας³⁴ και των δύο βασικών μερών (του δράστη και του θύματος).

Ο πρωταρχικός σκοπός της οικογενειακής διάσκεψης, ανεξάρτητα από το στάδιο της ποινικής διαδικασίας στο οποίο έχει επιβληθεί, είναι και εδώ να καταστήσει τον ανήλικο παραβάτη υπόλογο των πράξεών του, ενθαρρύνοντάς

³⁴ Zimmerman, R. 1997: <http://www.voma.org/docs/vomaqf97/vomaf97.pdf>

τον να λάβει την ευθύνη οποιασδήποτε διαπραχθείσας αξιόποινης πράξης³⁵. Η άμεση συμμετοχή του θύματος στην εν λόγω διαδικασία είναι μέρος της γενικότερης ιδέας της απόδοσης ευθυνών³⁶. Η φωνή του θύματος δυναμώνει και αξιώνει αποκατάσταση της βλάβης. Το οικογενειακό περιβάλλον, τόσο του δράστη όσο και του θύματος είναι αναπόσπαστα μέρη της όλης διαδικασίας. Παράλληλα, το ίδιο υπο-μοντέλο καταφέρνει να κρατήσει την οικογένεια πιο ενεργή και υπεύθυνη των πράξεων του ανήλικου παραβάτη.

Ο θεσμός της οικογενειακής διάσκεψης έχει πολλές δυνατότητες και σίγουρα αποτελεί 'εύφορο έδαφος' για περαιτέρω πειραματισμούς, διεθνώς αλλά και εντός Ελλάδας. Όμως, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο τρόπο προφύλαξης των δικαιωμάτων των συμμετεχόντων και της Δικαιοσύνης. Υφίστανται κίνδυνοι, αλλά και ευεργετήματα. Γι' αυτό, δε θα πρέπει να επιδιωχθούν τα δεύτερα, αγνοώντας τους πρώτους. Για παράδειγμα, η διευκόλυνση της συνάντησης μεταξύ των μερών αποτελεί μια αποστολή που απαιτεί επιδεξιότητα και εξειδικευμένη εκπαίδευση. Η οικογενειακή διάσκεψη καθιστά μια ευαίσθητη μορφή διαμεσολάβησης η οποία χρήζει ικανότητας διαχείρισης πολλαπλών παραγόντων: αυτή είναι άλλωστε η αποστολή ενός επαγγελματία διαμεσολαβητή³⁷.

Σχετικώς με τα παραπάνω, πρέπει να υπογραμμιστεί πως περίπλοκες διαμεσολαβήσεις, όπως οι οικογενειακές διασκέψεις, απαιτούν λεπτομερειακή προετοιμασία και μια σαφή εξήγηση της φύσης και των σκοπών μιας τέτοιας διαδικασίας. Σε κάθε περίπτωση, η συμμετοχή του θύματος και η διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανήλικου παραβάτη παρουσιάζονται ως δεσπόζουσες σημασίες.

ο *Μικρές Ομαδικές Διασκέψεις (Small Group Conferencings-Wagga Wagga Model)*

³⁵ Adler, C. και Wundersitz, J. 1994: 7

³⁶ Cavadino, M. και Dignan, J. 1997: 233-253

³⁷ Marshall, T. 1997: 5-6, 9

Οι μικρές ομαδικές διασκέψεις προϋποθέτουν την ύπαρξη πολλαπλών διαμεσολαβητών. Γονείς, σύντροφοι αλλά και πλήθος άλλων ατόμων, όπως κληρικοί, δάσκαλοι και γείτονες έχουν τη δυνατότητα παροχής υποστήριξης στο θύμα και στο δράστη, αρκεί και τα δύο αυτά βασικά μέρη της διάσκεψης να κρίνουν απαραίτητη τη συμμετοχή όλων ή κάποιων από αυτούς. Σαφώς, η πιθανή συμμετοχή των όποιων διαμεσολαβητών είναι αισθητά μειωμένη συγκριτικά με τους άμεσα εμπλεκόμενους, παρόλ' αυτά, η παρουσία τους είναι ή θα πρέπει να είναι εξαιρετικά σημαντική. Οι υποστηρικτές, έχοντας μοιραστεί με τον παραβάτη τον τρόπο και τον βαθμό κατά τον οποίο η παραβατική συμπεριφορά του ανηλίκου τους επηρέασε, επιβεβαιώνουν στους υπολοίπους το γεγονός ότι υφίσταται αναμεταξύ τους κάποιος κοινωνικός δεσμός και ότι όλοι ενδιαφέρονται για τον νεαρό παραβάτη³⁸. Επίσης, η συμμετοχή των ατόμων υποστήριξης κατά τη διάσκεψη είναι περιορισμένη, προκειμένου να δοθεί ο απαιτούμενος χρόνος στον παραβάτη και το θύμα να επεξεργαστούν τις ιστορίες και τα αισθήματά τους, να προβάλλουν ερωτήματα και το σημαντικότερο, να λάβουν απαντήσεις.

Όσον αφορά τις ομοιότητες μεταξύ των οικογενειακών διασκέψεων με εκείνων των μικρών ομάδων, είναι εμφανές ότι και οι δύο απαιτούν την παρουσία ενός μεσολαβητή-συντονιστή κατάλληλα εκπαιδευμένου και πεπειραμένου στη διεξαγωγή τέτοιων διασκέψεων. Και τα δύο μοντέλα προσκαλούν αρχικώς το θύμα, τον δράστη, τα μέλη της οικογένειας και άλλα άτομα, τα οποία ενδιαφέρονται και έχουν λόγο να λάβουν ενεργό μέρος ή απλά να παρακολουθήσουν τη διάσκεψη ως ακροατές. Εν συνεχεία, τόσο οι μικρές ομαδικές διασκέψεις, όσο και οι οικογενειακές διασκέψεις εστιάζονται στο καθαυτό γεγονός που αποτέλεσε αφορμή για διάσκεψη, καθώς επίσης στη σύνταξη ενός συμφωνητικού επανόρθωσης που να καλύπτει τις απώλειες του θύματος και παράλληλα να είναι ρεαλιστικό προς επίτευξη από τη μεριά του δράστη.

³⁸ Marshall, T. 1997: 5-6, 9

Υπάρχουν ελάχιστες, αλλά αξιοσημείωτες διαφορές που αναπόφευκτα αναδύονται κατά τη σύγκριση των μικρών ομαδικών διασκέψεων με εκείνων που εμπλέκουν αποκλειστικά τα δύο κύρια μέρη και τις οικογένειες αυτών. Έτσι, οι πρώτες εκπαιδεύουν εθελοντές διαμεσολαβητές, οι οποίες διευκολύνουν την οργανωτική διαδικασία, ενώ αντίθετα η δεύτερη εμπλέκει κυρίως το εκπαιδευτικό προσωπικό και την αστυνομία. Οι ομάδες εθελοντών διαμεσολαβητών αναλαμβάνουν την προετοιμασία των συμμετεχόντων για τη διάσκεψη μέσω συναντήσεων και προκαθορισμένων συνεντεύξεων. Την ίδια ώρα, η ενημέρωση των συμμετεχόντων μιας οικογενειακής διάσκεψης γίνεται κυρίως δια τηλεφώνου. Οι μεσολαβητές μιας μικρής ομάδας διάσκεψης οφείλουν να παρέχουν βοήθεια στα συμμετέχοντα μέρη, εξηγώντας τη δομή της όλης διαδικασίας και έχοντας το δικαίωμα παρέμβασης σε αυτή, μονάχα όταν κρίνεται επιτακτική για την ομαλή ροή της διάσκεψης. Από την άλλη πλευρά, οι μεσολαβητές των οικογενειακών διασκέψεων δεν έχουν καμία από τις παραπάνω δυνατότητες παρέμβασης, αλλά οι αρμοδιότητες τους περιορίζονται στην εκτύπωση και διανομή χρήσιμου υλικού καθ' όλη τη διάρκεια τη διαδικασίας. Εν κατακλείδι, εάν κατά την πορεία της διάσκεψης προκύψουν άλλα θέματα που αφορούν διαμάχες ή προβλήματα του παρελθόντος πέρα της καθαυτό αξιόποινης πράξης, οι μεσολαβητές επιτρέπουν την ανάπτυξη τέτοιων θεμάτων³⁹. Ωστόσο, κάτι τέτοιο είναι αδύνατο στην περίπτωση της οικογενειακής διαμάχης, όπου οι διαμεσολαβητές προτρέπουν όλα τα μέρη να περιοριστούν στην ήδη οροθετημένη αιτία-αξιόποινη πράξη που αποτέλεσε αφορμή για διάσκεψη.

iii. Η Κοινωφελής Εργασία (Community Service)

Ο όρος «Community Service» ανταποκρίνεται και μεταφράζεται στα ελληνικά ως «Κοινωφελής Εργασία». Εδώ, η Επανορθωτική Κοινωφελής Εργασία αποτελεί μια παραγωγική εργασία, η οποία παρέχει στους ανήλικους μια ουσιαστική

³⁹ Moore, D.B. 1997: 7-8

ευκαιρία να συμβάλλουν στην κοινότητα/κοινωνία και να λάβουν συγκεκριμένες ευθύνες πέρα του παγιωμένου σχολικού ωραρίου.

Η αναφερθείσα Κοινωφελής Εργασία εστιάζεται στην καλλιέργεια καθορισμένων εννοιών, όπως: *υπευθυνότητα, ενσωμάτωση, αλλαγή*. Παρέχει στους νεαρούς παραβάτες τη δυνατότητα να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους και να επανορθώσουν αναλαμβάνοντας κοινωφελή εργασία 'ισοδύναμης' αξίας με την ήδη διαπραχθείσα ζημιά. Είναι γεγονός ότι μέσω της εκπλήρωσης του παραπάνω καθήκοντος ή αποστολής, δεν συμμορφώνεται μονάχα ο ανήλικος δράστης, αλλά παράλληλα μεταβάλλεται και ο τρόπος με τον οποίον η ίδια η κοινωνία 'βλέπει' τον νεαρό παραβάτη και αντίστροφα. Από τη μία πλευρά, η κοινωνία έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει θετικά στην διαδικασία ευημερίας και προόδου της και από τη άλλη, οι νεαροί θύτες μεταβάλλουν την 'σκληρή' άποψη που έχουν για τον εαυτό τους σε μία πιο αισιόδοξη. Συνεπώς, οι ανήλικοι παραβάτες αρχίζουν να βλέπουν θετικά τον εαυτό τους ως άτομα ικανά να προσφέρουν κάτι θετικό μέσα στην κοινωνία όπου και οι ίδιοι διαβιώνουν. Αυτό επιτυγχάνεται δια της συγχώνευσης της υποχρέωσης για επανόρθωση, με την ευκαιρία πρόσφορης συμβολής και αποκατάστασης των κατεστραμμένων κοινωνικών δεσμών⁴⁰.

Έτσι, η ουσιαστική εμπλοκή της κοινότητας είναι το κλειδί στη διαδικασία μετατροπής μιας γενικής κοινωφελούς εργασίας, σε μια επανορθωτική δραστηριότητα. Με κοινοτικά μέλη να εργάζονται πλάι-πλάι με τους νεαρούς παραβάτες, αναπτύσσονται επιλεγμένα ομαδικά έργα προς όφελος των ανηλίκων σχεδιασμένα από την ίδια την κοινότητα. Χωρίς τη συμμετοχή της κοινότητας χάνεται το επανορθωτικό δυναμικό της κοινωφελούς εργασίας. Μόνον όταν τα κοινοτικά μέλη διαθέτουν εθελοντικά τον χρόνο τους προς αναμόρφωση των ανηλίκων, οι νεαροί αυτοί αντιλαμβάνονται την πραγματική αξία της εργασίας μέσα στην κοινότητα. Μάλιστα, όπου οι περιστάσεις το επιτρέπουν, οι κοινοτικοί εθελοντές έχουν τη δυνατότητα ανάπτυξης σχέσεων προσωπικού επιπέδου,

⁴⁰ Bazemore, G. και Umbreit, M. 2001: 7-11

‘εμφυτεύοντας’ και εξηγώντας ευκολότερα τις ιδέες της επανόρθωσης και το αντίτιμο της εργασίας τους. Μέσω της συχνής τους παρουσίας και της υψηλής τους θέλησης να ‘θυσιάσουν’ χρόνο και κόπο, οι εθελοντές παρέχουν αξιοπιστία και ουσία στην κοινωφελή εργασία.

Οι κοινοτικοί εθελοντές λαμβάνουν έναν επιπρόσθετο και εξίσου σπουδαίο ρόλο. Όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω (βλ. Μικρές Ομαδικές Διασκέψεις), η επανορθωτική κοινωφελής εργασία συμβάλλει στην ανάπτυξη έννομης συμπεριφοράς στον παραβάτη που βοηθά τη συμβίωσή του στο κοινωνικό σύνολο. Σήμερα, στους ανήλικους παραβάτες προσφέρεται η περιορισμένη ευκαιρία να εργαστούν, αλλά σε περιβάλλον απομόνωσης, ξεφεύγοντας από τον στόχο της επανένταξης και οδηγούμενοι σε εντελώς αντίθετες κατευθύνσεις, όπως αυτών του διαχωρισμού και της κοινωνικής περιθωριοποίησης. Αντιθέτως, οι ανήλικοι, εργαζόμενοι υπό μιας θετικής απονομής ρόλων από την κοινότητα, διευρύνουν τα περιθώρια και αυξάνουν τις πιθανότητες για τη μελλοντική κοινοτική/κοινωνική επανασύνδεση τους. Επίσης, οι νεαροί θύτες καθίστανται ικανοί να αναπτύξουν υγιείς σχέσεις με ενήλικα κοινωνικά μέλη μέσω της ανάπτυξης διαλόγων και την αποδοχή μηνυμάτων επιβεβαίωσης για την ικανότητά τους να συνεισφέρουν στο κοινωνικό σύνολο.

Τελικά, μια κοινωφελής εργασία (επανορθωτική ή μη) θα πρέπει να έχει νόημα τόσο για την κοινότητα, όσο και για τον παραβάτη, ο οποίος θα την εκτελέσει. Μέχρι σήμερα, τα καλύτερα παραδείγματα ομαδικών μοντέλων-προγραμμάτων είναι εκείνα τα οποία ‘χρησιμοποιούν’ τον ανήλικο ως ενεργό κοινοτικό μέλος, σύμβουλο ή και αρχηγό λαμβάνοντας, όπου αυτό είναι εφικτό, την άποψη του θύματος για το είδος της κοινωφελούς εργασίας την οποία ο ανήλικος δράστης ενδέχεται να αναλάβει. Για παράδειγμα, την επιλογή του φιλανθρωπικού ή κοινωφελούς ιδρύματος, της εκκλησίας, του φορέα που προτιμούν. Όμως, η κοινωφελής εργασία (όπως και η εντολή για αποζημίωση) εξακολουθούν και αποτελούν μια εξαναγκαστική ποινή, η οποία επιβάλλεται

ανεξάρτητα από την επιθυμία του ανήλικου παραβάτη⁴¹. Το συγκεκριμένο γεγονός ενσωματώνει γνώριμα τιμωρητικά στοιχεία, τα οποία είναι ασύμβατα με τις γενικότερες προσεγγίσεις της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Ωστόσο, δε θα πρέπει να παραβλέπονται οι προαγόμενες αξίες της αποκατάστασης.

iv. Οι Κύκλοι (Circles)

Σύμφωνα με τον R. Yazzie (1994), οι αυτόχθονες κουλτούρες κυρίως της Βόρειας και Νότιας Αμερικής είχαν αναπτύξει πολυάριθμες και παρόμοιες μεταξύ τους διαδικασίες αντιμετώπισης του εγκλήματος⁴². Όπως στα Επανορθωτικά μοντέλα της μεσολάβησης και των διασκέψεων, οι κύκλοι παρέχουν 'ελεύθερο χώρο' μέσα στον οποίο ο παραβάτης συναντά το θύμα και προχωρούν παραπέρα, εμπλέκοντας και την κοινότητα στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Οι κοινοτικοί συμμετέχοντες ποικίλλουν ανάλογα με το εν χρήσει μοντέλο και τα μέλη αποτελούν φορείς του ποινικού συστήματος, έως και εμμέσως εμπλεκόμενα μέλη της κοινωνίας. Κατά συνέπεια, ο λόγος αποδίδεται σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Το Επανορθωτικό μοντέλο του Κύκλου έχει αναπτυχθεί σε δύο γενικές κατευθύνσεις: το «θεραπευτικό παράδειγμα – Θεραπευτικοί Κύκλοι» (*Healing Circles*), οι οποίοι διατίθενται εφόσον το απαιτεί η περίπτωση και το «δικαστικό παράδειγμα – (Κατά)Δικαστικοί Κύκλοι» (*Sentencing Circles*)⁴³, οι οποίοι περιορίζονται στην διαμόρφωση προτάσεων και στην παραπομπή της υποθέσεως στις δικαστικές αρχές. Εντός του Κύκλου όλα τα παραπάνω άτομα έχουν τη δυνατότητα να μοιραστούν τις εμπειρίες τους και να ζητήσουν κατανόηση, έχοντας ως απώτερο σκοπό την αναζήτηση ενδιαφέροντος για την αξιόποινη πράξη, τον προσδιορισμό των απαραίτητων εκείνων βημάτων που απαιτούνται για τη θεραπεία και των δύο μερών και, εν τέλει, την πρόληψη του εγκλήματος⁴⁴.

⁴¹ Dignan, J. 2005: 109

⁴² Yazzie, R. 1994: 129

⁴³ Ross, R. 1996: 44

⁴⁴ Pranis, K., Stuart, B. και Wedge, M. 2003: 70

Οι καταδικαστικοί κύκλοι αποτελούν μια διαδικασία προσανατολισμένη στην κοινότητα, οι οποίοι διεξάγονται από κοινού με το ποινικό και σωφρονιστικό σύστημα, προκειμένου να επιτευχθεί ομοφωνία στο είδος της επιβολής κύρωσης· μιας κύρωσης που ανταποκρίνεται στις ανησυχίες όλων των ενδιαφερομένων μερών. Οι καταδικαστικοί κύκλοι – κάποιες φορές αποκαλούμενοι και «Ειρηνευτικοί Κύκλοι» (*Peacemaking Circles*)⁴⁵ – χρησιμοποιούν παραδοσιακό τελετουργικό στη δομή και στον τρόπο εμπλοκής του παραβάτη, του θύματος, των υποστηρικτών αυτών, της αστυνομίας, του εισαγγελέα και των υπολοίπων σχετιζομένων κοινοτικών μελών.

Σχήμα: 1.2

Τα 4 Βασικά Πλεονεκτήματα της Διαδικασίας του Κύκλου

Προκειμένου να αναδυθούν τα ευθύς παραπάνω προσφερόμενα πλεονεκτήματα, η συμμετοχή και παρουσία όλων των μελών και πολύ περισσότερο του θύματος στο μεσολαβητικό σχήμα του Κύκλου (όπως και σε όλα τα παραπάνω μοντέλα), θα πρέπει να είναι καθαρά εθελοντική. Το θύμα θα μπορεί να παρευρίσκεται σε οποιοδήποτε μοντέλο, αρκεί να έχει δηλώσει συγκατάθεση δίχως καμία μορφή εξαναγκασμού. Μια βασική προϋπόθεση είναι η παραδοχή της ευθύνης της αξιόποινης πράξης από τον δράστη και η αποδοχή

⁴⁵ Bazemore, G. και Umbreit, M. 1998: 28

του να παραπεμφθεί η υπόθεση στο εκάστοτε επανορθωτικό μοντέλο⁴⁶. Αρκετοί άλλοι παράγοντες πέρα των δύο αναγραφόμενων θεωρούνται σημαντικοί, όπως η επιθυμία αλλαγής και βελτίωσης της συμπεριφοράς, η κοινοτική στήριξη και γενικότερα, το πλαίσιο στήριξης.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινιστεί ότι το παρόν μοντέλο δεν είναι κατάλληλο για όλους τους ανήλικους δράστες. Η θέση του παραβάτη μέσα στην κοινότητα, η ειλικρίνεια και οι προσπάθειες του να επανορθώσει και να διορθωθεί, η εισαγωγή του θύματος και η αφοσίωση της ομάδας στήριξης του ανήλικου αποτελούν κάποια θεμελιώδη στοιχεία που καθορίζουν το πότε ή το εάν μια συγκεκριμένη υπόθεση μπορεί να επιλυθεί μέσω του μοντέλου του Κύκλου. Για τον λόγο ότι οι κατά καιρούς κοινότητες ποικίλλουν σε μέγεθος, μορφή και ικανότητα εποικοδομητικής διαχείρισης των διαφορών, οι εκπρόσωποι του επίσημου συστήματος δικαιοσύνης θα πρέπει να λαμβάνουν μέρος στο μοντέλο του Κύκλου Επανόρθωσης προκειμένου να διασφαλιστεί η δίκαιη αντιμετώπιση τόσο του δράστη, όσο και του θύματος⁴⁷.

Σε γενικές γραμμές, η επαναληπτική εφαρμογή του μοντέλου του Κύκλου έχει τη δυνατότητα να επιλύσει συγκεκριμένα προβλήματα/διαμάχες⁴⁸. Εν τούτοις, η ικανότητα του Κύκλου να προτάξει 'ιδανικές' λύσεις ικανές να βελτιώσουν τη ζωή των συμμετεχόντων μελών και την κατάσταση της ευρύτερης κοινότητας, βασίζεται στην προσωπικότητα και την αποτελεσματικότητα των εθελοντών⁴⁹ των οποίων η συμβολή μας βοηθά να εμπλουτίσουμε εννοιολογικά λέξεις συχνά ειπωμένες, όπως επανόρθωση και απονομή δικαιοσύνης.

III. Οι Μηχανισμοί Διαφοροποίησης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης

Οι ξεχωριστές αντιλήψεις των εννοιών της «επανόρθωσης» και της «απονομής της δικαιοσύνης» σε συνάρτηση με τη θεμελιώδη αξία της

⁴⁶ McCold, P. 1999: 16-17

⁴⁷ *supra* note 45

⁴⁸ McCold, P. 1997: 42

⁴⁹ *supra* note 45

αποζημίωσης του θύματος αποτελούν τα τρία βασικά σημεία διαφοροποίησης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης από το παρόν Ελληνικό Ποινικό Σύστημα. Κατά τον 19^ο αιώνα, όταν ο Garofalo και ο Ferri σχολίαζαν πως το ποινικό σύστημα αγνοεί παντελώς το θύμα, αναφέρονταν κυρίως στις έντονες δυσκολίες των θυμάτων να λάβουν αποζημίωση, ηθική και υλική. Κατά τη διάρκεια πολλαπλών συζητήσεων του ιδίου αιώνα, ο Garofalo εξέφρασε την άποψη πως το θύμα θα πρέπει να αποτελεί μία από τις σημαντικότερες ανησυχίες και προτεραιότητες ενός ποινικού συστήματος δικαιοσύνης⁵⁰. Η εν λόγω ιδέες υιοθετήθηκαν μερικώς και από τον Ferri, ο οποίος εξέθεσε ότι τα πρόστιμα θα πρέπει να καταβάλλονται σε ένα Ταμείο δια του οποίου το Κράτος θα πληρώνει τα θύματα, τα οποία αδυνατούν να λάβουν αποζημίωση από οποιαδήποτε άλλη πηγή – ιδίως από τον (ανήλικο) παραβάτη⁵¹ – και ότι τα οφέλη της άμεσα επανορθωτικής (ή έμμεσα, κοινωνικής) εργασίας θα πρέπει να παρέχονται πρωτίστως στο θύμα⁵².

Σήμερα η πλειοψηφία των κρατών της δυτικής Ευρώπης έχουν ήδη εισαγάγει προγράμματα, τα οποία παρέχουν και προτρέπουν τον ανήλικο παραβάτη να δράσει επανορθωτικά προς το θύμα. Πιο συγκεκριμένα:

ι. Τρόποι Επανόρθωσης

Μελετώντας το σχήμα 1.3 (βλ. σελ. 47) συνάγουμε πως ποικίλες διαδικασίες μπορούν να οδηγήσουν σε κάποιο επανορθωτικό αποτέλεσμα, αν και δε κρίνονται όλες ισοδύναμα κατάλληλες για την επίτευξη μιας τέτοιας έκβασης. Η κεντρική διαφορά τοποθετείται μεταξύ εθελοντικών και εξαναγκαστικών διαδικασιών.

ο Η Ενσυνείδητη Επανόρθωση (Deliberative Restoration)

Αναμφίβολα, οι πιο επιθυμητές διαδικασίες επανόρθωσης είναι εκείνες που εμπεριέχουν μια *εθελοντικού τύπου* σύσκεψη του θύματος με τον δράστη, δηλαδή

⁵⁰ Kaiser, G. και Albrecht, H. J. 1990: 250

⁵¹ Clerc, F. 1942: 12-14

⁵² Harland, A.T. 1983: 195-198

των κυρίων μερών. Σήμερα, υφίστανται πολλαπλά είδη συζητητικών διαδικασιών⁵³, όπως οι ήδη περιγραφείσες άμεσες (πρόσωπο με πρόσωπο) ή έμμεσες (μεμονωμένες παρεμβάσεις του διαμεσολαβητή⁵⁴) διασκέψεις, όπου με την παρουσία της αστυνομίας ή/και των κοινοτικών εκπροσώπων, τα βασικά μέρη της διαμάχης ανακουφίζονται δια της κοινοτικής και κοινωνικής πρόνοιας⁵⁵. και οι κύκλοι επιβολής ποινών, όπου η τοπική κοινωνία, ως αδιάσπαστο μέρος της επανορθωτικής διαδικασίας, τοποθετεί το έγκλημα ανάμεσά τους⁵⁶.

Η ορθή διεξαγωγή ενός επανορθωτικού μοντέλου προσφέρει μια ισχυρή αλληλουχία ηθικών και κοινωνικών συναισθημάτων, όπως αυτό της ντροπής, της ενοχής, της ευαισθησίας, της συμπόνιας, της απολογίας και της συγχώρεσης στο θύμα, στο δράστη και στους λοιπούς συμμετέχοντες⁵⁷. Αυτή η 'αλληλουχία' ενδέχεται να οδηγήσει σε μια αμοιβαία κατανόηση της προξενούμενης βλάβης, απώλειας ή πόνου, στην εξεύρεση μιας κοινώς αποδεκτής μεθόδου επανόρθωσης και εν συνεχεία, στην ενθάρρυνση του δράστη να εκπληρώσει τη συμφωνία του⁵⁸. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να προσφέρει ικανοποίηση στο θύμα, ενσωμάτωση του παραβάτη και ασφαλή αποκατάσταση των δικαιωμάτων και ελευθεριών. Ωστόσο, η εκούσια συμμετοχή των μερών θα μπορούσε να εξασθενίσει σημαντικά λόγω της κοινωνικής πίεσης ή της συγκαλυμμένης απειλής σε περιπτώσεις άρνησης οποιασδήποτε συνεργασίας⁵⁹.

Οι παραπάνω διαδικασίες αναγνωρίζονται ως Επανορθωτική Δικαιοσύνη ανεξάρτητα από το συμπέρασμά τους, προσδιορίζοντας ότι η καθαυτό διαδικασία κατέχει, ούτως ή άλλως, ένα ισχυρό επανορθωτικό αντίχτυπο (το 'ταξίδι' και όχι ο προορισμός κατέχει ουσιαστικά τον σπουδαιότερο ρόλο).

⁵³ McCold, P. 2001: 41-58 · Maxwell, G. και Morris, A. 2001: 1-16

⁵⁴ Umbreit, M., Coates, R.B. και Kalanj, B. 1994: 61-71 · European Forum, 2000

⁵⁵ Minor, K.I. και Morrison, J.T. 1996: 117 · Dignan, J. και Marsh, P. 2001: 86 · Daly, K. και Hayes, H. 2003: 725-764

⁵⁶ Lilles, H. 2001: 3-5

⁵⁷ Braithwaite, J. 1989: 44-53 · Braithwaite, J. και Mugford, S. 1994: 138-171 · Braithwaite, J. 1999: 1-127 · Maxwell, G. και Morris, A. 2001: 1-16

⁵⁸ van Ness, D. και Strong, H.K. 1997: 113

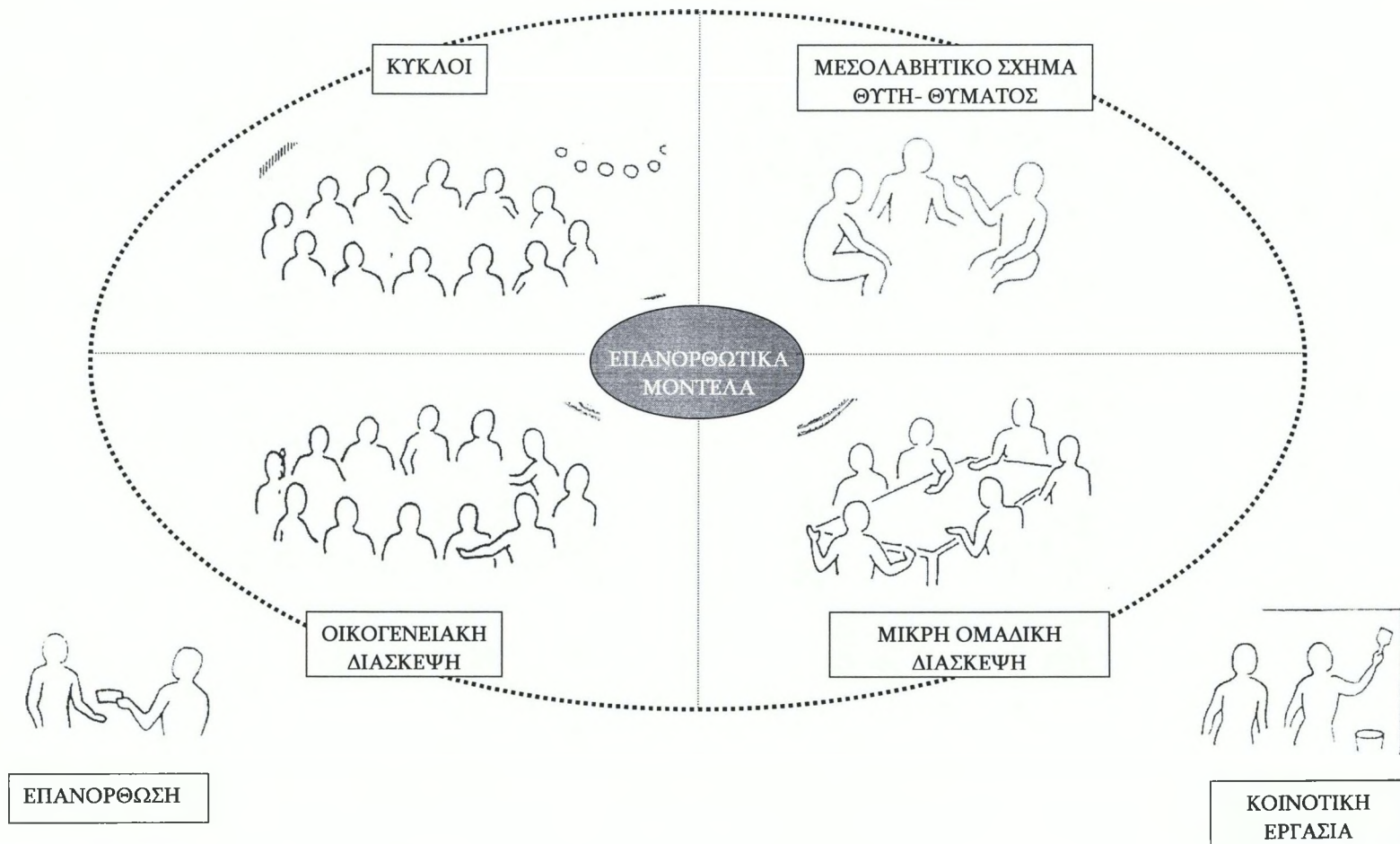
⁵⁹ Boyes-Watson, C. 2000: 441-450

Παρόλ' αυτά, παραμένει το ερώτημα: κατά ποιο τρόπο μια διαδικασία θα μπορούσε να μετατραπεί σε Επανορθωτική; Είναι γεγονός ότι η ανοικτή έκφραση της απολογίας, της τύψης, της συγχώρεσης προωθούν τα αισθήματα της ειρήνης του σεβασμού και της ικανοποίησης. Τα αισθήματα αυτά είναι υπαρκτά αποτελέσματα ακόμη και εάν δεν αναγραφούν ρητά στην πράξη της τελικής συμφωνίας. Συνεπώς, είναι αδύνατο να αποτιμηθεί κάποια διαδικασία ως επανορθωτική δίχως την εκ των προτέρων εξέταση των συμπερασμάτων που ρητά ή αμφίβολα προάγει. Η συμφωνία-αποτέλεσμα τέτοιου είδους διαδικασιών ίσως συμπεριλάβει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, όπως αποκατάσταση, επανόρθωση, αντιστάθμιση κ.ο.κ. Ίσως είναι έμμεση ή άμεση, απτή ή συμβολική. Το σπουδαιότερο είναι ο βαθμός επιθυμίας του παραβάτη να προβεί σε τέτοιες ενέργειες. Να αντιληφθεί την άνομη φύση του διαπραχθέντος εγκλήματος και να δείξει προθυμία για επανόρθωση. Για το θύμα, θα ισοδυναμεί με την αποκατάσταση των πολιτικών του δικαιωμάτων και πιθανών, μια μερική υλική ικανοποίηση. Για την ευρύτερη κοινότητα, θα συμβάλει στο να διασφαλίσει ότι ο παραβάτης εκτιμά τις ελευθερίες και τα ατομικά δικαιώματα, τα οποία δεσμεύεται ότι θα σεβαστεί στο μέλλον. Ακόμη και η συγκατάθεση του δράστη να υπομείνει μια θεραπεία έχει ένα επανορθωτικό νόημα που εκφράζεται μέσω της αναγνώρισης του προβλήματος και της επιθυμίας του να το αντιμετωπίσει σε συνεργασία με το κοινωνικό του περιβάλλον.

ο Η Εξαναγκαστική Επανόρθωση (*Coercive Restoration*)

Πάντοτε θα υπάρχουν υποθέσεις στις οποίες το στοιχείο του εθελοντισμού θα κρίνεται αδύνατο ή ανεπαρκές. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η άσκηση πίεσης ή η εξαναγκαστική συνεργασία του παραβάτη πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη. Σύμφωνα με την Μαξιμαλιστική αντίληψη της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, οι εξαναγκαστικές μεσολαβήσεις εκτελούν καθήκοντα επανόρθωσης⁶⁰.

⁶⁰ Claassen, R. 1995: 6· Dignan, J. 2002 : 85-101

Σε μία συνταγματική δημοκρατία, ο εξαναγκασμός μπορεί να πηγάσει μονάχα μέσω της ποινικής διαδικασίας, αλλά τέτοιες διαδικασίες είναι προσανατολισμένες στην επιβολή ποινών ή άλλων υποχρεώσεων υποτυπώδους επανορθωτικής σημασίας. Παράδειγμα τέτοιων ποινών είναι η υλική αποζημίωση ή αποκατάσταση του θύματος με την καταβολή κάποιου προστίμου προς όφελος του θύματος ή της κοινότητας. Παρά το γεγονός ότι οι επιβαλλόμενες από το ποινικό δικαστήριο κυρώσεις μπορεί να κατέχουν κάποιο επανορθωτικό νόημα, ο επανορθωτικός τους αντίκτυπος εξασθενεί. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη δεν αποτελεί μια 'μονόχρωμη' οπτική. Μεταξύ μιας πλήρους επανορθωτικής διαδικασίας και των μη-επανορθωτικών αντιδράσεων υφίστανται βαθμίδες επανόρθωσης⁶¹.

Οι ενισχυμένες επανορθωτικές ποινές, επιβαλλόμενες από την ποινική διαδικασία και ως αποτέλεσμα μιας αποτιμημένης ευθύνης για τις συνέπειες μιας αξιόποινης πράξης, φαντάζουν ελάχιστα ή διόλου διαφοροποιημένες από τις παραδοσιακού τύπου ποινές⁶². Ωστόσο, υπάρχουν ουσιώδες διαφορές.

Κατά πρώτο λόγο, η ποινική κύρωση αποτελεί το ηθικώς ουδέτερο μέσο επιβολής του νόμου, εκπέμποντας κάποιο μήνυμα περί ηθικής αξίας του επιβαλλόμενου νόμου. Αντίθετα η επανόρθωση αποτελεί τον κεντρικό στόχο και τα μέσα προς επίτευξη όσων έχουν αναλυθεί παραπάνω. Ο στόχος της επανόρθωσης εκφράζει έναν εσωτερικό, ηθικό προσανατολισμό προς την ποιότητα μιας φιλειρηνικής κοινωνικής ζωής. Η *a priori* άποψη ότι το έγκλημα θα πρέπει να τιμωρείται είναι αντιφατική ως μέσο επίτευξης της επανόρθωσης.

Κατά δεύτερο λόγο, η τιμωρία συνεπάγεται την επιβολή κάποιας ποινής επειδή ο υποτιθέμενος έχει διαπράξει κάποιο λάθος ή αδίκημα⁶³. Ο πόνος και η υποβάθμιση του θύματος έχει ήδη επέλθει. Ο εξαναγκασμός που σκοπεύει στην επανόρθωση ίσως είναι επίπονος, ωστόσο δεν επιφέρεται με την πρόθεση της

⁶¹ McCold, P. 2000: 357-414· van Ness, D. 2002: 1-20

⁶² Daly, K. 2000: 33-54· Johnstone, G. 2002: 149

⁶³ Von Hirsch, A. 1993: 9

πρόκλησης πόνου. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μόνο ως μια δευτερεύουσα συνέπεια⁶⁴.

Τρίτον, η επιβολή του πόνου εσωκλείει δραστηριότητες γενικά αποδεκτές ως ηθικά λανθασμένες, οι οποίες δεν περιγράφονται ή δικαιολογούνται ως ποινές⁶⁵. Το ανταποδοτικό και ινστρομενταλιστικό υπόβαθρο των ποινικών κυρώσεων⁶⁶ δεν αποδεικνύει πειστικά την ανάγκη για μια συστηματική και αποδοτική ποινή. Η εκ των προτέρων θέση πως δεν υπάρχει έγκλημα χωρίς τιμωρία αφήνει κενά αμφιβολίας, από ηθικής, τουλάχιστον, άποψης. Οπότε, απαιτείται εκτενής και λεπτομερειακή εξερεύνηση των εναλλακτικών εκείνων τρόπων έκφρασης μομφής, μετάνοιας και προώθησης της κοινωνικής ειρήνης και τάξης⁶⁷.

Μέσω της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης προσβέυεται ότι η εν λόγω καινοτόμος προσέγγιση είναι πιο ελπιδοφόρα από αυτήν την άποψη. Με άλλα λόγια, οι εξαναγκαστικού τύπου διαδικασίες ή οι επιβαλλόμενες υποχρεώσεις ενόψει της επανόρθωσης ίσως είναι ουσιαστικότερες. Ορισμένες πράξεις ποινικοποιούνται διότι διαταράσσουν την κοινωνική τάξη· κατά συνέπεια, η κοινωνική αντίδραση θα πρέπει πρωταρχικώς να στοχεύει στην αποκατάσταση των διαταραγμένων κοινωνικών δεσμών και της Τάξης. Έτσι, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη είναι κοινωνικά πιο εποικοδομητική: δεν απαντά στο έγκλημα με το να επιφέρει περαιτέρω βλάβη στον παραβάτη, ο οποίος απλά συμβάλλει στο ήδη υπάρχον κακό ανά τον κόσμο⁶⁸, αλλά στοχεύει στη διόρθωση της προξενούμενης βλάβης. Εν ολίγοις, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη θεωρεί ηθικώς πιο αποδεκτή την αναγκαστική επιβολή της επανόρθωσης από την περαιτέρω επιβολή περισσότερης βλάβης και πόνου.

ii. Απονομή Δικαιοσύνης

⁶⁴ Wright, M. 1991: 156

⁶⁵ Keijser, J.W. 2000: 7

⁶⁶ Von Hirsh, A. 1993: 77

⁶⁷ Fatić, A. 1995: 174

⁶⁸ Wright, M. 1992: 525

Η φιλοσοφία της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης δεν οριοθετείται στη στενή έννοια της επανόρθωσης, αλλά εστιάζεται και στη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης. Εδώ, ο όρος «δικαιοσύνη» περικλείει δύο έννοιες. Η πρώτη αποτελεί το αποτέλεσμα μιας ηθικής αποτίμησης, ενώ η δεύτερη αφορά τον σεβασμό των νομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

ο Η Ηθική Δικαιοσύνη

Ο όρος «δικαιοσύνη» αναφέρεται στο αίσθημα της ισότητας και της δίκαιης μεταχείρισης σύμφωνα με μια ηθική ισορροπία μεταξύ σωστού και λάθους, οφέλους και επιβάρυνσης. Στην ανταποδοτική δικαιοσύνη⁶⁹ η ισορροπία αυτή επιτυγχάνεται μέσω της επιβολής πόνου στον παραβάτη, ο οποίος (πόνος) είναι αναλογικός με το μέγεθος της βλάβης που έχει επέλθει από το έγκλημα. Στην επανορθωτική δικαιοσύνη, η ισορροπία αποκαθίσταται με την απομάκρυνση ή την αποκατάσταση της βλάβης αυτής. Συνεπώς, η επανορθωτική δικαιοσύνη επιθυμεί να επιτύχει διαδικαστική αμεροληψία⁷⁰, δικαιοσύνη και ικανοποίηση⁷¹ για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη (βλ. σχήμα 1.4⁷²).

Τα θύματα νοιώθουν ότι η θυματοποίησή τους έχει ληφθεί σοβαρά υπόψη και πως η προσφερθείσα υποστήριξη ισοσταθμίζει μετριοπαθώς τις ψυχικές και υλικές τους απώλειες. Οι ανήλικοι θύτες δεν υπόκεινται σε ψυχοφθόρες και καταστροφικές για την αξιοπρέπειά τους διαδικασίες και παράλληλα, τους δίνεται η ευκαιρία να επανορθώσουν για το λάθος τους κατά δημιουργικό τρόπο. Όλοι οι συμμετέχοντες, συμπεριλαμβανομένης της κοινότητας, είναι

⁶⁹ Ως «ανταποδοτική δικαιοσύνη» (retributive justice) νοείται η τιμωρική προσέγγιση, η οποία προϋποθέτει αυστηρό έλεγχο του παραβάτη και χαμηλά επίπεδα υποστήριξης τόσο του δράστη, όσο και του θύματος. Η εν λόγω δικαιοσύνη τείνει να στιγματίζει τους παραβάτες.

Η ανεκτική προσέγγιση της δικαιοσύνης παρέχει χαμηλό έλεγχο και έντονη υποστήριξη και ονομάζεται «αναμορφωτική δικαιοσύνη» (rehabilitative justice).

Ως «επανορθωτική δικαιοσύνη» (restorative justice) νοείται η συνεργατική επίλυση μιας αξιόπληξης πράξης και αποτελεί μια προσέγγιση, η οποία διέπεται από αυστηρό έλεγχο και υψηλά επίπεδα υποστήριξης των συμμετεχόντων.

Watchel, T. και McCold, P. 2000: 117-125

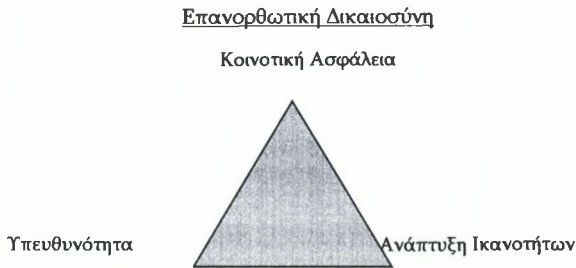
⁷⁰ Tyler, T.R. 1990: 24

⁷¹ van Ness, D. και Schiff, M. 2001: 47-62

⁷² Maloney, D., Romig, D. και Armstrong, T. 1998: 1-62

καθησυχασμένοι ότι τα δικαιώματα και οι ελευθερίες τους είναι διασφαλισμένες τόσο από τους συμπολίτες τους, όσο και από τις Αρχές.

Σχήμα 1.4

Συμμετέχοντα Μέρη	Στόχοι	Αξίες
Θύματα	Υπευθυνότητα	Όταν ένας ανήλικος διαπράττει κάποιο έγκλημα, τότε το άτομο αυτό δεσμεύεται έναντι του θύματος και της κοινότητας.
Ανήλικος Παραβάτης	Ανάπτυξη Ικανοτήτων	Οι νέοι που εισέρχονται στο ποινικό σύστημα ανηλίκων θα πρέπει να εξέρχονται από αυτό πιο ικανοί.
Κοινότητα	(Κοινωνική) Ασφάλεια	Η Δικαιοσύνη Ανηλίκων έχει την υποχρέωση να προστατέψει και την κοινότητα (πέρα των νεαρών παραβατών) από τους ανήλικους δράστες.

Ο καλύτερος τρόπος διασφάλισης της επαρκούς μεθόδου επανόρθωσης είναι η ανάθεση της απονομής δικαιοσύνης και επιβολής ποινών σε όλα τα μέρη: τον ανήλικο παραβάτη, το θύμα και τους άμεσα εμπλεκόμενους (της κοινότητας). Άλλωστε, Δικαιοσύνη είναι οτιδήποτε τα εκάστοτε συμμετέχοντα μέρη

αντιλαμβάνονται ως τέτοια⁷³. Αυτή η επαναστατική προσέγγιση της επανορθωτικής δικαιοσύνης έρχεται σε αντίθεση με τις απόψεις του πατερναλιστικού ποινικού συστήματος.

Ωστόσο, δε θα πρέπει να αγνοηθεί ο κίνδυνος της ολικής απόσυρσης του Κράτους από τη γενικότερη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης. Κάτι τέτοιο θα άφηνε τα μέρη αβοήθητα και ευάλωτα να έρθουν σε κοινή συμφωνία μεταξύ τους. Οι κρατικές Αρχές δε θα αποτελούσαν πλέον εγγυητές ελευθεριών και δικαιωμάτων. Προκειμένου να διατηρηθούν οι σπουδαίες ελευθερίες και δικαιώματα, το Κράτος θα πρέπει να πράττει το μέγιστο δυνατό προς τον σεβασμό και την αποκατάσταση της διαταραγμένης, από την αξιόποινη πράξη, έννομης τάξης. Σε μία εθελοντικού τύπου επανορθωτική σύσκεψη, επιβάλλεται η παρουσία του Κράτους, έστω και στο παρασκήνιο, βεβαιώνοντας ότι η σύσκεψη, λαμβάνει χώρα και καταλήγει σε αποδεκτά αποτελέσματα, εξασφαλίζοντας την ισορροπία των δυνάμεων κατά τη σύσκεψη και παρέχοντας τη δυνατότητα σε όλα τα μέρη να εγκαταλείψουν, εφόσον το επιθυμούν ή πιστεύουν ότι τα ενδιαφέροντά τους δεν είναι επαρκώς αναγνωρισμένα, την επανορθωτική διαδικασία και να επιστρέψουν σε μια παραδοσιακού τύπου δικαστική επίλυση του προβλήματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο νομικός κανόνας 'διεisdύει' στην επανορθωτική δικαιοσύνη⁷⁴ και οι Αρχές καταδεικνύουν ότι κατέχουν τον πρώτο λόγο στον σεβασμό των αναγκών και των ελευθεριών του θύματος, αλλά και του ανήλικου δράστη ως θεματοφύλακες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

ο Η Νομική Δικαιοσύνη

Ο όρος «Δικαιοσύνη» περικλείει επίσης το στοιχείο της νομιμότητας. Η φιλοσοφία της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης βρίσκει ανταπόκριση σε διαδικασίες, οι οποίες σέβονται τις νομικές ασφάλειες και εγγυήσεις⁷⁵. Οι νομικές αυτές εγγυήσεις προσφέρουν προστασία στους πολίτες, όχι μονάχα από τις άνομες

⁷³ Walgrave, L. 2004: 558

⁷⁴ Braithwaite, J. και Parker, C. 1999: 103-126

μεσολαβήσεις-επεμβάσεις των συμπολιτών τους, αλλά και του Κράτους. Κάτι τέτοιο είναι εμφανές, τόσο στις (πειθ)αναγκαστικές μεσολαβήσεις, όσο και στους εθελοντικούς συμβιβασμούς. Η συμμετοχή των μερών θα μπορούσε να μην επιβάλλεται, ενώ οι ενδεχόμενες συμφωνίες θα πρέπει να γίνονται γενικώς αποδεκτές και εναρμονισμένες με τη βαρύτητα του εγκλήματος, της βλάβης και των ανθρωπίνων δυνατοτήτων. Ο τρόπος κατά τον οποίο τηρούνται καθολικά οι κανόνες και διαφυλάττονται τα δικαιώματα αποτελεί πεδίο μάχης ακόμη και ανάμεσα στους συνηγόρους της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Κάποιοι εμπιστεύονται πλήρως τις δυνατότητες των κοινοτήτων⁷⁶ αποβλέποντας στον περιορισμό του κρατικού ελέγχου πάνω στις επανορθωτικές διαδικασίες, ο οποίος 'νοθεύει' τις ανθρώπινες και ανεπίσημες δυνατότητες της. Άλλοι πάλι προσπαθούν να ανακαλύψουν ένα εξισορροπημένο κοινωνικό και θεσμικό περιβάλλον, το οποίο να αφήνει το μέγιστο επιτρεπτό χώρο για 'γήσιες' συζητητικές (εθελοντικές) διαδικασίες και παράλληλα να παρέχει σε όλα τα μέρη πλήρεις δυνατότητες ασκήσεως έφεσης στις δικαστικές αρχές σε περίπτωση που νιώσουν αδικημένοι.

Εντός μιας εξαναγκαστικής διαδικασίας, θα πρέπει να παρατηρούνται όλες οι νομικές εγγυήσεις. Στην παραδοσιακή μορφή της διαδικασίας απονομής της δικαιοσύνης, εγγυήσεις, όπως η νομιμότητα και η αναλογικότητα, είναι ορατές. Τα δικαιώματα που αντιπροσωπεύουν θα πρέπει να παραμείνουν υπό την προστασία των γενικών εγγυήσεων και στις εξαναγκαστικές διαμεσολαβήσεις επανόρθωσης⁷⁷. Όντας, όμως, οι παραπάνω αρχές προορισμένες για ένα ποινικό σύστημα παραδοσιακά προσανατολισμένο, θα πρέπει οι αρχές αυτές να μην εφαρμοστούν αμετάβλητες σε ένα σύστημα που προτάσσει κυρίως τα στοιχεία της επανόρθωσης και της αντιστάθμισης⁷⁸. Ο βασικός τρόπος λειτουργίας, το νομικό και κοινωνικό περιεχόμενο και τα συμμετέχοντα μέρη εμφανίζονται

⁷⁵ Trépanier, J. 1998: 9th International Conference for Juvenile Criminology· van Ness, D. 1990: 62, 64-66 και 1999: 263-284· Dignan, J. 2002: 85-101

⁷⁶ Pranis, K. 2001: 246-275

⁷⁷ Ashworth, A. 1992: 578-595

⁷⁸ Walgrave, L. 2004: 17-44

μερικώς διαφοροποιημένα. Ο ρόλος του Κράτους πρέπει να περιορίζεται στις βασικές λειτουργίες του και να εμπλουτίζει τους διαθέσιμους τρόπους επικοδομητικής αποκατάστασης των βλαβών μιας αξιόποινης πράξης⁷⁹. Δεν αρκεί ο Νόμος να 'φιλτράρεται' από τις αξίες της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, αλλά παράλληλα και η Επανορθωτική Δικαιοσύνη θα πρέπει να 'διαπερνάται' από νομικούς κανόνες⁸⁰.

Η αναζήτηση ενός νομικού πλαισίου μέσα στο οποίο μεγιστοποιείται η ανάγκη για μια εθελοντικού τύπου επίλυση των διαφορών, συνδυασμένη με πλήρεις νομικές προστασίες, αποτελεί απλά την εκκίνηση⁸¹. Ο J. Braithwaite (2002) κάνει λόγο για ένα «μέτρο ανταπόκρισης» (*responsive regulation*) σύμφωνα με το οποίο «οι Αρχές (αστυνομία, δικηγόροι, δικαστές κ.α.), ως υποστηρικτές του Νόμου, οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους τα γενικότερα επίπεδα αρμονικής συμβίωσης των πολιτών πριν αποφασίσουν το εάν θα έπρεπε ή όχι να εντείνουν τη δική τους μεσολάβηση⁸²». Κατά την άποψη του J. Braithwaite, η οποιαδήποτε επέμβαση θα πρέπει να σχεδιάζεται σύμφωνα με τη 'ρυθμιστική πυραμίδα' στην οποία η πειθώ και η επανορθωτικές διαδικασίες βρίσκονται στη βάση, ενώ στην κορυφή προβλέπεται η εξουδετέρωση των μερών που αδυνατούν να λάβουν αρμοδιότητες. Αυτό που επιζητούμε είναι ένα νομικό σύστημα στο οποίο οι πολίτες κατανοούν ότι οι νομικοί φορείς λειτουργούν αντιδραστικά. Από τη στιγμή που λάβουν το ποινικό σύστημα ως ένα ρυθμιστικό σύστημα αντίδρασης θα γνωρίζουν πως θα υπάρχει η πιθανότητα αμφισβήτησης άδικων νόμων... Οι δυνάμεις του νόμου θα ακούν και έπειτα θα νομοθετούν, ιδωμένες από τους πολίτες ως αήττητες⁸³.

Αυτό το μοντέλο προϋποθέτει υπεύθυνους πολίτες σε μια κοινωνία όπου το κράτος βρίσκεται στην υπηρεσία των κοινοτήτων. Τουλάχιστον σήμερα, κάτι τέτοιο μοιάζει με ουτοπία.

⁷⁹ Declaration of Leuven, 1997

⁸⁰ Braithwaite, J. και Parker, C. 1999: 103-126

⁸¹ Von Hirsch, A. 2003: 77-79· Walgrave, L. 2007: 315-345

⁸² Braithwaite, J. 2002: 29

⁸³ Braithwaite, J. 2002: 34

iii. Κοινωνική Ηθική

Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη είναι κάτι περισσότερο από ένα τεχνικό μοντέλο αντίδρασης στο έγκλημα. Αποτελεί μια ιδεώδη μορφή της Ποινικής Δικαιοσύνης εντός μιας ιδεώδους κοινωνίας. Η διασφάλιση μιας ειρηνικής και ανθρώπινης κοινωνικής ζωής είναι η πρωταρχική πηγή έμπνευσης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης.

Η κοινότητα καταλαμβάνει περίοπτη θέση στην επανορθωτική ρητορική. Η κοινωνική αναταραχή προερχόμενη του εγκλήματος προβάλλει παράλληλα την ανάγκη για επανόρθωση ως απόρροια αυτής. Οι επανορθωτικές παρεμβάσεις απαιτούν έστω και την ελάχιστη συμβολή της κοινότητας: το συμφέρον του παραβάτη πρέπει κάπου να συναντά εκείνο του θύματος και το αντίστροφο. Ωστόσο, η Κοινότητα ως θεσμός ή έστω σκέψη, είναι προβληματική⁸⁴. *Πρώτον*, η ιδέα της κοινότητας προτείνει μια διαφοροποίηση μεταξύ του τι πραγματικά αποτελεί κοινότητα και τι όχι, ως μια οντολογική γεωγραφική ή νοητή περιοχή. Είναι δύσκολος ο καθορισμός των ορίων μιας τέτοιας κοινότητας και η έννοια της είναι εξαιρετικά ασαφής.

Δεύτερον, 'χτίζοντας' κοινότητες για να 'στεγαστούν' οι επανορθωτικές απαντήσεις στο έγκλημα, προϋποθέτει τη γενικότερη διαθεσιμότητα και δυναμικούς τους, κάτι δυσδιάκριτο. Δεν είναι εύκολη για παράδειγμα, η επιστράτευση της κοινότητας για μια ληστεία, η οποία συνέβη στο δρόμο και ο δράστης ανήκει σε διαφορετική κοινότητα και διαφορετικά κοινωνικά δίκτυα από αυτά του θύματος.

Τρίτον, μια κοινότητα με χαλαρή δομή και ασαφή όρια γίνεται ευάλωτη σε λανθασμένες εφαρμογές του Νόμου και υπερβολές. Μια κοινότητα μπορεί να περιέχει «*τα σπέρματα του τοπικισμού τα οποία μπορούν να οδηγήσουν... σε φρικτές απαγορεύσεις*»⁸⁵, όπως έχει κατά καιρούς αποδειχθεί μέσω εθνικών πολέμων και εκκαθαρίσεων.

⁸⁴ Crawford, A. 1996: 120-145 · Crawford, A. και Clear, T. 2001: 127-149

⁸⁵ Pavlich, G. 2001: 58

Ο σκεπτικισμός επί της έννοιας της κοινότητας δεν απαιτεί την απόρριψη των ιδεωδών που οι 'κοινοτιστές'⁸⁶ προωθούν, όπως: κοινωνική ενότητα, εναρμονισμένος τρόπος ζωής βασισμένος σε κοινές αξίες και αμοιβαία δέσμευση. Οι εν λόγω συνηγόροι στηρίζονται στην κοινωνική ηθική και αξίες, όχι σε στεγανές περιοχές, όπως άλλωστε προτείνεται και από την ιδέα της κοινότητας. Μια Κοινότητα δεν είναι τίποτε άλλο από ένα 'δοχείο' για τις εν ενεργεία ηθικές και κοινωνικές αξίες. Οι αξίες αυτές ίσως αναφέρονται στην επιδίωξη μιας ουτοπικής κοινωνικής ζωής μέσα στην οποία η διάκριση μεταξύ κοινότητας και κοινωνίας είναι ασημαντή. Ωστόσο, η συλλογική επιβίωση δε θα πρέπει να αντλεί την ισχύ της από νόμους επιβαλλόμενους με απειλή, εξαναγκασμό και φόβο, αλλά από κίνητρα βασισμένα σε εμπιστοσύνη, συμμετοχή και υποστήριξη.

Επιπρόσθετα, η άποψη των κοινοτιστών προχωρά πέρα από τα ρυθμιστικά μοντέλα της ποινικής δικαιοσύνης. Διαπερνά τον τρόπο αλληλεπίδρασης των ανθρώπων, προσπαθεί να εξαλείψει τις διαμάχες της καθημερινής ζωής⁸⁷ και βρίσκει εφαρμογή σε ενδοσχολικό περιβάλλον⁸⁸. Εντός ενός κοινοτικού ιδεώδους, το Κράτος θα πρέπει να δρα και να ανταποκρίνεται αρμονικά στην κοινωνική πραγματικότητα προκειμένου να εξασφαλίσει την ποιότητα της κοινωνικής αυτής ζωής. Το ίδιο κοινοτικό ιδεώδες ενσαρκώνει την έννοια της «κυριαρχίας» ως το σύνολο αναπαλλοτριωτών δικαιωμάτων και ελευθεριών που προωθούνται από το Κράτος. Ως κυριαρχία θεωρείται η εξασφάλιση ενός κοινοτικού ιδεώδους μέσα στην πολιτική θεωρία. Αντίστροφα, η εγγύηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών επιτυγχάνεται μόνο στο βαθμό τον οποίο οι πολίτες αποδέχονται ενεργή δέσμευση για σεβασμό και αλληλεγγύη.

IV. Οι Κριτικές στις Μεθόδους της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης

⁸⁶ Ο όρος 'κοινοτιστής' χρησιμοποιείται ως συντόμευση του συνόλου των υποστηρικτών της κοινότητας και σε ακριβή μετάφραση του όρου 'communitarian'.

⁸⁷ McCold, P. και Watchel, T. 2002: 110-142

⁸⁸ Ahmed, E. και Braithwaite V. 2001: 5th International Conference of the International Network for Research on Restorative Justice for Juveniles

Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη, ως μια εκ των υπάρχοντων κατασταλτικών προσεγγίσεων αντιμετώπισης της εγκληματικότητας, δεν θα μπορούσε να είναι υπεράνω κριτικής. Κατά καιρούς έχουν εκφραστεί ανησυχίες λόγω των πιθανών δυσκολιών στη διαδικασία υιοθέτησης των παραπάνω πρακτικών. Αυτές είναι:

1. Επανορθωτική Δικαιοσύνη ... Η «εύκολη λύση»

Πιθανόν, οι πιο κοινές και συχνά εκφρασμένες κριτικές χαρακτηρίζουν την Επανορθωτική Δικαιοσύνη ως: η «εύκολη λύση» ή η «ήπια επιλογή (*soft option*)», η οποία επιτρέπει την αποφυγή της πραγματικής τιμωρίας από τον ανήλικο. Εντούτοις, όπως έχει ειπωθεί σε τούτο το κεφάλαιο, οι μέθοδοι επανόρθωσης επιτρέπουν μια μεγάλου βαθμού ελαστικότητα στην επιλογή πιθανών ποινών για ένα συγκεκριμένο αδίκημα, οι οποίες είναι ανταποδοτικές (π.χ. η χρηματική αποζημίωση ή η εξαναγκαστική ανάληψη κοινωφελούς εργασίας), ενώ παράλληλα, δεν αποκλείονται από τη λίστα επιλογών. Ενώ παρέχεται στον παραβάτη η δυνατότητα να αποφύγει την καταγραφή της αξιόποινης πράξης στο ποινικό μητρώο ή/και την έκτιση ποινής, υποχρεούται να έρθει σε άμεση επαφή με το θύμα του/της και να αντιμετωπίσει σε προσωπικό επίπεδο την ηθική καταπόνηση, η οποία προκλήθηκε από την αξιόποινη συμπεριφορά του με τέτοιο τρόπο που σπάνια αναπτύσσεται εντός δικαστηρίου. Επίσης, μέσω της ενδυνάμωσης του ρόλου του θύματος στην ποινική διαδικασία, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη αυξάνει τις πιθανότητες λήψης μιας απόφασης, η οποία να θεωρείται από κοινού ως δίκαιη και ικανοποιητική. Ως προστατευτικό μέτρο, τα επανορθωτικά μοντέλα εθίζονται να αξιώνουν την ανασκόπηση και επικύρωση των αποτελεσμάτων από τον δικαστή ή τον εκάστοτε υπεύθυνο ανάπτυξης τέτοιων προγραμμάτων του οποίου ο ρόλος αποτελεί δικλείδα εξασφάλισης της αναλογικότητας της κύρωσης⁸⁹.

Διεθνείς έρευνες παρουσιάζουν τα θύματα εγκληματικών πράξεων να μην θεωρούν την Επανορθωτική Δικαιοσύνη ως την εύκολη επιλογή από τη μεριά των

παραβατών⁹⁰. Οι ίδιες έρευνες δείχνουν ότι η αντίληψη των πολιτών για την αποτελεσματικότητα των επανορθωτικών μοντέλων είναι στενά συνδεδεμένη με την ποιότητα της εφαρμογής, της εκπαίδευσης του προσωπικού και των διαθέσιμων χρηματικών πόρων. Συμπερασματικά, οι όποιες εκβάσεις της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης μπορούν να αποτελούν πρόκληση για τον παραβάτη (τόσο, όσο και αυτές των ανταποδοτικών προσεγγίσεων) και η Επανορθωτική Δικαιοσύνη ενδέχεται να αποτελέσει την εύκολη λύση μονάχα εάν είναι ελλιπώς ή λανθασμένα εφαρμοσμένη.

ii. Επανορθωτική Δικαιοσύνη... Η «δυσανάλογη λύση»⁹¹

Μια πρόσθετη κριτική στις πρακτικές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης είναι ότι δίχως τις αρμόδιες-πρέπουσες διαδικασίες και τις παρεχόμενες από το δικαστήριο εγγυήσεις, δύνανται να επιβληθούν δυσανάλογες (ελαφρότερες ή βαρύτερες) ποινές στον αδύναμο ανήλικο παραβάτη. Ωστόσο και εδώ, κατά τη διεξαγωγή των επανορθωτικών πρακτικών, η παρουσία του διαμεσολαβητή και η επιτήρηση αυτού από τον δικαστή ή τον αρμόδιο υπεύθυνο διασφαλίζει τη δίκαιη μεταχείριση του ανήλικου παραβάτη.

Έχει επίσης συζητηθεί από τους προαναφερθέντες υποστηρικτές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης πως η παραπάνω προσέγγιση δε θα πρέπει να καθίσταται ως 'στεγνή' εναλλακτική των μεθόδων της παραδοσιακής ποινικής δικαιοσύνης και πως δεν είναι απαραίτητως κατάλληλη για όλες τις κατηγορίες θυμάτων και παραβατών. Παρόλ' αυτά, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη, ως τμήμα του νομικού 'όπλοστασίου' διαθέσιμο σε δικαστές, λειτουργεί ευεργετικά και προς

⁸⁹ Η αρχή της αναλογικότητας ως ένσταση ή αντίρρηση στην εφαρμογή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης σχολιάζεται εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο.

⁹⁰ O'Keeffe, J. 2007: 14

- Οι 'καλές' πρακτικές και τα πορίσματα προγενέστερων ερευνών σε διεθνές επίπεδο παρουσιάζονται επίσης στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής.

⁹¹ Το παρόν υποκεφάλαιο αναφέρεται στις επικρατούσες κριτικές, ενώ εκτενέστερη ανάλυση της αρχής της αναλογικότητας ως αντίρρηση στην εφαρμογή των μοντέλων επανόρθωσης δίδεται σε επόμενο κεφάλαιο.

όφελος του θύματος, του παραβάτη και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Άλλωστε,

*«η Επανορθωτική Δικαιοσύνη συνεισφέρει θετικά όταν είναι επαρκώς
σχεδιασμένη και εφαρμόζεται με κατάλληλο τρόπο».*

(P. Keeley, Πρακτικές Επανορθωτικής Δικαιοσύνης,

Tallaght - Ιρλανδία)

iii. Επανορθωτική Δικαιοσύνη...Η «δυσεφάρμοστη λύση»

Πλήθος σχολιαστών έχουν υπογραμμίσει το γεγονός πως υπάρχει κίνδυνος η Επανορθωτική Δικαιοσύνη να αποδοθεί με ανορθόδοξο τρόπο όταν εφαρμόζεται σε συνδυασμό με τις υπάρχουσες πρακτικές της ποινικής δικαιοσύνης, οι οποίες δεν είναι αμιγώς επανορθωτικές⁹².

Ο B. Williams (2004) αναφέρεται στο παράδειγμα της «εντολής επανόρθωσης» (*reparation order*), η οποία αναπτύχθηκε πρόσφατα στο Ηνωμένο Βασίλειο. Το παρόν σχήμα παρέχει τη δυνατότητα το ρόλο των δικαστικών αρχών στη διάταξη για επανόρθωση της επελθούσας βλάβης από τον παραβάτη (ανήλικο ή ενήλικο), είτε ευθέως προς το θύμα ή (ως συνήθως), είτε αναλαμβάνοντας μια έμμεση, συμβολικού τύπου αποζημίωση⁹³. Η συγκεκριμένη προσέγγιση στερείται τη θεμελιώδη αξία της εθελοντικής συμμετοχής, συνοδευόμενη από επιπρόσθετα ρίσκα⁹⁴. Για παράδειγμα, υφίσταται ο κίνδυνος δευτερογενούς θυματοποίησης του 'ασθενούς' μέρους μέσω της έκθεσής του σε έναν αμετανόητο παραβάτη. Το γεγονός αυτό είχε δικαιολογήσει τη σχετικώς χαμηλή συμμετοχή των θυμάτων στο συγκεκριμένο πειραματικό σχέδιο. Είναι γεγονός πως, βάσει διεθνών ερευνών, η εξαναγκαστική συμμετοχή του παραβάτη έρχεται σε αντιπαράθεση με τους κανόνες της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης και επιφέρει ανεπιθύμητες εκβάσεις⁹⁵. Συμπερασματικά, η προσθήκη του στοιχείου

⁹² Marshall, T. 1996: 21-43· McCold, P. 2000: 357-414· Morris, A. και Maxwell, G. 2001: 1-16

⁹³ Williams, B. 2004: European Forum for Restorative Justice

⁹⁴ Η άποψη του Williams (2004) αντιπαράκειται της μαξιμαλιστικής άποψης, η οποία, σε γενικές γραμμές, πρεσβεύει την επιβολή της συμμετοχής του παραβάτη στην Επανορθωτική Δικαιοσύνη. Η εν λόγω απόκλιση απόψεων σχολιάζεται παρακάτω.

⁹⁵ *supra* note 64

του καταναγκασμού θα μετατρέψει την Επανορθωτική Δικαιοσύνη σε μια 'σκληρή' απάντηση στην εγκληματικότητα και παράλληλα, θα μειώσει τον θετικό αντίκτυπό της.

Γι' αυτό, είναι σημαντικό τα προαναφερθέντα μοντέλα να εφαρμοστούν υπό ξεκάθαρους κανόνες και κώδικες προκειμένου να διασφαλιστεί η επανορθωτική φύση τους.

V. Οι Διεθνείς Τάσεις: Παραδείγματα προς Μίμηση και Αποφυγή⁹⁶

Είναι εξαιρετικά δύσκολο, ενόψει των ραγδαία μεταβαλλόμενων νομοθεσιών, να επιχειρηθεί με τη μελέτη αυτών μια λεπτομερειακή καταγραφή των διαφόρων συστημάτων δικαιοσύνης ανηλίκων των επιμέρους ευρωπαϊκών και μη χωρών.

Σε γενικές γραμμές μπορεί ωστόσο να επισημανθεί, ότι χαρακτηριστικά παραδείγματα νομοθεσιών προσανατολισμένων κυρίως στο *δικαιικό πρότυπο* αποτελούν κυρίως εκείνες της Αγγλίας/Ουαλίας και της Ολλανδίας. Πάντως, πρέπει να τονιστεί ότι σε ορισμένες χώρες το δικαιικό πρότυπο ενίοτε εφαρμόζεται στην πράξη όχι τόσο για την επίτευξη του στόχου της κοινωνικής (επαν)ένταξης του ανήλικου παραβάτη, όσο μέσα σε ένα πνεύμα ανταπόδοσης, ώστε να καθησυχαστεί η κοινή γνώμη (που διεγείρεται από τα Μ.Μ.Ε.)⁹⁷.

Τέτοιες αποκλείσεις από το δικαιικό πρότυπο προς μια αυστηρότερη πολιτική παρατηρούνται ιδίως όταν είναι σε έξαρση η βίαιη εγκληματικότητα, η οποία δημιουργεί ατμόσφαιρα «ηθικού πανικού» σε μια κοινωνία⁹⁸. Σε κάθε περίπτωση, παρά την τάση των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών προς ένα «εξισορροπημένο δικαιικό πρότυπο» (*balanced justice system*) όπου οι παιδαγωγικοί στόχοι συνδυάζονται με τις εγγυήσεις για δίκαιη δίκη και

⁹⁶ Ο ρόλος του παρόντος υπο-κεφαλαίου δεν είναι η επανάληψη των επανορθωτικών μοντέλων, αλλά η ανάδυση εκείνων των πρακτικών, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν παράδειγμα προς μίμηση ή αποφυγή στη διαδικασία υιοθέτησης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης από την ελληνική ποινική δικαιοσύνη για τους ανήλικους.

⁹⁷ von Hirsch, A. 1993: 19-35

⁹⁸ Pfeiffer, C. 1998: 322

αξιοπρεπή κράτηση, όταν η τελευταία είναι απολύτως απαραίτητη. Ωστόσο, ορισμένες χώρες εμμένουν στο προνοιακό πρότυπο, αλλά με τροποποιήσεις που καθιερώνουν ένα μεγαλύτερο σεβασμό στην αρχή της δίκαιης δίκης, οι οποίες 'ανοίγουν τον δρόμο' σε εξωιδρυματικά μέτρα⁹⁹.

Περαιτέρω, εμπειρικές έρευνες σε πολλές χώρες έχουν δείξει ότι η υιοθέτηση πολιτικής, η οποία βασίζεται στην αυξημένη χρήση ποινών κράτησης σε νέους ήταν όχι μόνο αναποτελεσματική, αλλά και δαπανηρή οδηγώντας συχνά στην αύξηση της εγκληματικότητας. Η ποινή του εγκλεισμού των ανηλίκων ζημιώνει μακροπρόθεσμα και την ίδια την κοινωνία, αφού μετά την αποφυλάκισή τους, οι δράστες γίνονται συνήθως αρνητικότεροι προς την κοινωνία ως σύνολο και τους άλλους πολίτες γενικότερα, διαπράττοντας σωρεία νέων και βαρύτερων εγκλημάτων. Από την άποψη αυτή, είναι ασφαλώς άστοχες οι πολιτικές που βασίζονται στη λεγόμενη «μηδενική ανοχή» (*zero tolerance*) και στην επιβολή ισόβιας κάθειρξης (βλ. Γαλλία και ΗΠΑ) όταν κάποιος τελεί για τρίτη φορά βίαιο έγκλημα¹⁰⁰.

Στην Ελλάδα, η ποινική δίκη και η ενδεχόμενη επιβολή μέτρων ή ποινικού σωφρονισμού σε ανήλικους διεξάγεται από ιδιαίτερα Δικαστήρια, τα Δικαστήρια Ανηλίκων, για τα οποία, μάλιστα, γίνεται μνεία και στο άρθρ. 96 § 3 του Συντάγματος. Ενδιαφέρον είναι ότι σε ορισμένες άλλες χώρες, όπως στη Σουηδία, τη Δανία, τη Νορβηγία και τη Σκωτία λειτουργούν για ελαφρές παραβάσεις ανηλίκων ή/και για μικρές ηλικίες οι λεγόμενες Επιτροπές Κοινωνικής Ευημερίας (ή Πρόνοιας), οι οποίες συγκροτούνται από μη νομικούς (εκπαιδευτικούς, ιερείς κ.α.) και κατέχουν, κατά κανόνα, ανεπίσημο χαρακτήρα και προάγουν τις πρακτικές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης¹⁰¹. Πιο συγκεκριμένα, στη Νορβηγία ιδρύονται υποχρεωτικά (από το 1991) και λειτουργούν σε κάθε δήμο τα

⁹⁹ Παράδειγμα αυτής της τάσης αποτελεί το Βέλγιο του οποίου η νομοθεσία χρονολογείται από το 1965 και έχει τροποποιηθεί το 1992 και το 1994.

¹⁰⁰ Πιστελά, Α. 2002⁴: 119, 365 (όπου γίνεται αναφορά στον σχετικό νόμο των Ηνωμένων Πολιτειών «*Violent Crime Control and Law Enforcement Act*» του 1994).

Παπαθεοδώρου, Θ. 2002: 77-80 (για τη μηδενική ανοχή στη Γαλλία, σχετικά με τον Ν. 1138/2002 «*Περί Ανηλίκων*»).

¹⁰¹ Πιστελά, Α. 2002⁴: 296

Συμβούλια Διαμεσολάβησης (*Mediation Boards*) που επιλύουν εξωδικαστηριακά ποινικές ή αστικές υποθέσεις μεταξύ πολιτών και στα οποία μπορεί να παραπέμψει υποθέσεις και ο αρμόδιος εισαγγελέας¹⁰².

Σε γενικότερο πλαίσιο, οι ευρωπαϊκές εξελίξεις στον τομέα των κοινωνικών επιστημών σηματοδότησαν στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 νέες θεωρητικές προσεγγίσεις με κεντρική ιδέα το δεδομένο ότι η εμπλοκή του νέου στον ποινικό μηχανισμό ενισχύει την ταύτισή του με εγκληματικά στερεότυπα. Ο ποινικός εγκλεισμός θεωρείται ιδιαίτερα επιβλαβής καθώς απομονώνει τον ανήλικο από το οικογενειακό, σχολικό και κοινοτικό του περιβάλλον. Αυτή η καινούργια προσέγγιση στην κατανόηση του φαινομένου της παραβατικότητας οδήγησε στην οργάνωση και λειτουργία προγραμμάτων μέσα στην κοινότητα¹⁰³.

Βάσει στοιχείων που δόθηκαν στη δημοσιότητα από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), η συνολική εγκληματικότητα των νέων έχει εκτιναχθεί τα τελευταία χρόνια στο 50-70% του συνόλου των διαπραχθέντων παράνομων πράξεων και το 60-85% των σοβαρών εγκλημάτων που συνδέονται με την άσκηση βίας. Μόλις το 6-7% των νέων στην Ευρώπη εμφανίζουν παραβατική συμπεριφορά¹⁰⁴. Συνεπώς, μια πρώτη διατύπωση είναι ότι η πλειονότητα των ανηλίκων στις ευρωπαϊκές χώρες, όπως και στην Ελλάδα, δεν διαπράττουν εγκλήματα. Θα μπορούσε επίσης να λεχθεί, παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει αξιόπιστη στατιστική, ότι οι περισσότεροι από αυτούς που εμπλέκονται σε παραβατικές δραστηριότητες - ιδίως στην Ελλάδα - δεν διαπράττουν σοβαρά εγκλήματα.

Προς το παρόν, λόγω της νομικής, κοινωνικής και πολιτικής ανομοιομορφίας των χωρών της Ευρώπης και της παράλληλης απουσίας στατιστικών στοιχείων, δεν είναι δυνατό να δοθεί μια ακριβή εικόνα της παρούσας κατάστασης σχετικά με τη νεανική παραβατικότητα στον ευρωπαϊκό

¹⁰² Dullum, J. 1996: 86-94

¹⁰³ Hinton, W.J., Sheperis, C. και Sims, P. 2003: 167-173

¹⁰⁴ van Dijk, J., Manchin, R., van Kesteren, J., Nevala, S. και Hideg, G. 2005:

http://www.unicri.it/www/analysis/icvs/pdf_files/EUICS%20-%20The%20Burden%20of%20Crime%20in%20the%20EU.pdf

χώρο. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα χαρακτηριστικά τα οποία εμφανίζονται συχνά σε αδικήματα ανηλίκων, όπως:

- Διαπιστώνεται μια *αύξηση στον αριθμό των εγκλημάτων βίας* που διαπράττονται από ανήλικους, η οποία σε μεγάλο ποσοστό είναι άσκοπη.
- Το *φαινόμενο των συμμοριών από ανήλικους* παρατηρείται από ορισμένα κράτη-μέλη. Οι ομάδες αυτές είναι, σε γενικό επίπεδο, χαλαρά οργανωμένες και η κατάσταση στην Ευρώπη δεν είναι τόσο σοβαρή, όσο σε άλλες χώρες του κόσμου (βλ. Η.Π.Α., Νότια Αφρική κ.α.).
- Σημειώνεται *αύξηση του αριθμού των υπότροπων και πολυπότροπων ανήλικων παραβατών*, έστω και αν αυτή περιορίζεται σε έναν μικρό ποσοστό.
- Σε ορισμένες χώρες, καταγράφεται *πτώση του μέσου όρου ηλικίας* των ανήλικων παραβατών.
- Τέλος, αναπτύσσεται *αναλογική σχέση* μεταξύ της *νεανικής παραβατικότητας* και της *χρήσης ή/και διακίνησης ναρκωτικών ουσιών* με την αυξανόμενη τάση των *ποσοστών των εγκλημάτων* που διαπράττονται από ανήλικους.

Το σημαντικότερο ίσως στοιχείο που προκύπτει ως συμπέρασμα από τις κατά καιρούς έρευνες και μελέτες είναι ότι υπάρχει μια μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην χώρα μας και τις υπόλοιπες χώρες του δυτικού κόσμου. Στην Αμερική, στην Αγγλία, στη Γαλλία, αλλά και σε άλλα κράτη, είναι σύνθηρες το φαινόμενο ανήλικοι, ακόμα και παιδιά κάτω των δέκα ετών, να οδηγούνται σε αποτρόπαια εγκλήματα. Στην Ελλάδα τέτοια περιστατικά είναι σπάνια. Μια πιθανή ερμηνεία, αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους στη χώρα μας η παραβατικότητα είναι ήπιων μορφών συγκριτικά με το εξωτερικό είναι, διότι οι δεσμοί της οικογένειας σε αρκετές περιπτώσεις παραμένουν ισχυροί και η οικογένεια σ' ένα μεγάλο ποσοστό συνεχίζει να αποτελεί ασφαλή βάση για τα παιδιά. Στην Αγγλία,

παραδείγματος χάριν, οι δεσμοί με την οικογένεια σπάνε από πολύ νωρίς και γενικά υπάρχει μια τάση να σπρώχνουν τους εφήβους να ανεξαρτητοποιηθούν και να φύγουν από την οικογένεια πριν νιώσουν έτοιμοι. Βέβαια, και στη χώρα μας έχουμε πλέον φαινόμενα ανησυχητικά, γεγονός που δείχνει ότι η υφή της ελληνικής οικογένειας αλλάζει, οι δεσμοί διασπώνται περισσότερο, η οικογένεια στις μεγάλες πόλεις είναι απομονωμένη κοινωνικά. Γι' αυτό προτείνουν τη λήψη άμεσων κοινωνικών μέτρων για βοήθεια και στήριξη των προβληματικών οικογενειών.

Επίσης, στην Ευρωπαϊκή Ένωση τα μέτρα για την αντιμετώπιση και πρόληψη της παραβατικότητας ανηλίκων διαφοροποιούνται πολύ από χώρα σε χώρα¹⁰⁵. Ο Α. Hartmann (2006) δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο βαθμό ανάπτυξης ή 'αναγέννησης' της ιδέας της επανόρθωσης, η οποία αρχικώς εστιάστηκε στους ανήλικους παραβάτες¹⁰⁶. Η απόκλιση στο είδος των υπηρεσιών που παρέχονται από τους επιμελητές ανηλίκων έχουν καθορίσει, κατά γενική ομολογία, τον βαθμό επιτυχίας των υπάρχοντων προγραμμάτων επανόρθωσης. Συμπερασματικά, ο αντίκτυπος της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στο εκάστοτε ποινικό σύστημα διακυμαίνεται και παρουσιάζεται αξιοσημείωτος άλλοτε σε εθνική κλίμακα (βλ. Γαλλία και Αυστρία) και άλλοτε σε τοπικό επίπεδο (βλ. Γερμανία).

Σε κάποιες χώρες δεν υπάρχουν επιμελητές ανηλίκων και ο ρόλος τους αντικαθίσταται από άλλους μηχανισμούς, ενώ αντίθετα στη Μ. Βρετανία οι δικαστικοί επιμελητές έχουν πολυδιάστατη δράση σε διαφορετικά επίπεδα του αναμορφωτικού συστήματος, ακόμη και μετά το στάδιο εκτέλεσης των ποινών. Το έργο των επιμελητών στη Μ. Βρετανία έχει χαρακτήρα κοινωνικής φροντίδας, που στοχεύει στην ομαλή κοινωνική ένταξη του έφηβου παραβάτη.

Μέχρι σήμερα, στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες ο αριθμός και το μέγεθος των επανορθωτικών προγραμμάτων ακολουθεί με σταθερό ρυθμό μια αύξουσα πορεία. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη, κυρίως υπό τη μορφή του

¹⁰⁵ Dünkel, F. 2001: 119-186

¹⁰⁶ Hartmann, A. 2006: National Conference of the Restorative Justice Services, Dublin

διαμεσολαβητικού σχήματος μεταξύ θύτη και θύματος, έχει επιτυχώς 'απορροφηθεί' σε τουλάχιστον 8 Ευρωπαϊκά κράτη, συμπεριλαμβανομένων της Γαλλίας, Αυστρίας, Νορβηγίας και Γερμανίας. Ο A. Hartmann (2006) επίσης παρατηρεί πως από το σύνολο των 19 κρατών που σημειώνουν πρόοδο στην ανάπτυξη της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ευρώπη, οι εν λόγω μεθοδολογίες στηρίζονται κυρίως σε μεμονωμένες πρωτοβουλίες τοπικού επιπέδου, οι οποίες λαμβάνουν αντιστοίχου μεγέθους οικονομική και πολιτική υποστήριξη. Ο αριθμός των 800 περίπου υπηρεσιών σε όλη την Ευρώπη παρουσιάζεται ως σχετικά χαμηλός σε αναλογία με τις αντίστοιχες λοιπών μη-ευρωπαϊκών χωρών¹⁰⁷.

Σε διεθνές επίπεδο, η εμπιστοσύνη στη συμμετοχή εθελοντών κατέχει ιδιαίτερη αξία. Μοντέλα βασισμένα κατά κόρον στην εθελοντική συμμετοχή επαγγελματιών είναι ευρέως διαδεδομένα στον Καναδά, στις Η.Π.Α., αλλά και στην Ευρώπη (Νορβηγία, Γαλλία και Φιλανδία). Η δομή των υπηρεσιών αυτών αποτελείται από ένα σύνολο 20-30 πολιτών, οι οποίοι αναλαμβάνουν οικειοθελώς χρέη διαμεσολαβητή κατά τον ελεύθερό τους χρόνο. Με άλλα λόγια, οι εργασίες εκτελούνται δωρεάν, ωστόσο, παρέχεται αποζημίωση για οποιαδήποτε επερχόμενα κόστη και αναλόγως την οικονομική δυνατότητα, παρέχεται κάποια συμβολική αμοιβή. Οι εθελοντές συντονίζονται από τον εκάστοτε επαγγελματία διαμεσολαβητή, ο οποίος είναι υπεύθυνος για τη συνολική οργάνωση της υπηρεσίας, τη σχέση της με τα δικαστήρια και τις λοιπά όργανα, καθώς επίσης και για την εκπαίδευση και επιμόρφωση των εθελοντών. Η εν λόγω εξάρτηση στην εργασία εθελοντικού τύπου δεν είναι ομοειδής, εφόσον αρκετά ευρωπαϊκά κράτη (βλ. Αυστρία, Γερμανία και Βέλγιο) είναι αμιγώς προσανατολισμένα σε πιο επαγγελματικού τύπου μοντέλα.

Στον τομέα των δομών πρόληψης και καταστολής της παραβατικότητας των ανηλίκων μπορούν να γίνουν ακόμη πολλά. Είναι όμως αλήθεια ότι τα οικονομικά της χώρας μας δεν είναι ισοβάθμα ανθηρά, ώστε να μπορούμε να

¹⁰⁷ *Idem*

συγκρίνουμε τις δομές της Ελλάδας με τις αντίστοιχες άλλων κρατών όπως των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας και του Βελγίου. Η χώρα μας βρίσκεται σε πολύ καλό επίπεδο αναφορικά με τους δείκτες διακύμανσης της παραβατικότητας των ανηλίκων σε σχέση με άλλα κράτη¹⁰⁸.

Πέρα όμως από τις δομές της επίσημης Πολιτείας, ιδιαίτερα σημαντική είναι και η συνεισφορά άλλων θεσμών στην πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων. Για παράδειγμα, έχει ερευνητικά αποδειχθεί ότι η οικογένεια αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα εξήγησης του φαινομένου της παραβατικότητας των ανηλίκων και τον μεγαλύτερο 'αντιδραστήρα' παραγωγής ανθρωπίνων προσωπικοτήτων.

Στο αγώνα για την πρόληψη και καταστολής της παραβατικότητας των νέων είμαστε όλοι χρήσιμοι και απαραίτητοι: Η πολιτεία πρώτα και κύρια, η τοπική αυτοδιοίκηση, το σχολείο, οι μη-κυβερνητικές οργανώσεις, η κοινωνία των πολιτών, η οικογένεια, ο καθένας από εμάς.

Συμπερασματικά, η ανάπτυξη ή ενθάρρυνση του εθελοντικού στοιχείου στη χώρα μας εμφανίζεται ως επιτακτική, παρόλ' αυτά θα πρέπει να αποφευχθούν οι κακώς επερχόμενες τάσεις εξαναγκασμού [βλ. εντολές επανόρθωσης (*reparation orders*) στο Ηνωμένο Βασίλειο¹⁰⁹].

Με βάση όσα αναφέρθηκαν τίθεται το ερώτημα εάν και σε ποιο βαθμό μπορούν να εφαρμοσθούν τα μοντέλα (ή πρότυπα) της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στο Ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων. Έτσι, το επόμενο κεφάλαιο διαπραγματεύεται τη 'χωρητικότητα' αυτή του ποινικού μας συστήματος μέσω μιας λεπτομερής συγκριτικής ανάλυσης των μοντέλων απονομής της δικαιοσύνης και αποκατάστασης της κοινωνικής αρμονίας: Παραδοσιακό Ποινικό Σύστημα (Παραδοσιακή Δικαιοσύνη) και Επανορθωτική Δικαιοσύνη.

¹⁰⁸ Τσιγκρής, Α. 2005: Ινστιτούτο Δημοκρατίας «Κων/νος Καραμανλής»

¹⁰⁹ Οι «εντολές επανόρθωσης» σχολιάστηκαν στο παρόν κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Επανορθωτική Δικαιοσύνη ή Παραδοσιακή Δικαιοσύνη

Οι συνήγοροι της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης προσδοκούν την ημέρα που η Δικαιοσύνη θα είναι αποκλειστικά εστιασμένη στο στοιχείο της επανόρθωσης, ωστόσο, κάτι τέτοιο εμφανίζεται δύσκολο, τουλάχιστον στο εγγύς μέλλον. Με τα σημερινά δεδομένα η Επανορθωτική Δικαιοσύνη θα μπορούσε να αποτελέσει τον κανόνα ή έστω κάποια μορφή εφεδρικού νομικού ή ποινικού συστήματος, το οποίο θα παρέχει υποστήριξη και εναλλακτικές λύσεις. Πιθανόν, είναι η ώρα που όλες οι προσεγγίσεις για απονομή της δικαιοσύνης θα είναι προσανατολισμένες στην επανόρθωση.

Στο παρόν κεφάλαιο, η παραδοσιακού τύπου ποινική δικαιοσύνη συγκρίνεται με αυτή της επανόρθωσης, με σκοπό να τονιστούν τα στοιχεία εκείνα που διαφοροποιούν και ενισχύουν τη δεύτερη μορφή δικαιοσύνης για τους ανήλικους έναντι της πρώτης. Έπειτα από την παρουσίαση των εν λόγω σημείων διαφοροποίησης, θα υπογραμμιστούν τα στοιχεία που περιορίζουν την πλήρη εισαγωγή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στο ήδη υπάρχον Ποινικό Σύστημα. Κατά πρώτο λόγο, θα παρουσιαστεί η σχέση της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης με το Ελληνικό νομικό σύστημα¹ και κατά δεύτερο λόγο, θα παρατεθούν οι επανορθωτικές πρακτικές ως εναλλακτικές προσεγγίσεις στο εγκληματικό φαινόμενο.

I. Η Συνάφεια της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης με τις Κριτικές του Ποινικού Συστήματος Ανηλίκων

Οικονομικές, δημογραφικές, κοινωνικές και πολιτισμικές μεταβολές οδήγησαν στη μείωση του φαινομένου της μετανάστευσης, της αστικοποίησης,

καθώς επίσης και στη μείωση του επιπέδου της ανοχής. Η εγκληματικότητα ανηλίκων έχει μεταβληθεί σε είδος και αριθμητικά.

Η φύση της εγκληματικότητας των ανηλίκων και οι αντιλήψεις για τις δυνατότητες επίδρασης των παραδοσιακών ποινικών κυρώσεων έχουν, τα τελευταία χρόνια, υποστεί σημαντικές αλλαγές. Η εκδοχή ότι η εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς κατά την εφηβική και μετεφηβική ηλικία σηματοδοτεί την έναρξη μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας και γι' αυτόν τον λόγο απαιτεί περισσότερη κοινωνική στήριξη, αναθεωρήθηκε υπό το φως των πορισμάτων των ερευνών της αφανούς εγκληματικότητας με τη μέθοδο της αυτό-ομολογούμενης εγκληματικότητας.

Οι έρευνες αυτές της αφανούς εγκληματικότητας κατέδειξαν ότι η τέλεση ελαφρών αδικημάτων κατά την περίοδο της ανηλικότητας αποτελεί, από στατιστική άποψη ένα σύνθηες φαινόμενο, το οποίο εμφανίζεται σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Η ασήμαντη ή ελαφριάς μορφής εγκληματική συμπεριφορά, κατά τη νεαρή ηλικία, είναι διαδεδομένη. Ακόμη και η κατ' επανάληψη εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς συχνά εγκαταλείπεται αυθόρμητα. Τα εγκλήματα των ανηλίκων είναι συνήθως συνυφασμένα με την προσωπική τους ανάπτυξη και συχνά απορρέουν από ενδο-οικογενειακές και κοινωνικές συγκρούσεις. Συνεπώς, η εγκληματική συμπεριφορά αποτελεί ένα παροδικό και εφήμερο φαινόμενο στη διαδικασία κοινωνικοποίησης του ατόμου, ένα επεισόδιο που συνοδεύει τη διαδικασία ωρίμανσης.

Η επαφή του ανηλικού με τον ποινικό νόμο πολλές φορές δε πρέπει να επιφέρει καμία άλλη συνέπεια πέρα από την εξιχνίαση της πράξης και ενδεχομένως την επαφή του με ορισμένα όργανα του τυπικού κοινωνικού ελέγχου. Αυτή η επαφή και επικοινωνία μπορεί να ασκήσει έντονη παιδαγωγική επίδραση στον ψυχικό κόσμο του, ώστε η παραπομπή του σε δίκη να χαρακτηριστεί δυσανάλογη με την παράβαση και την προσωπικότητα του

¹ Ο λόγος για τον οποίο προτιμάται ο όρος «Θεσμικό Σύστημα» αντί για «Ποινικό Σύστημα» επαφίεται στην ήδη υπάρχουσα συνεργασία του κοινωνικής πρόνοιας και την εκπαίδευση με τον θεσμό της προστασίας ανηλίκων και το ποινικό σύστημα.

κατηγορούμενου. Πορίσματα εγκληματολογικών ερευνών δείχνουν ότι η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων συχνά καταλήγει σε επιβολή τιμωρίας από το δικαστήριο².

Οι συλλογισμοί για την άτυπη περάτωση της διαδικασίας ή παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας (*diversion*) βασίζονται στην αρχή της επικουρικότητας σύμφωνα με την οποία η πολιτεία θα πρέπει να αντιδρά με τον ηπιότερο δυνατό τρόπο³. Ενόψει της ελαφριάς φύσης και του παροδικού χαρακτήρα ενός μεγάλου μέρους της εγκληματικότητας των ανηλίκων, η διεξαγωγή της ποινικής διαδικασίας θα μπορούσε να θεωρηθεί ως «υπερβολική». Η τακτική της παράκαμψης της ποινικής διαδικασίας βοηθά όχι μόνο στην απλοποίηση και επιτάχυνση της διαδικασίας, αλλά κυρίως στον ομόφωνα αναγνωρισμένο σκοπό της αποφυγής του επιβλαβούς στιγματισμού των ανηλίκων παραβατών.

Επίσης, σημαντικό επιχείρημα για την παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας αποτελεί το εγκληματολογικό πόρισμα σύμφωνα με το οποίο η σύννομη συμπεριφορά του δράστη εμφανίζεται πιθανότερη μετά την άτυπη περάτωση της δίκης, παρά μετά από μια απόφαση που εκδίδεται έπειτα από την ακροαματική διαδικασία⁴. Πάνω στο συγκεκριμένο επιχείρημα θα στηριχτούν οι ελπίδες εισαγωγής των Επανορθωτικών μοντέλων.

Όλες αυτές οι εξελίξεις οδήγησαν στην ανάπτυξη ενός Θεραπευτικού Μοντέλου (*Treatment Model*). Παράλληλα, αναπτύχθηκαν τέσσερα πεδία κριτικής του παραπάνω μοντέλου, τα οποία θα αποτελέσουν το υπόβαθρο στους συλλογισμούς για τις προοπτικές, αλλά και αδυναμίες, της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης.

ι. Αποτελεσματικότητα

Η ανάδυση της Δικαιοσύνης Ανηλίκων αποτελούσε έναν θρίαμβο της οργανωτικής σκέψης στις απαντήσεις του εγκληματικού φαινομένου. Οι

² Πιτσελά, Α. 2001: 33

³ Spinellis, C.D. και Tsitsoura, Α. 2006: 309-324

⁴ Πιτσελά, Α. 2001: 34

δικαστικές κρίσεις, οι οποίες ήταν προσανατολισμένες στη θεραπεία, είχαν τη δυνατότητα να βοηθήσουν τους επιρρεπείς στο έγκλημα νέους να γίνουν υπάκουοι και χρήσιμοι πολίτες. Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, πειραματικές και κοινωνιολογικές έρευνες έδειξαν ότι η κοινωφελής εργασία, τα εκπαιδευτικά προγράμματα και οι κλινικές θεραπείες περιστελλουν την ανάπτυξη εγκληματικής συμπεριφοράς στους ανήλικους⁵.

Για μια δεκαετία ακολούθησαν δριμύτατες κριτικές. Οι δικαστικές αρχές και τα προγράμματα μεταχείρισης εμφανίστηκαν επηρεασμένα από κοινωνικές και ιδεολογικές προκαταλήψεις, τοποθετώντας σε μειονεκτική θέση τα πτωχά κοινωνικά στρώματα⁶. Οι αποτιμήσεις αυτών των μεταχειρίσεων δεν παρήγαγαν ενθαρρυντικά αποτελέσματα⁷. Ακολούθησε πλήθος μελετών, οι οποίες τόνιζαν τα αρνητικά αυτά αποτελέσματα επεξηγούμενα μέσω της 'θεωρίας της ετικέτας' (*labeling theory*)⁸. Πολλά προγράμματα επεδίωξαν τον διαχωρισμό των ανηλίκων από την δικαστική διαδικασία⁹, ωστόσο, κάτι τέτοιο άφησε τις δικαστικές παρεμβάσεις ανέπαφες⁹.

Το αίσθημα απαισιοδοξίας για τα προγράμματα μεταχείρισης ανηλίκων των τελευταίων δεκαετιών έχει βαθμιαία αντικατασταθεί με ένα πιο αισιόδοξο. Μια σειρά μεταγενέστερων αποτιμήσεων γνωστές ως «Έρευνα για το τι λειτουργεί επιτυχώς» (*What works research*)¹⁰ προσέφερε μια πιο περίπλοκη εικόνα της έως τότε ασαφούς και μονοδιάστατης άποψης ότι «Τίποτα δε λειτουργεί» (*Nothing Works*)¹⁰. Οι συγκεκριμένες μελέτες εισηγούνται τη εφαρμογή κάποιων προγραμμάτων, εφόσον τηρηθούν κάποιες προϋποθέσεις, όπως: κατάλληλη εκπαίδευση προσωπικού και σωστή εφαρμογή και αποτίμηση¹¹.

⁵ Rothman, D.J. 1980: 6· Walgrave, L. 1993: 1-40

⁶ Platt, A.M. 1969: 98, 176· Chamboredon, J.C. 1971: 335-377· Schur, E.M. 1973: 105· Schlossman, S.J. 1977: 192· Armand, M.F. και Lascoumes, P. 1977: 135-169

⁷ Bailey, W.C. 1966: 153-160· Greenberg, D.F. 1977: 198-224· Sechrest, L., White, S.O. και Brown, E.D. 1979: 102

⁸ Lemert, E.M. 1967: 21

⁹ McCord, P., Spatz-Widom, C. και Crowell, N. 2001: 167-176

¹⁰ Martinson, J. 1974: 22-54

¹¹ Whitehead, T.J. και Lab, S.P. 1989: 276-295· Palmer, T. 1991: 330-346· McGuire, J. και Priestley, P. 1995: 3-34· Lipsey, M.W. και Wilson, D.B. 1998: 313-345

Προγράμματα γνωστικής συμπεριφοράς και αναμόρφωσης, τεχνικές ενσωμάτωσης ή άλλου είδους εκπαίδευση κοινωνικών δεξιοτήτων παράγουν θετικά αποτελέσματα στην προσπάθεια μείωσης των πιθανοτήτων υποτροπής¹². Μάλιστα, τα προγράμματα, τα οποία ελάμβαναν υπόψη τους το στοιχείο της ατομικής υπευθυνότητας, εμφανίζονταν πιο αποτελεσματικά έναντι άλλων. Εν τούτοις, είναι δύσκολη η γενίκευση τέτοιων συμπερασμάτων. *Πρώτον*, διότι οι μελέτες μετρούν μονάχα την ποσοτική πλευρά των μεσολαβήσεων και σπανίως περιλαμβάνουν τα ποιοτικά στοιχεία της, λόγου χάρη, τη δομή της κοινότητας και οι επιρροές του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος. *Δεύτερον*, τα αποτελέσματα των μελετών βασίζονται συνήθως σε πειράματα εντός ιδανικών συνθηκών: άριστα ερευνητικά σχέδια, πρωτοπόρος ενθουσιασμός και ασυνήθιστα καλή συνεργασία με τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές. *Τρίτον*, μια ανάλυση αποκαλύπτει επίσης ένα ευρύ πεδίο προβλημάτων, βασιζόμενο στη ποικιλία εγκλημάτων και των απαιτούμενων μεθόδων μεταχείρισης. Ένα σύστημα προσανατολισμένο στη θεραπεία και στη μεταχείριση των νεαρών εγκληματιών απαιτεί διαγνωστικές ικανότητες για το 'ταίριασμα' των παραβατών με το καταλληλότερο γι' αυτούς πρόγραμμα. Ακόμα, αναμένεται η επιτυχία του παραπάνω στόχου από το παρόν σύστημα. Εν κατακλείδι, η ανάλυση του τι λειτουργεί και τι όχι δε στρέφεται σε θεμελιώδη ερωτήματα, όπως αυτό της ηθικής αποδοχής του μακρού και έντονου περιορισμού της ελευθερίας, ο οποίος είναι αμφίβολης αποτελεσματικότητας και συχνά εμφανίζεται δυσανάλογος με τη βαρύτητα του διαπραχθέντος εγκλήματος.

Έτσι, παραμένουν τα ερωτήματα περί γενίκευσης των μεθόδων μεταχείρισης για το πόσο συμβάλλει το δικαστηριακό περιβάλλον στην εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων και για το πώς αυτά μπορούν να συνδυαστούν με τις απαιτούμενες νομικές εγγυήσεις. Το γεγονός ότι συγκεκριμένα προγράμματα μεταχείρισης 'λειτουργούν' για μεμονωμένες ομάδες, δε σημαίνει ότι το εν γένει ποινικό σύστημα ανηλίκων είναι ιδανικό.

¹² McGuire, J. και Priestley, P. 1995: 3-34

Η πρόκληση της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης είναι διπλή. Θα πρέπει να αναπτύξει τα δικά της κριτήρια δίχως να αγνοεί τις ανάγκες του θύματος και της κοινότητας και επιπλέον θα πρέπει να επιτύχει καλύτερα αποτελέσματα για τον ανήλικο δράστη από εκείνα του παραδοσιακού ποινικού συστήματος.

ii. Νομικές Εγγυήσεις

«Πράττοντας ο δικαστής προς το συμφέρον του ανήλικου, οι διαθέσιμες διαδικαστικές εγγυήσεις για τους ενήλικους ... είναι πλέον αχρείαστες»¹³. Από την στιγμή που επικράτησε ομόφωνα ο στόχος της εξεύρεσης και εξασφάλισης του βέλτιστου τρόπου ανατροφής ενός ανήλικου, οι νομικές εγγυήσεις 'εκτοπίστηκαν' από κλινικές διαγνώσεις και την τήρηση των κοινώς αποδεκτών κανόνων. Η Κριτική Εγκληματολογία εξέθεσε τις πολιτιστικές και κοινωνικο-οικονομικές προκαταλήψεις. Τα ποινικά δικαστήρια διέδρυναν το δίκτυο κοινωνικού ελέγχου, το οποίο αποδείχτηκε ιδιαίτερα επιβλαβές για τις μη προνομιούχες πληθυσμιακές ομάδες¹⁴. Η Αμερικανική απόφαση *In re Gault* (387 U.S. 1 1967) εστιάστηκε στο ενδιαφέρον για ανάπτυξη ευρύτερων νομικών εγγυήσεων για τους ανήλικους παραβάτες. Η ίδια απόφαση 'εισακούστηκε' και εκτός Αμερικανικών συνόρων.

Τα κινήματα προστασίας των δικαιωμάτων ανηλίκων εισήγαγαν τα «4-D's» (*Decriminalization, Diversion, Due process και Deinstitutionalization*)¹⁵. Διεθνείς οργανισμοί θέσπισαν συνθήκες και γενικές αρχές μεταχείρισης ανηλίκων, εντός και εκτός δικαστικής αιθούσης. Οι Βασικοί Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τη Διαχείριση της Δικαιοσύνης Ανηλίκων (*The United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice*, 1985) αντιμετωπίζονται ως ο πλέον κατευθυντήριος οδηγός. Οι αποκαλούμενοι Κανόνες του Πεκίνου (*Beijing Rules*) παρέχουν μια αυτοτελή σειρά από αναφορές περί της ελαχίστης δικαστικής παρέμβασης κατά ανηλίκων¹⁶. Για παράδειγμα, είναι εύκολο να δηλώνεται ότι η

¹³ McCord, P., Spatz-Widom, C. και Crowell, N. 2001: 154

¹⁴ van de Kerchove, M. και Cartuyvels, Y. 2002: 183

¹⁵ Empey, L.T. 1968: 448-463

¹⁶ Doek, J. 1994: 42-57

δικαστική αντίδραση «θα πρέπει να είναι ανάλογη τόσο για το θύμα, όσο και για τον δράστη» (αναφορά 5.1), στην πράξη πάντως είναι ακαθόριστος ο τρόπος επίτευξης μιας διπλής αναλογικότητας. Επίσης, είναι ασαφής ο τρόπος «καθορισμού του καταλληλότερου βαθμού διακριτικότητας σε κάθε στάδιο της διαδικασίας» (αναφορά 6.1) και «διασφάλισης των αρχών για μια δίκαιη δίκη» (αναφορά 4.1). Ουσιαστικά, οι κανόνες αυτοί αποτελούν ό,τι αποκαλείται στα γαλλικά «*mystification du langage*»¹⁷, μια ευχάριστη ρητορική, η οποία κρύβει την αδυναμία υλοποίησής της.

Στην πραγματικότητα, υπήρχε ανέκαθεν ένταση μεταξύ κοινωνικής πρόνοιας και κοινωνικού ελέγχου, η οποία συνίσταται στη συνεχή αντιπαράθεση των δικαιωμάτων ανηλίκων με τον θεσμό της κύρωσης, της εξουδετέρωσης και της προστασίας της κοινωνίας από συγκεκριμένες μορφές εγκλημάτων. Στο πέρασμα του χρόνου, η συνεχώς μεταβαλλόμενη ένταση ποικίλλει σημαντικά από δικαιοδοσία σε δικαιοδοσία¹⁸. Η ένταση αυτή είναι αναπόφευκτη διότι η δικαιοσύνη ανηλίκων προσπαθεί να ενώσει κάτι το οποίο δε μπορεί να συνδυαστεί ικανοποιητικά. Βασίζοντας την τιμωρία στις ανάγκες του δράστη και όχι στα χαρακτηριστικά του εγκλήματος, μοιραία απαλείφονται τα όρια της δικαστικής παρέμβασης. Η εκδίκηση εστιάζεται στην επίτευξη της ενδεχόμενης μελλοντικής επανακοινωνικοποίησης του παραβάτη, ενώ εμφανίζεται λιγότερο βασισμένη στα διαθέσιμα χαρακτηριστικά της διαπραχθείσας αξιόποινης πράξης. Η αντίδραση στο φαινόμενο της νεανικής εγκληματικότητας είναι 'αναμενόμενη'¹⁹ και σε συνδυασμό με τις φιλοδοξίες καταστολής της, δημιουργούν ένα 'ακόρεστο' και ανικανοποίητο σύστημα δικαιοσύνης ανηλίκων²⁰. Οι ανάγκες για θεραπεία και αντιμετώπιση είναι άπειρες και οι παραδοσιακές νομικές εγγυήσεις δύσκολα συμβαδίζουν με αυτές. Αντιθέτως, εγγυήσεις αυτές βασίζονται στην ανασκόπηση,

¹⁷ van de Kerchove, M. και Cartuyvels, Y. 2002: 183

¹⁸ McCord, P., Spatz-Widom, C. και Crowell N. 2001: 154

¹⁹ Feld, B. 1993: 197-280

²⁰ Braithwaite, J. και Pettit, P. 1990: 6

κοιτάζοντας το έγκλημα αναδρομικά ως μέτρο του επιτρεπτού βαθμού ελευθερίας και περιορισμού.

Κάποιοι συγγραφείς αμφισβητούν τα διαδικαστικά δικαιώματα των ανήλικων παραβατών, εμμένοντας στις παραδοσιακές αρχές της ποινικής δικαιοσύνης. Άλλοι πάλι πρεσβεύουν την κατάργηση του αυτόνομου δικαστηρίου ανήλικων και υποτάσσουν οποιονδήποτε παραβιάζει τον Νόμο, ανήλικο και ενήλικο, υπό το ίδιο ποινικό σύστημα. Το χαρακτηριστικό της ανηλικότητας του δράστη δεν αποτελεί τίποτε περισσότερο από έναν καταπραυντικό παράγοντα²¹. Η πρόκληση της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης συνίσταται στην εξεύρεση πιο αποτελεσματικών νομικών εγγυήσεων. Ωστόσο, το ερώτημα διαμορφώνεται ως εξής: θα μπορούσαν οι εν λόγω νομικές προστασίες να απομονωθούν από τις γενικότερες προσεγγίσεις του ποινικού συστήματος;

iii. Δριμύτερες Αντιδράσεις στη Νεανική Εγκληματικότητα

Πριν από μισό περίπου αιώνα, ο J. Dabin, ένας διάσημος Βέλγος νομικός εξέφρασε την άποψη πως ο ανήλικος *«έχει ένα μονάχα δικαίωμα: αυτό της εκπαίδευσης· και ένα μονάχα καθήκον: να είναι πειθήνιος στα χέρια του εκπαιδευτή»*²². Από τότε, η εικόνα της παιδικής ηλικίας και εφηβείας έχει θεμελιωδώς τροποποιηθεί από εξαρτημένη και ευάλωτη σε αυτόνομη και υπεύθυνη. Οι έφηβοι έχουν περισσότερες ευκαιρίες προσδιορισμού της ζωής τους και συνεπώς, περισσότερα δικαιώματα διεκδίκησης σεβασμού των επιλογών και συμφερόντων τους. Επιπλέον, η παρούσα απελευθερωτική οπτική βρίσκει ιδιαίτερα γόνιμο έδαφος στις περιπτώσεις της νεανικής παραβατικότητας. Οι ανήλικοι δράστες αντιμετωπίζονται όλο και περισσότερο ως άτομα υπεύθυνα των (παράνομων) πράξεών τους και λιγότερο ως αδύναμα αντικείμενα χρίζοντας θεραπείας ή επανεκπαίδευσης. Αυτό βρίσκεται σε συνάρτηση με τις αυξανόμενες τάσεις προς βαρύτερες κυρώσεις.

²¹ Feld, B. 1999: 197-280

²² Dabin, J. 1947: 13

Το νεανικό έγκλημα απορρέει εκ της απομιμήσεως, είναι οργανωμένο, προμελετημένο και βίαιο. Τα τηλεοπτικά μέσα συμβάλλουν στη δραματοποίηση της αστικής νεανικής εγκληματικότητας, διαμορφώνοντας την εικόνα του «νεαρού αρπακτικού», των επικίνδυνων δηλαδή ατόμων που αποτελούν ανεξέλεγκτη απειλή κατά της ιδιοκτησίας και της ζωής μας²³. Εντός τέτοιου κλίματος, η ανάγκη για διαχείριση του κινδύνου είναι πασιφανής και αναπόφευκτα αναμειγμένη με τις μονοδιάστατες ανταποδοτικές προσεγγίσεις. Συμπληρωματικά με την προαναφερθείσα (μερική) αποτυχία του θεραπευτικού μοντέλου, παρέχονται επιχειρήματα για αυστηρότερες, βαρύτερες ποινές εξουδετέρωσης του νεανικού εγκληματικού φαινομένου – συχνότερες αναφορές στα δικαστήρια ενηλίκων, περισσότερες στερητικές της ελευθερίας ποινές και μια νομοθεσία που επιτρέπει τις μακροχρόνιες κρατήσεις²⁴.

Ωστόσο, εμπειρικές έρευνες υπερασπίζουν την αποτελεσματικότητα των αυστηρότερων τιμωριών στη διαδικασία πρόληψης του εγκλήματος. Ουδέποτε έχει αποδειχθεί η αποτελεσματικότητα των βαρύτατων κυρώσεων προκειμένου να προστατευθεί η δημόσια ασφάλεια· ούτε δια μέσου της κατ' άτομο θεραπείας²⁵, ούτε εξαιτίας της γενικής αποτροπής²⁶. Εκτός αυτού, η *a priori* θέση ότι το έγκλημα πρέπει να τιμωρείται είναι ηθικώς αμφίβολη²⁷, επειδή είναι ολοένα και περισσότερο σαφές πως η μείωση του εγκλήματος θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί με εναλλακτικά μέτρα και διαδικασίες προσανατολισμένες στην επανόρθωση.

Κανένα από τα πιο πάνω επιχειρήματα δεν δικαιολογούν την επιστροφή στη αυστηρή τιμωρία. Η ποινή θα πρέπει να εξουδετερώνει κάποιους βίαιους παραβάτες, αλλά η ανάγκη για εξουδετέρωση απευθύνεται μόνο σε λίγους εγκληματίες. Οι ποινικές διαδικασίες ίσως προσφέρουν ικανοποιητική νομική

²³ Singer, S.I. 1996: 63-74

²⁴ Feld, B. 1999: 197-280· McCord, P., Spatz-Widom, C. και Crowell, N. 2001: 154

²⁵ Lipsey, M.W. 1995: 63-78

²⁶ Sherman, L. 1993: 445-473

²⁷ Fatić, A. 1995 : 174-175· De Keijser, J.W. 2000: 123-135· Walgrave, L. 2003: 9-20

προστασία κατά τη σύλληψη ανηλίκων, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι αποτελούν τη μοναδική 'πηγή' τέτοιων εγγυήσεων.

iv. Οι Ανάγκες των Θυμάτων

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80, η (αντι)δράση των θυμάτων έχει επηρεάσει τον τρόπο λειτουργίας του ποινικού συστήματος της δικαιοσύνης. Η ποινική διαδικασία εστιάζεται στην αποτίμηση της εγκληματικής πράξης, στην εξεύρεση των υπευθύνων και στον καθορισμό της ποινής. Οι δικαστικές έρευνες συχνά (κακο)μεταχειρίζονται τα θύματα ως αυτόπτες μάρτυρες, παραμελώντας τις ανάγκες και απώλειές τους²⁸. Αρκετά θύματα μάλιστα υποβάλλονται σε δευτερογενή θυματοποίηση από το ίδιο το ποινικό σύστημα δικαιοσύνης²⁹.

Η αναμορφωτική άποψη της δικαιοσύνης ανηλίκων ίσως είναι επιζήμια ή ενάντια στα ενδιαφέροντα των θυμάτων. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η προστασία του ανηλίκου, ο δικαστής, ενίοτε, προστατεύει τον παραβάτη από την οργή του θύματος που με αυστηρότητα διεκδικεί την αποκατάσταση ή την πλήρη αποζημίωση της βλάβης. Υπό την πίεση των θυμάτων, η σχέση σχεδόν κάθε ποινικού συστήματος με το θύμα βρίσκεται σε διαδικασία επανεκτίμησης³⁰. Βρίσκονται σε εξέλιξη οι προσπάθειες για τη βελτίωση των εμπειριών των διαμαρτυρομένων θυμάτων σε πολυάριθμα μέρη και επίπεδα³¹.

Μια τέτοια προσπάθεια περιλαμβάνει τους αυξανόμενους πειραματισμούς των μεσολαβήσεων μεταξύ δράστη και θύματος, συσκέψεις και εκπαιδευτικά προγράμματα με ιδιαίτερη έμφαση στη θυματοποίηση, τη δικαστική αντιστάθμιση και τις εντολές επανόρθωσης. Λόγω της περιορισμένης εφαρμογής τους, τα εν λόγω πειράματα παραμένουν σε πειραματικό ακόμα στάδιο. Μονάχα τα ελαφρά εγκλήματα παραπέμπονται συνήθως στις μεσολαβητικές διαδικασίες, αποκλείοντας τα θύματα σοβαρών εγκληματικών πράξεων. Τα πειράματα

²⁸ Cullen, F.T., Wright, J.P. και Chamlin, M.B. 1999: 188-207

²⁹ Shapland, J., Willmore, J. και Duff, P. 1985: 178

³⁰ Goodey, J. 2000: 13-34

³¹ Crawford, A. 2000: 285-310

αποτελούν τα πιο γερά θεμέλια στην ανάπτυξη των μοντέλων της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Παρακάτω παρατίθεται η συγκριτική ανάλυση των δύο μορφών ποινικής δικαιοσύνης, η οποία θα συμβάλει στην ευκολότερη κατανόηση των πλεονεκτημάτων, αλλά και των προσωρινών μειονεκτημάτων της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης.

II. Ποια είναι τα Σημεία Διαφοροποίησης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης από το Παρόν Ποινικό Σύστημα Ανηλίκων στην Ελλάδα;

ι. Πρώτο Σημείο: η Τιμωρία των Ανηλίκων Παραβατών

Η προτεραιότητα κάθε συστήματος δικαιοσύνης είναι η δημόσια αποδοκιμασία της παραβατικής συμπεριφοράς και η απονομή ευθυνών στον (ανήλικο) παραβάτη. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, το ποινικό σύστημα θα πρέπει να αναπτύξει έναν μηχανισμό, ο οποίος θα παροτρύνει τον νεαρό παραβάτη να αντιληφθεί τις συνέπειες των παράνομων πράξεων του. Ο J. Braithwaite έχει πρόσφατα επισημάνει ότι ο αποτελεσματικότερος έλεγχος του εγκλήματος προέρχεται από τις κοινωνίες, όπου η διαδικασία ανάπτυξης του αισθήματος της ντροπής (*shaming process*) αποσκοπεί στην επιβεβαίωση των αξιών της κοινότητας. Κυρίως στις κοινωνίες χαμηλής εγκληματικότητας, η παραπάνω διαδικασία ακολουθείται από αυτή της επανόρθωσης και μετάνοιας του παραβάτη, σε συνδυασμό με την κοινοτική προσπάθεια στήριξης της επανένταξης και συγχώρεσης του.

Ένας από τους θεμελιώδεις στόχους ενός εξισορροπημένου Επανορθωτικού μοντέλου είναι η ανάδειξη του πρωταρχικότερου σκοπού του συστήματος δικαιοσύνης ανηλίκων: *να κρατήσει τον νεαρό παραβάτη υπεύθυνο έναντι του θύματος και της κοινότητας*. Οποιαδήποτε αξιόποινη πράξη θα πρέπει να συνεπάγεται την αντίστοιχη ‘αποπληρωμή’ της προς το θύμα και την κοινότητα και όχι την ανταποδοτική τιμωρία του δράστη (Πίνακας 2.1). Ενώ η αμεροληψία, η σημασία και η καταλληλότητα των ποινών υφίστανται και

επιβάλλονται κατά το κρατικό συμφέρον, η υπευθυνότητα του δράστη για το διαπραχθέν έγκλημα θα πρέπει να λειτουργεί κυρίως υπέρ του θύματος και όχι του κράτους. Ως τέτοια, η ένδειξη υπευθυνότητας στη συμπεριφορά του ανήλικου παραβάτη περιγράφει την υποχρέωση του να επανορθώσει ενεργά και κατά το μέγιστο δυνατό μέτρο τη βλάβη που έχει επιφέρει στα θύματα. Παράλληλα, η κοινότητα μετατρέπεται σε έμμεσο θύμα και η κοινωφελής εργασία ή οι άλλες πρακτικές αναμόρφωσης του ανήλικου αναπτύσσονται, αφού διασφαλιστεί ότι το θύμα έχει λάβει την απαιτούμενη αποζημίωση. Διαμέσου των ποικίλων μορφών μεσολάβησης του θύματος και των κοινοτικών μελών ενισχύονται οι πιθανότητες αποδοχής υπαιτιότητας και υπευθυνότητας από τον ανήλικο δράστη.

Πίνακας 2.1

Επανορθωτική σε Αντιδιαστολή με την Ανταποδοτική Υπευθυνότητα

	Το Παρόν Ποινικό Σύστημα (Ανταποδοτική Δικαιοσύνη)	Επανορθωτική Δικαιοσύνη (Επανορθωτική Υπευθυνότητα)
Αξίες	Η ευθύνη μιας αξιόποινης πράξης κατέχεται από το ίδιο το ποινικό σύστημα και αντιστοιχεί στη τιμωρία του θύτη.	Η ευθύνη κατέχεται από τον θύτη και καθορίζεται ως επανόρθωση προς το θύμα και την κοινότητα. Οποιαδήποτε εγκληματική πράξη 'γεννά' υποχρεώσεις προς το θύμα. Τα θύματα έχουν το δικαίωμα της <i>ενεργούς</i> εμπλοκής τους στην ποινική διαδικασία.
Στόχοι	Επιβολή ταχείας, βέβαιης και αυστηρής ποινής σε ανήλικους και ενήλικους παραβάτες.	Μερική ή ολική επανόρθωση των θυμάτων, συμμετοχή αυτών και επιβολή κοινωφελούς εργασίας στους νεαρούς θύτες, αποπεράτωση των διαπραγματευόμενων συμφωνιών, ικανοποίηση του θύματος και ποιότητα στην εν γένει διαδικασία.

Προτεραιότητες	Φυλάκιση, ηλεκτρονική παρακολούθηση, υποχρεωτική θεραπεία, χρηματικά πρόστιμα.	Αποκατάσταση, μεσολάβηση μεταξύ του θύτη και του θύματος (όπου αυτό απαιτείται), εκπαίδευση και ενημέρωση και των δύο μερών περί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών τους.
-----------------------	--	--

Πηγή: Bazemore, G. και Umbreit, M. 2001: 24

Ωστόσο, σε καμία περίπτωση η επιτακτικότητα της επανορθωτικής υπευθυνότητας δεν ορίζεται ή συνεπάγεται τον περιορισμό των παραβατών. Όπως έχει ήδη συναχθεί, το σημερινό ποινικό σύστημα ανηλίκων στην Ελλάδα είναι κυρίως προσανατολισμένο στον δράστη. Συνεπώς, μια επιπρόσθετη θεμελιώδης αξία ενός συστήματος, το οποίο κινείται προς τη φιλοσοφία της επανορθωτικής δικαιοσύνης θα ήταν ο εμπλουτισμός ή η ενδυνάμωση του ρόλου του θύματος και της συμμετοχής του στη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης. Ποινές βασισμένες σε κάποιο πλαίσιο ή πεδίο επανορθωτικής δικαιοσύνης θα καθιέρωναν μια νέα ιεραρχία αξιών δίνοντας έμφαση:

- Στην αποκατάσταση του θύματος, αλλά και της κοινότητας ως μέρος της κύρωσης/τιμωρίας του παραβάτη.
- Στο να 'κρατήσει' τον παραβάτη άμεσα υπεύθυνο απέναντι στο θύμα και τη θυματοποιημένη κοινότητα.
- Στην εμπλοκή της κοινότητας, προκειμένου ο δράστης να αναλάβει την ευθύνη των παράνομων πράξεών του και στη θεραπεία των δύο μερών (θύμα-δράστης).
- Στην αναγνώριση της κοινοτικής ευθύνης για τις κοινωνικές συνθήκες, οι οποίες επηρεάζουν ή επηρέασαν τη συμπεριφορά του ανήλικου παραβάτη.

Προφανώς, η σημερινή 'διαβίωση' των δικαστηρίων ανηλίκων στην επιβολή καταδικαστικών ποινών επαφίεται στη χρονική διάρκεια ή στην αυστηρότητα της εν λόγω ποινής. Αντιθέτως, οι αντικειμενικοί στόχοι της επανορθωτικής υπευθυνότητας κατευθύνονται από την ανάγκη του θύματος για

συμμετοχή και υλική-συναισθηματική αποκατάσταση και παράλληλα, από την έντονη ανάγκη των ανήλικων παραβατών να αντιληφθούν τις έννομες συνέπειες των παράνομων πράξεών τους (βλέπε Πίνακα 2.1). Η αποκήρυξη μιας εγκληματικής πράξης ή αντικοινωνικής συμπεριφοράς αποτελεί μια σημαντική λειτουργία οποιουδήποτε συστήματος δικαιοσύνης και κατά συνέπεια, το μήνυμα της επιβαλλόμενης τιμωρίας είναι εξίσου σπουδαίο. Οι θεμελιώδεις στόχοι μιας επανορθωτικής τιμωρίας λαμβάνουν υπόψη το κατά πόσο ο νεαρός δράστης και η κοινότητα κατανοούν την ποινή ενός δικαστηρίου ανηλίκων. Τα μηνύματα, εξαρτώμενα από τους δικαστικούς λειτουργούς και την ακολουθούμενη πολιτική αυτών, είναι συνήθως επανορθωτικά, ανταποδοτικά ή επανορθωτικά, όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.2.

Σε αντίθεση με τη τάση της ανταποδοτικής δικαιοσύνης να εμπιστεύεται, κατά βάση, τον εγκλεισμό και τις διάφορες μορφές επιτήρησης, η επανόρθωση της βλάβης δίνει προτεραιότητα σε πρακτικές, οι οποίες προάγουν την επανόρθωση και την εμπλοκή του θύματος. Ο Πίνακας 2.2 καταγράφει τα προγράμματα και τις πρακτικές που είναι συμβατές με τις επανορθωτικές αξίες και στόχους. Επανόρθωση, κοινωφελής εργασία, μεσολαβητικά σχήματα μεταξύ δράστη και θύματος και άλλες παρόμοιες πρακτικές κατορθώνουν να συνδέσουν άμεσα την ποινή με το θύμα (ως άτομο και ως κοινότητα) και να εξασφαλίσουν μια περαιτέρω δράση αποκατάστασης από την πλευρά του παραβάτη. Είναι γεγονός ότι η λήψη ρυθμιστικών αποφάσεων μέσω της επανορθωτικής δικαιοσύνης βασίζονται σε μια λιγότερο επίσημη και εχθρική προσέγγιση της Δικαιοσύνης. Αντίθετα από τις προσκολλημένες στον κανόνα και απρόσωπες διαδικασίες της ανταποδοτικής δικαιοσύνης, η επανορθωτική δικαιοσύνη θα μπορούσε - όπου αυτό είναι δυνατό - να αντικαταστήσει τις παραπάνω διαδικασίες με άλλες ανεπίσημες, οι οποίες προτίθενται να μεσολαβήσουν και να ελαττώσουν τη διαμάχη μέσω της διαπραγμάτευσης. Οι σχετικές διαδικασίες θα προσανατολίζονται στην αποδοκιμασία της αξιόποινης πράξης μέσω της επίτευξης μιας αμοιβαίας ικανοποιητικής συμφωνίας βασισμένη στην ενεργή

είσοδο των θυμάτων, των θυτών και των κοινοτήτων, παρά μέσω της εξεύρεσης της ιδανικής ποινής του εγκλήματος. Παρόλη την παγκοσμίως αυξανόμενη εμπιστοσύνη στις ανεπίσημες διαδικασίες απονομής της δικαιοσύνης και τον οραματισμό εισαγωγής τους σε ένα σύστημα, οι επίσημοι κανόνες και διαδικασίες του σύγχρονου ποινικού συστήματος αποσκοπούν στη προστασία του παραβάτη από την κατάχρηση της ανταποδοτικότητας, θέτοντας ταυτόχρονα κινδύνους στις προστασίες τις οποίες θα πρέπει να διαφυλάττει ένα δικαστήριο ανηλίκων³². Οι συνήγοροι της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης αντιτίθενται τη στερεότυπη εικόνα ενός δικαστηρίου (ανηλίκων) αντικαθιστώντας την με μια λιγότερο επίσημη³³. Παρόλ' αυτά, η οποιαδήποτε διαπραγμάτευση εντός του ελληνικού ποινικού συστήματος κατευθύνεται και καταλήγει συνήθως προς όφελος μόνο του ανήλικου παραβάτη, δίχως να λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα των δύο κύριων μερών.

Πίνακας 2.2

Τα 'Μηνύματα' των Ποινών

	Μεμονωμένη Θεραπεία	Ανταποδοτική Τιμωρία	Επανορθωτική Υπευθυνότητα
Δράστης	Ο δράστης χαρακτηρίζεται ως «ασθενής» και χρήζει κατάλληλης θεραπείας.	Ο δράστης χαρακτηρίζεται «υπαίτιος» εγκλήματος και τιμωρείται αυστηρά προς αποτροπή μελλοντικών αξιόποινων πράξεων.	Οι παράνομες πράξεις συνεπάγονται συνέπειες. Ο παραβάτης είναι υπεύθυνος του εγκλήματος, γεγονός που επιβεβαιώνεται μέσω της αποκατάστασης των θυμάτων και των κοινοτήτων.
Θύμα	Η μοναδική ανάγκη για αποκατάσταση είναι αυτή του παραβάτη.	Μέσω της απομόνωσης του δράστη από την κοινότητα, 'επωφελείται' και το θύμα.	Το ποινικό σύστημα ανηλίκων εγγυάται, στο μέγιστο δυνατό βαθμό, την αποκατάσταση της βλάβης/ζημιάς από τον ανήλικο δράστη.

³² Feld, B. 1990: 443-464³³ Eglash, A. 1975: 91-101

Κοινότητα	Η κοινότητα πράττει υπέρ του παραβάτη, παρέχοντάς του κατάλληλη θεραπεία και υπηρεσίες.	Η κοινότητα περιθωριοποιεί τον δράστη προκειμένου να προστατέψει το ευρύ κοινωνικό σύνολο. Εδώ, επικρατεί η άποψη ότι: η απειλή είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος ελέγχου της συμπεριφοράς.	Εξαιρετικής σημασίας καθίσταται η 'εξόφληση' του 'χρέους' ενός εγκλήματος από τον παραβάτη, συνεισφέροντας στη διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας. Η κοινότητα κατέχει θέση-κλειδί στη διαδικασία λήψης ευθυνών από τον δράστη.
------------------	---	--	--

Πηγή: Scheinder, P.R. και Bazemore, G. 1985: 41

Επικρατεί αυτό που αποκαλείται «πάθος για δίκη», το οποίο πηγάζει από την ανάγκη ενός συστήματος να τιμωρήσει *καταλλήλως* οποιονδήποτε προσδιορίζει ως ποινικά υπεύθυνο.

ii. Δεύτερο Σημείο: η Αναμόρφωση των Ανήλικων Παραβατών

Στη φιλοσοφία της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, η σημερινή παραδοσιακή κύρωση αντικαθίσταται από τον εμφατικό στόχο της ανάπτυξης των ικανοτήτων του ανήλικου παραβάτη: να εξέλθει του συστήματος πιο ικανός, υπεύθυνος και παραγωγικός στην κοινωνία. Ο όρος «ικανότητα» ανταποκρίνεται κυρίως στη δυνατότητα επίτευξης κάποιου κοινώς αποδεκτού έργου. Συνεπώς, η ανάπτυξη των ικανοτήτων αυτών δίνει έμφαση στην ανάγκη για ένα ευρύτερο ενδιαφέρον στη διαδικασία ωρίμανσης του ανήλικου παραβάτη με τη βοήθεια προγραμμάτων, τα οποία θα συμβάλουν στην μετέπειτα αρμονική συμβίωσή τους μέσα στην κοινότητα.

Ενώ το θεραπευτικό μοντέλο στηρίζεται στην ανάγκη προσδιορισμού μειονεκτημάτων/δυσλειτουργιών και στην παροχή θεραπευτικής βοήθειας, μια πιο προληπτική παρέμβαση ή αναπτυξιακή στρατηγική εστιάζεται αρχικώς στον προσδιορισμό των έντονων χαρακτηριστικών του ατόμου, της οικογένειας και της κοινότητας. Η οικογένεια και η κοινότητα του ανήλικου παραβάτη, αντιμετωπίζονται ως σημαντικές 'πηγές', οι οποίες υπόσχονται να συμβάλλουν

στην αύξηση των ικανοτήτων του παραβάτη, καθώς επίσης στην εξασφάλιση της λήψεως ευθυνών και διατήρησης της δημόσιας ασφάλειας.

Ουσιαστικά, το θεραπευτικό μοντέλο ενθαρρύνει την άποψη ότι οι νεαροί παραβάτες είναι ανίκανοι να επιδείξουν θετική και παραγωγική συμπεριφορά, έως ότου αποφασιστεί από το δικαστήριο ανηλίκων ότι τα (δια)προσωπικά προβλήματα του εν λόγω ατόμου πρέπει να επιλυθούν μέσω θεραπευτικών παρεμβάσεων. Αντίθετα, μια προσέγγιση ανάπτυξης ικανοτήτων θεωρείται ότι ένα υψηλό ποσοστό ανηλίκων θυτών, υπό κατάλληλη επιτήρηση και υποστήριξη, αναλαμβάνουν αμέσως την περάτωση μιας χρήσιμης και αξιόλογης δραστηριότητας ή εργασίας. Επιπρόσθετα, η στρατηγική ανάπτυξης ικανοτήτων δίνει προτεραιότητα στη βελτίωση της ικανότητας του ανήλικου να είναι αποδοτικός σε εργασίες οι οποίες προσλαμβάνονται ως σημαντικές από την κοινότητά τους. Επίσης, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι αλλαγές στη δυναμική της κοινότητας, με τη βοήθεια υπηρεσιών απευθυνόμενες στην εξομάλυνση των διαφορών και στην επανακοινωνικοποίηση του δράστη 'χτίζοντας', έτσι, οικογενειακές και κοινωνικές αξίες πάνω στις νέο-αποκτηθείσες ικανότητες του ανήλικου.

Εν αντιθέσει με το μονόπλευρο θεραπευτικό μοντέλο και από άποψη ανάπτυξης ικανοτήτων, η πρωταρχική αλλαγή στη συμπεριφορά του ανήλικου παραβάτη μεταφράζεται σε ολοένα ενδυνάμωση των δεσμών του με τις τυπικές κοινωνικές ομάδες (οικογένεια, σχολείο κ.α.) και σε αντίστοιχη αύξηση της αποδοχής του παραβάτη από τις παραπάνω ομάδες και την ευρύτερη κοινωνία. Ανεξάρτητα από τις βελτιώσεις της ατομικής εικόνας του δράστη, οι οποίες εμφανίζονται ως πρωταρχικής σημασίας, απαιτείται η εμφανής συμμετοχή του σε κάποια παραγωγική δραστηριότητα προκειμένου να επέλθει αλλαγή και στη δημόσια εικόνα του ή στην αντίληψη της κοινότητας για τον παραβάτη. Στη συνέχεια, η βελτίωση της εικόνας αυτής, συνοδευόμενη από γνωστικές μεταβολές στη διαδικασία λήψεως αποφάσεων και συναισθηματικών ικανοτήτων, είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική ενσωμάτωση του ανήλικου δράστη και την

μετατροπή του σε παραγωγικό και υπεύθυνο πολίτη. Εντός ενός εκτεταμένου προγράμματος επανόρθωσης, βασισμένου στην ανάπτυξη ικανοτήτων συγχωνεύονται πολυάριθμοι θεραπευτικοί στόχοι της παραδοσιακής δικαιοσύνης οι οποίοι σχεδιάστηκαν προκειμένου να εμποδίζουν την εμφάνιση ή να τερματίζουν την ανάπτυξη καταστροφικής συμπεριφοράς (π.χ. χρήση ναρκωτικών ουσιών) στους νεαρούς δράστες.

Είναι γεγονός ότι το θεραπευτικό μοντέλο αδυνατεί να παράσχει δραστηριότητες, οι οποίες να επιτρέπουν στον δράστη να ασκήσει το νέο του ρόλο ως παραγωγικό μέλος της κοινωνίας. Γι' αυτό, θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στα παραπάνω προγράμματα και πρακτικές, οι οποίες δεσμεύονται στην 'καλλιέργεια' δεξιοτήτων. Ενώ οι θεραπευτικές παρεμβάσεις παρέχουν στον παραβάτη έναν παθητικό ρόλο, καθιστώντας τον δέκτη τυποποιημένης θεραπείας και υπηρεσιών, οι παρεμβάσεις για την ανάπτυξης ιδιαίτερων ικανοτήτων επιτρέπουν στον παραβάτη να αναλάβει αποδοτική απασχόληση με ενδεχόμενη την παροχή άμεσου οφέλους προς τρίτους. Προγράμματα, τα οποία επικεντρώνονται στην απόκτηση εργασιακής εμπειρίας και ενεργούς μάθησης (Πίνακας 2.3), παρέχουν στον ανήλικο ευκαιρίες θετικής αλληλεπίδρασης με ενήλικες, ανάπτυξης δεξιοτήτων και απολαβών.

Πίνακας 2.3

Επανορθωτική Μεσολάβηση – Ανάπτυξη Ικανοτήτων ή Θεραπεία:

	Το Παρόν Ποινικό Σύστημα (Θεραπευτικό Μοντέλο)	Επανορθωτική Δικαιοσύνη (Μοντέλο Ανάπτυξης Ικανοτήτων)
	Ο πρωταρχικός σκοπός επικεντρώνεται στον προσδιορισμό των αρνητικών στοιχείων-προβλημάτων και στην ανάπτυξη βελτιωτικών προσεγγίσεων διόρθωσης τους. Οι ανήλικοι εγκληματίες έχουν ανάγκη χορήγησης θεραπευτικής αγωγής και υπηρεσιών και η	Ο αρχικός σκοπός συνοψίζεται στον προσδιορισμό των θετικών στοιχείων 'χτίζοντας' πάνω σε αυτά. Οι ανήλικοι και το οικογενειακό τους περιβάλλον τους παρουσιάζονται ως μέσα ανάπτυξης θετικής και προληπτικής δράσης. Έμφαση δίνεται στην αλλαγή της

Αξίες	εγκληματική πράξη αντιμετωπίζεται ως σύμπτωμα της συμπεριφοράς. Οι ανήλικοι παραμένουν μη παραγωγικοί, αναλαμβάνοντας δραστηριότητες μονάχα θεραπευτικής σκοπιμότητας.	συμπεριφοράς των ανηλίκων, καθώς επίσης στη μορφή και τον τρόπο λειτουργίας των κοινωνικών ιδρυμάτων. Οι παραβάτες μαθαίνουν στην πράξη. Η συμβουλευτική υποστήριξη παίρνει τη μορφή ενεργής συμπλοκής και όχι αρχικής παρέμβασης. Απαιτείται εμπειρική και γνωστική μεταβολή για μια μακροπρόθεσμη θετική ανάπτυξη των ανηλίκων.
Στόχοι	Αποφυγή αρνητικής επιρροής από καθορισμένα άτομα, μέρη και δραστηριότητες. Τήρηση των επιβαλλόμενων κανόνων (π.χ. επιτήρηση, σχολική παρακολούθηση) και συμμετοχή σε θεραπευτικές ενασχολήσεις (π.χ. επαγγελματικός προσανατολισμός). Ολοκλήρωση του σχετικού θεραπευτικού προγράμματος, ψυχολογική σταθεροποίηση και βελτιωμένη οικογενειακή αλληλεπίδραση.	Εκκίνηση νέων, θετικών σχέσεων και προσαρμογής στους τυπικούς κανόνες. Αποφυγή τοποθέτησης του ανηλίκου σε θεραπευτικά μοντέλα σιγματισμού. Ενεργή επίδειξη ικανοτήτων και συμβατικής συμπεριφοράς μέσω της ολοκλήρωσης παραγωγικών εργασιών. Σημαντική αύξηση μετρήσιμων ικανοτήτων (π.χ. κοινωνικών, μαθησιακών) και βελτίωση της ατομικής και δημόσιας εικόνας των ανηλίκων (κοινωνική αποδοχή-ανάπτυξη δεσμών).
Προτεραιότητες προς Πράξη	Ομαδική και οικογενειακή συμβουλευτική αγωγή, αποτοξίνωση από και ενημέρωση περί ναρκωτικών ουσιών, αναμορφωτικές δραστηριότητες, οικογενειακή μεσολάβηση, θεραπευτική εκπαίδευση, καθοδηγητικά και προγράμματα « <i>Big Brother</i> ».	Εργασιακή εμπειρία και απασχόληση, νεολαία ως εκπαιδευτές περί ναρκωτικών ουσιών και μεσολαβητές σε ενδοσχολικές διαμάχες, διδακτική νεαρών παραβατών προς νεαρότερα άτομα, άσκηση εναρμονισμένης οικογενειακής διαβίωσης, γνωστική αναδόμηση, συμμετοχή σε κοινωφελή / κοινωτικά προγράμματα.

Πηγή: Umbreit, M. 2001: 57

Επιτρέποντας στον δράστη να 'επιστρέψει' κάτι στην κοινότητα και να επιδείξει ικανότητα ανάπτυξης θετικής συμπεριφοράς, ενδεχομένως μελλοντικά να μετατρέψει τη δημόσια άποψη περί εγκληματικής συμπεριφοράς από προδιάθεση ή ροπή σε αδιέξοδο.

Οι νεαροί, προκειμένου να αποκτήσουν μια νόμιμη ταυτότητα, θα πρέπει να αποκτήσουν την αίσθηση ότι είναι χρήσιμοι και ότι ανήκουν και συνεισφέρουν σε μια κοινότητα. Οι γνωστικές παρεμβάσεις, όπως ο έλεγχος θυμού, η εξάσκηση ικανότητας λήψεως αποφάσεων παρέχουν ένα απαραίτητο συμπλήρωμα στην εμπειρική μάθηση μέσα από την ενίσχυση της ολικής συμπεριφοράς και αποτελούν μέρος της προσπάθειας για την ανάπτυξη ικανοτήτων. Έτσι, λοιπόν, οι ανήλικοι εγκληματίες θα έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν παράλληλα τις ήδη υπάρχουσες θεραπευτικές υπηρεσίες, όπως απαιτείται στην αντιμετώπιση προσωπικών και διαπροσωπικών προβλημάτων. Οι παραπάνω υπηρεσίες θα πρέπει να παρέχονται στους ανήλικους εγκληματίες ως υποστήριξη για τη 'γόνιμη' εμπλοκή τους σε αυτές και όχι ως 'εργαλείο' μετατροπής τους από άτομα με βούληση σε παθητικούς δέκτες.

iii. Τρίτο Σημείο: Κοινοτική Προστασία και Δημόσια Ασφάλεια

Οι επαγγελματίες της δικαιοσύνης ανηλίκων αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της διαμόρφωσης ενός σαφούς ρόλου του συστήματος για την ενδυνάμωση της δημόσιας ασφάλειας. Συμπερασματικά, το δικαστήριο ανηλίκων συχνά ανταποκρίνεται στις δημόσιες απαιτήσεις για προστασία, κάνοντας χρήση της περιορισμένης προφυλάκισης μεμονωμένων παραβατών. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη επιδιώκει την ενίσχυση της κοινότητας μέσα από ποινές και κίνητρα προς τον παραβάτη. Επιπλέον, μια εξισορροπημένη στρατηγική προστασίας θα αποτελούσε έναν ασφαλή περιορισμό εκείνων των παραβατών, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν έναν βέβαιο κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια και τους οποίους η κοινότητα αδυνατεί να ελέγξει (Πίνακας 2.4).

Η σύγχρονη χρήση του ασφαλούς περιορισμού των ανήλικων παραβατών συχνά συγχέει τη δημόσια ασφάλεια με τους στόχους μιας ποινής. Ενώ όλοι οι παραβάτες, οι οποίοι αθετούν τις δικαστικές εντολές ή διαπράττουν αξιόποινες πράξεις αξίζουν τη τιμωρία, μονάχα ένα μικρό ποσοστό καθίσταται πραγματικός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια. Εντός ενός εξισορροπημένου επανορθωτικού μοντέλου, κεντρική αξία αποτελεί η δέσμευση της κοινότητας, αλλά και του παραβάτη πως κανένας ανήλικος δεν αποφυλακίζεται προτού οι επαγγελματίες της δικαιοσύνης δεν πράξουν το μέγιστο δυνατό (στα πλαίσια των δυνατοτήτων τους) για την ελαχιστοποίηση του κινδύνου τον οποίο ο παραβάτης ενδεχομένως μελλοντικά να θέσει την κοινότητα. Για κάποιους παραβάτες, η εξασφάλιση της δημόσιας ασφάλειας συνεπάγεται αναπόφευκτα την απομάκρυνσή τους από την κοινότητα και τον εγκλεισμό τους σε κάποιο σωφρονιστικό κατάστημα για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Ωστόσο, για την πλειοψηφία των παραβατών θα ισοδυναμεί με εντατικές προσπάθειες για την ανάπτυξη εναλλακτικών συστημάτων, τα οποία θα εξασφαλίζουν την ασφαλή μεταχείριση του παραβάτη μέσα στην κοινότητα. Εφόσον η νεολαία απαρτίζει τον σημαντικότερο άμεσο κίνδυνο για την κοινωνία, μια ισορροπημένη προσέγγιση της κοινοτικής προστασίας θα απαιτούσε την αύξηση των μέσων που υποδεικνύουν την ενδυνάμωση της επιτήρησης των ανήλικων παραβατών, είτε βρίσκονται υπό καταστολή, είτε λαμβάνουν μέρος σε 'εντός των τειχών' προγράμματα. Το αποτελεσματικότερο μέσο ισχυροποίησης της δημόσιας ασφάλειας προέρχεται μέσα από την ίδια την κοινότητα. Συνεπώς, η αξία-κλειδί ενός επανορθωτικού μοντέλου θα ήταν να κατευθύνει τα διαθέσιμα μέσα της κοινότητας προς όφελος των ανηλίκων, όπως τη βελτίωση των ικανοτήτων του σχολείου, της εκκλησίας, της οικογένειας και των λοιπών θεσμών πρόληψης του εγκλήματος και προστασίας ενάντια της επερχόμενης θυματοποίησης.

Εντός μιας ισορροπημένης προσέγγισης της κοινοτικής προστασίας, η δημόσια ασφάλεια δε θα πρέπει να επιτυγχάνεται εις βάρος των στόχων της ανάπτυξης ικανοτήτων και υπευθυνότητας από τον παραβάτη. Αντίθετα, η

επίτευξη των παραπάνω στόχων ενδυναμώνει τη δημόσια ασφάλεια. Η ενεργή συμμετοχή στη διαδικασία επανόρθωσης και 'οικοδόμησης' των ικανοτήτων συμβάλλει θετικά στην προστασία της κοινότητας, μέσω της κατανομής του χρόνου του παραβάτη και την αφιέρωση αυτού σε παραγωγικές δραστηριότητες. Κατά κάποιο τρόπο, παρέχεται άμεσο όφελος στον δράστη και το θύμα, ενώ παράλληλα ενισχύεται ο αυτό-έλεγχος και οι δεσμοί του νεαρού παραβάτη με την κοινότητα. Η εφαρμογή τέτοιων πρακτικών και στόχων είναι πιο δύσκολη μέσα σε ασφαλή οικιστικά περιβάλλοντα. Έτσι, για τους ανήλικους παραβάτες, οι οποίοι δεν αποτελούν αντικειμενικό κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια θα πρέπει να παρατείνεται, όσο το δυνατό περισσότερο η παραμονή τους εντός της κοινότητας. Μιας κοινότητας, η οποία θα παρουσιάζει ισχυρά μέσα διατήρησης της δημόσιας προστασίας και εξασφάλισης της ευρύτερης ισορροπίας. Επίσης, οι προληπτικοί στόχοι της δημόσιας ασφάλειας θα περιλαμβάνουν την ικανότητα των τοπικών κοινοτήτων να συμμετάσχουν στην επιτήρηση των νεαρών παραβατών, βελτιώνοντας το γενικό αίσθημα της ασφάλειας και της ευημερίας των πολιτών.

Ενώ το ενδεχόμενο προφυλάκισης θα πρέπει να αποτελεί μέρος οποιασδήποτε στρατηγικής διαχείρισης κινδύνου, η Επανορθωτική άποψη δίνει προτεραιότητα στις δυνατότητες των κοινοτήτων και των τοπικών οργανώσεων (σχολεία, σύλλογοι γονέων κ.α.) για τη λήψη πρωτοβουλιών. Έμφαση επίσης στην ανάγκη ενδυνάμωσης του εσωτερικού ελέγχου των ανήλικων εγκληματιών. Όπως προτείνεται από τον Πίνακα 2.4, ένα εξισορροπημένο σύστημα κοινοτικής προστασίας κατέχει 4 είδη πολιτικής και πρακτικών: μια σειρά ποινών, κινήτρων και συνεπειών, μια συνεχή προσπάθεια εξασφάλισης αποδοτικών δραστηριοτήτων από τον ανήλικο δράστη, μια εξίσου σημαντική προσπάθεια ενίσχυσης της δυναμικής κάθε κοινότητας στη πρόληψη του εγκλήματος και εν τέλει, στον περιορισμό των ανηλικών υψηλού κινδύνου, συνοδευόμενο από μια εντατική εξωιδρυματική φροντίδα.

Εφόσον το επανορθωτικό παράδειγμα στηρίζεται στα βασικά γνωρίσματα της δικαιοσύνης - εκείνο της επίλυσης των διαμαχών και εναρμόνισης των

αντιμαχόμενων συμφερόντων, τα οποία είθισται να οδηγούν στο έγκλημα - όλες οι παραπάνω πρακτικές θα εξαπλώνονταν ως εναλλακτικές μορφές επίλυσης κοινωνικών συγκρούσεων υποκινούμενες από εκπαιδευτικά και θρησκευτικά ιδρύματα. Η ουσιαστική συνεργασία με την αστυνομία θα μπορούσε να βελτιώσει την ικανότητα της δικαιοσύνης ανηλίκων να διαχειρίζεται τον κίνδυνο σε περιοχές/γειτονίες με υψηλό δείκτη εγκληματικότητας, να ελαττώσει το φόβο της νεανικής εγκληματικότητας, ακόμα και να επιτύχει επανορθωτικούς στόχους.

Μια άμεση πρόκληση του όλου συστήματος απονομής της δικαιοσύνης στην επιθυμία εφαρμογής μιας ισορροπημένης επανορθωτικής προσέγγισης της κοινοτικής προστασίας, είναι η ανάπτυξη ενός προοδευτικού συστήματος αντίδρασης στο έγκλημα, το οποίο θα καθορίζει τη κλίμακα των ποινών και τις ανάγκες διαχείρισης του κινδύνου, βάσει των αναγκών του δράστη, του θύματος και της κοινότητας που ζουν. Κατά πρώτο λόγο, ένα τέτοιο σύστημα θα προβλέπει σαφείς μεσολαβητικές συνέπειες σε περίπτωση αποτυχίας συμβιβασμού στους κανόνες της επιτήρησης από την πλευρά του νεαρού δράστη. Κατά δεύτερο λόγο, η πρόληψη της υποτροπής του νεαρού παραβάτη, κατά τη διάρκεια της κοινοτικής του επιτήρησης, θα πρέπει να εστιάζεται στον ελεύθερο χρόνο τον οποίο ο ανήλικος 'αφιερώνει' κατά τρόπο εγκληματικό και στην προσπάθεια δόμησης του κατά τρόπο αποδοτικό. Οι πρακτικές επίτευξης των στόχων επανόρθωσης του εγκλήματος, ανάπτυξης του αισθήματος της υπευθυνότητας (π.χ. κοινωνικής εργασίας) και θετικής 'εκμετάλλευσης' των ικανοτήτων του δράστη (π.χ. προγράμματα απόκτησης εργασιακής εμπειρίας) έχουν τη δυνατότητα ενίσχυσης της δημόσιας ασφάλειας μέσω της παροχής επιπρόσθετων μέσων για την κατανομή του χρόνου του ανηλίκου σε ομαδικές δραστηριότητες. Έτσι, απαιτούνται νέες πρακτικές στην ανάπτυξη της δυναμικής των κοινοτικών φορέων και ιδρυμάτων στη πρόληψη του εγκλήματος, στην ενσωμάτωση των παραβατών και στην επέκταση της κοινωνικής προστασίας, η οποία περιορίζεται σε εγκληματίες μεμονωμένων αξιόποινων πράξεων.

Πίνακας 2.4

Η Δημόσια Ασφάλεια εντός του παρόντος Ποινικού Συστήματος και του Συστήματος
Επανορθωτικής Δικαιοσύνης

	Παρόν Ποινικό Σύστημα	Σύστημα Επανορθωτικής Δικαιοσύνης
Αξίες	Η δημόσια ασφάλεια απαιτεί τη χρήση των ποινών εγκλεισμού σε ιδρύματα αγωγής. Εντός της κοινότητας η έντονη επιτήρηση και παρακολούθηση των ανηλίκων αποτελούν τις αποτελεσματικότερες στρατηγικές προστασίας των πολιτών. Υποτιμάται η συμβολή της κοινότητας στη διαχείριση του κινδύνου.	Η δημόσια ασφάλεια επιτυγχάνεται μέσω των από κοινού προσπαθειών του συστήματος δικαιοσύνης με τις κοινοτικές ομάδες στην ανάπτυξη ικανοτήτων πρόληψης του εγκλήματος. Η επιβολή των στερητικών της ελευθερίας ποινών είναι ελάχιστη, οικονομικά ασύμφορη και η έσχατη λύση για τους περισσότερους ανήλικους δράστες. Η κατανομή του χρόνου του ανηλίκου και η παροχή μιας σαφούς σειράς ποινών και κινήτρων αποτελούν την αποτελεσματικότερη προσέγγιση. Οι πολίτες επιζητούν μια ασφαλή κοινότητα. Η κοινότητα έχει την ευθύνη ενεργής προαγωγής της θεραπείας μέσω της επανόρθωσης
Στόχοι	Ποσοστό των ανηλικών παραβατών βρίσκεται εντός ιδρυμάτων. Η μειωμένη υποτροπή επιτυγχάνεται μέσω της απειλής του εγκλεισμού σε κάποιο εκ των παραπάνω ιδρυμάτων.	Η μείωση της υποτροπής οφείλεται στην κοινοτική επιτήρηση των ανηλίκων. Ενδυνάμωση του αισθήματος της ασφάλειας των πολιτών και εμπιστοσύνη στο σύστημα δικαιοσύνης ανηλίκων. Βελτίωση της προληπτικής ικανότητας των ιδρυμάτων μέσω εκπαίδευσης, της οικογένειας και των κοινοτικών ιδρυμάτων. Ενεργή συμμετοχή των κοινοτικών μελών στην ενσωμάτωση του δράστη και ενδυνάμωση των δεσμών του με την ευρύτερη κοινωνία.

Προτεραιότητες Χρήση της προφυλάκισης και της ηλεκτρονικής παρακολούθησης. Απουσία συνεργασίας ή προσπάθειας εφαρμογής κοινοτικής πρόληψης. Επένδυση χρημάτων και Απασχόληση εργατικού δυναμικού σε απρόσωπες κτηριακές εγκαταστάσεις.

Ευκαιρίες 'καλλιέργειας' των δεσμών του παραβάτη με την κοινότητα μέσω της συμμετοχής του σε παραγωγικές δραστηριότητες με ανήλικες. Σαφείς συνέπειες στους νεαρούς που δε συμβιβάζονται με τις απαιτήσεις της επιτήρησης. Απασχόληση κοινοτικών 'φρουρών' στις παραπάνω διαδικασίες. Σχολικά προγράμματα παρέμβασης και διαχείρισης διαμαχών. Προφυλάκιση μόνο αυτών που αποτελούν πραγματικό κίνδυνο για δημόσια ασφάλεια και ενθάρρυνση κοινοτικών παροχών εθελοντικής φύσεως.

Πηγή: Bazemore, G. και Umbreit, M. 1997: 34

Με βάση τις προαναφερθείσες πρακτικές, ο ανήλικος δε θα αποκοινωνικοποιείται και δεν θα αποσπάται από το ευρύτερο κοινωνικό του σύνολο. Η μελέτη όλων των παραπάνω πινάκων προσδιορίζει τα ήδη καθορισμένα όρια της σύγχρονης ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων στην Ελλάδα. Παραδοσιακά, οποιοδήποτε σύνολο θεσμών που αναφέρεται ως σύστημα δικαιοσύνης επιφορτίζεται με την υποχρέωση να καλύπτει 3 βασικές ανάγκες. Οι ανάγκες αυτές, οι οποίες παρέχουν τη βασική αιτιολογία για κυβερνητική παρέμβαση είναι: η ανάγκη αποδοκιμασίας της αξιόποινης πράξης, η ανάγκη στήριξης της αποκατάστασης του ανήλικου παραβάτη και τέλος, η ανάγκη ενδυνάμωσης της δημόσιας ασφάλειας. Όμως, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών έχει ζητηθεί, από το ποινικό σύστημα να ανταποκριθεί και σε μια τέταρτη ανάγκη: την ανάγκη επανόρθωσης της βλάβης (ηθικής και υλικής) του θύματος στο μέγιστο δυνατό βαθμό.

Τα Επανορθωτικά Μοντέλα Δικαιοσύνης εμφανίζονται να λαμβάνουν ισοδύναμα υπόψη τους τις 4 προαναφερθείσες ανάγκες. Το κατά πόσο, τώρα, είναι εφικτή η 'εμφύτευση' τους και στο ελληνικό έδαφος, αυτό εξετάζεται ευθύς παρακάτω.

III. Η Δυνατότητα Επιτυχίας της Μεταφοράς των Πρακτικών της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα

Περνώντας από τη λεπτομερειακή περιγραφή και συγκριτική ανάλυση των μοντέλων της επανορθωτικής δικαιοσύνης, στο σύγχρονο ποινικό σύστημα ανηλίκων και στη δυνατότητα εφαρμογής των παραπάνω μοντέλων στην Ελλάδα, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στους κοινωνικο-νομικούς παράγοντες, οι οποίοι διαμορφώνουν το εθνικό ποινικό σύστημα ανηλίκων.

Κατά κανόνα, στην Ελλάδα (και σε αντιπαράθεση με τη φιλοσοφία της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης) οι παραβιάσεις του Ποινικού Κώδικα δε λαμβάνονται ως 'αντικείμενο' προς διαπραγμάτευση μεταξύ των άμεσα εμπλεκομένων, δηλαδή του θύματος και του δράστη, εφόσον οι εν λόγω υποθέσεις αφορούν το δημόσιο συμφέρον. Πίσω από πλήθος ποινικών υποθέσεων 'κρύβεται' μια ιδιωτικού τύπου διαμάχη, η οποία αφορά την αποκατάσταση της υλικής βλάβης του θύματος που προκάλεσε η εγκληματική πράξη³⁴. Αυτό θα μπορούσε να μεταφραστεί ως αδυναμία του Ποινικού συστήματος να αναμορφώσει του ανήλικους παραβάτες και να αποζημιώσει έμπρακτα άτομα αντί αντικείμενα.

Σήμερα, εστιασμένοι στην εξεύρεση του ιδανικού τρόπου θεραπείας προς το μέγιστο συμφέρον των νεαρών παραβατών, το ελληνικό σύστημα δικαιοσύνης συχνά περιορίζει την επιβολή αποδοτικών και επανορθωτικών ποινών, παραμελώντας, έτσι, την παροχή ουσιωδών μέτρων ως συνέπειες μιας εγκληματικής πράξης. Λόγω της μονοδιάστατης εικόνας της ελληνικής δικαιοσύνης, τόσο οι στρατηγικές επιβολής ποινών, οι οποίες εμφανίζονται αποκλειστικά προσανατολισμένες στην επιβολή μέτρων επιτήρησης και μερικής ή ολικής στέρησης της ελευθερίας, όσο και οι στρατηγικές επιβολής θεραπευτικών μέτρων, οι οποίες προβλέπουν μονάχα την παροχή θεραπευτικών υπηρεσιών, αποτελούν παρεμβάσεις υπέρ ή κατά του παραβάτη. Κατ' αυτόν τον τρόπο

³⁴ Alexiadis, S. 1992: 309

αγνοούνται οι δύο εκ των τριών 'πρωταγωνιστών' της ποινικής δικαιοσύνης: το θύμα και η κοινότητα. Εξαιρετικής σημασίας είναι η παραμέληση ιδίως του έμμεσου θύματος της νεανικής παραβατικότητας. Συνήθως, η διαδικασία επιβολής μιας αυστηρής ποινής στους ανήλικους παραβάτες δεν ανταποκρίνεται ή είναι άσχετη της βλάβης του θύματος. Επιπλέον, οι ποινικές κυρώσεις και παρεμβάσεις της ελληνικής δικαιοσύνης δεν εξασφαλίζουν την ενεργή δράση του παραβάτη προς την αποκατάσταση του θύματος και της κοινότητας. Αντίθετα ο ανήλικος παραβάτης μετατρέπεται σε θύμα από τη στιγμή της σύλληψής του και κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής του.

Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη εμφανίζεται ως μια πιθανή, ωστόσο όχι ως η εύκολη λύση. Ειδικότερα, η μέχρι σήμερα ανταπόκριση της Ελλάδος στις επιρροές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης τοποθετείται μεταξύ των χαμηλότερων όλων των υπολοίπων Ευρωπαϊκών κρατών³⁵. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έχουν ληφθεί συστηματικές προσπάθειες για την εφαρμογή μέτρων αποκατάστασης της βλάβης στο ποινικό δίκαιο ανηλίκων. Ο λόγος είναι απλός: παρά τις εκάστοτε προσπάθειες εκσυγχρονισμού, η Ελληνική Ποινική Δικαιοσύνη έχει αποδειχθεί ανεπαρκής στην εξασφάλιση μακροπρόθεσμης 'διόρθωσης' ή αναμόρφωσης των ανήλικων εγκληματιών της. Εν ολίγοις, η Ελληνική Δικαιοσύνη για τους ανήλικους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αναμορφωτική με στοιχεία επανόρθωσης τα οποία προέρχονται κυρίως από τις πρόσφατες προσπάθειες βελτίωσης του *status* του παραβάτη, αλλά σε καμία περίπτωση ως Επανορθωτική με Ε κεφαλαίο (ειδικά προς το θύμα). Ειδικότερα, ο 'δρόμος' της επανόρθωσης μακραίνει, όσο βαθαίνει το 'χάσμα' μεταξύ αναμόρφωσης και επανόρθωσης. Κάτι τέτοιο ισχύει εάν υποθέσουμε πως ένα

³⁵ Γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την απόρριψη της υποψηφιότητας της Ελλάδος από το διακρατικά και επιχορηγούμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης ερευνητικά προγράμματα «*AGIS II – Restorative Justice in Southern Europe*» (Ιαν. 2006) και «*AGIS III – Restorative Justice: an Agenda for Europe*» (Μάιος 2007), λόγω της απουσίας υποτυπωδών πρωτοβουλιών για την εφαρμογή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Τα κράτη-μέλη του «*European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice*» είναι (αλφαβητικά): Αλβανία, Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελβετία, Εσθονία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ισπανία, Ισραήλ, Ιταλία, Κροατία,

οποιοδήποτε ανταποδοτικό ποινικό σύστημα δε μπορεί να εξελιχθεί σε Επανορθωτικό εάν δεν υιοθετήσει πρωτίτερα κάποιες επανορθωτικές αξίες και πρότυπα. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη, όντας προσανατολισμένη στο θύμα (και την κοινότητα), δεν αποκλείει την αναμόρφωση του νεαρού δράστη· πόσο μάλλον αποσκοπεί στην αληθινή και ουσιαστική επανόρθωση του παραβάτη· δίχως να αναμένεται η επιβολή προφυλάκισης και λοιπών στερητικών της ελευθερίας μέτρων.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, προκειμένου το Ελληνικό Ποινικό Σύστημα να μετατραπεί σε ένα αμιγώς επανορθωτικό, θα πρέπει να εξασφαλιστούν δύο εξαιρετικής σημασίας προϋποθέσεις. Αυτές είναι:

i. Η Ανάπτυξη ενός Ενισχυμένου Αναμορφωτικού Συστήματος Δικαιοσύνης Ανηλίκων

Εφόσον τα μοντέλα της μεσολάβησης και της σύσκεψης συχνά εκτελούνται εντός ενός ήδη θεσπισμένου και εν λειτουργία αναμορφωτικού συστήματος δικαιοσύνης³⁶, είναι απαραίτητη η μετάβαση από ένα μερικώς ανταποδοτικό (ή μερικώς αναμορφωτικό, βλέποντας το ποτήρι μισό γεμάτο και όχι μισό άδειο) ποινικό σύστημα σε ένα αμιγώς αναμορφωτικό. Αυτό σημαίνει πως η Επανορθωτική Δικαιοσύνη δεν επιδιώκει απαραίτητα την πλήρη αντικατάσταση του παρόντος Νομικού Συστήματος³⁷, διότι απλά υφίσταται η δυνατότητα εισαγωγής των επανορθωτικών πρακτικών στο ήδη υπάρχον σύστημα δικαιοσύνης για τους ανηλίκους. Ωστόσο, ενώ μια μερίδα συγγραφέων αμφισβητεί τη λειτουργικότητα και την κοινή παρέμβαση των αυτόνομων και παράλληλων συστημάτων³⁸, πλήθος άλλων συγγραφέων και θεωρητικών αντιτίθενται στα παραπάνω, πρεσβεύοντας ότι κάτι τέτοιο δε θα οδηγούσε σε εφαρμογή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, αφού οτιδήποτε θα μπορούσε να

Μολδαβία, Νορβηγία, Ουκρανία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Σουηδία, Τσεχία και Φινλανδία.

³⁶ Walgrave, L. 2004: 573

³⁷ Zehr, H. 2002: 12, 181

³⁸ Messmer, K. και Otto, H. 1992: 3

επιτευχθεί καταστρέφεται από τις αρνητικές συνέπειες των στερητικών της ελευθερίας ποινών³⁹.

Στη πράξη, είναι δύσκολη η 'συμβίωση' δύο τέτοιων ανεξάρτητων συστημάτων. Η αμοιβαία επιρροή τους είναι βέβαιη και συνεπώς, το πρόβλημα παρουσιάζεται ως αναπόφευκτο. Παρόλο ότι η Επανορθωτική Δικαιοσύνη εμπλέκει ένα υψηλότερο ή χαμηλότερο βαθμό μεταβίβασης του ελέγχου στους πολίτες και τις κοινότητες⁴⁰, είναι γενικά αποδεκτό ότι η Επανορθωτική Δικαιοσύνη έχει τη δυνατότητα να ενσωματωθεί κατά το μέγιστο δυνατό μέτρο στο σύγχρονο ελληνικό ποινικό σύστημα. Αυτό θα αποτελούσε μια συμπληρωματική διαδικασία, η οποία θα βελτίωνε την ποιότητα, την αποτελεσματικότητα και την εν γένει δυναμική της Δικαιοσύνης.

Εν τούτοις, είναι δυνατή η συνύπαρξη ενός (μερικώς) αναμορφωτικού ή ανταποδοτικού με ένα επανορθωτικό σύστημα; Το 'διάκενο' μεταξύ «ο εγκληματίας πρέπει να τιμωρηθεί» και «η βλάβη πρέπει να επανορθωθεί» μπορεί να γεφυρωθεί; Γι αυτό, η 'οχύρωση' του υπάρχοντος συστήματος δικαιοσύνης για τους ανήλικους και η μετατροπή του σε ένα σύστημα περισσότερο προσανατολισμένο στο θύμα εμφανίζεται ως προτεραιότητα⁴¹ · προκειμένου να δημιουργηθεί 'χώρος' για νέες, ιδέες και προσεγγίσεις, όπως αυτή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Σήμερα, θα ήταν άδικο η ελληνική ποινική δικαιοσύνη ανήλικων να χαρακτηριστεί ως ανταποδοτική, αλλά ούτε και αμιγώς αναμορφωτική. Μέσα από το αμάλγαμα ανταποδοτικότητας και αναμόρφωσης μπορεί να 'γεννηθεί' η Επανορθωτική Δικαιοσύνη.

ii. Η (πιο) Περιορισμένη Επιβολή των Στερητικών της Ελευθερίας Ποινών σε Ανήλικους Παραβάτες

Εφόσον η Επανορθωτική Δικαιοσύνη αποσκοπεί στον εμπλουτισμό μιας πιο εποικοδομητικής εναλλακτικής προσέγγισης του παρόντος ελληνικού

³⁹ Marshall, T. 1999: 8

⁴⁰ Marshall, T. 1997: 73

⁴¹ van Ness, D. 1999: 265

κατασταλτικού συστήματος, θα κρίνονταν αναγκαία η αναδιάρθρωση και απόλυτη ελαχιστοποίηση της επιβολής στερητικών της ελευθερίας ποινών, ούτως ώστε οι αρχές της επανορθωτικής δικαιοσύνης να απευθύνονται σε κάθε είδος σωφρονισμού. Υποτιμητικές και ψυχοφθόρες ποινές, όπως ο εγκλεισμός του ανηλίκου σε ακατάλληλα καταστήματα κράτησης αντιτίθεται με τη φιλοσοφία της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Σαφώς, ο περιορισμός ή ακόμη και η κατάργηση των στερητικών της ελευθερίας ποινών δε συνεπάγεται την παράλληλη κατάργηση των αυστηρών ποινών. Η επανορθωτική δικαιοσύνη, όπως έχει εκτεθεί παραπάνω, πιθανότατα δίνει την εντύπωση μιας ασταθούς και 'εύκαμπτης' λύσης, ωστόσο, θα πρέπει να ληφθεί ως άκρως απαιτητική, δεδομένου ότι δεσμεύει τους νεαρούς παραβάτες να αντιμετωπίσουν τις πραγματικές συνέπειες των πράξεών τους⁴². Η ελληνική Ποινική Δικαιοσύνη επιβάλλει ποινές, οι οποίες αφήνουν τον ανήλικό δράστη άβουλο και παθητικό δέκτη τους, δρώντας σαν θύμα. Αντιθέτως, μέσω της εν δυνάμει παρέμβασης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, ο νεαρός παραβάτης έχει λόγο και ευθύνη, έρχεται σε επαφή και ακούει τις απόψεις των θυμάτων και εν τέλει, παρέχεται η δυνατότητα επανόρθωσης της προξενούμενης βλάβης και διατήρησης της δέσμευσης του ανηλίκου απέναντι στο θύμα και την κοινότητα⁴³.

Τα υψηλά ποσοστά των νεαρών εγκλείστων στα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων κρατά σε χαμηλά επίπεδα την εξέλιξη του Ποινικού Συστήματος και παράλληλα αποτελεί προϊόν του τρόπου λειτουργίας των Δικαστηρίου Ανηλίκων. Σήμερα, ο ανήλικος παραβάτης καταδικάζεται σύμφωνα με την απόφαση ενός δικαστή, ο οποίος αποφασίζει για τον τρόπο πειθαρχησης και τιμωρίας του παραβάτη και όχι τον τρόπο ενδυνάμωσης ή αντικατάστασης των χαλαρών, από το έγκλημα, κοινωνικών δεσμών⁴⁴.

Η αχρήστευση ή η εξουδετέρωση του νεαρού παραβάτη, κλειδωμένου πίσω από τα κάγκελα κάποιου καταστήματος δεν αντιπροσωπεύει πάντοτε τη

⁴² Wright, M. 1997: 82

⁴³ Strong, H. και Braithwaite, J. 2001: 128

⁴⁴ Heines, K. 1997: 109

Δικαιοσύνη. Η δικαιοσύνη δε θα πρέπει να λειτουργεί βάσει μιας διαδικασίας ξεκαθαρίσματος των 'καλών' από τους 'κακούς', απομονώνοντας, διαχωρίζοντας και περιθωριοποιώντας κατά τρόπο τινά τη νεολαία της. Ωστόσο, κάτι τέτοιο αποδεικνύεται μέσω του έντονου κοινωνικού στιγματισμού, αποτέλεσμα της παρουσίας ανηλίκων στα κέντρα προσωρινής κράτησης, των αντίξωων συνθηκών στα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων και τέλος, του υψηλού δείκτη ανεργίας των πρώην έφηβων τροφίμων. Εντός του Ποινικού Κώδικα, κάθε νέα και αισιόδοξη νομοθέτηση περί επανόρθωσης και αποκατάστασης παραμένει νέα και υπό τη μορφή συμπληρωματικής υποσημείωσης για μακρύ χρονικό διάστημα.

Ο H. Zehr (1990) υποστηρίζει ότι ο τρόπος κατά τον οποίο η σύγχρονη ποινική δικαιοσύνη ανταποκρίνεται στα θύματα μιας εγκληματικής πράξης ανέρχεται στη δευτερογενή θυματοποίηση τους⁴⁵. Στην Ελλάδα ο ίδιος όρος περικλείει και τους παραβάτες. Κανένας δε λαμβάνει ό,τι του αντιστοιχεί: μηδαμινή ηθική ή υλική αποζημίωση για τα θύματα, περιορισμένης εμβέλειας και ανεπαρκή αναμορφωτικά μέτρα για τους παραβάτες.

Ανησυχία έχει επίσης εκφραστεί στο γεγονός ότι οι έφηβοι παραβάτες συνήθως αισθάνονται υπό πίεση να παραδεχτούν την υπαιτιότητά τους κατά τη δικαστική απολογία τους, λαμβάνοντας μια τιμωρία, η οποία δεν ανταποκρίνεται στη πραγματική βαρύτητα του διαπραχθέντος αδικήματος. Όταν τώρα η τιμωρία μεταφράζεται σε εγκλεισμό εντός κάποιου καταστήματος, τότε η αντίληψη που θέλει το Νόμο να στηρίζεται και να λειτουργεί προς το συμφέρον του ανηλίκου, εξανεμίζεται. Έτσι, ακόμη και σε περιπτώσεις στις οποίες οι πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης (οι οποίες επισημαίνονται παρακάτω) κρίνονται ακατάλληλες, ανεπαρκείς ή ανεφάρμοστες, θα υφίσταται μια κατηγορία εξωδικαστικών και μη στερητικών της ελευθερίας ποινών, οι οποίες θα έχουν τη δυνατότητα να υιοθετηθούν και να προάγουν επανορθωτικά αποτελέσματα.

⁴⁵ Zehr, H. 1990: 30-31

IV. Ενστάσεις και Αντιρρήσεις στην Εφαρμογή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης

Το ελληνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης για τους ανήλικους, όπως και άλλων κρατών, για παράδειγμα της Μεγάλης Βρετανίας, δεν κατασκευάστηκε βάσει προμελετημένου σχεδίου, τα τμήματά του οποίου αρθρώνονται αρμονικά μεταξύ τους, αποσκοπώντας στη πλήρη λειτουργικότητα των στοιχείων αυτού⁴⁶. Αντιθέτως, αποτελεί ένα σύνολο θεσμών και λειτουργιών, η δομή του οποίου βρίσκεται υπό εξέλιξη.

Η οικογενειακή και κοινοτική συνεδρία, το μεσολαβητικό σχήμα δράστη-θύματος και οι ειρηνευτικοί-θεραπευτικοί κύκλοι απαρτίζουν συμπληρωματικά μοντέλα, αφού το καθένα ανταποκρίνεται αμοιβαία στις επανορθωτικές ανάγκες του άλλου⁴⁷. Αναμφίβολα, η επανορθωτική δικαιοσύνη αποτελεί και παρουσιάζεται ως ένα καινοτόμο παράδειγμα απονομής της δικαιοσύνης⁴⁸, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι έχει κατορθώσει να δώσει πειστικές απαντήσεις σε κάποια ερωτήματα και να επιλύσει σημαντικά ζητήματα. Αυτά είναι:

i. Η Αρχή της Νομιμότητας

Κατά πόσο και από ποιόν καθορίζεται η έκταση επίλυσης μιας συγκεκριμένης διαμάχης⁴⁹; Το παρόν ερώτημα οφείλεται στην αρχή της νομιμότητας και το ζήτημα της διακριτικότητας.

Είναι δυνατό να αντιληφθούμε την επανορθωτική δικαιοσύνη ως πλήρως ανεξάρτητη (ή και ανταγωνιστική) από το επίσημο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης για τους ανήλικους στην Ελλάδα; Πάνω σε αυτό ο N. Christie (1982), παραδείγματος χάριν, επιχειρηματολογεί στο ότι το Κράτος έχει αποσπάσει ή όπως κατά λέξη αναφέρει, «κλέψει» τις διαμάχες από τους πολίτες προκειμένου να καθιερώσει και να ενδυναμώσει το ποινικό σύστημα δικαιοσύνης· και πως θα

⁴⁶ Marshall, T. 1996: 21-43

⁴⁷ McCold, P. 2000: United Nations Congress on Crime Prevention and the Treatment of Offenders

⁴⁸ Considine, J. 1995: 27

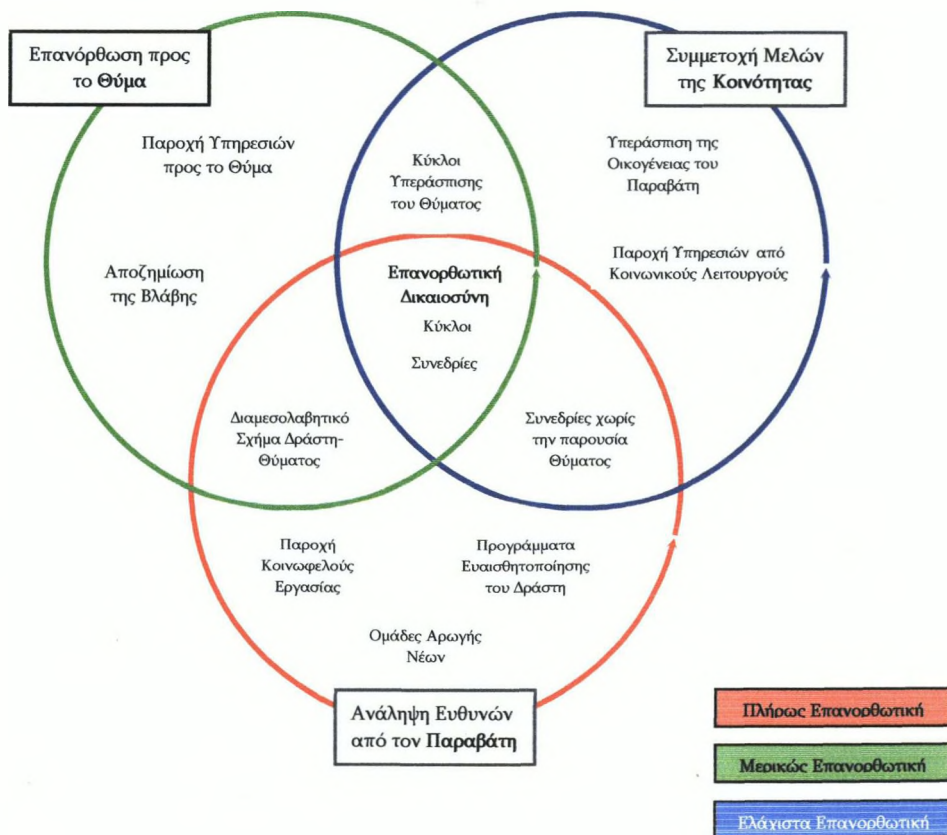
⁴⁹ Χρησιμοποιώ το όρο 'διαμάχη' ως το σημείο εκκίνησης κάθε αξιόποινης πράξης.

πρέπει να επιστραφούν στους άμεσα εμπλεκόμενους⁵⁰. Υπό αυτό το πρίσμα η επανορθωτική δικαιοσύνη έχει τη δυνατότητα να *αναπληρώσει* την ποινική δικαιοσύνη και μάλιστα εντός στενών χρονικών ορίων⁵¹.

Δυνατή είναι επίσης η τοποθέτηση της επανορθωτικής δικαιοσύνης σε επίπεδο συμβίωσης με το ήδη υπάρχον ποινικό σύστημα· ή ως μια τρίτη εναλλακτική λύση, η ‘απορρόφηση’ των πρακτικών της επανορθωτικής δικαιοσύνης από τη θεσμοθετημένη ποινική δικαιοσύνη.

Σχήμα 2.5

Η Τυπολογία των Μοντέλων της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης

⁵⁰ Christie, N. 1982: 108

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι δυνατότητες του παραπάνω σχήματος (2.5) δεν είναι αμοιβαία αποκλειόμενες, αλλά 'ανοίγουν' (εισηγούνται) τρεις πιθανούς χώρους ή κύκλους μέσα στους οποίους η οποιαδήποτε μορφή διαμάχης θα αποστέλλεται για επίλυση⁵². Όπως έχει προαναφερθεί, τα τρία βασικά μέρη της επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι το παραβάτης, το θύμα και τα εκάστοτε κοινότητα μέλη, τα οποία συμβάλλουν στην εναρμόνιση των διαταραγμένων κοινωνικών σχέσεων. Ο βαθμός συμμετοχής των μερών στη λήψη αποφάσεων για την αποκατάσταση της βλάβης και των διασπασμένων δεσμών καθορίζει την αποτελεσματικότητα των μοντέλων της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Πιο συγκεκριμένα, η επαφή και η αλληλεπίδραση όλων των συμμετεχόντων συμβάλλουν στην αποκάλυψη των συναισθηματικών αναγκών τους. Μια τέτοια ανταλλαγή συναισθημάτων είναι απαραίτητη για να χαρακτηριστεί η διαδικασία αποκατάστασης της δικαιοσύνης ως «πλήρως επανορθωτική». Όταν, τώρα, μια διαδικασία ή μοντέλο περιλαμβάνει μόνο το θύμα και τον δράστη, αποκλείοντας τη συμμετοχή της κοινότητας και τις πολύτιμες υπηρεσίες των κοινωνικών λειτουργών, τότε η έκβαση ενός τέτοιου μοντέλου θα ονομαστεί «μερικώς επανορθωτική». Τέλος, η διαδικασία που αποσκοπεί στην καθαυτό χρηματική αποκατάσταση της βλάβης του θύματος από τον άμεσα εμπλεκόμενο, χωρίς να προβλέπεται η αναμόρφωση του παραβάτη και η συναισθηματική κάλυψη του θύματος αποκαλείται «ελάχιστα επανορθωτική». Αυτό οφείλεται, επίσης, στο γεγονός ότι ένα επανορθωτικό σύστημα δικαιοσύνης δεν στοχεύει μονάχα στη μείωση του φαινομένου της εγκληματικότητας, αλλά παράλληλα, στη μείωση του αντίκτυπου μιας εγκληματικής πράξης.

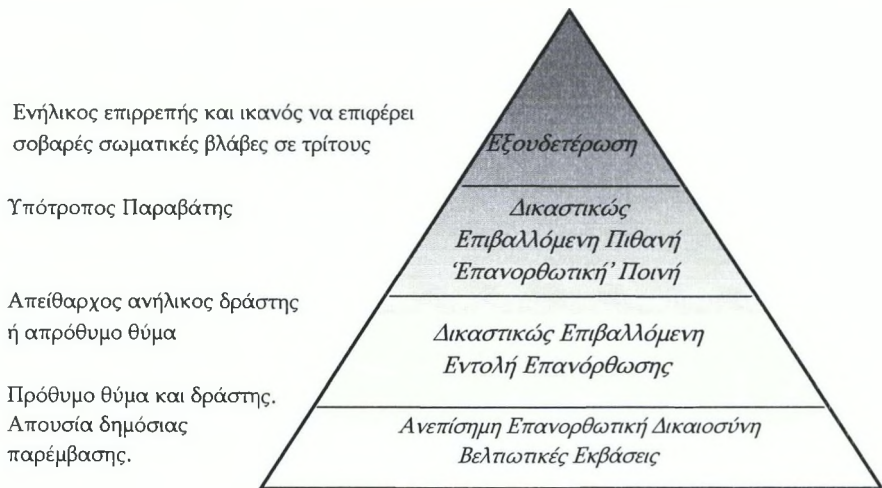
Παράλληλα, οι πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης και οι εκβάσεις τους, είτε αυτές αποδειχθούν πλήρως, είτε μερικώς ή ελάχιστα επανορθωτικές, θα πρέπει να εμφανίζονται πλήρως ενσωματωμένες στο σύγχρονο σύστημα δικαιοσύνης. Σε σχέση με αυτή την παρατήρηση, τοποθετείται το συστημικό μοντέλο της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Σχεδιασμένο από τον J. Dignan (1994,

⁵¹ van Ness, D.W. 1999: 263-277

2002), το συστημικό αυτό μοντέλο λειτουργεί ως ένα κομμάτι απόλυτα συγχωνευμένο στο κανονικό ή επίσημο ποινικό σύστημα, κατάλληλο τόσο για ανήλικους, όσο και για ενήλικους παραβάτες⁵³. Τα ακόλουθα σχήματα απεικονίζουν τον τρόπο δόμησης του εναλλακτικού ενισχυμένου μοντέλου.

Σχήμα 2.6

Το Συστημικό Μοντέλο της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης

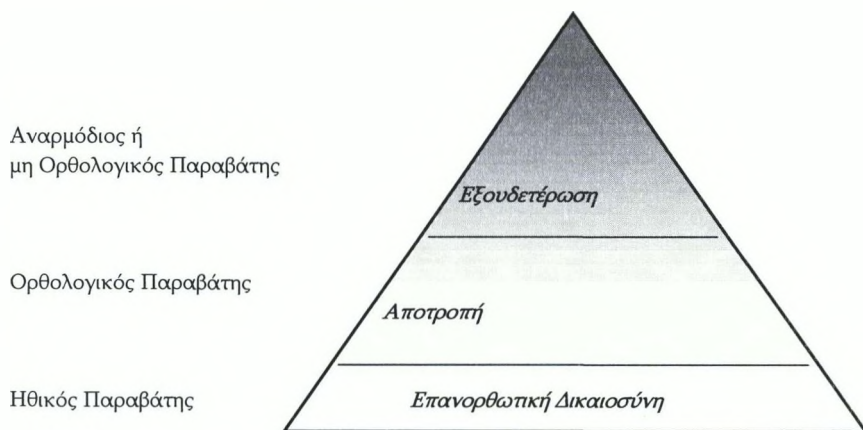
Αναφορικά με τα αδικήματα για τα οποία δεν ασκείται ποινική δίωξη (υπό τη μορφή προειδοποίησης), ένα σύστημα που διατυπώνεται κατά μήκος των επανορθωτικών ορίων θα απαιτούσε την ενσωμάτωση κάποιων διαδικασιών εξασφάλισης της (ικανοποιητικής) κάλυψης των δικαιωμάτων και αναγκών του θύματος. Οι εν λόγω διαδικασίες θα έχουν τη μορφή μιας σύσκεψης, καθοδηγούμενης από την αστυνομία· ειδάλλως, ο εισαγγελέας θα έχει την αρμοδιότητα να προωθεί/επιβάλει στον ανήλικο την ανάληψη υποχρεώσεων για επανόρθωση. Παραδείγματος χάριν, ο νεαρός παραβάτης θα παροτρύνεται να απολογηθεί, όχι στη δικαιοσύνη ή στον δικαστή, αλλά πρωτίστως στο θύμα και υφίσταται η δυνατότητα παροχής άμεσης αποκατάστασης της προξενούμενης

⁵² van Ness, D.W. 1999: 272

βλάβης εφόσον το θύμα επιθυμεί κάτι τέτοιο, ή εναλλακτικά θα απαιτείται η ανάληψη περιορισμένης έμμεσης επανόρθωσης προς όφελος της κοινότητας (κοινωνικής εργασίας).

Σχήμα 2.7

Η Ρυθμιστική Πυραμίδα

Σε περιπτώσεις που ο βαθμός της βλάβης του θύματος κρίνεται υψηλότερος και το αδίκημα εξαιρετικά βαρύ, προκειμένου να αντιμετωπιστεί κατά τον παραπάνω τρόπο, θα πρέπει αρχικώς και άμεσα η καθιερωμένη ανταπόκριση στο έγκλημα⁵⁴ (μοντέλο 2.7) να προωθεί την κατάλληλη, ανά την περίπτωση, πρακτική της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Τόσο η επανορθωτική δικαιοσύνη, όσο και η καθιερωμένη ανταπόκριση στο έγκλημα συμμερίζονται ότι η κρατική απάντηση γίνεται πιο τιμωρητική όταν οι παραβάτες δεν ανταποκρίνονται επιτυχώς στις εκκλήσεις για λήψη των υποχρεώσεών τους. Κατά τη συγκεκριμένη απαντητική ή αποκριτική διαδικασία, ο ρυθμιστής κινείται ανοδικά στη ρυθμιστική πυραμίδα κατευθυνόμενος προοδευτικά προς μια κρατική παρέμβαση, η οποία θα 'συμβαδίζει' με το νόμο και παράλληλα θα αντισταθμίζει την απώλεια ή ζημιά των θυμάτων.

⁵³ Dignan, J. 2002: 180

Η ένδειξη προθυμίας του νεαρού παραβάτη για επανόρθωση θα μπορούσε να μεταφραστεί ως το πρωταρχικό στοιχείο για την αναδόμηση μιας σχέσης σεβασμού με το θύμα. Ακόμη, τέτοιες διαδικασίες θα πρέπει να κινούνται υπό τη δικαστική εποπτεία⁵⁵, ούτως ώστε να εξασφαλίζονται τα όρια της επανόρθωσης (σε περιπτώσεις υπέρβασής τους από το θύμα) και να διαφυλάσσεται το δημόσιο ενδιαφέρον, όταν το θύμα δεν επιζητά κάποιο είδος επανόρθωσης του επερχόμενου ψυχικού τραυματισμού του.

Πιθανότατα, η ιδανική προαναφερθείσα λειτουργία και αυτοσκοπός του ποινικού συστήματος για τους ανηλίκους αποτελεί την απάντηση του πρώτου κρίσιμου ερωτήματος: Ποιο επανορθωτικό μοντέλο εμφανίζεται να κατέχει τον καλύτερο συγχρονισμό με το διαπραχθέν έγκλημα και ποιος αποφαίνεται γι' αυτό; Με αυτό αναδύεται το δεύτερο ερώτημα, άμεσα σχετιζόμενο με το πρώτο: Ποιο σύστημα θα αποτελεί τον θεματοφύλακα, ο οποίος θα καθορίζει τον χώρο στον οποίο η διαμάχη θα μεταβαίνει; Το παραδοσιακό σύστημα δικαιοσύνης, το επανορθωτικό ή ένα κράμα και των δύο;

Συνήθως, ο ρόλος του θεματοφύλακα αναλαμβάνεται από το καθεαυτό σύστημα δικαιοσύνης για τους ανήλικους⁵⁶. Στην Ελλάδα, ο συγκεκριμένος ρόλος κατέχεται από τον εισαγγελέα ανηλίκων. Αυτός ακολουθεί πιστά τις εντολές του Ποινικού Κώδικα, ο οποίος επιτάσσει την υποχρεωτική δίωξη της αξιόποινης πράξης, όταν έχουν κατατεθεί αρκετά ενοχοποιητικά στοιχεία. Στα χέρια του εισαγγελέα η ποινική δικαιοσύνη 'ασφυκτιά' και στενεύει τα περιθώρια των δυνατοτήτων για μια εξωδικαστηριακή επίλυση της διαφοράς.

Ένα σημαντικό εμπόδιο στη διαδικασία προαγωγής τέτοιων εκβάσεων έγκειται στην απροθυμία ή αδυναμία του εισαγγελέα να αποκλείσει την παραπομπή ορισμένων υποθέσεων στο δικαστή ανηλίκων· ακόμη και εάν το θύμα και ο δράστης έχουν έρθει σε συμφωνία επίλυσης της διαφοράς τους μέσω ενός εκ των αναφερόμενων επανορθωτικών μοντέλων. Ωστόσο, η οποιαδήποτε

⁵⁴ Braithwaite, J. 2002: 159

⁵⁵ Dignan, J. 2002: 182

⁵⁶ Terrill, R.J. 1992: 181

διαφωνία του εισαγγελέα ανηλίκων δε συνεπάγεται τη μη-εφαρμογή ενός μεσολαβητικού σχήματος μιας και υφίσταται πάντοτε η δυνατότητα της μετέπειτα εισαγωγής του⁵⁷ (πριν ή μετά τη δικαστική ετυμηγορία ή και εντός του κηδεμονικού περιβάλλοντος ή σε σωφρονιστικό κατάστημα).

Στην πραγματικότητα, υφίστανται πρακτικές επιπτώσεις στο βαθμό ελευθερίας του εισαγγελέα να αποφασίσει το εάν και το που θα παραπεμφθεί η υπόθεση. Εν τούτοις, θα πρέπει ο εισαγγελέας (πέρα της κοινότητας και των διαμεσολαβητών) να είναι επίσης αρμόδιος για τη λήψη αυτή της απόφασης; Στο παρόν ελληνικό σύστημα δικαιοσύνης, ναι. Συχνά αξιώνεται μέσω της σχετικής βιβλιογραφίας πως ο εισαγγελέας ερευνών αποτελεί το καλύτερο σημείο εκκίνησης μιας επανορθωτικής διαδικασίας⁵⁸ και πως θα πρέπει να κατέχει τη δύναμη να παραπέμψει την υπόθεση μιας αξιόποινης πράξης ανηλίκου στα μεσολαβητικά κέντρα⁵⁹. Όμως, ο εισαγγελέας δεν αντιπροσωπεύει πάντοτε το συμφέρον του ανήλικου παραβάτη, ούτε και του θύματος αυτού⁶⁰. Ο εισαγγελέας είναι ένας κυβερνητικός υπάλληλος, ο οποίος αντιπροσωπεύει την κοινότητα.

ii. Η Αρχή της Αναλογικότητας

Η αρχή της αναλογικότητας, τιθέμενη επικεφαλής στην ιεραρχία των νομικών κανόνων, εκλαμβάνεται άλλοτε με στενή και άλλοτε με ευρεία έννοια, περιλαμβάνοντας στην ευρεία σύλληψή της τις αρχές τις προσφορότητας, της καταλληλότητας⁶¹, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας (*Proportionalität*)⁶². Ευρύτερα, ο όρος «αναλογικότητα» έχει της καταβολές του στην αρχαιότητα και συγκεκριμένα στον Αριστοτέλη, σύμφωνα με τον οποίο η ιδέα της αρετής εκφράζεται ως μεσότητα προς έτερον, επισημαίνοντας ότι «το

⁵⁷ Wright, M. 1991: 82

⁵⁸ Durmortier, E. 2007: <http://www.prisonfellowship.org>

⁵⁹ van Garsse, L. 1999: 119-137

⁶⁰ Rowland, J. 1992: 177-195

⁶¹ Κοντόγιωργας-Θεοχαρόπουλος, Δ. 1989: 42

⁶² Δαλακούρας, Θ. 1993: 43

*δίκαιον μέσο τί αν εἴη*⁶³. Είναι αλήθεια ότι και ο Αριστοτέλης, κάτω από την επίδραση της σωκρατικής διδασκαλίας για τη δικαιοσύνη, ως προσωπική αρετή, εντάσσει τη δικαιοσύνη στο σύστημα των ηθικών αξιών που έχουν όλες κοινό παρονομαστή την αρχή της μεσότητας και συνθέτουν το σωρεῖτη των αρετών, κορυφαία από τις οποίες είναι η δικαιοσύνη⁶⁴. Και ακριβώς επειδή η δικαιοσύνη είναι αρετή, σπεύδει ο Αριστοτέλης να διευκρινίσει ότι η αρετή της διανεμητικής δικαιοσύνης δε συνίσταται στην ικανότητα, αλλά στη θέληση του προσώπου να διανείμει τα αγαθά με ισότητα⁶⁵. Μολοντούτο ο Αριστοτέλης διακρίνει κατά το είναι (κατά την ουσία τους) ανάμεσα στην (υποκειμενική) αρετή της δικαιοσύνης και στην (αντικειμενική) ιδέα της δικαιοσύνης⁶⁶. Παρατηρήθηκε, λοιπόν, η θεμελιακή διάκριση της ουσίας της (αντικειμενικής) ιδέας της δικαιοσύνης, ως μεσότητας προς έτερον και της (υποκειμενικής) αρετής της δικαιοσύνης, ως έξης εσωτερικών επιλογών της βούλησης με μέτρο την αρχή της μεσότητας⁶⁷. Δίπλα και παράλληλα με τη διανεμητική της λειτουργία, η (αντικειμενική) ιδέα της δικαιοσύνης, ως μεσότητα κατά το ανάλογο, εκδηλώνεται και η διορθωτική της διάσταση⁶⁸.

⁶³ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια* (μτφρ.-εισαγ.-σχ. Λυπουρλή, Δ. 2000), 1131α: 15-16
Η δικαιοσύνη είναι κάτι που βρίσκεται στο μέσο.

⁶⁴ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια* (μτφρ.-εισαγ.-σχ. Λυπουρλή, Δ. 2000), 1130β: 11-12
Μ' αυτήν την έννοια η δικαιοσύνη δεν είναι απλώς τμήμα της αρετής, αλλά ολόκληρη η αρετή.

⁶⁵ Αριστοτέλης, *Τοπικών* (Καστοριάδης, Κ. μτφρ. Γιαταγάν, Ξ. 2007), Ζ146, 36-146α: 3
Δίκαιος είναι μάλλον εκείνος που έχει τη θέληση να διανείμει με ισότητα παρά εκείνος που μπορεί να το κάνει · συνεπώς η δικαιοσύνη δεν είναι δύναμη (ικανότητα) διανομής κατ' ισότητα· γιατί διαφορετικά θα έπρεπε να θεωρείται δίκαιος απλά και μόνον αυτός που έχει τη δυνατότητα διανομών κατ' ισότητα.

⁶⁶ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια* (μτφρ.-εισαγ.-σχ. Λυπουρλή, Δ. 2000), 1130β: 13-16
Από όσα αναφέρθηκαν έγινε φανερό ποια διαφορά υπάρχει ανάμεσα στην αρετή και στη δικαιοσύνη· γιατί υπάρχει ταυτότητα μεταξύ τους, αλλά και διαφορά, αφού η δικαιοσύνη συνιστά αρετή στις σχέσεις μας με τους άλλους, ενώ αν πρόκειται για συνήθεια κατ' αυτήν, τότε πρόκειται γι' άλλη αρετή.

⁶⁷ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια* (μτφρ.-εισαγ.-σχ. Λυπουρλή, Δ. 2000), Ε1131β: 34-35
Γιατί η δικαιοσύνη, στην έκταση που αφορά τη διανομή των δημόσιων αγαθών, λειτουργεί πάντοτε κατά την αναλογία που ήδη αναφέρθηκε.

⁶⁸ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια* (μτφρ.-εισαγ.-σχ. Λυπουρλή, Δ. 2000), Ε1131β: 30-32
Αυτή είναι η μία μορφή της δικαιοσύνης. Η άλλη είναι η διορθωτική, που εκδηλώνεται στις εκούσιες συναλλαγές και στις υποχρεώσεις προς αποζημίωση ύστερα από αδικοπραξίες.

Δικαίως, το σημείο στο οποίο προβάλλονται έντονες διαφωνίες μεταξύ των υπερασπιστών της Επανορθωτικής δικαιοσύνης με αυτών της παραδοσιακής⁶⁹, είναι αυτό της αναλογικότητας⁷⁰. Μια ομάδα επανορθωτιστών έχει τη τάση να μετρά την αναλογικότητα των επανορθωτικών συμφωνιών, στηριζόμενη στο εάν η επανόρθωση είναι ανάλογη του βαθμού της βλάβης. Η παρούσα τάση είναι όμοια με αυτή των υποστηρικτών της ανταποδοτικής δικαιοσύνης η οποία καθορίζει την αναλογικότητα της ποινής βάσει του βαθμού και της φύσεως της επερχόμενης ζημιάς.

Ακολουθώντας τη «Διακήρυξη της Leuven για την Σκοπιμότητα της Προώθησης της Επανορθωτικής Προσέγγισης στη Νεανική Εγκληματικότητα»⁷¹, το αποτέλεσμα οποιασδήποτε επανορθωτικής διαδικασίας δε θα πρέπει να υπερβαίνει ένα μέγιστο επίπεδο, το οποίο μάλιστα θα βρίσκεται σε συνάρτηση με τη σοβαρότητα της βλάβης, την υπευθυνότητα και τις ικανότητες του ανήλικου δράστη. Θεωρητικοί όπως ο A. Von Hirsch (1993) αναφέρουν πως η ποινή θα πρέπει να είναι αναλογική του εγκλήματος, έχοντας όμως πάντοτε κατά νου τη σοβαρότητα της βλάβης και τον βαθμό υπαιτιότητας⁷². Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, η τέλεια εξισορρόπηση του ισοζυγίου μεταξύ ποινής και εγκλήματος ίσως αποβεί αυστηρότερη από αυτή του παρόντος συστήματος δικαιοσύνης για τους ανήλικους⁷³.

Εντούτοις, υφίσταται επανορθωτική αναλογικότητα; Ανεξάρτητα από το ότι η αναλογικότητα παρουσιάζεται ως ένα στοιχείο-κλειδί, το οποίο 'αγκυροβολεί' τις ποινικές εγγυήσεις των πολιτών εντός ενός ανταποδοτικού συστήματος δικαιοσύνης, η ανταποδοτική αναλογικότητα δε διαφοροποιείται ως προς αυτό⁷⁴. Αυτό είναι ευκόλως επαληθεύσιμο μέσω της αποξένωσης και της δευτερογενούς θυματοποίησης των ανηλίκων στα ελληνικά ειδικά καταστήματα

⁶⁹ Κάποιες φορές και μεταξύ των ίδιων των επανορθωτιστών.

⁷⁰ Braithwaite, J. 2002: 150

⁷¹ *Declaration of Leuven: On the Advisability of Promoting the Restorative Approach to Juvenile Crime* [7] 1998, στο Walgrave, L. 1997: 19-53

⁷² Von Hirsch, A. 1993: 59

⁷³ Durmortier, E. 2007: <http://www.prisonfellowship.org>

κράτησης νέων. Συνεπώς, η οποιαδήποτε μορφή αναλογικότητας θα πρέπει να αντλείται από το την αρχή ότι ο νεαρός παραβάτης έχει βλάψει τόσο το θύμα, όσο και την κοινότητα (έμμεσο θύμα) και επομένως έχει την αναδρομική υποχρέωση (όπως και στην ανταποδοτική δικαιοσύνη) να επανορθώσει⁷⁵. Άλλοι πάλι θεωρητικοί, όπως ο A. Ashworth (2002) υπογραμμίζουν τη σημασία της αρχής της αναλογικότητας, καθιστώντας αυτές ως πρωτεύοντες στόχους τους οποίους κάθε ποινικό σύστημα δικαιοσύνης θα όφειλε να εκπληρώσει⁷⁶. Οι L. Walgrave και H. Geudens (1999) σχολιάζουν πως η επανορθωτική αναλογικότητα δεν είναι τόσο προσανατολισμένη στο σύνδεσμο μεταξύ δικαστικής αυστηρότητας ή ηθικής μιας αξιόποινης πράξης και του μεγέθους της ποινής, αλλά εστιάζεται στη σχέση μεταξύ του βαθμού της υλικής και ηθικής βλάβης του θύματος με τη φύση και το μέγεθος της προσπάθειας επανόρθωσης από τη μεριά του παραβάτη. Εν τούτοις γεννιέται το ερώτημα εάν αυτού του είδους η αναλογικότητα οδηγήσει σε μακράν αυστηρότερες ποινές για τον ανήλικο από τις προερχόμενες εκ του παρόντος συστήματος δικαιοσύνης για τους ανήλικους.

Υπάρχουν πολυάριθμοι τρόποι κατά τους οποίους ο ανήλικος δύναται να εξοφλήσει το χρέος του προς το θύμα και την κοινότητα. Είναι διαθέσιμοι, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, μια μακρά λίστα εναλλακτικών προτάσεων οι οποίες επιτυγχάνουν τη μείωση της πιθανότητας επιτέλεσης της ανταποδοτικής αναλογικότητας, ενώ παράλληλα προσδοκάται η επανορθωτική (ανταποδοτικότητα)⁷⁷. Κατόπιν, τα κύρια μέρη/πρωταγωνιστές της αξιόποινης πράξης θα έχουν την ευκαιρία να διαπραγματευτούν τη μεταξύ τους επίλυση. Μια επίλυση η οποία συνήθως καταλήγει στην ανάληψη μιας εργασίας προς επανόρθωση της προξενούμενης βλάβης. Περιστασιακά, η εν λόγω απασχόληση δεν ανταποκρίνεται στην καθαυτό αποζημίωση της (χρηματική) αξίας της ζημιάς και τούτο διότι ο πρωταρχικός στόχος της επανορθωτικής εργασίας είναι η

⁷⁴ Bazemore, G. και Walgrave, L. 1999: 379

⁷⁵ Walgrave, L. και Geudens, H. 1996: 361-380

⁷⁶ Ashworth, A. 2002: 578-595

⁷⁷ van Ness, D.W. 1999: 275

επανόρθωση του νεαρού παραβάτη και όχι η ολική κάλυψη της βλάβης. Σαφώς, στις περιπτώσεις όπου η αξία μπορεί να επιστέφει στο έπακρο, τότε η εργασία ως εναλλακτική πρόταση εμφανίζεται ως άκρως αποδοτική. Ωστόσο, εάν το θύμα δεν έρθει σε συμφωνία με τον ανήλικο και την όλη επανορθωτική αντίληψη, τότε το πρόβλημα της αναλογικότητας είναι αναπόφευκτο.

Πέρα τούτου, οι πιθανές χρηματικές απολαβές ενός ανήλικου κάτω των 16 ετών είναι χαμηλότερες ανά ώρα από εκείνες ενός ενήλικου⁷⁸. Τούτο οφείλεται στην επικρατούσα άποψη πως η ποσότητα και ποιότητα της εργασίας ενός ατόμου κάτω των 16 ετών δεν είναι ισάξια με την αποδοτικότητα ενός μεγαλύτερου. Θα πρέπει, εντούτοις, να τονιστεί ότι η παραπάνω άποψη εμπνέεται από την ιδεολογία της ελεύθερης καπιταλιστικής αγοράς και ότι το ίδιο σύστημα δημιουργεί την ανισότητα. Αξίζει ένας ανήλικος κάτω των 16 ετών να εργάζεται περισσότερο από ένα ενήλικο όταν έχουν τελέσει αμφότεροι την ίδια αξιόποινη πράξη; Δε θα έπρεπε ένας ανήλικος να εργάζεται λιγότερο (ή τουλάχιστον όχι περισσότερο) από κάποιον άνω των 21 ετών; Επίσης, αναρωτιόμαστε εάν όντως παραβιάζεται η ελληνική νομοθεσία, η οποία απαγορεύει την εργασιακή 'εκμετάλλευση' των ατόμων κάτω των 16 ετών.

iii. Εθελοντισμός ή/και Εξαναγκασμός

Ένα μεγάλο ποσοστό των συνηγόρων της επανορθωτικής δικαιοσύνης θεωρούν το στοιχείο του εθελοντισμού ως τη θεμελιώδη αξία όλων των επανορθωτικών μοντέλων⁷⁹. Στη λογοτεχνία της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, η κατά βούληση αποδοχή και δέσμευση του παραβάτη και του θύματος λαμβάνεται συχνά υπό πίεση. Όπως έχει ήδη σχολιαστεί στο προηγούμενο Κεφάλαιο, οι επανορθωτικές μεσολαβήσεις θα πρέπει να συνίστανται μια κατά βάση εθελοντική και όχι δικαστικώς ενισχυμένη διαδικασία τόσο για το θύμα, όσο και για τον δράστη⁸⁰. Θα πρέπει να παρουσιάζεται στα ενδιαφερόμενα μέρη ως μια

⁷⁸ Durmortier, E. 2007: <http://www.prisonfellowship.org>

⁷⁹ McCold, P. 2000: 357-414

⁸⁰ Geudens, H., Schelkens, W. και Walgrave, L. 1999: 133-137

εναλλακτική πιθανότητα και όχι ως μια επιπρόσθετη μορφή καταναγκασμού. Ωστόσο, είναι δύσκολο στην πράξη να προφασίζεται κάποιος ότι ο ανήλικος θα έχει ελεύθερη, δίχως εξαναγκασμό επιλογή για συμμετοχή, όταν η απροθυμία του για συνεργασία επιδοκιμάζεται πριν το δικαστήριο ανηλίκων μέσω της καταδίωξης⁸¹.

Είναι αλήθεια πως η αποδοτικότητα της επανορθωτικής δικαιοσύνης εξασθενεί όταν οι συμμετέχοντες νιώθουν 'εγκλωβισμένοι' εντός μια διαδικασίας, η οποία καταλήγει είτε στην επικύρωση, είτε στην απόρριψη αυτής⁸². Τα προστατευτικά μέτρα θα πρέπει να καλύπτουν τις αντιλήψεις του ανηλίκου περί εξαναγκασμού ή πειθαναγκασμού, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στην παράθεση αμερόληπτων και απροκατάληπτων ερωτήσεων κατά της διάρκειας της συνεντευξιακού τύπου συζήτησης.

Ενόσω κάποιοι συγγραφείς αντιλαμβάνονται τον εθελοντισμό ως το κύριο βελτιωτικό στοιχείο της αποτελεσματικότητας της επανορθωτικής δικαιοσύνης (αλλά όχι ως απαραίτητο συστατικό αυτής), άλλοι, όπως ο L. Walgrave και ο G. Bazemore (1999), αναφέρουν ότι «ο περιορισμός της επανορθωτικής δικαιοσύνης σε μια ανεπίσημη διαδικασία, η οποία αναπτύσσεται σε εθελοντικό πλαίσιο καθιστά τις επανορθωτικές επιλογές (μεταξύ άλλων) απρόσιτες για πλήθος θυμάτων⁸³». Επομένως, οι επανορθωτικές ποινές θα πρέπει να επιβάλλονται και όχι να υποδεικνύονται ή να γίνονται μονάχα αντικείμενο προς διαπραγμάτευση. Για ευνόητους λόγους, η παραπάνω εξουσία θα πρέπει να κατέχει σαφή και προκαθορισμένα όρια.

Σχετικά με το ζήτημα της αναλογικότητας, κάποιος θα υπέθετε ότι η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί να εκβάλει στην από κοινού συμφωνία του μεγέθους της επανόρθωσης ή αποζημίωσης που 'απαιτεί' το αίσθημα της δικαιοσύνης και ισότητας. Ακόμη κι εδώ, οι ανισότητες εξουσίας πιθανότητα καταλήγουν σε βεβαιασμένες και συνεπώς, δυσανάλογες συμφωνίες. Ο L. Van

⁸¹ Trepanier, J. 1993: 9th International Conference for Juvenile Criminology

⁸² Schiff, M.F. 1999: 345

⁸³ Bazemore, G. και Walgrave, L. 1999: 378-379

Grasse (1999) υποστηρίζει πως τα μέρη είναι ελεύθερα να αποδεχθούν ή όχι την προσφορά επανόρθωσης, αλλά επειδή τα εν λόγω μέρη γνωρίζουν πως η οποιαδήποτε αποδοχή ή απάρνηση συνδέεται με θετικές ή αρνητικές συνέπειες, η προσφορά χάνει τον αδέσμευτο χαρακτήρα της⁸⁴. Με άλλα λόγια, η αποδοχή της προσφοράς για μια ενδεχόμενη εξω-δικαστική έκβαση εμφανίζεται σοφότερη, εάν το θύμα και δη ο παραβάτης επιθυμούν να παρακάμψουν τις γνωστές αρνητικές συνέπειες της μεσολάβησης του εισαγγελέα ανηλίκων.

Συχνά, μονάχα το όνομα του εισαγγελέα αρκεί να προκαλέσει αισθήματα φόβου και απειλής, καθιστώντας τον 'εκδικητή' στα μάτια του ανηλίκου. Κατά συνέπεια, ο νεαρός δράστης δικαιολογημένα αποφασίζει να συμμετάσχει εθελοντικά στις διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Το ερώτημα: «Επανορθωτική Δικαιοσύνη ή Φυλακή (;)» δεν αφήνει στον ανήλικο παραβάτη περιθώρια επεξεργασίας της απόφασής του.

Η περιορισμένη πραγματικότητα των επιλογών στηρίζεται στον παρασκηνιακό ρόλο της υπάρχουσας ποινικής δικαιοσύνης⁸⁵, η οποία προσφέρει μια διέξοδο στις περιπτώσεις που ο ανήλικος αρνείται, για οποιονδήποτε λόγο, να συμμετέχει. Όσο ανεπιθύμητο κι εάν παρουσιάζεται για μια μερίδα υπερασπιστών της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, η δύναμη της επανορθωτικής δικαιοσύνης εξαρτάται από το ύπαρξη του εξαναγκαστικού, τιμωρητικού συστήματος ως *εναλλακτική* διέξοδος. Αυτό, γιατί η ίδια η ανταπόδοση δεν ενέχει έκφραση απονομής δικαιοσύνης. Ασφαλώς, ο ποινικός κολασμός είναι απαραίτητος για τους σκοπούς του ορθού θετικού δικαίου και τη συντήρηση της κοινωνικής ειρήνης. Όμως με την ιδέα της δικαιοσύνης, ο ποινικός κολασμός είναι ξένος⁸⁶.

V. Συμπεράσματα

Ο τρόπος κατά τον οποίο οι ανήλικοι παραβάτες, ως θύματα των συνθηκών διαβίωσης και των κανονισμών λειτουργίας των σωφρονιστικών

⁸⁴ van Garsse, L. 1999: 123

⁸⁵ Braithwaite, J. 1999: 1-127

⁸⁶ Αριστοτέλης, *Μεγάλη Ηθικά*, (Καστοριάδης, Κ. μτφρ. Γιαταγάνα, Ξ. 2007), 1194a: 30-36

καταστημάτων, προσεγγίζονται, θεραπεύονται, επανορθώνονται, πειθαρχούνται και τιμωρούνται αντανακλά το σύστημα αξιών και την κουλτούρα της εκάστοτε κοινωνίας.

Ανεξάρτητα από την 'ευκαμψία' και το πλήθος των υπαρκτών μοντέλων της επανορθωτικής δικαιοσύνης, σε παγκόσμια κλίμακα, τα συγκεκριμένα προγράμματα εμπλέκουν *παραβάτες χαμηλού κινδύνου*, οι οποίοι έχουν διαπράξει σχετικά ελαφρά αδικήματα⁸⁷. Δυστυχώς, θα εξακολουθούν να υπάρχουν εγκληματίες για τους οποίους ίσως δεν θα ήταν εφικτή η εφαρμογή των επανορθωτικών μοντέλων και συνεπώς, η προφυλάκισή τους θα αποσκοπεί στην προστασία των πολιτών, της κοινότητας και της ευρύτερης κοινωνίας. Είναι απαραίτητη η διατήρηση του σύγχρονου ποινικού συστήματος για ένα μεγάλο ποσοστό υποθέσεων, όπως για παράδειγμα σε *εγκλήματα δίχως άμεσα θύματα* (διακίνηση ναρκωτικών ουσιών κ.ο.κ.). Επιπρόσθετα, η δράση του παραδοσιακού ποινικού συστήματος κρίνεται άκρως απαραίτητη σε περιπτώσεις *θυματοποίησης ενός ευρέως κοινού* κατά τρόπο αδύνατο προς εφαρμογή ή δικαιολόγηση της επανορθωτικής μεσολάβησης, όπως για παράδειγμα, σε εγκλήματα οικονομικής φύσεως κ.τ.λ. Παραμένοντας στο ίδιο κλίμα, κάποιες ιδιαίτερα βαριές αξιόποινες πράξεις (π.χ. *έντονη ενδο-οικογενειακή βία*) θα ήταν αδύνατο να αντιμετωπιστούν ως μια προσωπικού τύπου διαμάχη μεταξύ του παραβάτη και του θύματος. Εν τούτοις, το ενδεχόμενο *αδυναμίας εξεύρεσης του δράστη* υφίσταται πάντα, ωστόσο το ενδεχόμενο εμφάνισης των παραπάνω φαινομένων στην παραβατικότητα ανηλίκων είναι εξαιρετικά χαμηλή.

Είναι σημαντικό να έχουμε επίγνωση του ότι οι παραπάνω περιορισμοί σε συνδυασμό με τα 3 προαναφερθέντα προβλήματα δε θα έπρεπε να παρουσιαστούν ως οι εξαιρέσεις του κανόνα. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη αποτελεί αναμφίβολα ένα ελπιδοφόρο παράδειγμα, κάτι το οποίο επαληθεύεται δια της αξιοσημείωτης 'άνθισής' της σε πλήθος χωρών. Εξαιτίας όμως του νεοσύστατου χαρακτήρα του αντιμετωπίζεται με κάποιο δισταγμό και

⁸⁷ Rugge, T., Bonta, J. και Wallace-Carpetta, S. 2005: 2

προκλητικές ανωμαλίες. Ανωμαλίες οι οποίες πιστεύω πως θα ξεπεραστούν στο πέρασμα του χρόνου. Επίσης, ευελπιστώ πως ο Ποινικός Νόμος στη σημερινή, αλλά όχι ανταποδοτική δομή του, θα πρέπει να παραμείνει μέρος της αρχής της Δικαιοσύνης και στο μέλλον. Τουλάχιστον, κατά το πρώτο στάδιο της εισαγωγής της επανορθωτικής δικαιοσύνης θα ήταν σοφή η διατήρηση των θεμελιωδών αρχών του παραδοσιακού συστήματος.

Σήμερα, ένα υψηλό ποσοστό ελλήνων θεωρητικών της ποινικής δικαιοσύνης θα εκτιμούσε αμφίβολη τη δυνατότητα υιοθέτησης όλων των παραπάνω αρχών από την επανορθωτική δικαιοσύνη ως υποψήφιο παράδειγμα απονομής της δικαιοσύνης* και τούτο διότι είναι ακόμη αναγκαία κάποια εγγυήσεις του ισχύοντος ποινικού συστήματος προκειμένου να διασφαλίζονται τα δικαιώματα του δράστη και πρωτίστως του θύματος, το οποίο δεν επιθυμεί να συμμετάσχει σε κάποιο επανορθωτικό πρόγραμμα.

Σε αυτό το σημείο πιστεύω πως ανεξάρτητα από όλες τις παραπάνω παρατηρήσεις, οι επανορθωτικές ιδέες αναζητούν να αποδώσουν κατάλληλες αντιδράσεις στο εγκληματικό φαινόμενο, αποτελώντας μια τεράστια πρόκληση και στον ελληνικό παραδοσιακό τρόπο σκέψης. Παράλληλα, θέτονται θεμελιώδη ερωτήματα περί της αρμοδιότητας του Κράτους και της Πολιτείας στον συντονισμό και επίλυση των διαμαχών⁸⁸. Εν συνεχεία, αναζητείται η 'εξ αίματος' συγγένεια με το υπάρχον σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, αποβλέποντας στη προσαρμογή και υιοθέτηση των επανορθωτικών ιδεών εντός του ισχύοντος συστήματος δικαιοσύνης.

Ενόσω αυξάνεται η επιρροή της επανορθωτικής δικαιοσύνης και βαθμιαία εκλύει όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον των μελών του ποινικού συστήματος δε θα πρέπει να παραβλέπεται η ύπαρξη των υποκείμενων προβλημάτων ή περιορισμών. Γι' αυτό, είναι απαραίτητη η επίγνωση των διαφορετικών τάσεων και απόψεων εντός του επανορθωτικού κινήματος, ούτως ώστε να καθοριστούν,

⁸⁸ Crawford, A. και Newburn, T. 2003: 58

υπό ώριμη σκέψη, οι κατευθύνσεις και οι όροι μέσα στους οποίους θα αναπτυχθεί μελλοντικά μια άρτια και γερά δομημένη επανορθωτική πολιτική στην Ελλάδα.

Παρακολουθώντας την πορεία άλλων χωρών, η εν λόγω διαδικασία έχει αποδειχθεί κάθε άλλο από εύκολη. Πιο συγκεκριμένα, η οδός της επανόρθωσης έχει χαρακτηριστεί ως αμφίβολη και τραχεία⁸⁹. Ασχέτως το πόσο αβέβαιη μπορεί να είναι η αποτελεσματικότητα τέτοιων εξελίξεων, οι έννοιες της επανόρθωσης και αποκατάστασης αποτελούν ένα 'αφυπνιστικό κούκου' στη 'φωλιά' της ελληνικής ποινικής δικαιοσύνης για τους ανήλικους και ενήλικους παραβάτες.

⁸⁹ Zedner, L. 1994: 234

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Το Ελληνικό Ποινικό Status Quo

Από το 1950, ο Ποινικός Κώδικας και ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας έχουν αποτελέσει το βασικό νομικό 'εργαλείο' διαχείρισης της Ποινικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα¹. Τα κείμενα αυτά πήραν την τελική τους μορφή έπειτα από μια πολύχρονη προπαρασκευαστική διαδικασία, η οποία εμπνεύστηκε και επηρεάστηκε από την τότε επικρατούσα ποινική νομοθεσία της χώρας μας και παράλληλα από τις σχετικές ποινικές και εγκληματολογικές θεωρίες και πρακτικές της Γερμανίας, Ιταλίας και Ελβετίας². Ο Ελληνικός ΠΚ υπήρξε νομοθέτημα βασικά φιλελεύθερο, προσανατολισμένο στο αντικειμενικό άδικο και στα πρώτα τριάντα χρόνια της ζωής του δεν είχε υποστεί σημαντικές τροποποιήσεις που να μεταβάλουν τον ιδεολογικό και δογματικό του προσανατολισμό. Κατά τη διάρκεια της παραπάνω από μισό αιώνα εφαρμογής των παραπάνω Κωδίκων³, μεσολάβησαν ποικίλες τροποποιήσεις, μέσω νέων νομοθετικών Πράξεων, όταν οι εκάστοτε νέες καταστάσεις και ιδέες 'πίεζαν' προς τις αντίστοιχες τροποποιήσεις (στο γενικό μέρος, κυρίως τροποποιήσεις στους θεσμούς της μετατροπής και αναστολής εκτέλεσης της ποινής με στόχο την αποσυμφόρηση των φυλακών και στο ειδικό μέρος τροποποιήσεις για την αντιμετώπιση της οικονομικής εγκληματικότητας).

Πιο συγκεκριμένα, το μέρος του Ελληνικού Ποινικού Κώδικα, το οποίο αφορούσε τη δικαιοσύνη ανηλίκων αρχικώς περιέλαβε διατάξεις για την προώθηση της αρωγής, επανεκπαίδευσης και θεραπείας των νεαρών παραβατών ηλικίας από 12 έως και 17 ετών. Σήμερα, ο ανήλικος κάτω των 13 ετών υπόκειται μονάχα σε μέτρα εκπαιδευτικής ή θεραπευτικής φύσεως. Για εκείνον μεταξύ 13 και 18 ετών, ο Ποινικός Κώδικας επεδίωξε να υιοθετήσει την άποψη πως ο δικαστής

¹ Μαδιανού, Δ., Μαδιανός, Μ., Κοκκέβη, Α. και Στεφανής, Κ. 1992: 18

² Spinellis, C.D. 1999: 26

ανηλίκων θα πρέπει να αναλογίζεται υπό το φως των περιστάσεων του διαπραχθέντος εγκλήματος και της προσωπικότητας του ανηλίκου, το εάν τα εκπαιδευτικά και θεραπευτικά μέτρα θα ήταν αρκετά για την αποφυγή της υποτροπής.

Την ίδια ώρα, ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας⁴, οι οποίες αποσκοπήσαν στην οργάνωση φορέων, όπως τα δικαστήρια ανηλίκων, υπηρεσίες επιτήρησης για τους ανηλίκους (Ν. 2793/1954), τις Κοινότητες Προστασίας Ανηλίκων (Ιούλιος 1943), τα κέντρα αγωγής νεαρών εγκληματιών και την υποχρεωτική πρωτοβάθμια εκπαίδευσή τους (Ν. 2724/1940, Ν. 71/1973), ακολούθησαν ή συμπλήρωσαν τα άρθρα του Ποινικού Κώδικα.

Συνοπτικά, παρατίθενται οι Νόμοι του Υπουργείου Δικαιοσύνης που έχουν ψηφιστεί από το 1990 μέχρι σήμερα⁵ και συνθέτουν την σύγχρονη Ποινική Δικαιοσύνη για τους ανήλικους:

- ο Ν. 1877/1990 «*Τροποποίηση του Νόμου 1851/1990 και άλλες διατάξεις*» (ΦΕΚ τ. Α 28/09.03.1990),
- ο Ν. 1930/1990 «*Τροποποίηση διατάξεων του Νόμου 813/1978*» (ΦΕΚ τ. Α 20/15.02.1990),
- ο Ν. 1941/1991 «*Τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις*» (ΦΕΚ τ. Α 41/18.03.1991),
- ο Ν. 2145/1993 «*Ρύθμιση θεμάτων εκτελέσεως ποινών, επιταχύνσεως και εκσυγχρονισμού των διαδικασιών απονομής της δικαιοσύνης και άλλων θεμάτων*» (ΦΕΚ τ. Α 88/28.05.1993),
- ο Ν. 2161/2003 «*Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του Νόμου 1756/1987 περί την καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, της προστασίας των νέων και άλλες διατάξεις*» (ΦΕΚ τ. Α 119/26.07.1993),

³ Ο ΠΚ της χώρας μας είναι ένα νομοθέτημα που τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 1950.

⁴ Άρθρα: 1, 4, 7, 27, 130, 239, 305, 316, 489 και 549

⁵ Υπουργείο Δικαιοσύνης, <http://www.ministryofjustice.gr/modules>

- ο Ν. 2207/1994 «Προσωρινή κράτηση και έλεγχος της διάρκειά της, αναστολή ποινών, απόλυση υπό όρο, επιτάχυνση διαδικασίας πολιτικών υποθέσεων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 65/25.04.1994),
- ο Ν. 2408/1996 «Τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 104/04.06.1996),
- ο Ν. 2721/1999 «Τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35Α), 1729/1987 (ΦΕΚ 144Α) του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 112/03.06.1999),
- ο Ν. 2776/1999 «Σωφρονιστικός Κώδικας» (ΦΕΚ τ. Α 291/24.12.1999),
- ο Ν. 3064/2002 «Καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων και της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής και αρωγή στα θύματα των πράξεων αυτών» (ΦΕΚ τ. Α 248/15.10.2002)⁶,
- ο Ν. 3160/2003 «Επιτάχυνση της ποινικής διαδικασίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 165/30.06.2003) και
- ο Ν. 3189/2003 «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 243/21.10.2003)⁷.

Πρόσφατα, με τον τελευταίο Νόμο (3189/2003)⁸ «Αναμόρφωση της Νομοθεσίας περί Ανηλίκων»⁹, το Ελληνικό Κοινοβούλιο έδωσε στον Ποινικό Κώδικα τη σημερινή του μορφή. Οι αλλαγές του τελευταίου Νόμου (3189/2003)

⁶ Grigorakos, L. και Giannakou, M. 2002: 3064/248 Α'/15.10.2002

⁷ Με το σχέδιο νόμου του 2003 επιχειρήθηκε μια αισιόδοξη τομή στο πεδίο της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων. Κι αυτό διότι με τις νέες ρυθμίσεις επιδιώχθηκε, αφενός μεν η αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων με μέτρα πρόληψης και φροντίδας για την κοινωνική επανένταξή τους κι αφετέρου ο περιορισμός του εγκλεισμού τους ως κυρωτικού μέτρου στα καταστήματα κράτησης. Η εν κατακλείδι τροποποίηση διαμορφώνει το σύγχρονο τοπίο της Ποινικής Δικαιοσύνης για τους Ανηλίκους στη χώρα μας.

⁸ Ημερομηνία ψήφισης του Νομοσχεδίου από την Βουλή των Ελλήνων: 02.10.2003

έχουν ενσωματωθεί στον Ποινικό Κώδικα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Εξάλλου, δε θα ήταν δυνατόν να αγνοήσουμε τις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν στον ελληνικό, αλλά και στο διεθνή χώρο [R (88) 6 «Περί Κοινωνικών Αντιδράσεων μεταξύ Νεαρών Ατόμων Προερχόμενων από Μεταναστευτικές Οικογένειες», [βλ. Παράρτημα 4 (ΕΝ)] που σχετίζονται με τις ραγδαίες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές μεταβολές σε ορισμένες περιοχές της Ευρώπης, τις συνακόλουθες πληθυσμιακές μετακινήσεις και τα μεταναστευτικά ρεύματα.

Βεβαίως, θα ήταν λάθος να παραλείψουμε τις νέες επιστημονικές προσεγγίσεις και τα πορίσματα που διατυπώθηκαν αναφορικά με το Δίκαιο των Ανηλίκων, καθώς και τις κινήσεις που εκδηλώθηκαν παγκοσμίως για την προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και ιδίως αυτών που έχουν να κάνουν με το παιδί.

Τα εν λόγω μέτρα και ποινές παρουσιάζονται λεπτομερειακώς παρακάτω. Επιπρόσθετα, η αποτελεσματικότητα και ο βαθμός ουσιαστικής πρακτικής εφαρμογής αυτών αναλύεται επίσης στο παρόν κεφάλαιο. Εν τέλει, κάποια από τα νομικά αυτά μέτρα δεν απέδωσαν τους 'καρπούς' που αναμένονταν, π.χ. ακόμη και σήμερα η απουσία κέντρων παρατήρησης της συμπεριφοράς ανηλίκων είναι έντονη, ωστόσο, όλα οι παραπάνω μνείες, μέτρα, νόμοι και νομοθεσίες θέτουν το γενικό πλαίσιο της σύγχρονης Ποινικής Δικαιοσύνης για τους Ανήλικους στην Ελλάδα.

I. Είδη και Τάσεις της Εγκληματικότητας Ανηλίκων στην Ελλάδα

Εντός του προαναφερθέντος γενικού πλαισίου, η απουσία συστηματικών αυτό-ομολογούμενων αναφορών στην Ελλάδα¹⁰ μας αναγκάζει να βασιστούμε αποκλειστικά στα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία του εγκληματικού φαινομένου,

⁹ Κουμπλής, Π. και Τασούλας, Κ. 2003: 3189/243 Α'/21.10.2003

¹⁰ Bowling, B., Graham, J., Ross, A., Terlouw, J.J., Junger-Tas, J. και Klein, M. 1994: 123-158

παρά τους γνωστούς περιορισμούς και τις πιθανές συνεπαγόμενες ελλείψεις αυτών¹¹.

Οι Πίνακες που ακολουθούν φανερώνουν την αύξουσα τάση της νεανικής εγκληματικότητας στην Ελλάδα. Ωστόσο, η αυξητική αυτή πορεία δεν εμφανίζεται ως ιδιαίτερα απειλητική εάν μελετήσει κάποιος προσεκτικά τα ήδη υπάρχοντα επίσημα στατιστικά στοιχεία συγκεντρωμένα από α) το Υπουργείο Δημοσίας Τάξης: Ελληνική Αστυνομία (παραβάτες γνωστοί της Αστυνομίας) και β) το Υπουργείο Δικαιοσύνης (παραβάτες καταδικασμένοι από το Δικαστήριο). Το τελευταίο αναφέρεται στα Δικαστήριο Ανηλίκων, δεδομένου ότι κατέχει την αποκλειστική δικαιοδοσία σε σχεδόν όλες τις περιπτώσεις ανηλίκων ηλικίας κάτω (ίσως και ελάχιστα άνω) των 18 ετών. Δυστυχώς, μόνο περιστασιακά κάποιοι νεαροί ενήλικοι παραβάτες¹² δικάζονται από το Δικαστήριο Ανηλίκων εφόσον διέπραξαν κάποιο αδίκημα πριν από την ηλικία των 18 ετών και λόγω της σχετικής καθυστέρησης της εκδίκασης των υποθέσεών τους, καλούνται από το Δικαστήριο Ενηλίκων. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το έτος 1973 αποτέλεσε την αφετηρία έκδοσης ομογενοποιημένων στατιστικών στοιχείων από όλη την Ελλάδα και το 1996 το τελευταίο έτος έκδοσης τέτοιων στοιχείων πριν από την αναδιοργάνωση και συστηματοποίησή τους σε ηλεκτρονική μορφή. Εντούτοις, για το επίκαιρο των στοιχείων, παρατίθενται εμπειρικά δεδομένα, αναλυμένα μέσω του στατιστικού πακέτου SPSS, από το 1992 έως και το 2003.

Πίνακας 3.1

Καταδικασθέντες κατά Ηλικία και Φύλο : 1998-2003

Ομάδες ηλικιών	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Γενικό σύνολο	8.964	8.030	8.412	8.630	9.281	9.486
			Άρρενες			
Σύνολο	8.144	7.410	7.698	7.982	8.550	8.771
13-17 ετών	760	682	744	1.002	886	803
18-20 >>	3.224	3.140	3.598	3.689	4.501	5.020
ΑΥΑΘΜ*	291	218	180	290	206	179

¹¹ Πιτσελά, Α. 2004: 474-475

¹² Με την αναμόρφωση του ΠΚ κατά το έτος 2003, ο όρος 'μετέφηβος' αντικαταστάθηκε από αυτόν του 'νεαρός παραβάτης'.

Κεφάλαιο 3°
«Το Ελληνικό Status Quo»

μέχρι 12 ετών						
13-17 >>	3.555	2.807	2.583	2.829	2.939	2.582
18-20 >>	282	416	515	185	125	136
ΑΥΠΕΚ** 13-17 ετών	29	131	69	82	94	44
18-20 >>	3	16	9	5	5	7
			Θήλεις			
Σύνολο	820	620	714	648	731	715
13-17 ετών	66	62	58	51	66	50
18-20 >>	471	323	391	337	408	442
ΑΥΑΘΜ* μέχρι 12 ετών	49	36	38	64	53	60
13-17 >>	216	165	168	179	180	157
18-20 >>	18	29	52	11	15	5
ΑΥΠΕΚ** 13-17 ετών	...	5	6	6	8	1
18-20 >>	...	...	1	...	1	...

* ΑΥΑΘΜ: Ανήλικοι Υποβληθέντες σε Αναμορφωτικά ή Θεραπευτικά Μέτρα

** ΑΥΠΕΚ: Ανήλικοι Υποβληθέντες σε Περιορισμό εντός Σωφρονιστικών Καταστημάτων

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, <http://www.statistics.gr>

Καθίσταται σαφές ότι, έστω και αν η καταγεγραμμένη παραβατικότητα των ανηλίκων 13-17 ετών δεν σημείωσε κατά τα τελευταία χρόνια δραματική αύξηση, η συμμετοχή των ανηλίκων αυτών στη συνολική εγκληματικότητα σε σχέση με την εγκληματικότητα όλων των ηλικιακών ομάδων κάθε έτους, εμφανίζει σταθερά ανοδική τάση. Πράγμα που σημαίνει ότι όλο και περισσότεροι νέοι σε αναλογία με τον συνολικό αριθμό των δραστών κάθε χρονιάς διαπράττουν αξιόποινες πράξεις.

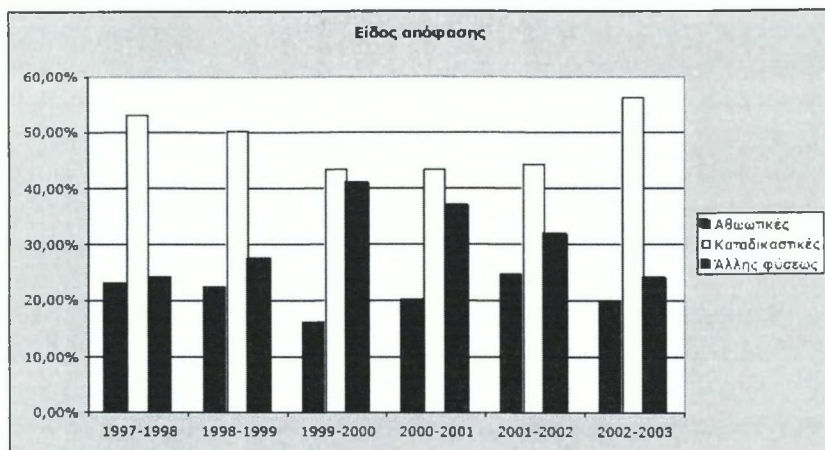
Πίνακας 3.2α

Είδος Αποφάσεων Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών

Έτη	Καταδικαστικές Αποφάσεις (ΚΑ)	ΚΑ %	Αθωωτικές Αποφάσεις (ΑΑ)	ΑΑ %	Άλλης Φύσεως Αποφάσεις (ΑΦΑ)	ΑΦΑ %
1997-1998	2.342	53%	1.007	22,8%	1.070	24,2%
1998-1999	1.766	50,2%	786	22,3%	966	27,5%
1999-2000	1.572	43,2%	587	16%	1.488	40,8%
2000-2001	1.881	43,30%	870	20%	1.595	36,7%
2001-2002	1.703	44,1%	940	24,3%	1.219	31,6%
2002-2003	2.515	56,2%	889	19,8%	1.069	24%

Πηγή: Στατιστικά Στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης

Διάγραμμα 3.2β

Από την άλλη πλευρά, η καταγεγραμμένη παραβατικότητα αυτών των ανηλίκων δεν παρουσιάζει (ακόμη) κάποια συστηματικότητα και συνέχεια, με μορφή δηλ. οργανωμένων συμμοριών που να έχουν ως κύριο έργο τη διάπραξη εγκλημάτων και τη σύγκρουση με άλλες παρόμοιες ομάδες ή/και με την Αστυνομία, όπως αντίθετα συμβαίνει σε άλλες χώρες και κυρίως στις ΗΠΑ¹³. Στη χώρα μας, οι παραβατικές ομάδες ανηλίκων έχουν κατά κανόνα περιστασιακό χαρακτήρα, αν και τελευταία έχουν προσλάβει έκταση, κυρίως από ομάδες εξαρτημένων ατόμων που στοχεύουν στην απόκτηση χρημάτων για τη λήψη της δόσης τους ή ατόμων που επιθυμούν να εκδηλώσουν στην κοινωνία την αντίδρασή τους για την όποια περιθωριοποίησή τους¹⁴.

Ο παρακάτω πίνακας (3.3) καλύπτει μια περίοδο πέντε ετών (1999-2003), αναφέροντας την ηλικία, το φύλο και την εθνικότητα των ανηλίκων παραβατών για των *συνολικών* αξιόποινων πράξεων, γνωστών από τις Αρχές. Παρατηρείται πως η πλειοψηφία των παραβατών κατά την παραπάνω πενταετία είναι αγόρια ηλικίας 13-17 ετών με ελληνική ιθαγένεια.

Πίνακας 3.3

¹³ Bartollas, C. 2000: 303-339

Έλληνες και Αλλοδαποί Παραβάτες Ηλικίας 7-17 ετών (γνωστοί στις Αρχές)

Έτος	7-12	13-17	Έλληνες 7-17	Αλλοδαποί 7-17	Αγόρια 7-17	Κορίτσια 7-17	Σύνολο
1999	463	21.784	20.811	1.435	20.470	1.777	22.247
2000	489	23.572	22.461	1.600	21.557	2.504	24.061
2001	545	25.629	24.459	1.716	23.945	2.229	26.174
2002	455	25.936	24.373	2.016	24.183	2.208	26.391
2003	212	21.627	19.810	1.019	20.281	1.558	21.839

Πηγή: Σπινέλλη, Κ. Δ. - Υπουργείο Δημοσίας Τάξης (Ανέκδοτα Στατιστικά Στοιχεία)

Εντούτοις, από έρευνα¹⁵ σε αποφάσεις του Μονομελούς και του Τριμελούς Δικαστηρίου Ανηλίκων για τις από κοινού τελεσθείσες παραβατικές πράξεις κατά το έτος 2000 (συνολικά 177 αποφάσεις που αφορούσαν 355 δράστες και 317 αδικήματα) προέκυψαν τα εξής στοιχεία:

- Σχεδόν οι μισοί (σε αντίθεση με τα αποτελέσματα του πίνακα 3.3) από τους δράστες (46,2%) είναι αλλοδαποί, κυρίως Αλβανοί και οι υπόλοιποι (53,8%) Έλληνες.
- Περίπου εννέα στους δέκα δράστες (87,9%) είναι αγόρια (γεγονός που εμφανίζεται και επί του συνολικού αριθμού των διαπραχθέντων αδικημάτων), οι περισσότεροι ηλικίας 16 ετών (44,5%).
- Ως προς τα θύματα της ομαδικής παραβατικής δραστηριότητας ανηλίκων, αυτά είναι συνήθως ένα (72,4%) ή το πολύ δύο (17,1%), κυρίως Έλληνες (90%).
- Τέλος, ως προς την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων που θεωρήθηκαν ότι είχαν ευθύνη για την παραβατική τους συμπεριφορά, στους περισσότερους (63,3%) επιβλήθηκαν αναμορφωτικά μέτρα, κυρίως την ανάθεσή τους στην επιμέλεια της Υπηρεσίας Ανηλίκων, ενώ στους υπόλοιπους (36,4%) επιβλήθηκε ποινικός σωφρονισμός.

¹⁴ Ασρινάκης, Α.Ε. 1991: 235· Ζαραφωνίτου, Χ. 1995: 121· Μαγγανάς, Α. και Μανουδάκη, Θ. 1998: 1144-1145

¹⁵ Κουράκης, Ν., Ζαγούρας, Π. και Γαλανού, Μ. 2003: 2205-2218

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να παρατεθούν τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν την εκδίκηση κάθε είδους υποθέσεων, με έμφαση στον αριθμό των καταδικαζομένων ή απαλλασσόμενων ανηλίκων, το είδος των αδικημάτων που διαπράττουν και το είδος των μέτρων ή ποινών που τους επιβάλλονται.

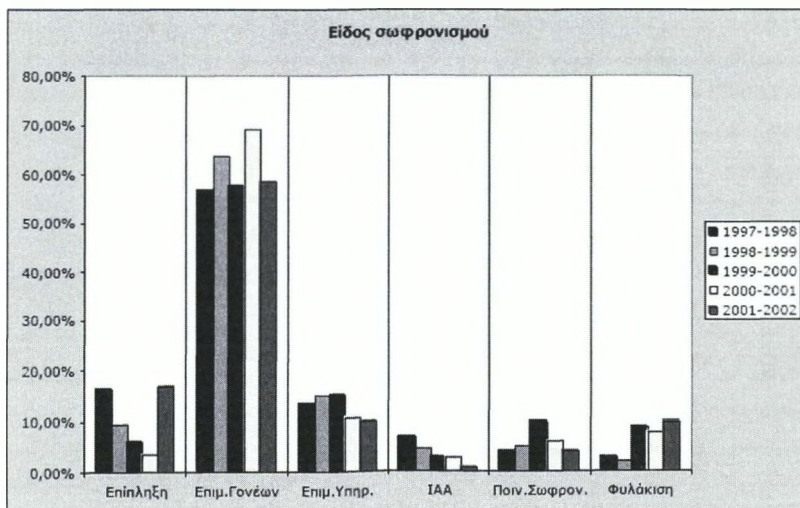
Πίνακας 3.4α

Είδος Σωφρονισμού Παραβατικών Ανηλίκων Επιβαλλόμενου από το
Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο Αθηνών: 1997-2002

	1997 - 1998	1998 - 1999	1999 - 2000	2000 - 2001	2001 - 2002
Επίπληξη (%)	439 (16,4%)	299 (9,5%)	110 (5,9%)	76 (3,4%)	329 (16,8%)
Επιμέλεια Γονέων (%)	1.516 (56,7%)	1.348 (63,8%)	1.077 (57,6%)	1.553 (69,1%)	1.142 (58,5%)
Επιμέλεια Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων (%)	359 (13%)	319 (15%)	282 (15%)	246 (11%)	197 (10%)
Ειδικά Καταστήματα Κράτησης (%)	182 (6,8%)	97 (4,5%)	52 (2,8%)	62 (2,8%)	16 (0,8%)
Ποινικός Σωφρονισμός (%)	105 (4%)	109 (5,1%)	185 (9,9%)	138 (6,1%)	79 (4%)
Φυλάκιση (%)	72 (2,7%)	41 (2%)	163 (8,7%)	173 (7,7%)	189 (9,7%)

Πηγή: Κουράκης, Ν., Ζαγούρας, Π. και Γαλανού, Μ. 2003: 2205-2218

Διάγραμμα 3.4β

Ειδικότερα, ως προς τα αδικήματα που περιήλθαν σε γνώση της αστυνομίας παρατηρείται στις περισσότερες κατηγορίες αδικημάτων του Ποινικού Κώδικα μια σταθεροποιητική, αν όχι και φθίνουσα τάση, ιδίως κατά τα τελευταία χρόνια. Ανάλογες εκτιμήσεις μπορούν εξάλλου να διατυπωθούν και από τη μελέτη της λεγόμενης ένδικης παραβατικότητας, η οποία αφορά αδικήματα με τα οποία απασχολήθηκαν τα Δικαστήρια Ανηλίκων, επιβάλλοντας αναμορφωτικά / θεραπευτικά μέτρα ή ποινές σωφρονιστικού περιορισμού. Και εδώ, τα υπό εξέταση αδικήματα δεν εμφανίζουν κάποιες στατιστικά σημαντικές αυξομειώσεις, ούτε παρέχουν την εικόνα μιας ανησυχητικής έξαρσης της νεανικής παραβατικότητας.

Πίνακας 3.5

Καταδικασθέντες για Πλημμέλημα ή Κακούργημα κατά Είδος Επιβληθείσων
Αναμορφωτικών ή Θεραπευτικών Μέτρων Ανηλίκων : 1998-2003

Επιβληθείσες ποινές και αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ανηλίκων	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Σύνολο καταδικασθέντων	4.472	3.872	3.755	3.854	3.638	3.191
Περιορισμός εντός καταστημάτων	47	160	111	124	115	68
>> Ψυχιατρικών	15	8	85	31	7	16
>> Σωφρονιστικών	32	152	26	88	108	52
Αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ανηλίκων	4.411	3.671	3.536	3.555	3.518	3.119
Δε δηλώθηκε η ποινή	14	41	108	175	5	4

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, <http://www.statistics.gr>

Κατά την τελευταία δεκαετία, το είδος της παραβατικότητας των ανηλίκων αλλάζει και μια πρόσθετη ανησυχία αφορά τον τρόπο κατά τον οποίο επιβάλλονται τα παραπάνω σχετικά μέτρα. Πλέον υπάρχει εκπροσώπηση σε όλα τα σοβαρά αδικήματα. Οι παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας δίνουν γοργά τη θέση τους σε όλο και περισσότερες παραβάσεις που σχετίζονται με ναρκωτικά.

Πίνακας 3.6

Τα Κύρια Είδη Παραβατικότητας Ανηλίκων* γνωστών στην Αστυνομία

Κεφάλαιο 3°
«Το Ελληνικό Status Quo»

Αδικήματα	1999	2000	2001	2002	2003	Μεταβολή 2000-1999	Μεταβολή 2001-2000	Μεταβολή 2002-2001	Μεταβολή 2003-2002
Ανθρωποκτονία	6	3	-	-	-	-50.0%	-	-	-
Επίθεση	34	27	28	36	17	-20.0%	3.7%	28.5%	-52.7%
Σοβαρή Κλοπή	83	118	71	56	59	42.1%	-39.8%	-21.1%	5.3%
Επαιτεία	233	-	258	152	55	-100%	-	-41.0%	-63.8%
Απόπειρα Κλοπή	771	544	680	748	547	-29.4%	25.0%	10.0%	-26.8%
Ληστεία	50	9	23	27	23	-82.0%	155.5%	17.3%	-14.8%
Ναρκοτικά	283	193	112	119	113	-31.8%	-41.9	6.2%	-5.0%
Παράνομη Είσοδος*	136	180	102	104	129	32.3%	-43.3%	1.9%	24.0%
Παράνομος Τζόγος	108	123	89	75	3	13.8%	-27.6%	-15.7%	-96.0%
Κλοπή	59	73	57	52	81	23.7%	-21.9%	-8.7%	55.7%

*Με εξαίρεση οι περιπτώσεις ανθρωποκτονίας, λαμβάνονται υπόψη τα αδικήματα των οποίων οι ετήσιες αναφορές ξεπερνούν τις 30.

Πηγή: Σπινέλλη, Κ.Δ. - Υπουργείο Δημοσίας Τάξης (Ανέκδοτα Στατιστικά Στοιχεία)

Χρήσιμο, έτσι, είναι να εξετασθούν από στατιστική άποψη οι μορφές εκείνες προβληματικής και δη επιθετικής συμπεριφοράς που αντί να εκδηλωθούν προς τα έξω και εναντίων άλλων, προσλαμβάνουν κυρίως τον χαρακτήρα της «απόσυρσης»¹⁶. καταλήγουν δηλ. να στρέφονται πρωτίστως κατά του ίδιου του δράστη, με τη μορφή κατοχής, χρήσης και διακίνησης ναρκωτικών ουσιών. Εν προκειμένω, η εικόνα που αναδύεται από τις επίσημες στατιστικές σχετικά με τις παραβιάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών είναι η εξής:

Πίνακας 3.7α

Ανήλικοι Παραβάτες (13-17 ετών) &
Παραβιάσεις της Νομοθεσίας Περί Ναρκωτικών (1984-2002)¹⁷

Έτη	Παραβιάσεις ΝΠΝ*	Έτη	Παραβιάσεις ΝΠΝ*	Έτη	Παραβιάσεις ΝΠΝ*	Έτη	Παραβιάσεις ΝΠΝ*
1984	13	1989	27	1994	28	1999	410
1985	11	1990	16	1995	45	2000	330
1986	25	1991	48	1996	217	2001	226
1987	32	1992	33	1997	473	2002	252
1988	34	1993	15	1998	446		

* ΝΠΝ: Νομοθεσία Περί Ναρκωτικών

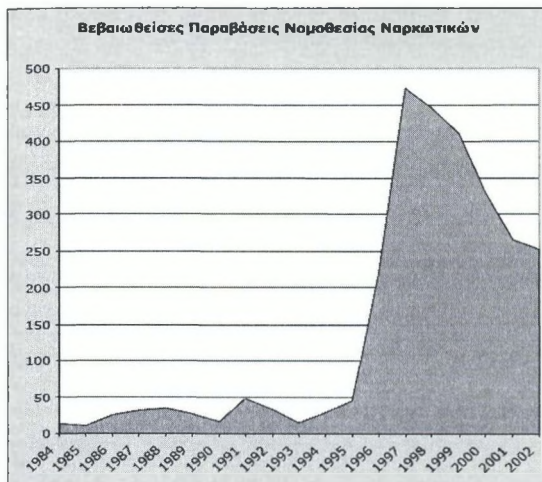
Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, <http://www.statistics.gr>

¹⁶ Κούρος, Κ. 1996: 12-13

¹⁷ Τα εν λόγω στατιστικά στοιχεία περιλαμβάνουν τα αδικήματα που περιήλθαν σε γνώση της Αστυνομίας (βεβαιωθέντα).

Διάγραμμα 3.7β

Υπό την παρούσα μορφή τους, τα στοιχεία αυτά δείχνουν μι σαφή αυξητική τάση των εφήβων που υποπίπτουν σε παραβιάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών.

Η αυξητική αυτή τάση φαίνεται μάλιστα να επιβεβαιώνεται και από παράλληλα στοιχεία αυτό-ομολογούμενης παραβατικότητας. Ενδεικτικά είναι τα στοιχεία του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής το 2002 σε 3.884 μαθητές της χώρας, όπου περίπου 1/10 (11%) έχει δοκιμάσει ή έχει κάνει χρήση κάποιας ψυχοδραστικής ουσίας με μέση ηλικία πρώτης εμπειρίας τα 13 έτη¹⁸.

Περνώντας από τα αδικήματα περί ναρκωτικών σε γενικότερο πλαίσιο, σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία της Υποδιεύθυνσης Προστασίας Ανηλίκων του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης κατά την πενταετία 1999-2003 δεν παρατηρείται αξιοσημείωτη αύξηση της νεανικής παραβατικότητας. Παρόλα αυτά η συμμετοχή των ανηλίκων στη *συνολική* εγκληματικότητα εμφανίζει μια σταθερά ανοδική τάση, χωρίς όμως να φτάνει στα επίπεδα των άλλων Ευρωπαϊκών χωρών. Τρεις είναι οι βασικότερες κατηγορίες αδικημάτων που διαπράττονται από εφήβους (13-17 ετών) και νέους (18-20 ετών). Το μεγαλύτερο ποσοστό των αδικημάτων ανήκει στις παραβάσεις του νόμου περί των ναρκωτικών, της παράνομου εισόδου στη χώρα καθώς και η επαιτεία. Αυτές

οι παραβάσεις συνήθως ξεπερνούν το 70% του συνόλου των περιπτώσεων. Ακολουθούν τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας περί το 20% και έπεται ως τρίτη κατηγορία η πρόκληση σωματικών βλαβών σε ποσοστό από 2 έως 10% (βλ. Πίνακα 3.7.).

Τα παραπάνω και παρακάτω στοιχεία είναι, βέβαια, ενδεικτικά και επηρεάζονται, ιδίως ως προς την καταγραφή των αδικημάτων εκ μέρους των δικωτικών οργάνων, από σωρεία εξωγενών παραγόντων, ασχέτων με την πραγματική εξέλιξη και έκταση της παραβατικότητας, όπως π.χ. η προθυμία των θυμάτων να καταγγείλουν τις εις βάρος τους αξιόποινες πράξεις, οι αλλαγές στη νομοθεσία, η τυχόν αύξηση του γενικότερου αντίστοιχου πληθυσμού και τέλος, ο βαθμός κινητοποίησης και αποτελεσματικότητας των δικωτικών αρχών να εξιχνιάζουν τα διαπραττόμενα αδικήματα και τους δράστες τους¹⁹.

II. Τι Αναμένει ο Ανήλικος Παραβάτης από τη Σύγχρονη Ελληνική Ποινική Δικαιοσύνη;

Σε γενικές γραμμές, τι 'επιφυλάσσει' η Ελληνική Ποινική Δικαιοσύνη για τους ανήλικους παραβάτες της; Το παρόν ερώτημα απαντάται μέσω δύο μονάχα λέξεων: *αναμόρφωση* ή/και *θεραπεία*. Οι θεσμοί που διαμορφώνουν τους αυτοσκοπούς της ελληνικής ποινικής δικαιοσύνης για τους ανήλικους είναι οι εξής:

ι. Η Προστασία της Ανηλικότητας

¹⁸ Ετήσια Έκθεση του ΕΚΠΕΝΠ (Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία) για την κατάσταση των ναρκωτικών στην Ελλάδα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΙΨΥ) 2003: 36 (<http://www.ektenp.gr>)

¹⁹ Σπινέλλη, Κ.Δ. 1982: 252 «ελάχιστα άτομα στην Ελλάδα [...] πιστεύουν ότι η Αστυνομία, ακόμα και με ποσοτικές και ποιοτικές βελτιώσεις μπορεί να αποτρέψει το έγκλημα».

Τσαλίκουλου, Φ., Αρτινοπούλου, Β., Ζαραφώνιτου, Χ. και Μαντόγλου, Α. 1995: 249 «οι αστυνομικοί διαπνέονται από έντονα στερεότυπα σχετικά με την επικινδυνότητα ορισμένων ατόμων (τοξικομανών, αναρχικών, λαθρομεταναστών, τσιγγάνων, αποφυλακισμένων κ.α.), με προφανές αποτέλεσμα την αναποτελεσματικότητά τους και τη δυσπιστία του κοινού, τουλάχιστον [...] για καταγγελίες αξιόποινων πράξεων».

Η προστασία της παιδικής ηλικίας θεσπίζεται σε σειρά διατάξεων, όπως τα άρθρα 21 § 2, 3Σ, 24 § 1 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του ΟΗΕ (κυρ. Ν. 2462/1997), ΔιεθνΣυμβ ΟΗΕ για τα δικαιώματα του Παιδιού της 20-11-1989 και τα άρθρ. 1532 επ. του ΑΚ.

Επίσης, ο ανήλικος αποτελεί αντικείμενο ειδικής προστασίας από τον ΠΚ κι η ανηλικότητα αναγνωρίζεται και προστατεύεται ως αυτοτελές έννομο αγαθό. Έτσι, θεσπίζονται ειδικά εγκλήματα όπως το άρθρ. 339 (αποπλάνηση), 360 (παραμέληση εποπτείας ανηλίκων), 403 (παραπλάνηση ανηλίκων σε χρέη), 409 (παραμέληση αποτροπής σε εποπτεία ή αλητεία) κτλ. Απειλούνται βαρύτερες ποινές αν η πράξη στρέφεται κατ' ανηλίκου, όπως επί προσβολής της γενετήσιας αξιοπρέπειας προσώπου νεότερου των 12 ετών (άρθρ. 337§2)²⁰.

ii. Περί Μεταχείρισης του Ανήλικου Παραβάτη (Γενικώς)

Ο ανήλικος αντιμετωπίζεται κατά τρόπο διαφορετικό. Σύμφωνα με την επικρατούσα ιδέα της ειδικής πρόληψης και θεραπείας και με σειρά διατάξεων, πρυτανεύει η αρχή της συνύπαρξης του προτύπου πρόνοιας, δηλαδή ο κοινωνικοπρονοιακός χαρακτήρας της μεταχείρισής του, καθώς και το πρότυπο δικαιοσύνης, δηλ. της διαφύλαξης ως επί το πολύ των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το Σύνταγμα, η ΕΣΔΑ, Διεθνείς συμβάσεις κτλ.²¹

Με τα άρθρ. 17 και 18 του Ν. 2298/1995 (όπως αντικ. από το άρθρ. 13 του Ν. 2331/1995), εκδηλώθηκε η παρέμβαση της Πολιτείας που έχει θέσει σε λειτουργία την προληπτική εισαγωγή, έπειτα από απόφαση του δικαστή ανηλίκων, νεαρών ατόμων 7-18 ετών που αναπτύσσουν αντικοινωνική συμπεριφορά ή εμφανίζουν δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής. Μεταγενέστερα, με την αναμόρφωση του ΠΚ, τα προαναφερθέντα ιδρύματα μετονομάστηκαν σε «σωφρονιστικά καταστήματα». Σήμερα, στα εν λόγω καταστήματα εισάγονται ανήλικοι που διαπιστώνεται ότι διαβιώνουν σε κοινωνικό περιβάλλον ατόμων που τελούν καθ' έξη ή κατ' επάγγελμα αξιοποινες πράξεις ή όταν τους επιβλήθηκε το

²⁰ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 311-312

αναμορφωτικό μέτρο της τοποθέτησής τους σε κατάλληλο κατάσταση κράτησης νέων (άρθρ. 122 § 1δ) ή το μέτρο αυτό αποφασίστηκε από τον ανακριτή (Κποιנד 282, σε συνδ. 17 § 4 και 5 του Ν. 2298/1995).

Αναγνωρίζεται επίσης η λειτουργία των *εταιριών προστασίας ανηλίκων* που παρέχουν υλική και κοινωνική στήριξη στους ανήλικους και στις οικογένειές τους, επαγγελματική κατάρτιση κτλ. «*εφόσον τούτο είναι δυνατό*» και «*εφόσον διαθέτουν κατάλληλο προσωπικό και δυνατότητες στέγασης*» (άρθρ. 18 § 2 του Ν. 2298/1995, όπως τροποποιήθηκε από το άρθρ. 13 § 2 του Ν. 2331/1995).

Το 8^ο Κεφάλαιο του ΠΚ, υπό τον πρώην άστοχο και ανακριβή τίτλο «Ανήλικοι Εγκληματίες» με τα δεκατρία του άρθρα, μετονομάστηκε με τον πλέον δόκιμο «Ειδικές Διατάξεις για Ανηλίκους» και αποτελεί το σώμα του Ελληνικού Δικαίου για την αντιμετώπιση των «Ανηλίκων Παραβατών» εμπεριέχοντας ειδικούς ορισμούς για τη μεταχείρισή τους. Έτσι, ο όρος «εγκληματίας» απαλείφθηκε διότι πρόκειται για απαξιωτικό χαρακτηρισμό που τονίζει τον τιμωρητικό χαρακτήρα των σχετικών διατάξεων, κάτι όμως που δεν συνάδει με τη (σύγχρονη) φιλοσοφία του Δικαίου Ανηλίκων, που είναι κατ' εξοχήν δίκαιο προστασίας και πρόληψης και όχι καταστολής και στιγματισμού (άρθρ. 1 Σ/Ν).

Ανάλογα με την ηλικία τους (άρθρ. 121), τη βαρύτητα της πράξης και της ψυχικής τους κατάσταση, οι ανήλικοι υποβάλλονται σε αναμορφωτικά (άρθρ. 122), θεραπευτικά (άρθρ. 123) μέτρα ή σε ποινικό σωφρονισμό (άρθρ. 126). Ρυθμίζεται περαιτέρω η απόλυση υπό όρο (άρθρ. 129), η εκδίκαση των πράξεων των ανηλίκων μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας τους (άρθρ. 130) ή η έναρξη τότε της εκτέλεσης (άρθρ. 131), η συρροή (άρθρ. 132) και η μεταχείριση των νεαρών παραβατών (άρθρ. 133)²². Όλες οι αναφερθείσες εκδοχές και οι συνθήκες εφαρμογή τους αναλύονται λεπτομερειακώς παρακάτω.

Επί των πράξεων των ανηλίκων, ισχύουν κατά τα λοιπά οι γενικές διατάξεις, δηλ. η πράξη πρέπει να πληροί την αντικειμενική υπόσταση του ΠΚ και να μην υπάρχουν λόγοι που να αίρουν το άδικο (βλ. άρθρ. 20-22, 25, 304 § 4, 308 § 2,

²² Σπινέλλη, Κ.Δ. και Τρωϊάνου-Λουλά, Α. 1987: 71, 77 – ΕφΑνηλΑθ 14.87 ΠΧ ΑΘ 519

367, 374 § 1) ή τον καταλογισμό (βλ. άρθρ. 26 επ.) ή που να εξαλείφουν το αξιόποιο (βλ. άρθρ. 111-120). Επίσης, ισχύουν οι διατάξεις περί απόπειρας, συμμετοχής κτλ²³.

iii. Η Μεταχείριση των Παραβατών Ηλικίας 13-21 Ετών (Ειδικώς)

Όπως ειπώθηκε παραπάνω, η μεταχείριση των ατόμων ηλικίας 8-13 ετών (παιδιά) περιλαμβάνει αποκλειστικά την εφαρμογή αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων. Αναφορικά με τις υπόλοιπες 2 κατηγορίες, των εφήβων και νέων, η μεταχείριση τους διαμορφώνεται ως εξής:

ο Εφήβων. Στα γενικά πλαίσια της καταστολής, η μεταχείριση των εφήβων εγκληματιών διαφέρει από εκείνη που ασκείται στα ενήλικα άτομα: οι νομοθετικές ρυθμίσεις της εξωιδρυματικής και ιδρυματικής μεταχείρισης εντάσσονται στο γενικό ποινικό δίκαιο και τα «προγράμματα μεταχείρισης» κατά την έκταση των ποινών που επιβάλλονται δε διαφοροποιούνται από εκείνα των ενηλίκων²⁴. Οι έφηβοι υποβάλλονται αποκλειστικά σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, ενώ οι ποινικώς υπεύθυνοι έφηβοι υποβάλλονται διαζευκτικά είτε σε αναμορφωτικά μέτρα, είτε σε ποινικό σωφρονισμό. Ο ποινικός σωφρονισμός εκτελείται σε «Ειδικά Καταστήματα Νέων» ή, όπως είθισται να ονομάζονται, «Σωφρονιστικά Καταστήματα Ανηλίκων»²⁵.

Ωστόσο, η κατάφαση της ποινικής ευθύνης του έφηβου δράστη δεν έχει ως αναγκαίο επακόλουθο το αξιόποιο της πράξης του. Αυτό σημαίνει ότι η ποινική ευθύνη είναι αναγκαίο προαπαιτούμενο, δεν επαρκεί όμως για την επιβολή του ποινικού σωφρονισμού. Επιπρόσθετα, το δικαστήριο πρέπει να είναι πεπεισμένο ότι ο σκοπός της ειδικής πρόληψης υπαγορεύει την επιβολή του. Είναι εξ άλλου βέβαιο ότι η ποινή είναι αναγκαία όταν ο έφηβος έχει φτάσει σε έναν ορισμένο βαθμό ωριμότητας. Έτσι, συνάγεται έμμεσα ότι η ικανότητα για

²² Μαργαρίτης, Μ. 2003: 311-313

²³ Ανδρέου, Φ. 2005: 325

²⁴ Χαΐδου, Α. 1990: 26-31

καταλογισμό του εφήβου αίρεται όχι μόνο στις περιπτώσεις που αίρεται και στους ενήλικους, αλλά και σε περίπτωση κάποιας ανωριμότητάς του. Στην τελευταία περίπτωση μπορούν να επιβληθούν αναμορφωτικά μέτρα. Αν συντρέχει εύλογη αμφιβολία σχετικά με τον βαθμό ωριμότητας του εφήβου πρέπει να ακολουθείται η βασική αρχή «*in dubio pro reo*» ή η ειδικότερη αρχή «*in dubio pro juvene*» ή «*favor minoris*», δηλαδή η επεικέστερη για τον έφηβο κατηγορούμενο εκδοχή²⁶.

Καθιερώνεται, έτσι, το γενικό κριτήριο της ειδικής πρόληψης, αφού η επιβολή και η επιλογή του κατάλληλου αναμορφωτικού ή θεραπευτικού μέτρου ή του ποινικού σωφρονισμού έχει ως αποκλειστικό σκοπό την αποτροπή του ανηλίκου από την τέλεση μελλοντικών αξιόποινων πράξεων. Το κριτήριο αυτό συνάγει ο δικαστής με τη στάθμιση των περιστάσεων υπό τις οποίες τελέσθηκε η πράξη, τον χαρακτήρα του υπαίτιου ανηλίκου και εφόσον κρίνει πως η συνδιαλλαγή του ανηλίκου δράστη με το θύμα ή/και η επανόρθωση των συνεπειών της αξιόποινης πράξης είναι αδύνατη ή ακατάλληλη²⁷.

Τα εν λόγω μέτρα κατά των ανηλίκων παραβατών τελούν προς άλλα σε σχέση με την αρχή της επικουρικότητας. Αυτό σημαίνει ότι προτιμώνται τα εξωιδρυματικά και εξωδικαστικά μέτρα και έπονται τα μέτρα της κλειστής ιδρυματικής περίθαλψης και ο ποινικός σωφρονισμός.

Σε καμία περίπτωση δεν επιβάλλονται στους ανηλίκους μέτρα ασφάλειας προσωπικού χαρακτήρα (άρθρ. 130 § 2 και 133 εδ. β), ενώ μπορεί να επιλυθεί η δήμευση ως μέτρο ασφάλειας. Κρίσιμος χρόνος για τη μεταχείριση του ανηλίκου δεν είναι ο χρόνος τέλεσης, αλλά αυτός της εκδίκασης ή και της εκτέλεσης (πρβλ. άρθρ. 130, 131Z)²⁸.

ο Μετεφήβων / Νεαρών Ενηλίκων. Τα όρια ηλικίας που αφορούν τους ανηλίκους και ιδιαίτερα τη κατηγορία των νεαρών παραβατών καθορίζονται

²⁵ Πιτσελά, Α. 2002: 158

²⁶ Μαγγανάς, Α. 1996: 147

²⁷ Ανδρέου, Φ. 2005: 324

²⁸ Τρωιάνου-Λουλά, Α. 1995: 136· Ανδρέου, Φ. 2005: 326

ρητά από τον ποινικό μας κώδικα²⁹. Όμως, η ουσιαστική ρευστότητα ως προς την αντιμετώπιση της συγκεκριμένης αντικοινωνικής συμπεριφοράς τους παραμένει και είναι αντίστοιχη με αυτήν των ηλικιακών διαχωριστικών ορίων (ως γνωστό δυσδιακρίτων μεταξύ τους) των υπό παρατήρηση ατόμων³⁰.

Από άλλη άποψη, επισημαίνεται ότι συχνά μερικοί νόμοι συνεχίζουν να ισχύουν χωρίς να εφαρμόζονται είτε για λόγους καθαρά υλικοτεχνικούς, είτε λόγω μη έκδοσης των προβλεπόμενων από τον ίδιο το νόμο ειδικών νομοθετικών διαταγμάτων, αναγκαίων για την εφαρμογή τους. Στα γενικότερα θέματα περιλαμβάνεται και αυτό του φύλου σε σχέση με την εγκληματικότητα και με αναφορά στο δεδομένο και επιβεβαιωμένο στοιχείο του ιδιαίτερα περιορισμένου ποσοστού της γυναικείας συμμετοχής.

Η μεταχείριση των νεαρών παραβατών ρυθμίζεται επίσης στο 8^ο κεφάλαιο του γενικού μέρους του ποινικού κώδικα που φέρει τον τίτλο «ειδικές διατάξεις για τους ανήλικους», παρά το γεγονός ότι οι νέοι αυτοί ενήλικοι είναι πλήρως ποινικά υπεύθυνοι. Ως τέτοιοι, στα εγκλήματα των μετεφήβων ή νεαρών ενήλικων εφαρμόζεται το γενικό ποινικό δίκαιο ή ποινικό δίκαιο ενηλίκων³¹. Οι μετέφηβοι υποβάλλονται στις κύριες ποινές του γενικού ποινικού δικαίου, ενώ παρέχεται η διακριτική ευχέρεια στα κοινά ποινικά δικαστήρια, κατά την επιμέτρηση της ποινής, να επιβάλλουν ελαττωμένες ποινές (άρθρο 133 Π.Κ.). Στην ουσία, εντός της ελληνικής έννομης τάξης, η αναγνώριση του ελαφρυντικού της μετεφηβικής ή νεαρής ηλικίας ανήκει στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου³².

Οι αξιόποινες πράξεις των ατόμων ηλικίας 18-21 ετών εκδικάζονται από τα τακτικά ποινικά δικαστήρια και όχι από τα δικαστήρια ανηλίκων. Η περίπτωση τους καθιστά εύλογη, έως ένα βαθμό, την επίδειξη επιείκειας εκ μέρους της κοινωνίας, χωρίς όμως να εμφανίζεται ως εύστοχη η επιβολή στα νεαρά αυτά άτομα, τα οποία έχουν πλέον ποινική ενηλικότητα και εισέρχονται, καθ' όλες τις

²⁹ Πρόκειται για άτομα που έχουν μεν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους, όχι όμως και το 21^ο έτος, όταν τελούν μια αξιόποινη πράξη.

³⁰ Τρωιάνου-Λουλά, Α. 1997: 35

³¹ Τρωιάνου-Λουλά, Α. 1997: 303-304

³² Γεωργούλας, Σ. 2000: 96

ενδείξεις, στο στάδιο της ωριμότητας, ποινικών κυρώσεων σχεδιασμένων για παιδιά και εφήβους. Το δικαστήριο, συνεπώς, αποφασίζει οριστικά και σύμφωνα με την πάγια νομολογία αμετάκλητα ή χωρίς δυνατότητα ακυρωτικού ελέγχου την επιβολή ή μη μειωμένης ποινής. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου, η καταδικαστική απόφαση δεν απαιτεί ειδική αιτιολογία όταν δεν επιβάλλει μειωμένη ποινή. Εάν, όμως, ο κατηγορούμενος υπέβαλλε αίτημα για εφαρμογή του ελαφρυντικού του νεαρού της ηλικίας και εφόσον το δικαστήριο δεν ανταποκριθεί στο αίτημα του κατηγορούμενου, τότε αυτό υποχρεούται να αιτιολογήσει την απόφασή του. Όταν το δικαστήριο δεν αναγνωρίσει το ελαφρυντικό της μετεφηβικής ηλικίας τότε μπορεί να επιβάλλει σε νεαρούς παραβάτες ακόμη και την ισόβια κάθειρξη³³.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο εκδηλώνονται και υποστηρίζονται με έμφαση τάσεις επέκτασης του προσωπικού πεδίου εφαρμογής του ποινικού δικαίου ανηλίκων και σε άτομα μετεφηβικής ηλικίας, επειδή συχνά η αξιόποινη συμπεριφορά αυτών των ατόμων βρίσκεται σε συνάφεια με το μεταβατικό στάδιο της ανάπτυξής τους και συνακόλουθα είναι παροδική και εφήμερη. Γι' αυτό, σε μια μελλοντική αναθεώρηση των αναφερομένων στους ανηλίκους διατάξεων στο ελληνικό δίκαιο, θα ήταν αναγκαίο και σκόπιμο να ενσωματωθεί η μεταχείριση των δραστών νεαρής ή μετεφηβικής ηλικίας στις κανονιστικές ιδιαιτερότητες του ποινικού δικαίου ανηλίκων.

II. Το Ελληνικό Νομικό και Θεσμικό Πλαίσιο (τα Άρθρ. 121-133). Ερμηνεία-Εφαρμογή

i. Ορισμός

Άρθρο 121 §1: Με τον όρο ανήλικοι εννοούνται αυτοί που διατρέχουν από το 8^ο έτος της ηλικίας τους έως το 18^ο έτος συμπληρωμένο. Από αυτούς όσοι έχουν τη ηλικία έως το 12^ο έτος συμπληρωμένο ονομάζονται παιδιά, και οι υπόλοιποι έφηβοι.

³³ Πιτσελά, Α. 2002: 165-166

§ 2: Όλοι οι ανήλικοι υποβάλλονται σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ή σε ποινικό σωφρονισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων σύμφωνα με τις διατάξεις των επόμενων άρθρων.

ο Γενικά (άρθρ. 121-133). Η αντιμετώπιση της παραβατικότητας γίνεται ανάλογα με την ηλικία των ανηλίκων. Σε γενικές γραμμές, ανήλικοι νοούνται αυτοί που διανύουν το 8^ο έτος της ηλικίας τους και δεν συμπλήρωσαν το 18^ο έτος. Η συμπλήρωση της ηλικίας κρίνεται κατά το άρθρ. 127, 241 εδ. β και 243 εδ. γ ΑΚ, δηλ. επέρχεται μόλις παρέλθει η αντίστοιχη ημερομηνία του τελευταίου έτους προς την ημερομηνία γέννησης (ΑΠ 128/53 ΠΧ Γ 262)³⁴.

Η ηλικία κρίνεται με βάση το χρόνο τέλεσης της πράξης και δεν έχει σημασία το πότε επήλθε το αποτέλεσμα ή πότε έγινε γνωστή η πράξη (ΑΠ 53/65 ΠΧ ΙΕ 270). Ως προς τις πράξεις όμως του εφήβου, έχει κάποιες συνέπειες και ο χρόνος εκδίκασης ή εκτέλεσης (βλ. άρθρ. 131 § 1 και 132 § 1, 2). Η επελθούσα μεταβολή στο όριο ενηλικίωσης με τον ΑΚ (άρθρ. 127, όπως αντικ. με το Ν. 1329/83) δεν επέδρασε επί της κοινωνικής μεταχείρισης ανηλίκων (σχετικώς ΜονΑνΠειρ 87/83 ΠΧ ΛΔ 230· βλ. άρθρ. 125 αρ. 2 επιφυλάξεις ως προς την υπεύθυνη επιμέλεια των γονέων· αντιθ. ΜΟΔΘεσ 11-15/84 Αρμ 1986.36)³⁵.

Α) Νήπια. Η συμπεριφορά των ατόμων που δε συμπλήρωσαν το 8^ο έτος της ηλικίας τους είναι απολύτως αδιάφορη για το ποινικό δίκαιο³⁶. Τα νήπια δεν επιτρέπεται να υποβληθούν στα μέτρα του ΠΚ, ούτε και στα μέτρα-πρόνοια του Ν. 2298/1995, αλλά αντιμετωπίζονται με τα μέτρα του ΑΚ, ιδίως σωφρονιστικά μέτρα από τους γονείς κατά το άρθρ. 1581 ΑΚ (ΣυμβΠλΘες 1323/91 Υπερ 1992.366)³⁷. Οι Κατευθυντήριες Γραμμές για την Πρόληψη της Παραβατικότητας των Ανηλίκων ή κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ (1990) υπογραμμίζουν ότι «κανένα παιδί ή νεαρό άτομα δεν υπόκειται σε σκληρά ή υποβιβαστικά μέτρα σωφρονισμού ή τιμωρίας στο σπίτι, στο σχολείο ή σε οποιοδήποτε άλλο ίδρυμα» (κατευθυντήρια γραμμή,

³⁴ Δεδές, Χ. 1976: 241

³⁵ Καίσαρης, Π. 1997: 121

³⁶ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 313

αρ. 54)³⁸. Αν κατά παραδρομή ασκηθεί ποινική δίωξη, το ΣυμβΠλ αποφαινεται ως μη γενομένη (ΠλΚατερ 48/73 ΠΧ ΚΔ 67).

Β) Ανήλικοι (Παιδιά & Έφηβοι) είναι τα άτομα που, κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης, διατρέχουν από το 8^ο έτος της ηλικίας τους μέχρι και το 18^ο έτος συμπληρωμένο (αντί του 7ου έως και του 17ου έτους που ίσχυε μέχρι το 2003). Έτσι, καταργήθηκε η διάκριση μεταξύ «παιδιών» και «εφήβων» και επήλθε εξίσωση της ποινικής με την αστική ανηλικότητα και εναρμονίστηκε η ελληνική νομοθεσία με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Ν. 2101/1992) ως προς το ανώτατο όριο της ανηλικότητας και χωρίς την ορολογική διάκριση σε παιδιά και εφήβους, η ποινική ευθύνη επιμερίζεται πια με βάση την ηλικία και μόνο (άρθρ. 1 παρ. 2 Σ/Ν). Ωστόσο, ο καταργημένος όρος «παιδιά» (8-11ετών) και «έφηβοι» (12-18 ετών) εξακολουθεί να εκφράζει ποινική ανευθυνότητα, κατ' αμάχητο τεκμήριο (διότι η παιδική και εφηβική ηλικία αποτελεί γενικό λόγο αποκλεισμού της ικανότητας προς καταλογισμό, ανεξάρτητα από το βαθμό της διανοητικής τους ωριμότητας (ΠλΝαυπλ 360/81 ΠΧ ΛΑ 494) και να υποβάλλονται *μόνο* σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, εάν η τελεσθείσα πράξη είναι πλημμέλημα ή κακούργημα³⁹. Εάν το Δικαστήριο Ανηλίκων δεν τους αθωώσει, υφίσταται πλέον η διακριτική ευχέρεια να τους επιβληθεί εμπλουτισμένα⁴⁰ αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ή και ποινικός σωφρονισμός. Ο τελευταίος διατηρεί το ελάχιστο όριο των 5 ετών και το μέγιστο των 20 αν για την πράξη ο νόμος απειλεί στερητική της ελευθερίας ποινή ανώτερης των 10 ετών και σε κάθε δε άλλη περίπτωση, ο ποινικός σωφρονισμός κυμαίνεται από 6 μήνες (ελάχιστο) μέχρι 10 έτη (μέγιστο)· ποινή που δε δύναται να μετατραπεί σε χρηματική⁴¹.

³⁷ Μπουρόπουλος, Α. 2003: 362

³⁸ Πιτσελά, Α. 2002: 146

³⁹ Μπουρόπουλος, Α. 2003: 326- Πιτσελά, Α. 2004: 114

⁴⁰ Οι νεοεισαχθείσες (2003) εναλλακτικές αντιμετώπισης του ανήλικου παραβάτη αναλύονται παρακάτω στο παρόν κεφάλαιο.

⁴¹ Χάιδου, Α. 1990: 26-31

Τα εν λόγω άτομα είναι επίσης κατά κανόνα ανεύθυνα, εκτός εάν το δικαστήριο διαγνώσει ότι συντρέχουν οι περιστάσεις του άρθρ. 127 § 1.

Γ) Νεαροί Ενήλικοι είναι αυτοί που κατά το χρόνο τέλεσης της αξιόποινης πράξης έχουν συμπληρώσει το 18^ο, όχι όμως και το 21^ο έτος της ηλικίας τους (άρθρ. 133). Αυτοί δικάζονται από του δικαστηρίου ενηλίκων, υπόκεινται στις ποινές που υπόκεινται και οι ενήλικες· υπάρχει όμως η ευχέρεια στο δικαστήριο να τους επιβάλλει ελαττωμένη ποινή⁴². Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ένας ανήλικος μπορεί να υποπέσει σε δύο πεδία αξιόποινης συμπεριφοράς, εκείνου που καθορίζει το τι είναι ποινικά κολάσιμο για έναν ενήλικο και του άλλου που προβλέπει επιεική μέτρα μόνον όταν η αξιόποινη πράξη διαπράττεται από ανήλικο (Β.Δ. 29/71)⁴³.

ο Διαδικαστικά. Αναφορικά με την *αρμοδιότητα των δικαστηρίων* (βλ. όρια του ποινικού σωφρονισμού άρθρ. 54), αν ο κατηγορος είναι ανήλικος *κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης*, αυτός πρέπει να δικάσσει από τα δικαστήρια ανηλίκων, ειδικά υπάρχει υπέρβαση εξουσίας, η απόφαση αναίρεται και η υπόθεση παραπέμπεται στο δικαστήριο ανηλίκων (ΑΠ 1786/93 ΠΧ ΜΔ 170· 1107/93 ΠΧ ΜΓ 833). Ο ανήλικος 13-18 ετών που διέπραξε κάποιο αδίκημα για το οποίο απειλείται ποινικός σωφρονισμός κάτω των 5 ετών, το δικαστικό παραπέμπει τον ανήλικο στο δικαστήριο ανηλίκων (ΑΠ 617/91 Υπερ 1991.537· 1/89 ΠΧ ΛΘ 631). Η ληστεία από ανήλικο δικάζεται από το ΤριμΔικΑν (ΑΠ 55/2002 ΠοινΔικ 2002.579· ΣυμβΕφΘες 76/91 Υπερ 119.953· ΣυμβΕφΝαυπλ 78/99 ΠΧ ΜΘ 760).

Σχετικώς με την *κακή σύνθεση του δικαστηρίου ανηλίκων*, κρίθηκε ότι για τη νόμιμη σύνθεση του ΤριμΔικΑν δεν απαιτείται οι δύο πλημμελειοδίκες να είχαν διοριστεί ως δικαστές ανηλίκων. Τούτο επιβάλλεται για τη συγκρότηση του Εφετείου (ΑΠ 111/87 ΠΧ ΛΖ 385), όπου κρίνεται αναγκαία η συμμετοχή δύο δικαστών που ορίστηκαν με πράξη του Προέδρου Εφετών (ΑΠ 714/87 ΠΧ ΛΖ 624)

⁴² Κονταξής, Α. 2006: 55

⁴³ Δημητρίου-Βασιλοπούλου, Ε. 1994: 70-71

και βεβαιώνεται στα πρακτικά του εφετείου ότι οι δικαστές είχαν την ιδιότητα του δικαστή ανηλίκων (ΑΠ 1477/91 ΠΧ ΜΒ 275· 982/88 ΠΧ ΛΗ 969). Αν πάλι το εφετείο δικάσει ανήλικο χωρίς τη συμμετοχή ενός δικαστή ανηλίκων, υπάρχει απόλυτη ακυρότητα (ΑΠ 733/88 ΠΧ ΛΗ 859).

Εν κατακλείδι, δεν επιτρέπεται έφεση κατά βουλεύματος που παραπέμπει τον έφηβο στο τριμελές δικαστήριο ανηλίκων, διότι ο ποινικός σωφρονισμός δεν είναι φυλάκιση (ΑΠ 526/88 ΠΧ ΛΗ 695· 1910/83 ΠΧ ΛΔ 668). Επίσης, ο ανήλικος δεν καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα και αν κριθεί ότι ο κατηγορούμενος κατά το χρόνο τέλεσής και εκδίκασης ήταν ανήλικος, γίνεται δεκτή η αίτηση και η υπόθεση παραπέμπεται στο δικαστήριο ανηλίκων (ΑΠ 210/90 ΠΧ Μ 1013)⁴⁴.

Όλα τα παραπάνω παρουσιάζουν επιγραμματικά το νομικό πλαίσιο κατά το οποίο ο ανήλικος παραβάτης αντιμετωπίζεται από τη Δικαιοσύνη. Σχετικώς παρατίθεται μια εκτενέστερη ανάλυση του σύγχρονου ποινικού συστήματος ανηλίκων:

ii. Τα Αναμορφωτικά Μέτρα

Άρθρο 122 § 1.

- α) Η επίπληξη του ανηλίκου·
- β) η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς, τους επιτρόπους ή τους κηδεμόνες του·
- δ) η ανάθεση της επιμέλειας του ανηλίκου σε ανάδοχη οικογένεια·
- ε) η συνδιαλλαγή μεταξύ ανηλίκου δράστη και θύματος για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης·
- στ) η αποζημίωση του θύματος ή η κατ' άλλον τρόπο άρση ή μείωση των συνεπειών της πράξης από τον ανήλικο·
- ζ) η παροχή κοινωφελούς εργασίας από τον ανήλικο·

⁴⁴ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 315

- η) η παρακολούθηση από τον ανήλικο κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς, κοινοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς·
- θ) η φοίτηση του ανηλίκου σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης ή κατάρτισης·
- ι) η παρακολούθηση από τον ανήλικο ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής·
- ια) η ανάθεση της εντατικής επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε ειδικούς επιμελητές ανηλίκων· και
- ιβ) η τοποθέτηση του ανηλίκου σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή και ιδιωτικό κατάστημα αγωγής.

§ 2. Σε κάθε περίπτωση ως πρόσθετο αναμορφωτικό μέτρο μπορούν να επιβληθούν και πρόσθετες υποχρεώσεις που αφορούν τον τρόπο ζωής του ανηλίκου ή τη διαπαιδαγώγησή του. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να επιβληθούν δύο ή περισσότερα αναμορφωτικά μέτρα που προβλέπονται στις περιπτώσεις α-ια της προηγούμενης παραγράφου.

§ 3. Στην απόφαση του δικαστηρίου ορίζεται η μέγιστη διάρκεια του αναμορφωτικού μέτρου.

ο Γενικά (άρθρ. 121-133). Στη διάταξη προβλέπονται ορισμένα αναμορφωτικά μέτρα που έχουν το χαρακτήρα μέτρων ασφαλείας⁴⁵ με σαφώς ειδικοπροληπτικό προσανατολισμό, ενώ ο ποινικός σωφρονισμός αποτελεί ποινή (βλ. άρθρ. 18 εδ. β, 51 § 1, 54 και 114γ).

Επί των αναμορφωτικών μέτρων ισχύει και έναντι αλλήλων η αρχή της επικουρικότητας (άρθρ. 121 αρ. 9), αλλά και αυτή της αναλογικότητας (Σ 25 § 1δ), αφού η χρήση του από το δικαστήριο πρέπει να είναι ανάλογη προς την προσωπικότητα του ανηλίκου και την πράξη του. Δυνατή είναι η επιβολή περισσότερων αναμορφωτικών μέτρων συγχρόνως⁴⁶.

⁴⁵ Προβλ. άρθρ. 69-76· Χωραφάς, Ν. 1978: 227

⁴⁶ Κουράκης, Ν. 2004: 175

Η *διάρκεια* των αναμορφωτικών μέτρων δεν ορίζεται στην απόφαση, αλλά αυτά μπορούν να αρθούν ή μεταβληθούν κατά το άρθρ. 124. Σε κάθε, όμως, περίπτωση παύουν αυτοδικαίως με τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του ανήλικου (άρθρ. 125). Μόνο η επίπληξη έχει στιγμιαίο χαρακτήρα⁴⁷.

Παράλληλα, το δικαστήριο ανηλίκων μπορεί να μην επιβάλλει κάποιο από τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα αν κρίνεται ότι ένα τέτοιο μέτρο δεν είναι σκόπιμο για τη διαπαιδαγώγηση ή τη θεραπεία του ανηλίκου, λ.χ. διότι ελήφθησαν ήδη τα κατάλληλα μέτρα από τους γονείς του παιδιού⁴⁸. Επιπλέον, τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα εφαρμόζονται στα παιδιά και αν ακόμη η εκδίκαση ή η εκτέλεση γίνεται μετά τη συμπλήρωση του 13^{ου} έτους (εξ αντιδιαστολής επιχείρημα από άρθρ. 130-131)⁴⁹.

ο Αναμορφωτικά Μέτρα. Τα κύρια αναμορφωτικά μέτρα αναφέρονται ρητά και περιοριστικά στον νόμο. Αποφασιστικό κριτήριο για την επιλογή του κατάλληλου αναμορφωτικού μέτρου δεν είναι η αφηρημένη σειρά αναγραφής τους στο άρθρο 122 § 1 ΠΚ, αλλά ποιο μέτρο στη συγκεκριμένη περίπτωση υπόσχεται το μεγαλύτερο παιδαγωγικό όφελος. Τα ρητά αναγνωριζόμενα αναμορφωτικά μέτρα έχουν αυτοτελή, με την έννοια ότι συνιστούν μια ουσιώδη παρέμβαση στον τρόπο ζωής του ανηλίκου⁵⁰. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί πως τα αναμορφωτικά μέτρα παύουν αυτοδικαίως μόλις ο ανήλικος συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας του (αντί του 21ου που ίσχυε πριν το 2003, άρθρ. 1 § 6 Σ/Ν). Αυτά σχολιάζονται αναλυτικά:

Α) *Η επίπληξη του ανηλίκου*. Το μέτρο αυτό είναι το ηπιότερο από όλα τα προβλεπόμενα. Διατάσσεται από το δικαστήριο και αποτελεί ένα στιγμιαίο μέτρο άμεσης εκτέλεσης αφού το ίδιο το δικαστήριο που το επιβάλλει προβαίνει και στην εκτέλεσή του, συνεπώς, επιβάλλεται μόνο εάν ο κατηγορούμενος είναι παρών στη διαδικασία. Ο νομοθέτης δεν δίνει τον

⁴⁷ Η χρήση των θεραπευτικών μέτρων αναλύεται στο επόμενο άρθρο.

⁴⁸ Γαρδίκας, Κ.Γ. 1951: 212

⁴⁹ Μπουρόπουλος, Α. 2003: 333

ορισμό της επίπληξης, ούτε αναγράφει τον τρόπο κατά τον οποίο υλοποιείται το μέτρο αυτό στη δικαστηριακή πράξη⁵¹. Αποτελεί έκφραση μομφής και τείνει στο να κατανοήσει το παράπτωμά του ο ανήλικος, να μεταμεληθεί και να συμπεριφέρεται καλώς στο μέλλον⁵². Κατ' άλλη διατύπωση, αποτελεί την έκφραση αποδοκιμασίας της πράξης, την έκκληση στην καλή θέληση, στην τιμή και το συναίσθημα του δράστη και έκφραση κατανόησης και ενθάρρυνσής του για μελλοντική σύννομη συμπεριφορά⁵³.

Η επίπληξη γίνεται προφορικά από το δικαστή με τη μορφή απειλής, συμβουλής κτλ. και πρέπει να τελεί σε σχέση αναλογικότητας (Σ 25 § 18) με τη βαρύτητα της παράβασης, το χαρακτήρα και την ηλικία του ανηλίκου. Η αποδοκιμασία της πράξης πρέπει να συνδέεται με μια έκκληση στην καλή θέληση, στην τιμή και στο συναίσθημα ευθύνης του δράστη, με κατανόηση και ενθάρρυνση για την ανάπτυξη μελλοντικής σύννομης συμπεριφοράς. Επειδή η επίπληξη αποβλέπει τη μέσω διαπαιδαγώγησης κοινωνική επανένταξη του ανηλίκου, αντιστρατεύεται στη *ratio legis* και η επίπληξη που διατάσσεται από τον ανήλικου είναι αμφιβόλου αποτελεσματικότητας⁵⁴. Στον ανήλικο που επιβλήθηκε η επίπληξη λαμβάνεται πρόνοια και τοποθετείται αρμόδιος επιμελητής να παρακολουθεί την εξέλιξή του, αν χρειασθεί ως και 6 μήνες (άρθρ. 3, 7 και 10 § 3 π.δ/τος 49/79 'περί λειτουργίας της υπηρεσίας επιμελητών ανηλίκων').

Β) *Η Ανάθεση της Υπεύθυνης Επιμέλειας στους Γονείς ή Επιτρόπους*. Το μέτρο αυτό προϋποθέτει την καταλληλότητά τους προς τη διαπαιδαγώγηση και την κοινωνική επανένταξη του ανηλίκου, αλλιώς δεν διατάσσεται⁵⁵. Επίσης, προϋποτίθεται η ύπαρξη ενός κατάλληλου οικογενειακού περιβάλλοντος, ικανού να ανταποκριθεί στις προσωπικές

⁵⁰ Πιτσελά, Α. 2002: 188-197

⁵¹ Πιτσελά, Α. 2004: σελ.188

⁵² Μπουρόπουλος, Α. 2003: 327· Φαρσεδάκης, Ι. 2004: 327

⁵³ Μπεζέ, Λ. 1991: 88 Πιτσελά, Α. 2002: 151

⁵⁴ Πιτσελά, Α. 2004: 189

ανάγκες του τέκνου τους και να συμβάλλει στην ευημερία τους. Με την επιβολή του μέτρου αυτού εντατικοποιείται η ευθύνη του έχοντος την επιμέλεια (άρθρ. 360 § 3). Το δικαστήριο εμπιστεύεται στους γονείς τη διαπαιδαγώγηση και την κοινωνική επανένταξη του ανηλίκου του, παρά την ήδη παραβατική συμπεριφορά του τέκνου τους. Η θέση του ανηλίκου υπό την υπεύθυνη επιμέλεια των γονέων ή επιτρόπων έχει ως συνέπεια την επίταση της υπάρχουσας ευθύνης της αστικής επιμέλειας των εν λόγω προσώπων⁵⁶. Η έννοια του «κηδεμόνα» δεν υπάρχει πλέον στον ισχύοντα ΑΚ σχετικά με τους ανήλικους (βλ. παλαιά άρθρ. 1663 επ. για τη κηδεμονία χειραφέντων).

Εάν το παρόν αναμορφωτικό μέτρο επιβλήθηκε στον ανήλικο, λαμβάνεται πρόνοια δια της παρακολούθησης της εξέλιξης του ανηλίκου από τον επιμελητή ανηλίκων, αν χρειασθεί ως και 1 έτος (άρθρ. 3, 7 και 10 § 3 π.δ/τος 49/79 «περί λειτουργίας της υπηρεσίας επιμελητών ανηλίκων»). Ωστόσο, η αποδοτικότητα αυτού του μέτρου αμφισβητείται κυρίως όταν διατάζεται η απουσία του ανηλίκου, με αποτέλεσμα ούτε ο ίδιος, ούτε οι γονείς του ή ενδεχομένως οι επίτροποι να πληροφορούνται την επιβολή του⁵⁷.

Γ) Η Ανάθεση της Εντατικής Επιμέλειας σε Προστατευτικές Εταιρίες ή σε Ειδικούς Επιμελητές Ανηλίκων. Αυτό αποτελούσε (μέχρι το 2003, όπου εισήχθη η δυνατότητα την εξώδικης διευθέτησης) το σοβαρότερο και πλέον ευρείας χρήσης στην πράξη εξωδρυματικό αναμορφωτικό μέτρο, ιδίως υπό την ειδικότερη μορφή της ανάθεσης της επιμέλειας σε ειδικούς επιμελητές ανηλίκων οι οποίοι διενήργησαν την έρευνα της προσωπικότητας του ανηλίκου, τη λεγόμενη κοινωνική έρευνα⁵⁸. Αυτό το μέτρο πρέπει να προτιμάται και έναντι ιδίως του ποινικού σωφρονισμού, όταν συντρέχουν οι προς τούτο προϋποθέσεις

⁵⁵ Φαρσεδάκης, Ι. 2004: 327

⁵⁶ Πιτσελά Α. 2004: 189

⁵⁷ Πιτσελά Α. 2004: 190

(ιδίως την επαρκώς θεμελιωμένη ΕφΑνηΛΑθ 14/87 ΠΧ ΛΘ 519). Γενικά στο πλαίσιο των αναμορφωτικών μέτρων, η υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων κατέχει μια κεντρική σημασία. Τα τρία από τα τέσσερα συνολικά κύρια αναμορφωτικά μέτρα υπάγονται στον ευρύτερο κύκλο των αρμοδιοτήτων της.

Οι εταιρίες προστασίας ανηλίκων είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, υπάγονται στην αρμοδιότητα ελέγχου του ΥπΔικ (άρθρ. 18 § 1 του Ν. 2298/95) και μπορούν (δίχως να υποχρεούνται) να παρέχουν υλική και κοινωνική βοήθεια σε ανήλικους με προβλήματα κοινωνικής προσαρμογής, αλλά και σε πρόσωπα που απολύθηκαν από το ειδικό κατάστημα κράτησης νέων ή σε ανήλικους στους οποίους έχουν επιβληθεί αναμορφωτικά μέτρα. Κατά το παρόν άρθρο, η ανάθεση της επιμέλειας στις εταιρείες αυτές δεν συννηθίζεται στην πράξη⁵⁹.

Δ) Η Τοποθέτηση του Ανηλίκου σε Κατάλληλο Κρατικό, Δημοτικό, Κοινοτικό ή και Ιδιωτικό Κατάστημα Αγωγής αποτελεί το μοναδικό ιδρυματικό μέτρο και συνεπώς το βαρύτερο από όλα τα αναμορφωτικά μέτρα, αφού τα υπόλοιπα είναι εξωιδρυματικά. Έτσι, κατ' εφαρμογή των αρχών της αναλογικότητας και επικουρικότητας (άρθρ. 121 § 9) θα πρέπει να επιβάλλεται μόνο αν τα λοιπά μέρη κρίνονται αναποτελεσματικά να συγκροτήσουν τον ανήλικο από τη τέλεση περαιτέρω αξιόποινων πράξεων. Προϋπόθεση επιβολής της εισαγωγής σε σωφρονιστικό κατάστημα είναι η τέλεση μιας παράνομης πράξης, η οποία να είχε τελεστεί από έναν ποινικά υπεύθυνο ενήλικο και αποτελούσε κακούργημα ή πλημμέλημα. Το μέτρο αυτό δεν μπορεί να επιβληθεί επί πταισματικής παράβασης του ανηλίκου (άρθρ. 128).

Στην χώρα μας λειτουργούν 3 τέτοια καταστήματα⁶⁰:

⁵⁸ Χριστοφορίδης, Ε. 2003: 125

⁵⁹ Μαγγανάς, Α. 1999: 392

⁶⁰ Επίσης, ανήλικες ή νεαρές κρατούμενες κρατούμενες διαβιώνουν έγκλειστες στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού.

- 1) *Το Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων (ΕΚΚΝ) Βόλου (Ν. Ιωνίας).*
- 2) *Το Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων (ΕΚΚΝ) Αυλώνα.*
- 3) *Το ΑΣΚΑ Κασσαβέτειας.*

Αναφορικά με το ίδρυμα αγωγής ανηλίκων θηλέων Παπάγου και το ίδρυμα αγωγής ανηλίκων αρρένων Κορυδαλλού, αυτά καταργήθηκαν με το Ν. 180/1997. Η απόδοση των εν λόγω ιδρυμάτων αμφισβητήθηκε έντονα⁶¹.

Αφού ο ανήλικος εισαχθεί σε τέτοιο ίδρυμα, ασκείται η γονική μέριμνα (ΑΚ 1510) επ' αυτόν (άρθρ. 17 § 6 του Ν. 2298/95· βλ. τα πριν από το νόμο αυτό τα ανακύψαντα προβλήματα, ΠΧ ΚΘ 193 επ.). Για την περίπτωση απόδρασης του ανηλίκου από τα ίδρυμα (άρθρ. 173 αρ. 2).

ο Ως Πρόσθετα Αναμορφωτικά Μέτρα (σε σχέση με την επίπληξη ή με τα άλλα αναμορφωτικά μέτρα) μπορούν να επιβληθούν και επί πλέον υποχρεώσεις που αφορούν τον τρόπο ζωής του ανηλίκου ή τη διαπαιδαγώγησή του. Δυστυχώς, όμως, η επιβολή των επιπρόσθετων και συμπληρωματικών μέτρων δεν συνηθίζεται στην πράξη.

Τα μέτρα αυτά μπορεί να είναι λ.χ. η παρακολούθηση μαθημάτων κυκλοφοριακής αγωγής, όταν το αδίκημα του ανηλίκου είναι σε σχέση με τροχαίο ατύχημα, η αποζημίωση του παθόντος από πόρους του ανηλίκου (ΑΚ 135), ακόμη και η εισαγωγή του σε ανάδοχη οικογένεια⁶².

ο Η Εξώδικη Διευθέτηση (Déjuridisation). Πριν από την έναρξη και κατά την ποινική δίκη, οι αρχές που είναι αρμόδιες για την άσκηση ποινικής δίωξης, δηλαδή ο εισαγγελέας, ο δικαστής ή το δικαστήριο οικογενειακών υποθέσεων μπορούν να επιχειρήσουν την αποχή από την ποινική δίωξη του

⁶¹ Φραντζεσκάκη Α. 1987: 194

⁶² Πιτσελά, Α. 2002: 163

ανηλίκου (άρθρ. 44, 45, 45^A ΚΠΔ) και να επιδιώξουν μια φιλική διευθέτηση και συμφιλίωση μεταξύ του θύματος και του παραβάτη, εφόσον δοθεί η συγκατάθεση και των δύο μερών⁶³. Η συμφιλίωση, η οποία δε θέτει σε σοβαρό κίνδυνο τα θεμελιώδη δικαιώματα του δράστη, μπορεί να συνοδεύεται από την επανόρθωση της βλάβης που προκλήθηκε στο θύμα ή την κοινότητα, σύμφωνα με τις δυνατότητες του νεαρού παραβάτη για αποζημίωση. Από το 2003, παρέχεται η δυνατότητα στον εισαγγελέα να απέχει από την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος ανηλίκου (υπό ορισμένες προϋποθέσεις, όπως η ήσσονος σημασίας αξιόποινη συμπεριφορά και η κρίση ότι η ποινική δίωξη δεν είναι αναγκαία για να συγκρατηθεί ο ανήλικος από τον τέλεση αξιόποινων πράξεων). Η ρύθμιση αποτελεί καινοτομία για την ελληνική έννομη τάξη (άρθρο 4 § 1 και 3 Σ/Ν).

ο Διαδικαστικά. Η φύση της απόφασης που επιβάλλει τα αναμορφωτικά μέτρα θεωρείται «αθωωτική», αφού δεν κηρύσσει ενοχή και δεν επιβάλλει ποινή (ΑΠ 526/88 ΠΧ ΛΗ 695· 18/74 ΠΧ ΛΔ 343). Ωστόσο, η καταδίκη καταγράφεται στο ποινικό μητρώο (ΚΠοινΔ άρθρ. 574 § 1ε). Εν κατακλείδι, δεν επιτρέπεται, λόγω του αθωωτικού της χαρακτήρα⁶⁴ (ΑΠ 526/88 ΠΧ ΛΗ 695), να διαταχθεί η εισαγωγή του ανηλίκου σε κατάσταση κράτησης νέων (ΕφΑιφ 8/87 ΠΧ ΚΗ 634)⁶⁵.

iii. Τα Θεραπευτικά Μέτρα

Άρθρ. 123 §1. Αν η κατάσταση του ανηλίκου απαιτεί ιδιαίτερη μεταχείριση, ιδίως αν πάσχει από ψυχική ασθένεια ή άλλη νοσηρή διατάραξη των πνευματικών του λειτουργιών, ή είναι τυφλός, κωφάλαλος, επιληπτικός ή του έχει γίνει έξη η χρήση οιοπνευματωδών ποτών ή ναρκωτικών ουσιών και δεν μπορεί να την αποβάλει με τις δικές του δυνάμεις ή εμφανίζει ανώμαλη καθυστέρηση στην πνευματική και ηθική του ανάπτυξη, το δικαστήριο διατάσσει:

⁶³ Πιτσελά, Α. 2002: 115

⁶⁴ Πιτσελά, Α. 2002: 147

⁶⁵ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 313

- α) Την ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς, επιτρόπους ή την ανάδοχη οικογένεια·
- β) η ανάθεση της επιμέλειας του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρίες ή σε επιμελητές ανηλίκων·
- γ) την παρακολούθηση θεραπευτικού προγράμματος από τον ανήλικο· και
- δ) την παραπομπή του ανηλίκου σε θεραπευτικό ή άλλο κατάστημα.

Σπάνια μπορεί να επιβληθούν τα προβλεπόμενα μέτρα α και β σε συνδυασμό με το γ.

§ 2. Τα θεραπευτικά μέτρα που διατάσσονται ύστερα από προηγούμενη γνωμοδότηση εξειδικευμένης ομάδας γιατρών, ψυχολόγων ή κοινωνικών λειτουργών η οποία υπάγεται σε Μονάδα του Υπουργείου Δικαιοσύνης ή σε κρατικό νοσηλευτικό ίδρυμα.

§ 3. Αν ο ανήλικος είναι χρήστης ναρκωτικών ουσιών και ιδίως αν του γίνει έξη η χρήση τους και δε μπορεί να την αποβάλλει με τις δικές του δυνάμεις, τα θεραπευτικά μέτρα διατάσσονται ύστερα από γνωμοδότηση σύμφωνα με το άρθρ. 13 § 2 του Ν 1729/1987.

ο Γενικά. Τα θεραπευτικά μέτρα επιβάλλονται από το δικαστήριο ανηλίκων όταν ο ανήλικος (8-18 ετών) τέλεσε κακούργημα ή πλημμέλημα και όχι πταίσμα (άρθρ. 128) και η κατάστασή του επιβάλλει ιδιαίτερη μεταχείριση.

Ενδεικτικώς αναφέρει ο νομοθέτης την ψυχική ασθένεια ή άλλη νοσηρή διατάραξη των πνευματικών του λειτουργιών, την τυφλότητα αυτού, κωφασαλία, επιληψία και την καθ' έξη χρήση οινόπνευματων ποτών ή ναρκωτικών ουσιών (που δε μπορεί να αποβάλει με τις δικές του δυνάμεις), την ανώμαλη καθυστέρηση στην πνευματική και ηθική του ανάπτυξη. Η τυφλότητα και η κωφασαλία δεν είναι καθ' αυτές καταστάσεις που απαιτούν ειδική μεταχείριση, αλλά μόνον αν επιδρούν στην ψυχική και πνευματική υγεία του ανηλίκου⁶⁶ (άρθρ. 33).

Η κατάσταση του ανηλίκου που καθιστά αναγκαία την επιβολή του μέτρου πρέπει να υπάρχει κατά το χρόνο της εκδίκασης αφού τότε

αντιμετωπίζεται το πρόβλημα και επίσης και καθ' όλη τη διάρκεια της εκτέλεσής του (άρθρ. 124 § 2).

Η υποβολή του ανηλίκου σε θεραπευτικά μέτρα, όπως έχει από την ίδια του τη φύση το ζήτημα, δεν προϋποθέτει ικανότητα προς καταλογισμό ή ποινική ευθύνη του δράστη. Συνεπώς, σε θεραπευτικά μέτρα υποβάλλεται ο δράστης είτε κριθεί καταλογιστέος, είτε ακαταλόγιστος κατά τα άρθρ. 33-34 ή και ελαττωμένου καταλογισμού, εφόσον ανακύπτει από τις περιστάσεις η ανάγκη επιβολής του μέτρου. Τα θεραπευτικά μέτρα όμως δεν διατάσσονται επί παροδικής διατάραξης της συνείδησης, λ.χ. επί τέλεσης πράξης από έφηβο εν μέθη⁶⁷. Δυνατή η επιβολή συγχρόνως και αναμορφωτικών (άρθρ. 122) και θεραπευτικών μέτρων (άρθρ. 123 αρ. 5).

Τα θεραπευτικά μέτρα είναι δυνατό να διαρκέσουν, αν το κρίνει το δικαστήριο, και μετά το 18^ο έτος της ηλικίας (σε καμία όμως περίπτωση πέραν του 21^{ου}) και δεν μπορούν να διαταχθούν αν δεν υπάρχει προηγούμενη γνωμοδότηση γιατρού / ψυχολόγου / κοινωνικού λειτουργού, η οποία δεν είναι δεσμευτική. Θα ήταν όμως δύσκολο να νοηθεί μια διαφορετική κρίση του δικαστηρίου (άρθρ. 1 § 6 ΠΚ, Ν. 3189/2003). Αν το δικαστήριο διαγνώσει ότι υπάρχει ανάγκη θεραπευτικών μέτρων, παραπέμπει τον ανήλικο σε θεραπευτικό ή άλλο κατάστημα. Συνήθως, η παραπομπή γίνεται στο Ψυχιατρικό Παράρτημα του Κορυδαλλού ή στο Αιγινίτειο.

ο Ειδικώς επί ανήλικου χρήστη ναρκωτικών ουσιών, ιδίως αν δεν μπορεί να αποβάλλει την έξη με τις δικές του δυνάμεις, τα θεραπευτικά μέτρα διατάσσονται μετά από πραγματογνωμοσύνη κατά το άρθρ. 13 § 2 του Ν. 1729/87 (όπως ισχύει μετά από την αντικ. με άρθρ. 15 του Ν. 2161/1993). Αναφορικά με το ζήτημα της αρμοδιότητας, οι πράξεις ναρκωτικών χωρίζονται διαδικαστικά από αυτές των ενηλίκων και εκδικάζονται από το δικαστήριο ανηλίκων (άρθρ. 18 § 2 ΠΚ, Ν. 1729/87). Με την ψήφιση του Νόμου 3189/2003, προωθήθηκε η ηπιότερη

⁶⁶ Μπουρόπουλος, Α. 2003: 330

μεταχείριση εκείνων που κάνουν απλή χρήση ναρκωτικών ουσιών και η αποτροπή του στιγματισμού και του κοινωνικού τους αποκλεισμού. Αυτό επιτυγχάνεται με:

Α) Τη μη εγγραφή στο δελτίο ποινικού μητρώου της καταδικαστικής απόφασης για (απλή) χρήση ναρκωτικών, εφόσον βέβαια ο υπαίτιος δεν διαπράξει το ίδιο αδίκημα μέσα σε πέντε χρόνια (άρθρ. 5 § 5 ΠΚ, Ν. 3189/2003).

Β) Την απαλοιφή του όρου «χρήστες» ναρκωτικών ουσιών από τον τίτλο του σχετικού άρθρου (άρθρ. 12 του Ν. 1729/87) και αντ' αυτού χρησιμοποιείται ο όρος «χρήση», που δεν στιγματίζει απαξιωτικά το πρόσωπο του υπαίτιου, ενώ ως όρος είναι δογματικά ορθός και νομοτεχνικά ακριβής αφού συνδέεται και προσδιορίζει τη συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη και δεν χαρακτηρίζει το πρόσωπο που υποπίπτει σ' αυτήν (άρθρ. 5 § 2 ΠΚ, Ν. 3189/2003).

Γ) Την υιοθέτηση του όρου «εξαρτημένος» αντί του «τοξικομανούς», ως ακριβέστερος και αποφορτισμένος από εμμονές και προκαταλήψεις που συνδέονται με τον δεύτερο όρο.

Δ) Την τροποποίηση των διατάξεων που αφορούν την ειδική μεταχείριση χρηστών εξαρτημένων από τα ναρκωτικά, ώστε χωρίς αμφιβολία να υπάγονται στις ευνοϊκές ρυθμίσεις και αυτοί που παρακολουθούν προγράμματα συντήρησης και απεξάρτησης με τη χορήγηση υποκατάστατων ουσιών από τον Ο.ΚΑ.ΝΑ. Γι' αυτό και ο όρος «ψυχική απεξάρτηση» αντικαθίσταται με τον όρο «συντήρηση και απεξάρτηση» και ο όρος «αποθεραπεία» με τον όρο «σταθεροποίηση και βελτίωση».

Ε) Την εντατικότερη και αποτελεσματικότερη παρακολούθηση από τις δικαστικές αρχές του θεραπευτικού προγράμματος, με την πρόβλεψη για τήρηση ειδικού δελτίου από τους υπεύθυνους του προγράμματος για

⁶⁷ Πιτσελά, Α. 2004: 164

τη σταθεροποίηση, πρόοδο και επιτυχή ολοκλήρωσή του, αλλά και την ενδεχόμενη αδικαιολόγητη διακοπή του (άρθρ. 6 § 5 ΠΚ, Ν. 3189/2003).

ΣΤ) Την αναδιατύπωση των σχετικών άρθρων του Ν. 1729/87, ώστε να μη θίγονται επαγγελματικά οι αμέτοχοι στην παράνομη δραστηριότητα τρίτοι (π.χ. συνεργάτες ή συνέταιροι του δράστη) από την ενδεχόμενη με τη δικαστική απόφαση απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος και την παύση λειτουργίας της επιχείρησης. Επίσης, συγκεκριμενοποιήθηκε η διάταξη για τους περιορισμούς διαμονής του καταδικασμένου σε ορισμένους τόπους, διότι όπως έχει σήμερα είναι ασαφής και μπορεί να οδηγήσει σε υπερβολές, αφού το δικαστήριο μπορεί να διατάξει την απαγόρευση της διαμονής του καταδικασμένου σε ορισμένους τόπους, αν κρίνει ότι η διαμονή του σ' αυτούς δημιουργεί κινδύνους για τον ίδιο ή για τρίτους κι όχι όταν η διαμονή του κριθεί βλαπτική είτε για τον, είτε για το κοινωνικό περιβάλλον (άρθρ. 5 § 9 και 10 ΠΚ, Ν. 3189/2003)⁶⁸.

iv. Η Μεταβολή ή Άρση των Μέτρων

Άρθρο 124 § 1. Το δικαστήριο που δίκασε μπορεί οποτεδήποτε να αντικαταστήσει τα αναμορφωτικά μέτρα που επέβαλε με άλλα αν το κρίνει αναγκαίο· αν τα μέτρα εκπλήρωσαν το σκοπό τους, τα αίρει.

§ 2. Το ίδιο μπορεί να πράξει και για τα θεραπευτικά μέτρα ύστερα από προηγούμενη γνωμοδότηση (σύμφωνα με το άρθρ. 123 § 2).

§ 3. Το δικαστήριο αντικαθιστά τα αναμορφωτικά μέτρα με θεραπευτικά ύστερα από σχετική γνωμοδότηση (σύμφωνα με το άρθρ. 123 § 2)

§ 4. Η συνδρομή των προϋποθέσεων αντικατάστασης ή άρσης των αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων ελέγχεται από το δικαστήριο το αργότερο μετά από την πάροδο ενός έτους από την επιβολή τους.

⁶⁸ Υπουργείο Δικαιοσύνης, <http://www.ministryofjustice.gr>

Το δικαστήριο που επέβαλε στον ανήλικο δράστη αναμορφωτικά μέτρα μπορεί να τα αντικαταστήσει ή, αν εκπλήρωσαν το σκοπό τους, να τα άρει οποτεδήποτε. Η ευχέρεια αυτή είναι έκφραση της αρχής της ειδικής πρόληψης και η σκοπιμότητα της επιβολής του μέτρου παρέχει το στίγμα στο νομοθέτη να επιλέξει τη δυνατότητα αυτή του δικαστηρίου και να μη δώσει προτεραιότητες σε δεδικασμένο, το οποίο προορίζεται στη διάγνωση της τέλεσης της πράξης και όχι και στα επιβληθέντα μέτρα. Εξαίρεση αποτελεί το μέτρο της επίπληξης, το οποίο είναι στιγμιαίο (άρθρ. 122 άρ. 6, 7).

Το δικαστήριο μπορεί να αντικαταστήσει το επιβληθέν μέτρο με άλλο ηπιότερο ή και επαχθέστερο. Για την αντικατάσταση ή άρση του μέτρου το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη και την έκθεση των κοινωνικών υπηρεσιών του ιδρύματος αγωγής ή, σε περίπτωση εξωιδρυματικών αναμορφωτικών μέτρων, την πρόταση του επιμελητή ανηλίκων στο δελτίο κοινωνικής έρευνας⁶⁹.

Το ίδιο μπορεί να πράξει και το δικαστήριο σε σχέση με τα θεραπευτικά μέτρα μετά όμως από προηγούμενη γνωμοδότηση ειδικού γιατρού. Μπορεί, μάλιστα, το δικαστήριο να αντικαταστήσει το αναμορφωτικό μέτρο με θεραπευτικό και αντιστρόφως⁷⁰, πάντοτε έπειτα από προηγούμενη γνωμοδότηση ειδικού γιατρού. Δεν επιτρέπεται η αντικατάσταση του επιβληθέντος αναμορφωτικού ή θεραπευτικού μέτρου με την ποινή του ποινικού σωφρονισμού⁷¹.

Αν η πράξη μετά την επιβολή του αναμορφωτικού ή θεραπευτικού μέτρου χαρακτηρίστηκε ως ανέγκλητη, το δικαστήριο ανηλίκων που τα επέβαλε αποφασίζει μετά την πάροδο ενός έτους (το αργότερο) και από πρόταση του εισαγγελέα αν αυτά θα διατηρηθούν ή όχι (παρ. 3 του παρόντος σε συνδυασμό με το άρθρ. 4.2). Αλλά και σ' αυτή την περίπτωση, το δικαστήριο θα μπορεί να

⁶⁹ Μαργαρίτης, Λ. και Παρασκευόπουλος, Ν. 2005: 538

⁷⁰ Φαρσεδάκης, Ι. 2004: 332

⁷¹ Πιτσελά, Α. 2002: 148-149

αντικαταστήσει ή να άρει το μέτρο κατά τις προηγούμενες παραγράφους του παρόντος άρθρου⁷².

ν. Η Διάρκεια των Μέτρων

Άρθρ. 125 § 1. Τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα που επέβαλε το δικαστήριο παύουν αυτοδικαίως όταν ο ανήλικος συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του. Το δικαστήριο μπορεί με ειδικά αιτιολογημένη απόφασή του, να παρατείνει τα μέτρα, το πολύ μέχρι το 21^ο έτος της ηλικίας του ανηλίκου.

§ 2. Τα θεραπευτικά μέτρα επιτρέπεται να παραταθούν και μετά το 18^ο έτος, ύστερα από σχετική γνωμοδότηση, το πολύ μέχρι τη συμπλήρωση του 21^{ου} έτους της ηλικίας του ανηλίκου (άρθρ. 123 § 2).

Όπως προαναφέρθηκε, η διάρκεια των αναμορφωτικών (άρθρ. 122) και θεραπευτικών (άρθρ. 123) μέτρων είναι αόριστη και εξακολουθούν, εφόσον δεν αρθούν από το δικαστήριο (άρθρ. 124). Απώτερος χρόνος, όμως, ισχύος τους είναι η συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του ανηλίκου (και όχι το 21^ο έτος) όταν τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα παύουν αυτοδικαίως και μπορούν να παραταθούν για επιπλέον τρία χρόνια έπειτα από αιτιολογημένη απόφαση του δικαστηρίου. Μετά την μείωση του ορίου της αστικής ενηλικότητας (ΑΚ 127), το μέτρο της θέσης του ανηλίκου από την υπεύθυνη επιμέλεια των γονέων του δεν ισχύει μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους (άρθρ. 121· πρβλ. και άρθρ. 17 § 13 του Ν. 2298/95)⁷³.

vi. Ανήλικοι Ποινικά Ανεύθυνοι

Άρθρ. 126 § 1. Η αξιόποινη πράξη που τελέστηκε από ανήλικο 8-13 ετών δεν καταλογίζεται σ' αυτό.

§ 2. Σε ανήλικο που τέλεσε αξιόποινη πράξη χωρίς να έχει συμπληρώσει το 13^ο έτος της ηλικίας του επιβάλλονται μόνο αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα.

⁷² Μαργαρίτης, Μ. 2003: 320

⁷³ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 320, 321

§ 3. Ο έφηβος που τέλεσε αξιόποινη πράξη υποβάλλεται σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα αν δεν υπάρχει περίπτωση να υποβληθεί σε ποινικό σωφρονισμό κατά τις διατάξεις του επόμενου άρθρου.

- ο Γενικά. Περί του πλήρως ανεύθυνου του νηπίου, του ανεύθυνου του παιδιού και της σχετικής ευθύνης του εφήβου βλ. άρθρ. 121 αρ. 1-5, στο παιδί (7-12 ετών) εφαρμόζονται μόνο αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα (άρθρ. 122, 123). Ο έφηβος (12-17 ετών), κατά κανόνα, υποβάλλεται σε αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα, όπως αυτά αναπτύσσονται στα άρθρ. 122, 123 και 126, εκτός αν υπάρχει περίπτωση υποβολής του σε ποινικό σωφρονισμό κατά το επόμενο άρθρο. Μπορεί επίσης το δικαστήριο να μην υποβάλει στον έφηβο κανένα μέτρο (άρθρ. 122 αρ. 4)⁷⁴.

vii. Ανήλικοι Ποινικά Υπεύθυνοι

Άρθρ. 127 § 1. Αν το δικαστήριο ερευνώντας τις περιστάσεις υπό τις οποίες τελέστηκε η πράξη και την όλη προσωπικότητα του δράστη κρίνει ότι είναι αναγκαίος ο ποινικός σωφρονισμός του εφήβου για να συγκρατηθεί από την τέλεση νέων αξιόποινων πράξεων, τον καταδικάζει σε περιορισμό σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων.

§ 2 Στην απόφαση του δικαστηρίου ορίζεται το ελάχιστο και το μέγιστο όριο της παραμονής του εφήβου στο κατάστημα, μέσα στα όρια που προβλέπει το άρθρ. 54.

- ο Γενικά. Ο ποινικός σωφρονισμός είναι κύρια ποινή (άρθρ. 54 αρ. 1).

ο Προϋποθέσεις Επιβολής του Ποινικού Σωφρονισμού. Ο κανόνας είναι ότι ο έφηβος υποβάλλεται σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα (βλ. αναλυτικά άρθρ. 126). Όμως, το δικαστήριο ανηλίκων κατ' εξαίρεση επιβάλλει την ποινή του ποινικού σωφρονισμού (άρθρ. 54), εφόσον συντρέχουν συμπλεκτικώς οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

Α) Ο ανήλικος *δεν έχει συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του* κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης (άρθρ. 121 αρ. 2).

Β) Η τελεσθείσα πράξη φέρει το χαρακτήρα *κακουργήματος ή πλημμελήματος* κατά το νόμο, τυχόν τελούμενη από ενήλικο φυσικά, διότι η πράξη του ανήλικου ούτως ή άλλως φέρει ανεξάρτητα από τη βαρύτητά της, κατά νομικό πλάσμα, το χαρακτήρα πλημμελήματος (εκτός βέβαια επί πταίσματος άρθρ. 18), ακόμη και αν η πράξη δικάζεται κατά τη νεαρή (μετεφηβική) ηλικία (ΑΠ 1201/93, ΠΧ ΜΓ 882)⁷⁵.

Γ) Η πράξη είναι *άδικη και καταλογιστή*, δηλαδή δεν υπάρχει κάποιος λόγος που να αίρει κατά το νόμο τον άδικο χαρακτήρα της ή τον καταλογισμό του δράστη (άρθρ. 20-35)⁷⁶. Ο νόμος χαρακτηρίζει ως ποινή τον ποινικό σωφρονισμό και δεν φαίνεται να ευρίσκει στο νόμο ερείσματα η άποψη ότι πρόκειται για μέτρο ασφάλειας⁷⁷. Για αυτό το λόγο, δεν μπορεί να επιβληθεί ποινικός σωφρονισμός χωρίς να καταγνωσθεί η ενοχή του δράστη⁷⁸.

Δ) Το *δικαστήριο*, ερευνώντας τις περιστάσεις υπό τις οποίες τελέσθηκε η πράξη και την όλη προσωπικότητα του ανήλικου δράστη, αν κρίνει τι είναι αναγκαίος ο ποινικός σωφρονισμός του εφήβου για να συγκρατηθεί από την τέλεση και άλλων αξιόποινων πράξεων, τον καταδικάζει σε περιορισμό εντός σωφρονιστικού καταστήματος (άρθρ. 154). Εδώ υπάρχει ειδικοπροληπτικός στόχος στο νομοθέτη και το δικαστήριο πρέπει να έχει σχηματίσει πλήρη δικανική πεποίθηση περί της ωριμότητας του εφήβου και ότι επιβάλλεται η υποβολή του στο εν λόγω μέτρο του ποινικού σωφρονισμού. Η επιβολή του μέτρου θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με μεγάλο σκεπτικισμό και αν είναι δυνατό,

⁷⁴ Πιστελά, Α. 2003: 995

⁷⁵ Θέμελη, Ο. 2000: 885

⁷⁶ Χωραφάς, Ν. 1978: 385

⁷⁷ Αλεξιάδης, Σ. 1997: 294

να επιβάλλεται αντ' αυτού η ανάθεση της επιμέλειας του ανηλίκου σε ειδικούς επιμελητές (άρθρ. 122 αρ 10, 11· ΕφΑνηΛαθ 14/87 ΠΧ ΛΘ 519).

Ο νομοθέτης εμπιστεύεται πρόβλεψη τέλεσης και άλλων αξιόποινων πράξεων και την κρίση περί της αναγκαιότητας υποβολής του ποινικού σωφρονισμού στην έκφρονα κρίση και εμπειρία του δικαστή ανηλίκων. Αποδίδεται η αιτίαση ότι τα δικαστήρια περιορίζονται μόνο στη βαρύτητα της πράξης και το παρελθόν του ανηλίκου δράστη⁷⁹.

ο Η Επιμέτρηση του Ποινικού Σωφρονισμού. Εφόσον το δικαστήριο πεισθεί ότι πληρούνται οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις, καταγιγνώσκει ποινικό σωφρονισμό, ορίζοντας μόνο το ελάχιστο και τα μέγιστο όρια της παραμονής του ανηλίκου στο κατάστημα μέσα στα όρια που προβλέπει το άρθρ. 54, δηλ. επιβάλλει ποινή-πλαίσιο που ανταποκρίνεται στη σοβαρότητα της πράξης και το μέγεθος της ενοχής. Το όρια διάρκειας του περιορισμού των εφήβων σε σωφρονιστικό κατάστημα είναι το ελάχιστο 5 έτη και το μέγιστο 20, εάν η πράξη που τελέστηκε ο νόμος απειλεί ποινή στερητική της ελευθερίας ανώτερη των 10 ετών, π.χ. επί ανθρωποκτονίας με πρόθεση / άρθρ. 299 § 1. Σε κάθε άλλη περίπτωση το ελάχιστο όριο είναι 6 μήνες και το μέγιστο 10 έτη, π.χ. κλοπή σε βαθμό κακουργήματος.

Επίσης, θα πρέπει ιδιαίτερα να προσεχθεί και η διάταξη του άρθρ. 239 § 2 εδ. β και γ ΚΠοινΔ κατά την οποία ο ανακριτής οφείλει να κάνει ειδική έρευνα για την υγιεινή, ηθική και διανοητική κατάσταση, την προηγούμενη ζωή, τις οικογενειακές συνθήκες και γενικά το περιβάλλον του ανηλίκου, αναθέτοντας εν ανάγκη τη συλλογή των σχετικών πληροφοριών σε έναν από τους επιμελητές ανηλίκων.

ο Διαδικαστικά. Επιτρέπεται η άσκηση έφεσης σε κάθε περίπτωση καταδίκης ανηλίκου σε ειδικό κατάστημα κράτησης ανεξάρτητα από τη διάρκεια

⁷⁹ Τούσης, Α. και Γεωργίου, Α. 1958: 378

του περιορισμού (άρθρ. 4 § 5 Σ/Ν). Παλαιότερα απαιτούνταν να έχει επιβληθεί ένα ελάχιστο όριο ποινής για να επιτρέπεται έφεση κατά της απόφασης που την επέβαλε. Επίσης, δεν επιτρεπόταν η άσκηση έφεσης κατά του παραπεμπτικού βουλεύματος, έστω και αν η πράξη για την οποία η παραπομπή είναι ανθρωποκτονία από πρόθεση (ΑΠ 829/2000 ΠΧ ΝΑ 138)⁸⁰.

viii. Περί Πταισμάτων Ανηλίκων

Άρθρ. 128. Αν η πράξη που τέλεσε ο ανήλικος συνιστά πταίσμα. Εφαρμόζονται μόνο αναμορφωτικά μέτρα του άρθρ. 122 § 1, εκτός από την τοποθέτηση του ανηλίκου σε κατάλληλο κατάστημα αγωγής.

Επί πταισμάτων, ο ανήλικος υποβάλλεται μόνο σε αναμορφωτικά μέτρα (άρθρ. 122) εκτός από την τοποθέτησή του σε ειδικό κατάστημα αγωγής. Με το Νόμο 3189/2003 καθίσταται ηπιότερη η αντιμετώπιση των ανηλίκων που τελούν πταίσματα με τον προσδιορισμό περισσότερων διαθέσιμων αναμορφωτικών μέτρων που είναι δυνατόν να επιβληθούν (επίπληξη, ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς ή τους επιτρόπους του και η υποχρέωση παρακολούθησης ειδικών μαθημάτων κυκλοφοριακής αγωγής) (άρθρ. 1 § 9 του Ν. 3189/2003).

Δεν επιτρέπεται, κατά τη γραμματική διατύπωση της διάταξης, επί πταισμάτων η επιβολή θεραπευτικών μέτρων στον ανήλικο (άρθρ. 123). Αλλά και το πνεύμα της διάταξης που αποκλείει τη στέρηση της ελευθερίας του - δια του αποκλεισμού του μέτρου της τοποθέτησης σε κατάστημα αγωγής - συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι επί πταισμάτων δεν είναι δυνατή η επιβολή θεραπευτικών μέτρων στερητικών της ελευθερίας στον ανήλικο⁸¹.

ix. Η Απόλυση Υπό Όρο

⁷⁹ Πιτσελά, Α. 2004: 175-177

⁸⁰ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 324

⁸¹ Μπουρόπουλος, Α. 2003: 337

Άρθρ. 129 § 1. Με τη λήξη του ελαχίστου ορίου που έχει οριστεί (το ήμισυ), το δικαστήριο απολύει υπό όρο τον κατάδικο κατά τα οριζόμενα παρακάτω. Στην απόφαση για την απόλυση υπό όρο ορίζεται ο χρόνος της δοκιμασίας που δεν μπορεί να υπερβαίνει το υπόλοιπο της ποινής.

§ 2. Η απόλυση υπό όρο χορηγείται οπωσδήποτε, εκτός αν κριθεί με ειδική αιτιολογία ότι η διαγωγή του καταδίκου κατά την έκταση της ποινής καθιστά απολύτως αναγκαία τη συνέχιση της κράτησής του για να αποτραπεί η τέλεση από αυτών των νέων αξιόποινων πράξεων. Για τη χορήγηση της υπό όρο απόλυσης η διεύθυνση του καταστήματος στο οποίο κρατείται ο κατάδικος υποβάλλει αίτηση μαζί με έκθεση της κοινωνικής υπηρεσίας του καταστήματος μόλις συμπληρωθεί η έκταση του μισού της επιβληθείσας ποινής.

§ 3. Η απόλυση υπό όρο μπορεί να χορηγηθεί και πριν λήξει το ελάχιστο όριο του ημίσεως της επιβληθείσας ποινής⁸², μόνο για σπουδαίους λόγους και εφόσον έχει εκτιθεί πραγματικά το 1/3 αυτής.

§ 4. Για τη χορήγηση της υπό όρο απόλυσης, ως ποινή που εκτίθηκε θεωρείται και αυτή που υπολογίστηκε ευεργετικά σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις.

§ 5. Στον απολούμενο μπορεί να επιβληθούν κατά τη διάρκεια του χρόνου δοκιμασίας του υποχρεώσεις που αφορούν τον τρόπο ζωής του και ιδίως τον τόπο διαμονής, τη διαπαιδαγώγηση ή την παρακολούθηση εγκεκριμένου από το νόμο θεραπευτικού προγράμματος ψυχικής απεξάρτησης ναρκωτικών και οιοπονευματωδών ουσιών. Στον αλλοδαπό απολούμενο μπορεί να διαταχθεί η απέλαση στη χώρα από την οποία προέρχεται, εκτός εάν η οικογένεια του διαμένει νόμιμα στην Ελλάδα ή η απέλασή του είναι ανέφικτη.

§ 6. Αν ο απολούμενος κατά το χρόνο της δοκιμασίας του τελέσει νέο κακούργημα ή πλημμέλημα από δόλο, η απόλυση ανακαλείται και εφαρμόζεται το άρθρ. 132.

§ 7. Αν μετά την απόλυση παρέλθει ο χρόνος δοκιμασίας που όρισε η απόφαση χωρίς να γίνει ανάκληση, η ποινή θεωρείται ότι εκτίθηκε.

⁸² Δεν αφήνεται πλέον στην κρίση του δικαστή ο καθορισμός του ελάχιστου ορίου έκτασης της ποινής προκειμένου να υποβληθεί αίτηση απόλυσης υπό όρο.

§ 8. Αρμόδιο για την απόλυση του κατάδικου βάσει του άρθρου αυτού είναι ότι το Τριμελές Δικαστήριο Ανηλίκων στο Πλημμελειοδικείο του τόπου όπου εκτίεται ο περιορισμός.

§ 9. Αν ο ανήλικος κατά τη διάρκεια του περιορισμού του σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων για έγκλημα του άρθρ. 5 του Ν 1729 / 1987, όπως ισχύει, ή για έγκλημα που φέρεται ότι τελέστηκε για να διευκολυνθεί η χρήση ναρκωτικών ουσιών, παρακολούθησε επιτυχώς εγκεκριμένο συμβουλευτικό πρόγραμμα και υπάρχει δήλωση από τον υπεύθυνο αναγνωρισμένου προγράμματος ψυχικής απεξάρτησης ότι γίνεται δεκτός σε αυτό, η παρακολούθηση αυτή συνιστά σπουδαίο λόγο για πρόωρη απόλυση της υπό όρο με την έννοια της § 3. Οι υπεύθυνοι του εκτός καταστήματος προγράμματος ψυχικής απεξάρτησης έχουν την υποχρέωση να ενημερώσουν ανά δίμηνο τη δικαστική αρχή για τη συνεπή παρακολούθηση του προγράμματος από τον εν λόγω ανήλικο ή γι την επιτυχή ολοκλήρωση του προγράμματος και χωρίς καθυστέρηση για την αδικαιολόγητη διακοπή της παρακολούθησής του. Στην περίπτωση διακοπής ανακαλείται η υπό όρο απόλυση.

§ 10. Αν η αίτηση για απόλυση υπό όρο δεν γίνει δεκτή, νέα αίτηση μπορεί να υποβληθεί μετά από 2 μήνες από την απόρριψη, εκτός αν υπάρξουν νέα στοιχεία.

ο Γενικά. Το δίκαιο της υπό όρο απόλυσης αναμορφώθηκε με το Ν. 220/1994, άρθρ. 10 § 1, το οποίο αντικαταστάθηκε από το παρόν άρθρο. Ο θεσμός της απόλυσης υπό όρο μοιάζει με εκείνο των άρθρ. 150 επ. Παρόλο όμως που μια ευθεία εφαρμογή αποκλείεται (άρθρ. 129 αρ. 1), μια λελογισμένη προσαρμογή των εκεί εκτεθέντων δεν θα ήταν άστοχη⁸³. Ο θεσμός της απόλυσης υπό όρους είναι ένας θεσμός πολυσήμαντος με τον οποίο επιδιώχθηκαν κατά καιρούς διάφοροι σκοποί. Το γεγονός όμως ότι πρόκειται για απόλυση εφήβου κατάδικου, εξαφανίζει κάθε πιθανή επίκριση του θεσμού αυτού. Έτσι, η απόλυση υπό όρους, κάτω από τις παρακάτω αναφερόμενες συνθήκες, παρουσιάζει πλεονεκτήματα⁸⁴: εκφράζει αποδοκιμασία του θεσμού της φυλάκισης· αποτελεί μια πρόκληση για τον κατάδικο στον οποίο χορηγήθηκε· ωθεί τον κατάδικο να

⁸³ Φαρσεδάκης, Ι. 2004: 341

⁸⁴ Αλεξιάδης, Σ. 1997: 272-273· Αλεξιάδης, Σ. 2003: 113

συμπεριφέρεται άψογα κατά τη διάρκεια της ποινής του· αποτελεί μια λύση ανάγκης για την αντιμετώπιση του προβλήματος του υπερπληθυσμού στα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων· θεωρείται ένα επεικές μέτρο, ιδιαίτερα όταν οι συνθήκες κράτησης στα καταστήματα είναι πολύ κακές και επιδεινώνουν σε μεγάλο βαθμό το κακό της προσβολής της προσωπικής ελευθερίας του ανήλικου κατάδικου κ.ο.κ.

ο Προϋποθέσεις Απόλυσης Υπό Όρο:

Α) *Λήξη του κατώτατου ορίου παραμονής στο κατάστημα* (άρθρ. 127 αρ. 7 επ.) που έχει τεθεί με την απόφαση. Όπως προαναφέρθηκε, κατ' εξαίρεση μπορεί να χορηγηθεί η υπό όρο απόλυση και πριν λήξει το ελάχιστο όριο, δηλαδή το ήμισυ της επιβληθείσας ποινής⁸⁵. Αν συντρέχουν σπουδαίοι λόγοι μπορεί να χορηγηθεί και πριν από την έκτιση του ημίσεως της ποινής, εφόσον έχει εκτιθεί πραγματικά το ένα τρίτο αυτής. Στο 1/3 δεν υπολογίζεται ο χρόνος προσωρινής κράτησης και οι ημέρες εργασίας και πλέον ο νόμος δεν αξιώνει την πάροδο έξι μηνών διαμονή στο κατάστημα (§3)⁸⁶. Παλαιότερα, ο Ν. 2207/1994 απαιτούσε την παραμονή 1 τουλάχιστον έτους εντός του σωφρονιστικού καταστήματος για επιβληθέντες περιορισμούς άνω των 3 ετών⁸⁷.

Β) *Υποβολή αμέσως μετά ταύτα σχετικής αίτησης από τη διεύθυνση του καταστήματος κράτησης* στην οποία πρέπει να επισυνάπτεται έκθεση της κοινωνικής υπηρεσίας του ιδρύματος. Αν η αίτηση για απόλυση δεν γίνει δεκτή, μπορεί οποτεδήποτε να υποβληθεί νέα.

Γ) *Η απόλυση είναι υποχρεωτική* για τα δικαστήριο (κανόνας), εκτός αν αυτό κρίνει με ειδικώς αιτιολογημένη απόφασή του ότι η διαγωγή του

⁸⁵ Δίχως να αναμένεται να παρέλθουν τουλάχιστον έξι μήνες παραμονής του κρατούμενου στο σωφρονιστικό κατάστημα, όπως ίσχυε.

⁸⁶ Ίσως για κάποιες περιπτώσεις ανηλίκων των οποίων το 1/3 της επιβληθείσας τους ποινής είναι αυξητικά δυσανάλογη με το καταργηθέν ελάχιστο όριο των 6 μηνών.

καταδίκου κατά την έκτιση της ποινής καθιστά απολύτως αναγκαία τη συνέχιση της κράτησης για να αποτραπεί η τέλεση νέων αξιόποινων πράξεων (εξαίρεση). Η επίδειξη 'καλής διαγωγής' διατηρήθηκε ως προϋπόθεση για τη χορήγηση της απόλυσης υπό όρο και στον Ν. 3189/2003.

ο Απόφαση του Αρμόδιου Δικαστηρίου. Σήμερα, στη διαδικασία χορήγησης της απόλυσης υπό όρο δεν υπάρχει η δυνατότητα του εισαγγελέα να προκαλέσει τη σχετική διαδικασία με την αίτησή του. Αρχικώς, η διεύθυνση του καταστήματος έχει αυτή την υποχρέωση μόλις συμπληρωθεί το ελάχιστο όριο της παραμονής του εφήβου στο κατάστημα. Στα θετικά της αλλαγής αυτής ήταν η ταυτόχρονη υποβολή με την οικεία αίτηση και εκθέσεως της κοινωνικής υπηρεσίας του καταστήματος, σε αντικατάσταση της 'γνώμης' που έδινε η διεύθυνση του καταστήματος στα πλαίσια του προϊσχύοντος δικαίου. Η πρόβλεψη σύνταξης τέτοιας έκθεσης είναι μέτρο θετικό στην κατεύθυνση άρσης των δυσλειτουργιών που θα μπορούσαν να προκύψουν σε επίπεδο πρακτικό, εάν αποκλειστική αρμοδιότητα για την πιστοποίηση της διαγωγής του εφήβου είχε μόνο ο διευθυντής του καταστήματος, ενόψει της κρίσης για το απολύτως αναγκαίο ή μη της συνέχισης της κράτησής του⁸⁸.

Αρμόδιο για την απόλυση υπό όρο είναι επίσης το τριμελές δικαστήριο ανηλίκων στο πλημμελειοδικείο του τόπου έκτισης της ποινής. Στην απόφαση για την απόλυση υπό όρο ορίζεται ο *χρόνος της δοκιμασίας* που δεν μπορεί να είναι κατώτερος από 6 μήνες και ανώτερος από 5 χρόνια και δεν μπορεί να υπερβαίνει το μέγιστο όριο της ποινής που ορίζεται στην καταδικαστική απόφαση (άρθρ. 127).

Στον κατάδικο που απολύεται υπό όρο μπορεί το δικαστήριο (δυνητικώς) να επιβάλει κατά τη διάρκεια του χρόνου της δοκιμασίας τις υποχρεώσεις του άρθρ. 122 § 2 (άρθρ. 122 απ. 15, 16).

⁸⁷ Μαργαρίτης, Χ.Δ. και Δημήτριάνας, Ν.Γ. 1995: 59-60

ο Ανάκληση της Απόλυσης Υπό Όρο. Αν ο απολυθείς κατά τη διάρκεια της δοκιμασίας διαπράξει νέο κακούργημα ή πλημμέλημα από δόλο, η απόλυση ανακαλείται και εφαρμόζεται το άρθρ. 132 «Περί Συρροής». Η ανάκληση επέρχεται από το παρόν άρθρο αν το νέο αδίκημα διαπραχθεί πριν από τη συμπλήρωση του 17^{ου} έτους της ηλικίας του απολυθέντος⁸⁹. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα μπορεί κανείς να επιχειρήσει την ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 132 Π.Κ. χωρίς πάντως να παραβλέπει ότι η συγκεκριμένη διάταξη ρυθμίζει συνάντηση των ποινών κατά της εκτέλεσής τους ή, με άλλα λόγια, περίπτωση επιγενόμενης συρροής και όχι κάποια διαδικασία ή αρμοδιότητα δικαστηρίου⁹⁰.

ο Παρέλευση Επιτυχώς του Χρόνου της Δοκιμασίας. Αν κατά τη διάρκεια του χρόνου δοκιμασίας δεν γίνει ανάκληση (βλ. ανωτ. αρ. 7, 8), η ποινή θεωρείται ότι εκτίθηκε⁹¹.

χ. Η Εκδίκαση Μετά την Συμπλήρωση του 18^{ου} Έτους

Άρθρ. 130 § 1: Όταν ένας ανήλικος που βρίσκονταν στην εφηβική ηλικία όταν τέλεσε την πράξη (13+) εισάγεται σε δίκη μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους, το δικαστήριο μπορεί αντί για περιορισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα να επιβάλλει ποινή που προβλέπεται για την πράξη που τελέστηκε ελαττωμένη σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρ. 83. Αυτό γίνεται αν το δικαστήριο κρίνει ότι αν και ο ποινικός σωφρονισμός του ανήλικου είναι αναγκαίος, δεν είναι όμως πια σκόπιμος ο περιορισμός του σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων.

§ 2. Οι ποινές στέρησης της ελευθερίας που επιβλήθηκαν σύμφωνα με τα παραπάνω δεν συνεπάγονται σε καμία περίπτωση τη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων ή την παραπομπή σε κάποιο κατάστημα εργασίας⁹².

⁸⁸ Μαργαρίτης, Χ.Δ. και Δημήτριάδης, Ν.Γ. 1995: 64-65

⁸⁹ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 326

⁹⁰ Μαργαρίτης, Χ.Δ. και Δημήτριάδης, Ν.Γ. 1995: 69-72

⁹¹ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 326

ο Γενικά. Η παρούσα και η επόμενη διάταξη είναι προσανατολισμένες όχι στο χρόνο τέλεσης αποκλειστικώς (άρθρ. 121 αρ. 2), αλλά και στο χρόνο εκδίκασης της πράξης ή της εκτέλεσης της ποινής.

Η ρύθμιση της παρούσας διάταξης και αυτής του άρθρ. 131 είχε επικριθεί ότι εισάγει μια αβεβαιότητα περί την τελική ποινική μεταχείριση των ανήλικων δραστών (άρθρ. 1 αρ. 14 για τη *lege certa*), δεδομένων των συχνών καθυστερήσεων που εμφανίζονται στην εκδίκαση των σχετικών πράξεων⁹². Γι' αυτό, η προ του 2003 διατύπωση «στην απόφαση του δικαστηρίου ορίζεται το ελάχιστο και το μέγιστο όριο παραμονής», αντικαταστάθηκε από την πρόβλεψη ότι «στην απόφαση του δικαστηρίου ορίζεται επακριβώς ο χρόνος παραμονής του ανήλικου στο κατάστημα αυτό». Έτσι, ο Ποινικός Κώδικας εναρμονίζεται και με τη διεθνή τάση για απάλειψη των αόριστων ποινών (άρθρ. 1 § 7 και 8 Σ/Ν).

Παρόλα αυτά, δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας ότι η αντικατάσταση μπορεί να έχει ως επακόλουθο την αναστολή εκτέλεσης της ποινής (άρθρ. 99 επ.) ή της μετατροπής της ποινής ή παροχής κοινωφελούς εργασίας, εφόσον είναι τεχνικώς εφικτό (άρθρ. 82).

ο Προϋποθέσεις Εφαρμογής της Διάταξης. Το δικαστήριο έχει την ευχέρεια αντί του ποινικού σωφρονισμού να επιβάλλει στον κατηγορούμενο την ποινή που προβλέπει η διάταξη για τις πράξεις επί ανηλίκων (απλά) ελαττωμένη όμως κατά το άρθρ. 82, εφόσον συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις συμπλεκτικώς:

Α) Ο δικαζόμενος βρισκόταν στην εφηβεία / ποινική ανηλικότητα (άρθρ. 121) κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης (άρθρ. 17), αλλά η δίκη διεξάγεται μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους του. Ως χρόνος εκδίκασης θεωρείται όχι αυτός της επίδοσης του κλητήριου

⁹² Εδώ, εξυπακούεται ότι οι ανήλικοι παραβάτες κρατούνται χωριστά από άλλους ενήλικους κατάδικους, ωστόσο, καταργείται η § 3 στην οποία αναφέρονταν ρητά το παραπάνω.

⁹³ Πιτσελά, Α. 2002: 191

θεσπίσματος, αλλά εκείνος της οριστικής απόφασης (ΑΠ 432/53 ΠΧ Δ 87).

Β) Το δικαστήριο κρίνει μεν ότι ο ποινικός σωφρονισμός του ανήλικου είναι αναγκαίος (άρθρ. 127 § 5, 6), πλην όμως από τις συνθήκες υπό τις οποίες τελέσθηκε η πράξη και από την όλη προσωπικότητά του κρίνει ότι ο ανήλικος είναι ανεπίδεκτος βελτίωσης και διαπαιδαγώγησης και συνεπώς δεν είναι πλέον σκόπιμος ο περιορισμός του σε σωφρονιστικό κατάστημα.

Αν το δικαστήριο κρίνει ότι δεν είναι πλέον αναγκαίος ο ποινικός σωφρονισμός, δεν θα καταφύγει στη διάταξη του άρθρ. 124 διότι δεν προβλέπεται αντικατάσταση του ποινικού σωφρονισμού με αναμορφωτικό μέτρο (άρθρ. 124). Αντί του ποινικού σωφρονισμού, το δικαστήριο θα επιβάλλει τις ποινές φυλάκισης ή κάθειρξης που προβλέπονται από τις παραβιασθείσες διατάξεις ελαττωμένες κατά το άρθρ. 83 (ΕφΑνηλΘες 3, 7 και 8/90 Υπερ 1991.920, 1205 και 1212· Κακουρυγός 8/53 και ΤριμΔικΑνηλΑθ 2/53 ΠΧ Γ 268 και 269). Οι ποινές που επιβλήθηκαν αντί του ποινικού σωφρονισμού σε καμία περίπτωση δεν συνεπάγονται τη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων (άρθρ. 59-61) ή την παραπομπή σε κατάστημα εργασίας (θεωρητικώς τουλάχιστον) (άρθρ. 72).

ο Διαδικαστικά. Το δικαστήριο, αν υποβληθεί αίτημα από τον ανήλικο κατηγορούμενο και το απορρίψει, πρέπει να το κάνει αιτιολογημένα.

xi. Η Έναρξη Εκτέλεσης της Απόφασης Μετά τη Συμπλήρωση του 18^{ου} Έτους

Άρθρ. 131 § 1. Αν ο καταδικασμένος σε περιορισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα συμπλήρωσε το 18^ο έτος της ηλικίας του πριν αρχίσει η εκτέλεση της απόφασης, το δικαστήριο που δίκασε μπορεί, αν κρίνει ότι ο περιορισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα δεν είναι πια σκόπιμος, να τον αντικαταστήσει με την ποινή του προηγούμενου άρθρου.

§ 2. Αν ο καταδικασμένος συμπλήρωσε το 21^ο έτος της ηλικίας του, η αντικατάσταση του περιορισμού κατά την § 1 είναι υποχρεωτική.

§ 3. Οι παράγραφοι 2 και 3 του προηγούμενου άρθρου ισχύουν και στις περιπτώσεις του άρθρου αυτού.

ο Γενικά. Με την παρούσα διάταξη ρυθμίζεται η περαιτέρω εκτέλεση του ποινικού σωφρονισμού μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους του καταδικασθέντος. Η μεταβολή του χρόνου της ενηλικότητας από τον ΑΚ δεν επηρεάζει την εφαρμογή του παρόντος άρθρου (άρθρ. 121 αρ. 2 και άρθρ. 125 αρ. 2). Αρμόδιο για την αντικατάσταση είναι πάντοτε το δικαστήριο που επέβαλε τον σωφρονισμό (ΜονΑνΘες 301/91 Υπερ 1991.958)⁹⁴.

ο Επί Ανηλίκων που Συμπλήρωσαν το 18^ο, όγi όμως και 21^ο Έτος της Ηλικίας τους. Πριν Αρχίσει η Εκτέλεση της Απόφασης. Το δικαστήριο που δικάστηκε (εφόσον δεν παραγράφηκε ήδη η ποινή, κατά το άρθρ. 114 εδ. γ), εάν κρίνει ότι ο περιορισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα δεν είναι πια σκόπιμος, μπορεί να τον αντικαταστήσει με την ποινή που προβλέπει η παραβιασθείσα διάταξη για τις πράξεις επί ανηλίκων, ελαττωμένη όμως κατά το άρθρ. 83.

Αν είχε αρχίσει η εκτέλεση της ποινής, αποκλείεται η αντικατάσταση του ποινικού σωφρονισμού με την ελαττωμένη ποινή.

ο Επί Ανηλίκων που Συμπλήρωσαν του 21^ο Έτος της Ηλικίας τους Πριν Αρχίσει η Εκτέλεση της Απόφασης. το δικαστήριο που δίκασε είναι υποχρεωμένο αντί του ποινικού σωφρονισμού που είχε επιβάλει, να τον αντικαταστήσει με την ποινή που προβλέπει η παραβιασθείσα διάταξη για τις πράξεις επί ανηλίκων ελαττωμένη όμως κατά το άρθρ. 83. Η αντικατάσταση είναι υποχρεωτική διότι τεκμαίρεται αμάχητα ότι ο σωφρονισμός δεν είναι πλέον σκόπιμος⁹⁵.

⁹⁴ Καίσαρης, Π. 1990: 121

⁹⁵ Φαρσεδάκης, Ι. 2004: 343

ο Παραπεμπόμενες Ποινές και Κράτηση του Καταδίκου.

Εφαρμόζονται και εδώ οι διατάξεις των § 2 και 3 του προηγούμενου άρθρου (άρθρ. 130). Η απέλαση του αλλοδαπού ανηλίκου δεν μπορεί να διαταχθεί *μόνο* αν η γονική του οικογένεια διαμένει στην Ελλάδα (άρθρ. 28 § 1 του Ν. 1975/91).

ο Εργασία Ανηλίκου σε Ανοικτά Σωφρονιστικά Καταστήματα

(ομάδες 'έπι λόγω τιμής'). Μπορεί να επιτραπεί *μόνο* αφού πρώτα το δικαστήριο αντικαταστήσει κατά τα ανωτέρω τον ποινικό σωφρονισμό με ποινή φυλάκισης ή κάθειρξης (Γνωμ.ΕισΑΠ 15/86 ΠΧ ΛΣΤ 1041)⁹⁶.

xii. Συρροή

Άρθρ. 132 § 1. Αν ο κρατούμενος σε σωφρονιστικό κατάστημα διαπράξει αξιόποινη πράξη πριν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του ή αν συντρέξει άλλη περίπτωση συρροής κατά το άρθρ. 97, το δικαστήριο επαυξάνει το ελάχιστο και το μέγιστο όριο παραμονής του ανηλίκου στο κατάστημα που τα έχει καθορίσει στην προηγούμενη απόφασή του χωρίς όμως να υπερβαίνει τα όρια του άρθρ. 54.

§ 2. Αν ο κρατούμενος σε σωφρονιστικό κατάστημα διαπράξει αξιόποινη πράξη μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του:

α) αν η ποινή που προσδιορίστηκε για την πράξη αυτή είναι πρόσκαιρη κάθειρξη, το δικαστήριο επιβάλλει συνολική ποινή κάθειρξης επαυξημένη· η επαύξηση της κάθειρξης δεν μπορεί να είναι κατώτερη από το μισό του κατώτατου ορίου που περιορισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα που καθόρισε η απόφαση του δικαστηρίου. Κατά τα λοιπά, εφαρμόζονται οι διατάξεις του άρθρ. 94 § 1.

β) αν η ποινή που επιβλήθηκε για τη νέα πράξη είναι ηπιότερη από την πρόσκαιρη κάθειρξη, το δικαστήριο επαυξάνει το κατώτατο και ανώτατο όριο του περιορισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα που καθορίστηκε στην προηγούμενη απόφαση, όχι όμως πέρα από το ανώτατο όριο του περιορισμού το οποίο ορίζεται στο άρθρ 54.

ο Γενικά. Αν το δικαστήριο ανηλίκων εκδικάζει συγχρόνως περισσότερες συρρέουσες πράξεις του ανηλίκου, επιβάλλει μια ενιαία ποινή ποινικού σωφρονισμού κατά τον προσδιορισμό της οποίας λαμβάνονται υπόψη όλες οι μικρότερες πράξεις. Από τη συνολική ποινή αφαιρείται η εκτιθείσα ποινή⁹⁷.

ο Νέο Αδίκημα του Κρατούμενου Ανηλίκου.

Α) *Πριν τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του*. Αν ο κρατούμενος σε σωφρονιστικό κατάστημα διαπράξει νέα αξιόποινη πράξη, το δικαστήριο που τον δικάζει για τη νέα πράξη επαυξάνει το ελάχιστο και το μέγιστο όριο της παραμονής του ανηλίκου στο κατάστημα που είχαν καθορισθεί με την προηγούμενη απόφασή του (άρθρ. 127 § 2 και 54· ΑΠ 1442/86 ΝοΒ 1986.1444). Η ίδια λύση επιβάλλεται από το νόμο δια παραπομπής στο άρθρ. 97 και όταν η άλλη πράξη τελέσθηκε πριν από την προηγηθείσα καταδίκη.

Β) *Μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του*. Αν ο κρατούμενος σε σωφρονιστικό κατάστημα διαπράξει νέα αξιόποινη πράξη:

α. Η ποινή που του επιβλήθηκε για τη νέα πράξη είναι πρόσκαιρη κάθειρξη, το δικαστήριο επιβάλλει συνολική ποινή κάθειρξης επαυξημένη. Η επαύξηση δεν μπορεί να είναι κατώτερη από το μισό του κατώτατου ορίου του περιορισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα που είχε καθορισθεί κατά το άρθρ. 127 § 2. Κατά τα λοιπά εφαρμόζεται η διάταξη του άρθρ. 94 § 1 (περί τούτων ΑΠ 639/91 ΠΧ ΜΑ 1137).

⁹⁶ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 328

⁹⁷ Μπουρόπουλος, Α. 2003: 345-356

β. Αν η ποινή που του επιβλήθηκε για τη νέα πράξη είναι ηπιότερη από την πρόσκαιρη κάθειρξη, το δικαστήριο επανξάνει το ελάχιςτο και το μέγιστο όριο παραμονής του ανηλίκου στο κατάςτημα που είχε καθιερωθεί με την προηγούμενη απόφαση, όχι όμως πέραν από το ανώτατο όριο του περιοριςμού του άρθρ. 54 (περί τούτων ΑΠ 639/91 ΠΧ ΜΑ 1137).

Έτσι, ποινή φυλάκιςης που επιβάλλεται στον εν των μεταξύ ενηλικιωθέντα προςμετράται στον ποινικό σωφρονιςμό (ΑΠ 639/91 ΠΧ ΜΑ 1137· 1448/86 ΠΧ ΑΖ 175), αρκεί ο ποινικός σωφρονιςμός και η ποινή να ςυναντήθηκαν κατά την εκτέλεση (ΑΠ 499/95 ΠΧ ΜΕ 792)⁹⁸.

ο Νέο Αδίκημα από τον Απολυθέντα Υπό Όρο. Αν ο απολυθείς υπό όρο (άρθρ. 129) διαπράξει πριν από τη ςυμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του και κατά τη διάρκεια της δοκιμασίας νέο αδίκημα και πάλι θα εφαρμοςθούν οι διατάξεις περί ςυρροής και θα προςδιοριςθεί ςυνολική ποινή περιοριςμού σε σωφρονιςτικό κατάςτημα με την επαύξηση του ελάχιςτου και ανώτατου ορίου της διάρκειάς του⁹⁹.

Αν το νέο αδίκημα διέπραξε ο απολυθείς υπό όρο μετά τη ςυμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του εφαρμόζεται αναλόγως η διάταξη του άρθρ. 108, αν η νέα πράξη πηγάζει από δόλο και του επιβλήθηκε αμετακλήτως ποινή φυλάκιςης άνω των 6 μηνών. Σ' αυτή την περίπτωση, ο ανήλικος εκτίει πρώτα το υπόλοιπο του ποινικού σωφρονιςμού και μετά ταύτα αθροιςτικώς την ποινή φυλάκιςης¹⁰⁰.

ο Διαδικαςτική Αρμοδιότητα. Αν για τη νέα ποινή φυλάκιςης, αρμόδιο για τη ςυγχώνευση των ποινών είναι το δικαστήριο που επέβαλε τον περιοριςμό σε σωφρονιςτικά καταςτήματα (ΑΠ 693/91 ΠΧ ΜΑ 1137).

⁹⁸ Φαρςεδάκης, Ι. 2004: 246

⁹⁹ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 330

¹⁰⁰ Μπουρόπουλος, Α. 2003: 340-341

xiii. Περί Νεαρών Ενηλίκων

Άρθρ. 133. Αν κάποιος κατά το χρόνο που τελέστηκε η πράξη έχει συμπληρώσει το 18^ο, όχι όμως και το 21^ο έτος της ηλικίας του, το δικαστήριο μπορεί να του επιβάλλει ποινή ελαττωμένη (άρθρ. 83). Σε μια τέτοια περίπτωση εφαρμόζονται και εδώ οι διατάξεις των § 2 και 3 του άρθρ. 130.

ο Γενικά. Κατά το τελευταίο άρθρο του ΠΚ που αφορά τους ανήλικους γίνεται μνεία για τους νεαρούς παραβάτες, προσδιορίζοντάς τους ως άτομα που συμπλήρωσαν το 18^ο, αλλά όχι και το 21^ο έτος της ηλικίας τους. Επί των μετεφήβων η ικανότητα προς καταλογισμό τεκμαίρεται υπάρχουσα και συνεπώς, μπορεί να εκλείπει μόνον από κάποιον από τους λόγους των άρθρ. 34 επ.

Η επιβολή της ελαττωμένης ποινής κατά το άρθρ. 83 είναι δυνητική και όχι υποχρεωτική για το δικαστήριο, το οποίο έχει τη δυνατότητα να καταγγώσει πλήρη ή ελαττωμένη ποινή (ΑΠ 1119/86 ΠΧ ΑΖ 33· 537/78 ΠΧ ΚΗ 680· 443/74 ΠΧ ΚΔ 727). Συνεπώς, μπορεί να επιβληθεί, αν προβλέπεται για την πράξη, ακόμη και ισόβια κάθειρξη.

Αν το δικαστήριο επιβάλλει μειωμένη ποινή, σε καμία περίπτωση δεν καταγγινώσκει (βλ. εδ. β του παρόντος άρθρου) και στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων (άρθρ. 59-61) ή παραπομπή σε κατάσταση εργασίας (άρθρ. 72). Επίσης, οι εν λόγω κατάδικοι στους οποίους επιβλήθηκε ελαττωμένη ποινή κατά το παρόν άρθρο κρατούνται χωριστά από τους άλλους ενήλικες κρατούμενους, ήδη όμως μετά την εισαγωγή του Κώδικα Βασικών Κανόνων Μεταχείρισης των Κρατουμένων (από 1.1.1991 σε ισχύ), οι νέοι που δεν έχουν συμπληρώσει το 21^ο έτος κρατούνται χωριστά από τους λοιπούς και συνεπώς δεν έχει σημασία η επιβολή ελαττωμένης ή μη ποινής¹⁰¹.

¹⁰¹ Κουράκης, Ν. 2001: 301

ο Διαδικαστικά. *Αρμοδιότητα*. Οι μετέφηβοι δικάζονται όχι από τα δικαστήρια ανηλίκων, αλλά από τα κοινά. *Αναιρετικός έλεγχος*. Επί μετεφηβικής ηλικίας κατηγορούμενου δεν ελέγχεται η κρίση του δικαστηρίου περί της μη επιβολής ελαττωμένης ποινής (ΑΠ 433/74 ΠΧ ΚΔ 727). Μόνο αν υποβληθεί αίτημα, το δικαστήριο οφείλει να απαντήσει και να αιτιολογήσει την απόρριψη αυτού. Αρκεί η αιτιολογία ότι δεν συντρέχει λόγος για την επιβολή ελαττωμένης ποινής (ΑΠ 119/86 ΠΧ ΑΖ 33· 1996/84 ΠΧ ΛΕ 603· 722/80 ΠΧ Α 862)¹⁰².

IV. Γενικές Παρατηρήσεις

ι. Αναφορικά με τους Ανήλικους

Συνοπτικά, η ποινική μεταχείριση των ανηλίκων στο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα ρυθμίζεται από το ισχύον ποινικό δίκαιο ανηλίκων, όπου:

α) Η *απόλυτη ποινική ανηλικιότητα* ανέρχεται ως το 13^ο έτος συμπληρωμένο· β) η *περιορισμένη ποινική ενηλικιότητα* επεκτείνεται έως το 18^ο έτος συμπληρωμένο· γ) η μεταχείριση των ανηλίκων προσανατολίζεται στην *ειδική πρόληψη* (ατομικός εκφοβισμός, φυσική αχρήστευση, βελτίωση)· δ) αναγνωρίζεται η αρχή της διαπαιδαγώγησης και παρέχεται πλέον η ευκαιρία για *εξώδικη διευθέτηση* (απολογία και αποκατάσταση της βλάβης του θύματος από τον ανήλικο παραβάτη) και ε) ο *ποινικός σωφρονισμός* αποτελεί σε σχέση με τα αναμορφωτικά μέτρα που προβλέπονται κατά πρώτο λόγο (*prima ratio*) για την αντιμετώπιση της εφηβικής παραβατικότητας το έσχατο μέσο (*ultima ratio*)¹⁰³.

Σε διεθνές επίπεδο, τα *status offences* έχουν καταργηθεί ρητά¹⁰⁴ και κάθε πρόσωπο από την ηλικία της ποινικής ενηλικίωσης (ηλικία, η οποία ρυθμίζεται ανάλογα με τη νομοθεσία της εκάστοτε χώρας σε συμφωνία με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού) θεωρείται νεαρό άτομο¹⁰⁵. Η ποινική ευθύνη έχει

¹⁰² Μαργαρίτης, Μ. 2003: 331

¹⁰³ Πιτσελά, Α. 2002: 137

¹⁰⁴ Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ: κατευθυντήρια γραμμή 56

¹⁰⁵ Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται στο άρθρ. 1 της Σύμβασης, παιδί είναι κάθε άτομο μικρότερο των 18 ετών, εκτός αν η ενηλικίωσή επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα για

πολύ χαμηλό όριο έναρξης σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο και οι ποινικές συνέπειες της διάπραξης ενός εγκλήματος στην ηλικία αυτή είναι καθοριστικές για την υπόλοιπη ζωή του ατόμου. Η προσωπικότητα ενός έφηβου ή έστω και μετέφηβου ατόμου του οποίου ο χαρακτήρας και η στάση ζωής βρίσκονται ακόμη σε περίοδο διαμόρφωσης, δεν είναι δυνατό να ολοκληρωθεί με τη συμπλήρωση του 13^{ου} έτους της ηλικίας. Η έναρξη της ποινικής υπευθυνότητας (*doli incapax*) σε μεγαλύτερη ηλικία σε νομοθεσίες άλλων ευρωπαϊκών κρατών (Γερμανία:14, Φινλανδία/Δανία:15, Ισπανία/Πορτογαλία:16, Λουξεμβούργο:18 κ.ο.κ.¹⁰⁶) θα πρέπει να προβληματίσει τον έλληνα νομοθέτη για μια ενδεχόμενη αλλαγή του ορίου προς τα πάνω¹⁰⁷.

Ιστορικά, καμία από τις έννοιες της ενοχής και της ευπάθειας δεν είναι νέες. Η προέλευση της δικαιοσύνης περί ανηλίκων μπορεί να αναχθεί στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όπου αποτελούσε ένα όργανο που ασχολούνταν όχι μόνο με καταδικασμένους για έγκλημα, αλλά και με άστεγους ή «αφύσικα ανεξάρτητους». Για ένα μεγάλο μέρος του 20^{ου} αιώνα, μερικοί νέοι έπρεπε να απομακρύνονται από το σπίτι τους 'για το δικό τους καλό' και να τοποθετούνται στο κέντρο της προσοχής της πολιτικής δικαιοσύνης ανηλίκων. Εξαρχής, το δικαστικό σύστημα ανηλίκων αφορούσε όχι μόνο τον έλεγχο των παραβατών, αλλά και εκείνους που βρισκόνταν 'σε κίνδυνο'. Κατά συνέπεια, διαιωνίζεται μια επίμονη σύγχυση στη θεμελιώδη λογική και στο σκοπό της δικαιοσύνης ανηλίκων.

ii. Αναφορικά με τους Νεαρούς Ενήλικες

Πέρα από το αυτοτελές φάσμα των παρεμβάσεων ποινικού ελέγχου που προβλέπεται για τους έφηβους/ανήλικους δράστες, είναι δυνατή η εφαρμογή των μέσων αντίδρασης του γενικού ποινικού δικαίου κατά τη νεαρή, μετεφηβική τους ηλικία. Ο φερόμενος ως κατηγορούμενος που έχει διαπράξει μια εγκληματική πράξη μέσα σε μία περίοδο το πολύ δύο ετών αφότου απέκτησε την ποινική

το παιδί νομοθεσία. Η παραπάνω διάταξη κάνει λόγο για «ενηλικίωση» (*majority*) και όχι για «ποινική ενηλικίωση» (*criminal majority*).

¹⁰⁶ Muncie, J. 1999: 255

ενηλικίωση, θεωρείται ως νέος ενήλικος (*young adult*). Ο δράστης αυτός παραπέμπεται στα κοινά ποινικά δικαστήρια, δικάζεται με βάση το ποινικό δίκαιο ενηλίκων, αλλά επί ποινή ακυρότητας, η ηλικία του λαμβάνεται υπόψη ως μια ελαφρυντική περίπτωση. Αν ο μετέφηβος έχει ήδη υποβληθεί σε περιοριστικό μέτρο, αυτό μπορεί να συνεχίσει να εφαρμόζεται μέχρι το τέλος του δεύτερου έτους από την ποινική ενηλικίωσή του¹⁰⁸.

Η εφαρμογή των κύριων ποινών του γενικού ποινικού δικαίου σε άτομα εφηβικής ηλικίας κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις: σύμφωνα με το άρθρο 130 παρ. 1 Π.Κ., όταν ένας ανήλικος που βρισκόταν στην εφηβική ηλικία όταν τέλεσε την πράξη εισάγεται σε δίκη μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους, το δικαστήριο μπορεί αντί για περιορισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα να επιβάλλει ποινή που προβλέπεται για την πράξη που τελέστηκε, υποχρεωτικά μειωμένη κατά το άρθρο 83 Π.Κ. Ως χρόνος εισαγωγής σε δίκη θεωρείται ο χρόνος της οριστικής εκδίκασης της υπόθεσης. Συνεπώς, σε άτομα εφηβικής ηλικίας κατά τον χρόνο τέλεσης και κατά τον χρόνο της οριστικής εκδίκασης της πράξης δεν μπορεί να επιβληθεί η ποινή που προβλέπεται για την πράξη που τελέστηκε. Η αντικατάσταση του περιορισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα με μειωμένη ποινή γίνεται αν το δικαστήριο κρίνει ότι ο ποινικός σωφρονισμός του εφήβου είναι μεν αναγκαίος, δεν είναι όμως πια σκόπιμος ο περιορισμός του σε σωφρονιστικό κατάστημα. Αν το δικαστήριο κρίνει ότι ο ποινικός σωφρονισμός δεν είναι ούτε καν αναγκαίος, τότε μπορεί να επιβάλλει αναμορφωτικά μέτρα ή ακόμη και να παραπέμψει την υπόθεση προς επίλυση εξώδικαστικά.

Οι έφηβοι, λοιπόν, δεν είναι σίγουροι αν για λόγους βραδύτητας απονομής της δικαιοσύνης, θα αποφύγουν τις ποινές που προβλέπει το ποινικό δίκαιο ενηλίκων. Γενικά, σε έναν ανήλικο μπορεί να εφαρμοστεί η πρόσκαιρη κάθειρξη, η φυλάκιση, τα υποκατάστατα της φυλάκισης, τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα καθώς και προσφάτως, η πιθανή εξώδικη επίλυση του αδικήματος.

¹⁰⁷ Χάιδου, Α. 1989: 51-52

iii. Συμπεράσματα

Είναι γεγονός ότι στο ποινικό δίκαιο ανηλίκων υπάρχει μια διαρκής ένταξη και τριβή μεταξύ των αντιμαχόμενων θεμελιωδών αρχών της ασφάλειας δικαίου και της σκοπιμότητας· μιας τριβής που ‘γεννά’ νέα ή διατηρεί τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα της ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων. Στην ελληνική δικαστηριακή πραγματικότητα το γεγονός αυτό δεν σημαίνει κατά γενικό κανόνα χειροτέρευση της θέσης του ανηλίκου· απεναντίας, σε τελική ανάλυση αποτελεί μια ηπιότερη μεταχείριση διότι η εφηβική ηλικία του δράστη κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης αποτελεί, σε κάθε περίπτωση, ένα αναγκαστικό λόγο μείωσης της ποινής. Άλλωστε, το κακώς υπάρχον ελάχιστο όριο των έξι μηνών του ποινικού σωφρονισμού και η επιβολή των αναμορφωτικών/θεραπευτικών μέτρων που κατέχει στη διάθεσή του ο δικαστής σε περίπτωση που κρίνει ότι ο ποινικός σωφρονισμός δεν είναι αναγκαίος δεν φέρνουν τα επιθυμητά αποτελέσματα, κάτι που εξακριβώνεται από τα συνεχώς αυξανόμενα ποσοστά υποτροπής σε ανήλικους παραβάτες. Το γεγονός αυτό, εξαναγκάζει το δικαστήριο ανηλίκων να καταφύγει σε μορφές διεκπεραίωσης που θυμίζουν το ποινικό δίκαιο ενηλίκων¹⁰⁹, τοποθετώντας τον ανήλικο εντός ενός φαύλου κύκλου (παραβάση-τιμωρία-υποτροπή).

Έτσι, οι παραπάνω βασικές αυτές κατευθύνσεις της Ποινικής Δικαιοσύνης, παλιές και νέες, αποτέλεσαν και αποτελούν το υπόβαθρο για την αναγκαία αποφυγή του εγκλεισμού και την αντικατάστασή του με άλλα μέτρα, καταλληλότερα για την κοινωνικοποίηση του παραβάτη και την εξώδικη διευθέτηση (*déjuridisation*)¹¹⁰, δηλαδή την κατά το δυνατόν αντικατάστασης της ποινικής δίκης με άλλα μέτρα διευθέτησης της εγκληματικής πράξης και

¹⁰⁸ Πιτσελά, Α. 2001: 101

¹⁰⁹ Πιτσελά, Α. 2002: 241-245

¹¹⁰ Η *déjuridisation* εξυπηρετεί την επανόρθωση των ηθικών και υλικών ζημιών που προέρχονται από την προσβολή δικαιωμάτων του ανθρώπου, ζημιών που η αξιόποινη πράξη δημιούργησε κυρίως στο θύμα, αποφεύγει το στιγματισμό του δράστη ενώ συγχρόνως συντελεί στην εκ μέρους του συνειδητοποίηση του κακού που επέφερε και στο κέντρισμα της διάθεσης του προς ουσιαστική επανόρθωση.

αντιμετώπισης του δράστη της (άρθρ. 122, 123)¹¹¹. Άλλωστε, ο δικαστής και κυρίως η Δικαιοσύνη θα πρέπει να συνηγορούν προς το κατεξοχήν συμφέρον του ανηλίκου, το οποίο μακροπρόθεσμα συμπίπτει με την ιδέα της γενικότερης κοινωνικής ευημερίας και διατήρηση της τάξης.

¹¹¹ Ο θεσμός της ανάδοχης οικογένειας, για παράδειγμα, αποτελεί ένα εξωδικαστικό μέτρο, το οποίο, ωστόσο, δεν προσφέρει στον ανήλικο τη δυνατότητα να απολογηθεί στο θύμα και να επανορθώσει (άμεσα ή έμμεσα) τη βλάβη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η Υπό Αμφισβήτηση Ποινική Δικαιοσύνη Ανηλίκων

Με το τέλος του 20^{ου} αιώνα, ο Ποινικός Κώδικας, λόγω των πολυάριθμων εμβαλωματικών τροποποιήσεων που μεσολάβησαν, εμφανίστηκε ως ένα νομοθέτημα που είχε χάσει σε πολλά σημεία τη συνοχή του. Οι παρεμβάσεις, οι οποίες εξυπηρέτησαν κατά κανόνα περιστασιακές ανάγκες, δεν του έδωσαν δημιουργική πνοή, ενώ δημιούργησαν συχνά προβλήματα¹.

Από το 2000 και μετά μπήκαμε σε μια νέα περίοδο. Οι τροποποιητικές επεμβάσεις στον ποινικό μας κώδικα στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, οι οποίες προέκυψαν σε συμμόρφωση διεθνών υποχρεώσεων της χώρας μας και ιδίως υποχρεώσεων της ως κράτος-μέλος της Ε.Ε. έθεσαν ως νέο κεντρικό πρόβλημα που θα μας απασχολήσει τα επόμενα χρόνια, τη φυσιογνωμία που θα πάρει το ποινικό δίκαιο σε σχέση με τις θεμελιώδεις αρχές του - όπως ο ορισμός του εγκλήματος, η αρχή της αναλογικότητας μεταξύ εγκλήματος και ποινής κ.λπ. - και αν ο εθνικός νομοθέτης θα πρέπει ή όχι να αντιμετωπίζει άκριτα τις όποιες διεθνείς του υποχρεώσεις και ιδίως αυτές απέναντι στην Ε.Ε.

Εντούτοις, η προσπάθεια καθολικής αναμόρφωσης του ελληνικού νομοθετικού πλαισίου κατά τα έτη 1994 και 2003 κάνουν φανερή την κρίση στην οποία βρισκόταν το σωφρονιστικό μας σύστημα. Σε μια προσπάθεια για το ξεπέρασμα αυτής της κρίσης, τον Ιανουάριο του 1994 συντάχθηκε και εγκρίθηκε η «Έκθεση για την Κατάσταση των Ελληνικών Φυλακών και τις Δυνατότητες Βελτίωσης του Σωφρονιστικού Συστήματος της Χώρας». Έτσι επιγραμματικά (και σε συνάρτηση με όσα αναφέρθηκαν στο 3^ο Κεφάλαιο):

Α. Στον τομέα της ποινικής νομοθεσίας προτάθηκαν:

¹ Αλεξιάδης, Σ. 1997: 317

- α. η «απεγκληματοποίηση μορφών συμπεριφοράς με ήσσονα κοινωνικοθητική απαξία»
- β. η καθιέρωση «εναλλακτικών ποινών», η εφαρμογή της κοινωφελούς εργασίας και η καθιέρωση άλλων ποινών, όπως η αποστέρηση διαβατηρίου, ο κατ' οίκον περιορισμός κ.α.
- γ. η εφαρμογή θεσμών «ημιελεύθερης διαβίωσης»
- δ. η οργάνωση υπηρεσιών για την πρόληψη του εγκλήματος, προπάντων σε σχέση με τους ανήλικους.

B. Για το χώρο της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης προτάθηκαν:

- α. ο περιορισμός και η αντικατάσταση της προσωρινής κράτησης με περιοριστικούς όρους.
- β. η ταχεία εκδίκαση όλων των υποθέσεων και η δημιουργία τμημάτων ταχείας διαδικασίας.
- γ. η εφαρμογή του θεσμού της υφ' όρων απόλυσης των κρατουμένων².

Παρά όμως την ιδιαίτερη σημασία του αντικειμένου, το Μέρος (VII και VIII του ΚΔΠ) που αναφέρεται στους ανήλικους κρατούμενους και τη δημιουργία ειδικών καταστημάτων θεραπευτικού χαρακτήρα για τοξικομανείς και ανήλικους περιορίζεται στην υπόδειξη μέτρων εκσυγχρονισμού της αντίστοιχης νομοθεσίας [άρθρ.5 (Διατάξεις περί Ναρκωτικών) § 1-10, Κεφ. Β] και στη συνέχεια επικρίνει το θεσμό της προσωρινής κράτησης των ανηλίκων και προτείνει θεσμούς αντικατάστασης του (άρθρ.18, 51, 54, 105, 114, 360 και 409 του ΠΚ). Εντούτοις, δεν γίνεται καμία αναφορά στα καταστήματα κράτησης των ανηλίκων και τα συναφή προβλήματα.

Έτσι, γίνεται φανερό ότι οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού του ποινικού μας κώδικα πρέπει να επικεντρωθούν καταρχάς στους ανήλικους, με επεμβάσεις στο πεδίο των ποινών, τόσο ως προς τη διάρκεια, όσο και ως προς το είδος των εναλλακτικών μέτρων και της έκτισής τους. Στην προσπάθεια αυτή, το ζητούμενο δεν θα πρέπει να είναι μόνο η αναμόρφωση και ο περαιτέρω εκσυγχρονισμός του κώδικα, αλλά και ο γενικός προσανατολισμός του στο διεθνές πεδίο της ποινικής καταστολής, έτσι ώστε να μεγιστοποιηθεί η επιδίωξη της ασφάλειας για τα έννομα αγαθά σεβασμός των ελευθεριών του πολίτη.

² Αλεξιάδης, Σ. 1997: 318-319

Παρόλ' αυτά, κάθε προσπάθεια για την αναμόρφωση του σωφρονιστικού μας συστήματος είναι αξιόλογη. Όταν μάλιστα προέρχεται και από τη Βουλή των Ελλήνων γίνεται και εντυπωσιακή γιατί δείχνει τη σοβαρότητα του εγχειρήματος. Από την άποψη αυτή, η κριτική μιας τέτοιας προσπάθειας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μεψιμοιρία, ωστόσο τα παρακάτω στοιχεία της ποινικής μας δικαιοσύνης θέτουν υπό αμφισβήτηση την αποτελεσματικότητα της και δε δύνανται να αγνοηθούν. Άλλωστε, έπειτα από 10 και πλέον χρόνια διαπιστώνει κανείς ότι η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις δυνατότητες βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας μας και των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων αναπαύεται στο ίδιο ράφι με τα προηγούμενα σωφρονιστικά νομοσχέδια του 1991³.

Ι. Τα 'Ευαίσθητα Σημεία' της Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων

Είναι γνωστό ότι η χώρα μας έχει επικυρώσει από χρόνια, τη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Ν. 2101/ 1992), το Διεθνές Σύμφωνο του ΟΗΕ για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (Ν. 2462/1997) και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΠΔ 53/1974 και Ν. 2400/1996), δηλ. τρία από τα σημαντικότερα διεθνή κείμενα με τα οποία κατοχυρώνεται για τους ανηλικούς μέχρι 18 ετών μια σειρά θεμελιωδών ουσιαστικών και δικονομικών δικαιωμάτων. Επίσης, η Ελλάδα έχει αποδεχθεί και υποχρεούται ως μέλος του ΟΗΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης να λαμβάνει σοβαρά υπόψη της τους Ελάχιστους Κανόνες και τις Κατευθυντήριες Αρχές, καθώς και τις Αποφάσεις ή Συντάξεις αντίστοιχα που έχουν θεσπισθεί κατά καιρούς για τους ανηλικούς δράστες και θύματα έστω και αν τα κείμενα αυτά δεν έχουν αυστηρώς δεσμευτική ισχύ (*soft law*). Ωστόσο, πριν την τελευταία αναμόρφωση του Ποινικού μας Κώδικα (2003), όλα αυτά τα διεθνή κείμενα, ορισμένα μάλιστα εκ των οποίων και με αυξημένη τυπική ισχύ κατά 28 § 1 Συντ., δε φαίνεται να είχαν επιδράσει ουσιωδώς στον τρόπο με τον οποίο

³ Αλεξιάδης, Σ. 1997: 321

αντιμετωπίζονται σε πρακτικό επίπεδο οι ανήλικοι από την ελληνική έννομη τάξη. Η προσήλωση στη νομοθεσία περί ανηλίκων που είχε εισαχθεί στη χώρα μας μαζί με τον Ποινικό Κώδικα του 1951 παρέμεινε ακλόνητη για αρκετά χρόνια, όπως ακλόνητο διατηρήθηκε έως ένα βαθμό και το προνοιακό πρότυπο (*welfare model*) που είχε καθιερωθεί και στην Ελλάδα ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα και που αφορούσε κυρίως τη μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών⁴.

Αποτέλεσμα: Κάθε στερεότυπο μοντέλο τις περισσότερες φορές οδηγεί σε ανεπιθύμητα αποτελέσματα. Έπειτα από την αναμόρφωση του ΠΚ κατά το έτος 2003, τα μεν ανήλικα θύματα εξακολουθούν να μην απολαμβάνουν από το Ποινικό Δίκαιο ολοκληρωμένης προστασίας, μολονότι αυτό είχε ορθά τεθεί ως αίτημα εδώ και 20 χρόνια⁵ και μολονότι η προστασία της παιδικής ηλικίας έχει ρητά κατοχυρωθεί ως έννομο αγαθό και από το Σύνταγμά μας στο άρθρ. 21 § 1. Οι δε ανήλικοι δράστες στερούνται σημαντικών δικαιωμάτων, όπως είναι π.χ. η δυνατότητα να τους επιβάλλεται εκ των προτέρων και σαφώς ορισμένη ποινή ως προς τη διάρκειά της, να έχουν δικαίωμα άσκησης ενδίκων μέσων και όπως οι ενήλικες καταδικαζόμενοι, να μπορούν να τύχουν υφ' όρον αναστολής εκτέλεσης της ποινής κ.λπ.

Πιο συγκεκριμένα, παρακάτω αποτυπώνονται οι 'αδυναμίες' του ποινικού μας συστήματος που διέπουν ποικίλα πεδία, όπως:

ι. Η Αναγνώριση των Δικαιωμάτων του Θύματος

Πλήθος ερευνών παρουσιάζουν σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα τον δείκτη ικανοποίησης των θυμάτων από οποιαδήποτε μη Επανορθωτική Δικαιοσύνη⁶. Τα θύματα είθισται να περιθωριοποιούνται κατά τη δικαστική διαδικασία, κατέχοντας ελάχιστη άμεση εμπλοκή. Επίσης, η γλώσσα και δομή του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης είναι συνήθως άγνωστες στο θύμα και ο

⁴ Κουράκης, Ν.Ε 2004 (1): Ποινικός Λόγος online

⁵ Μανωλεδάκης, Ι. 1984: 1105 - 1114

⁶ McCold P. και Watchel T. 2002: 110-142

πραγματικός αντίχτυπος του αδικήματος σπάνια εξερευνείται⁷. Ως αποτέλεσμα, το θύμα τείνει να νιώθει παραγκωνισμένο από την ποινική διαδικασία. Είναι αλήθεια ότι τα θύματα μιας αξιόποινης συμπεριφοράς, έστω και πταισμάτων, ενδέχεται να παρουσιάσουν ψυχολογικά προβλήματα με συνέπειες στις κοινωνικές και διαπροσωπικές τους σχέσεις, τα οποία δεν εξαλείφονται με την 'απλή' τιμωρία του ανήλικου παραβάτη. Έτσι και το ελληνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης (ανηλίκων και ενηλίκων) δεν ανταποκρίνεται πλήρως στις ανάγκες όλων των θυμάτων και πολύ περισσότερο αδυνατεί να εκπληρώσει πάντοτε τον θεμελιώδη του σκοπό: την ουσιαστική και διαρκή αναμόρφωση του δράστη⁸. Εν τούτοις, οι μνείες που αντιτίθεται ένα μονάχα μέρος της παραπάνω άποψης είναι τα άρθρ. 323^Α, 349, 351 και 351^Α ΠΔ σε συμφωνία με το άρθρ. 12 ΠΚ (Ν. 3064/2002) κατά τα οποία εισάγονται «Μέτρα για την Προστασία Ανηλίκων Θυμάτων για Συγκεκριμένα Σοβαρά Αδικήματα».

Επίσης, η δημιουργία ενός «Συνηγόρου για το Παιδί⁹» (*Ombudsman*) αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση, λόγω όμως της σχετικώς πρόσφατης θέσπισής του, η ενεργητικότητα αυτού είναι περιορισμένη. Πέραν τούτου, ο σύγχρονος Ποινικός Κώδικας (άρθρ. 121-133 του ΠΚ: περί Ανηλίκων) στην Ελλάδα δεν εμπεριέχει περαιτέρω προβλέψεις περί της προστασίας του θύματος. Το θύμα μιας οποιασδήποτε εγκληματικής πράξης δεν κατέχει άλλον ρόλο, παρά μονάχα εκείνον που του επιβλήθηκε. Ως απλός 'θεατής' της όλης ποινικής διαδικασίας, το θύμα ίσως αξιωθεί ενεργή ρόλο μονάχα εάν λάβει αστική συμμετοχή, απαιτώντας την υλική ή ηθική αποζημίωση της βλάβης από τον ανήλικο. Όμως, το θύμα δεν έχει το δικαίωμα να παρουσιάσει ή να προτείνει κάποιο είδος ή μορφή ποινικής κατηγορίας¹⁰. Το θύμα δεν έχει λόγο στην επικείμενη ποινή.

Σε γενικές γραμμές, το θύμα αποδέχεται (λόγω έλλειψης επιλογών) τον αστικό χαρακτήρα της συμμετοχής του, ειδάλλως παραμένει απλός μάρτυρας και

⁷ Clemens, J. 1999: 5

⁸ Γεγονός που επαληθεύεται από το υψηλό ποσοστό υποτροπής των ανηλικών δραστών.

⁹ Νόμος 3094 /2003, «Ο Συνήγορος του Πολίτη και άλλες Διατάξεις»

δεν έχει το δικαίωμα να εισακουστεί κατά την ποινική διαδικασία, παρά ως άβουλος μάρτυρας. Κατά κανόνα το θύμα δε δέχεται βοήθεια από το Κράτος προκειμένου να ισχυριστεί την επανόρθωση εκ του νεαρού παραβάτη¹¹. Παράλληλα παραμένουν υποτυπώδη τα σχέδια (σε εθνικό και τοπικό επίπεδο) για την παροχή αρωγής και υποστήριξης στα θύματα¹². Αυτό ισοδυναμεί με αδυναμία του επίσημου ποινικού συστήματος να παραχωρήσει τόσο στο θύμα, όσο και στον παραβάτη τον ενεργή και κύριο ρόλο για τη θεραπεία και την ανάπτυξη του αισθήματος της υπευθυνότητας προς όφελος και των δύο.

ii. Τα Όρια του Ποινικού Σωφρονισμού

Εφόσον το δικαστήριο πεισθεί ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις, οι οποίες αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, επιβάλλει ποινικό σωφρονισμό, ορίζοντας μόνο το ελάχιστο και τα μέγιστο όριο της παραμονής του ανήλικου στο κατάστημα μέσα στα όρια που προβλέπει το άρθρ. 54 του ΠΚ. Η επιβολή του ποινικού σωφρονισμού – αν και εισήχθη προς όφελος των ανήλικων παραβατών – δημιουργεί πολλά προβλήματα.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει επίσης να επισημανθεί το γεγονός ότι το ελληνικό ποινικό σύστημα (ανηλίκων) αγνοεί τη Σύσταση R (92) 17 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη «Σταθερότητα κατά τον Προσδιορισμό της Ποινής» [*Consistency in Sentencing* / βλ. Παράρτημα 6 (ΕΝ)], η οποία τονίζει ότι η επιρροή της προηγούμενης εγκληματικής δραστηριότητας κατά τον προσδιορισμό της ποινής μειώνεται ή εκμηδενίζεται επί νεαρών δραστών. Σήμερα πάντως γίνεται δεκτό ότι η επιβολή του ποινικού σωφρονισμού απόκειται στην απόλυτη διακριτική ευχέρεια του δικαστή και υπηρετεί την ειδική πρόληψη.

Η επιμέτρηση των ορίων (ελαχίστου και ανωτέρου) γίνεται με βάση τα κριτήρια του άρθρ. 79 του ΠΚ στο μέτρο όμως που τούτο συνάδει με την *ratio*

¹⁰ Spinellis, D. και Spinellis, K. 1999: 33

¹¹ Spinellis, D. και Spinellis, K. 1999: 34

¹² *Idem*

legis του ποινικού δικαίου των ανηλίκων που είναι η ειδική πρόληψη και η διαπαιδαγώγηση του ανηλίκου. Στην πράξη, τα δικαστήρια χρησιμοποιούν έντυπα εμπεριέχοντα αδιακρίτως την αιτιολογία του άρθρ. 79¹³.

Η αοριστία της ποινής (άρθρ. 1 αρ. 14, για τη *lege certa*) έχει κατακριθεί διεθνώς και ήδη στα περισσότερα κράτη δεν ισχύει. Προς τούτο επισημάνθηκε η αγνόηση από το ελληνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης της Σύστασης R (92) 17 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης [βλ. Παράρτημα 3 (ΕΝ)], η οποία ορίζει ότι θα πρέπει να λαμβάνεται πρόνοια από τα κράτη μέλη, ώστε η διάρκεια της Στέρησης της Ελευθερίας να είναι Ορισμένου Χρόνου (*Social Reactions to Juvenile Delinquency II*). Στην Ελλάδα, η διάρκεια της κράτησης είναι αόριστη και οδηγεί σε αδικίες: για παράδειγμα, οι φυλακισμένοι ενήλικες μπορούν να λάβουν «άδεια» μετά από την έκτιση του 1/5 της επιβληθείσας ποινής τους, ενώ οι φυλακισμένοι ανήλικοι μπορούν να λάβουν άδεια μετά την έκτιση του 1/3 της ελάχιστης ποινής τους. Αυτό είναι άδικο και παράλογο, επειδή ένας ανήλικος παραβάτης έχει το δικαίωμα να πάρει άδεια νωρίτερα από έναν ενήλικο εγκληματία. Κατά συνέπεια, οι σχετικές διατάξεις πρέπει να τροποποιηθούν αναλόγως.

iii. Η Αναστολή της Ποινής

Στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα έχει καθιερωθεί η απλή αναστολή σε αντίθεση με την αγγλοσαξονικού δικαίου αναστολή υπό δοκιμασία (*Probation*).

Στην απλή αναστολή απαγγέλλεται η ποινή και αναστέλλεται η εκτέλεση της. Ειδικότερα, οι ανήλικοι που κρατούνται με ποινικό σωφρονισμό, απολύονται, δηλ. αποφυλακίζονται υπό όρο όταν εκτίσουν το ήμισυ της ποινής που του επιβλήθηκε, λαμβάνοντας υπόψη τον ευεργετικό συνυπολογισμό των ημερών εργασίας (άρθρ. 46 του ΣωφρΚ). Εάν υφίστανται επιπρόσθετοι λόγοι (π.χ. επιτυχής παρακολούθηση εγκεκριμένου συμβουλευτικού προγράμματος απεξάρτησης από ναρκωτικές ουσίες) η υψ' όρων απόλυση μπορεί να χορηγηθεί και ενωρίτερα,

¹³ Μαργαρίτης, Μ. 2003: 324

αλλά εφόσον έχει εκτιθεί πραγματικά το 1/3 της ποινής. Πέρα αυτού, για τον καταδικασμένο δράστη δε προβλέπεται κάποια ιδιαίτερη μεταχείριση και αφήνεται ελεύθερος χωρίς επίβλεψη και καθοδήγηση. Ο θεσμός αυτός στηρίζεται πάνω στον εκφοβισμό της έκτισης της ποινής σε περίπτωση που τελεσθεί νέο έγκλημα από τον ήδη δράστη, όπου και παρενέβη ο δικαστής.

Αντίθετα, στην *Probation* αναστέλλεται η απαγγελία της ποινής κι ο δικαστής αποφαινεται μόνο για την ενοχή. Όσον αφορά την έκδοση της απόφασης για το ύψος της ποινής, θα εξαρτηθεί από την κακή ή καλή διαγωγή που θα επιδείξει ο δράστης μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Εδώ, ο ένοχος τίθεται υπό την επίβλεψη ενός ειδικού επιμελητή, ο οποίος παράσχει βοήθεια υλική και ηθική.

Στην περίπτωση τώρα που ο δράστης δε τηρεί τους όρους που έχει επιβάλλει ο δικαστής κατά την κρίση του και που ελέγχονται για τη συμμόρφωσή τους ή μη από τον ειδικό επιμελητή, ο ίδιος δικαστής έχει τη δυνατότητα να επιβάλλει πρόσθετους όρους, να λάβει διαφορετικά μέτρα ή και να προχωρήσει στην απαγγελία της ποινής.

Στην Ελλάδα ισχύει μόνο η πρώτη περίπτωση αν και θα έπρεπε να υιοθετηθούν και οι δύο θεσμοί από την ελληνική νομοθεσία. Η απλή αναστολή που απευθύνεται κυρίως σε περιστασιακούς εγκληματίες και που η απειλή της έκτισης της ποινής αρκεί για να συγκρατήσει τον ένοχο από την υποτροπή· και η *Probation* που αποβλέπει στην επίβλεψη των εγκληματιών εκείνων που λόγω των συνθηκών διαβίωσής τους είναι ευκολότερο να διαπράξουν νέα εγκλήματα στο μέλλον.

Έτσι, θα ήταν προτιμότερο αντί για την επιβολή του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα στον ανήλικο δράστη, να υπήρχε η δυνατότητα αναστολής της απαγγελίας της ποινής που θα αναλάμβανε ένας ειδικός επιμελητής ανηλίκων. Η ανάθεση της επιμέλειας σε επιμελητή ανηλίκων ως αναμορφωτικό μέτρο που επιβάλλεται από το δικαστήριο ανηλίκων κακώς συγκρίνεται με την *Probation*. Στην περίπτωση της *Probation*, ο ανήλικος γνωρίζει

καλά ότι αν δεν επιδειξει καλή διαγωγή και δεν τηρήσει τους επιβαλλόμενους όρους από το αρμόδιο δικαστήριο, θα του απαγγελθεί σκληρότερο μέτρο.

Η ελληνική νομοθεσία όμως αγνοεί τον παραπάνω θεσμό αυτό τόσο για τους ανήλικους, όσο και για τους ενήλικους δράστες. Επίσης, κατά το άρθρ. 100^Α «Περί Αναστολής της Ποινής», προϋπόθεση για τη χορήγηση της απλής αναστολής είναι η κρίση ότι η εκτέλεση της ποινής δεν είναι αναγκαία για να αποτρέψει τον υπαίτιο από την τέλεση άλλων αξιόποινων πράξεων. Ο ποινικός σωφρονισμός επιβάλλεται στον έφηβο μόνο όταν κρίνεται αναγκαίος για τη συγκράτησή του από τη διάπραξη μελλοντικών εγκλημάτων. Επομένως, εάν δεν κριθεί η αναγκαιότητα του ποινικού σωφρονισμού, δεν μπορεί να διαταχθεί και η αναστολή της εκτέλεσής του¹⁴.

iv. Η Ποινική Συνυπευθυνότητα και η Πιθανότητα Προτροπής των Γονέων/Επιτρόπων του Ανηλικού στη Διάπραξη Αξιόποινων Πράξεων

Το αναμορφωτικό μέτρο της ανάθεσης της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλικού στους γονείς ή στους επιτρόπους του¹⁵ αποσκοπεί στην ενίσχυση της ευθύνης αυτών των ανθρώπων στη διαπαιδαγώγηση του ανήλικου¹⁶. Πάντως σήμερα, η διάταξη του άρθρ. 360 του ΠΚ σπάνια εφαρμόζεται στην πράξη, ενώ είχε σχετικώς προταθεί *«να συμπαραπέμπονται υποχρεωτικά οι γονείς μαζί με το τέκνο τους και μάλιστα να συνεκδικάζονται όταν υπάρχει ειδικός λόγος, με πράξη του αρμόδιου Εισαγγελέα, για να αισθάνονται οι ίδιοι, αλλά και οι ανήλικοι, τις συνέπειες των αξιόποινων πράξεών τους»*¹⁷. Παρόλ' αυτά, οι κείμενες ποινικές και δικονομικές διατάξεις δεν αφήνουν περιθώρια για συμπαραπομπή και συνεκδίκαση γονέων/επιτρόπων και ανηλίκων από το Δικαστήριο Ανηλίκων.

¹⁴ Χάιδου, Α. 1990: 73

¹⁵ Προϋποτίθεται συγκροτημένο και 'ομαλό' οικογενειακό περιβάλλον.

¹⁶ Δεν αποκλείεται δηλ. η επιβολή σε αυτούς ποινής, κατ' άρθρ. 360 του ΠΚ για 'Παραμέληση Εποπτείας Ανηλικού', πρβλ. 1755/2000.

¹⁷ Δημηνιάς, Δ. 1984: 340

Παράλληλα, η εγκληματικότητα ανηλίκων είναι επίσης συνδεδεμένη με το ζήτημα της ενδο-οικογενειακής βίας και αμέλειας. Κατά συνέπεια, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός πως συχνά ο ανήλικος προβαίνει στη τέλεση μιας αξιόποινης πράξης υπό την ενθάρρυνση ή προτροπή των γονέων/επιτρόπων του· μιας προτροπής που συχνά συνοδεύεται από τη άσκηση σωματικής και ψυχικής βίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο θεσμός της ανάδοχης οικογένειας (βλ. άρθρ. 122 § 1γ, 123 § 1^ο του ΠΚ) συχνά παρουσιάζει δυσμενή φαινόμενα. Η φτωχή ανάδοχη οικογένεια όχι σπανίως χρησιμοποιεί το παιδί απλώς ως μέσο προσπορισμού των οικονομικών μέσων διαβίωσής της και συνεπώς, αποδεικνύεται ακατάλληλη για τη σωστή αντιμετώπιση των δυσχερών ψυχικών προβλημάτων του παιδιού. Τα τυχόν εξ αίματος τέκνα της οικογένειας, αλλά και οι ανάδοχοι γονείς αναπτύσσουν με το 'ξένο' παιδί σχέσεις διάκρισης σε βάρος του σε σύγκριση με τις σχέσεις των φυσικών μελών της οικογένειας μεταξύ τους¹⁸.

Ευρισκόμενοι αντιμετώποι με το παρόν φαινόμενο, οι ελληνικές αρμόδιες υπηρεσίες θα πρέπει, αρχικώς, να εξετάζει εις βάθος το επικρατών οικογενειακό περιβάλλον του ανηλίκου κι έπειτα να διατάζει την εφαρμογή των πιθανών μέτρων. Τα εν λόγω μέτρα συνήθως περιλαμβάνουν ποινικές κατηγορίες *ex officio* κατά των γονέων/κηδεμόνων και *vis-à-vis* με τον ανήλικο. Ωστόσο, δε λείπουν οι περιπτώσεις στις οποίες ο ανήλικος 'επιπλήττεται' και επιστρέφει στην αδιάλλακτη οικογενειακή του εστία.

Είναι αξιοσημείωτο πως κατά τα έτη 1997-2000, συνολικά 21.396 ανήλικοι εκ 33 αστικών κέντρων (συμπεριλαμβανομένων αυτών των Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης) είχαν παραπεμφθεί στο δικαστήριο¹⁹. Από αυτούς, οι 5.593 αντιμετώπισαν την ποινή της επιπλήξεως και οι 8.078, έπειτα από έρευνα της κοινωνικής λειτουργού, τοποθετήθηκαν υπό την επίβλεψη των γονέων/κηδεμόνων τους. Με άλλα λόγια, οι 16.617 ανήλικοι παραδόθηκαν πίσω στα άτομα, τα οποία πιθανότατα τους άσκησαν ψυχολογική και σωματική βία προς τη τέλεση

¹⁸ Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. 2003: <http://www.nchr.gr>

¹⁹ Στο σύνολο λειτουργούν 63 Δικαστήρια Ανηλίκων στην Ελλάδα.

εγκληματικών πράξεων²⁰. Για μονάχα 2.733 ανηλίκους ο δικαστής είχε την πολυτέλεια να εμπιστευθεί την επιτήρησή τους σε κάποιον επίσημο επιμελητή²¹.

Βάσει πιο πρόσφατων στοιχείων της Υπηρεσίας Προστασίας Ανηλίκων των Αθηνών, κατά τη διάρκεια του δικαστικού έτους (Σεπτ. 2002-Ιουν. 2003) 1.700 ανήλικοι (εκ των οποίων 1.516 ήταν άρρενες) βρέθηκαν ένοχοι για πλήθος αξιόποινων πράξεων από το Μονομελές ή Τριμελές Δικαστήριο. Εξ αυτών, το Δικαστήριο αποφάσισε τη συνέχιση της επιμέλειάς των 1.100 ανηλίκων στην οικογένειά τους· επέπληξε τους 236· τους 200 ανέθεσε σε επιμελητή και για τους 195 η ποινή αναλογούσε σε εγκλεισμό σε κάποιο ειδικό κατάστημα κράτησης νέων²².

ν. Ο Κίνδυνος Παθολογικοποίησης Ψυχικών Φαινομένων

Ως επί των πλείστων, οι παραβατικοί νέοι ανήκουν στην υπό-ομάδα των παιδιών με Διαταραχή Διαγωγής²³. Ο όρος «Διαταραχή Διαγωγής» (Δ.Δ.) αναφέρεται σε παιδιά και νέους που εκδηλώνουν επαναλαμβανόμενη και επίμονη αντικοινωνική συμπεριφορά (π.χ. επιθετικότητα, φυγές από το σπίτι, αδικαιολόγητες απουσίες από το σχολείο) και παραβατικές δράσεις (π.χ. χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, χρήση όπλων, κλοπές, εμπρησμοί)²⁴.

Ερμηνεύοντας το άρθρο 5 παρ. 1δ της ΕΣΔΑ – το οποίο επιτρέπει την κράτηση ανηλίκων για την επιτήρηση της ανατροφής τους – το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει τονίσει ότι, για να είναι νόμιμη η κράτηση, το Κράτος οφείλει να εξασφαλίσει τις απαραίτητες συνθήκες για την υλοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού, δηλ. την αναμόρφωση του ανηλίκου και

²⁰ Αυτό αποτελεί συχνό φαινόμενο στις μειονοτικές ομάδες των αθίγγανων οι οποίοι εξαναγκάζουν τα τέκνα τους να επαιτούν στις οδικές διασταυρώσεις.

²¹ Greek Helsinki Monitor - Greek Reply to the CRC, 2004: 34-46. Πραγματικά το Ελληνικό Κράτος παραδέχεται στην σελ. 46 πως τα 'έξω-ιρδυματικά' μέτρα, η επίπληξη και η τοποθέτηση του ανηλίκου στους ανάδοχους γονείς/κηδεμόνες του/της βρίσκονται σε κάθε πίνακα.

²² Φωτοπούλου, Β. 22-07-2004: άρθρο της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία»

²³ Robins, L.N. 1991: 193-212

την ομαλή επανένταξη του στην κοινωνία²⁵. Αυτό προϋποθέτει την ύπαρξη κατάλληλης υποδομής και βοήθειας (προς τον ανήλικο) από ειδικευμένο προσωπικό». Εάν οι προϋποθέσεις αυτές δεν συντρέχουν, η κράτηση του ανηλίκου παύει να είναι νόμιμη κατά την έννοια του άρθρου 5 § 1 της ΕΣΔΑ και συνιστά παραβίαση της διάταξης αυτής.

Σε σχέση με το άρθρ. 123, το οποίο εισήγαγε τον θεσμό της «ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης», είναι γνωστό ότι ιδίως στην εφηβική ηλικία οι νέοι και νέες περνούν έντονη ψυχολογική κρίση ή διαταραχή, η οποία συχνά εκδηλώνεται υπό τη μορφή παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Εν τούτοις, αν ληφθούν υπ' όψη τα βιώματα του συγκεκριμένου ανηλίκου και οι αντανακλάσεις και επιπτώσεις τους στον ψυχικό του κόσμο, τότε γίνεται κατανοητό ότι η παράδοση και αποκλίνουσα συμπεριφορά του είναι απολύτως κατανοητή και καθόλου παθολογική. Εάν ένας τέτοιος έφηβος στιγματισθεί ως μια ψυχικά παθολογική προσωπικότητα και τύχει ψυχιατρικής θεραπείας, κάνοντας χρήση όλου ή μέρους του ευρέως φάσματος των μεθόδων θεραπείας και φαρμάκων, θα πρέπει να θεωρηθεί θαύμα η μη εξέλιξη του σε ψυχικά παθολογικό άτομο και μάλιστα δια βίου.

Γι' αυτό, το άρθρ. 123 του ΠΚ χρήζει βελτιωμένης διατύπωσης. Στην αρχή της παρ. 1, θα πρέπει να αναφέρονται ρητά και άλλες ψυχολογικές καταστάσεις κάθε άλλο παρά σπάνιες (παιδιά πολύ δυσάγωγα, επιθετικά κ.ά.) που δεν πάσχουν, ωστόσο, κατ' ανάγκη από ψύχωση ή άλλη νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών.

Όσο για την εξειδικευμένη ομάδα της παρ. 2 που θα γνωμοδοτεί το εάν ένας ανήλικος πάσχει ή όχι από κάποιο ψυχολογικό νόσημα, σκόπιμο είναι να ορισθεί ότι η απαραίτητη πρόσληψη εξειδικευμένου προσωπικού (κοινωνιολόγων και ψυχολόγων) σε θέματα ψυχολογίας του παιδιού, και ιδίως του εφήβου. Ο

²⁴ Επισημαίνεται ότι ο όρος παραβατικότητα (εγκληματικότητα) είναι κοινωνικο-νομικός όρος που αντικατοπτρίζει μία μορφή αποκλίνουσας συμπεριφοράς μεταξύ άλλων, η οποία όμως συνιστά παράβαση νομικού κανόνα. Νόβα-Καλτσούνη, Χ. 2001: 14-15

²⁵ Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. 2003: [http:// www.nchr.gr](http://www.nchr.gr)

ψυχίατρος θα ήταν καλύτερα να μετέχει μόνο όταν οι δύο προηγούμενοι ειδικοί θεωρούν ότι η ανάμιξή του είναι αναγκαία, εφόσον η εκ μέρους των ψυχιάτρων τάση παθολογοποίησης ασυνήθιστων συμπεριφορών είναι γνωστή.

vi. Η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων

Οι υπηρεσίες που υπάγονται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Δικαιοσύνης και ασχολούνται με την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων είναι οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων των Δικαστηρίων Ανηλίκων (Ν.378/76 - ΦΕΚ 171/Α), Π.Δ.49/79 - ΦΕΚ 11/79/Α) και οι Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων (Α.Ν.2724/40 Καν.Δ/γμα της 3.7.43, Ν.2298/95 και Ν.2331/95). Οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων είναι περιφερειακές υπηρεσίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Λειτουργούν στην έδρα κάθε Πρωτοδικείου, όπου υπάρχει και Δικαστήριο Ανηλίκων και εποπτεύονται από το Δικαστή Ανηλίκων. Αποτελούν δε τον κυριότερο φορέα έξω-ιδρυματικής μεταχείρισης ανήλικων παραβατών που τους έχει επιβληθεί το αναμορφωτικό μέτρο της επιμέλειας. Επίσης, έχουν ως στόχο την πολύπλευρη στήριξη των ανηλίκων και των οικογενειών τους, κυρίως όταν ο νέος βρίσκεται σε κίνδυνο εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς λόγω ακατάλληλου ή ανύπαρκτου οικογενειακού περιβάλλοντος ή δυσμενών κοινωνικών συνθηκών. Στην πραγματικότητα η δράση τους περιορίζεται κυρίως στο προδικαστικό στάδιο (κοινωνική έρευνα) και κατά τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας. Οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων, λόγω κυρίως της ανεπαρκούς στελέχωσης, δεν έχουν τη δυνατότητα ουσιαστικής παρέμβασης στο πεδίο των γενεσιουργών παραγόντων της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, ούτε της άσκησης ουσιαστικής και συστηματικής παρακολούθησης στην περίπτωση ανάθεσης της επιμέλειας ανηλίκων. Για παράδειγμα, οι οργανικές θέσεις στην Υπηρεσία Ανηλίκων Αθηνών είναι μόλις 39, αλλά ο αριθμός προσληφθέντων σήμερα είναι 17. Το δικαστικό έτος 2001-2002 εξετάστηκαν 4,409 υποθέσεις από το Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών (τόσο στο Μονομελές όσο και στο Τριμελές), εκ των οποίων οι

1,952 (45%) καταδικάστηκαν, ενώ το μέτρο της επιμέλειας ανηλίκου από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων επιβλήθηκε σε 197 ανήλικους²⁶.

Πιο πρόσφατα, σύμφωνα με την έκθεση της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών, κατά το δικαστικό έτος 2004-2005 ελήφθησαν 2.260 καταδικαστικές αποφάσεις, 8% περισσότερες από το αντίστοιχο έτος 2003-2004. Εξ αυτών, στις 245 περιπτώσεις επιβλήθηκε ως θεραπευτικό ή αναμορφωτικό μέτρο η επιμέλεια του ανηλίκου από επιμελητή ανηλίκων. Όμως στην Αθήνα υπάρχουν 17 επιμελητές ανηλίκων (η πρόβλεψη είναι για 34 οργανικές θέσεις) που το 2006 ανέλαβαν μαζί με τις παλιές και τις νέες 245 περιπτώσεις²⁷. Κατά το έτος 2003, 20 επιμελητές βρίσκονταν στη διάθεση των Δικαστηρίων Ανηλίκων της Αθήνας και του Πειραιά, τα οποία εκδικάζουν ετησίως περισσότερες 4.500 υποθέσεις νεανικής εγκληματικότητας²⁸. Αντίστοιχη είναι η κατάσταση στην περιφέρεια, όπου υπάρχουν συνολικά 85 επιμελητές ανηλίκων, αριθμός πολύ μικρός με αποτέλεσμα σε πολλές περιοχές – ακόμη και σε νομούς – να μην υπάρχει επιμελητής.

Ως αποτέλεσμα αυτής της έλλειψης προσωπικού, 1 επιμελητής αντιστοιχεί ετησίως για περίπου 600 ανήλικους, ενώ 14 Δικαστήρια Ανηλίκων ανά την Ελλάδα εκδίδουν δικαστικές αποφάσεις δίχως τη διάθεση ενός²⁹! Σύμφωνα με πληροφορίες του επικεφαλής της Υπηρεσίας Δικαστικών Επιμελητών Αθηνών Ε. Τσαγκαρέλη, η συγκεκριμένη υπηρεσία είχε υπό την εποπτεία της μονάχα 174 ανήλικους (Σεπτ. 2002 - Οκτ. 2003). Ο Ε. Τσαγκαρέλης είχε παραδεχθεί πως η ελαχιστοποίηση των διαθέσιμων επιμελητών σε συνάρτηση με την ύπαρξη του περιορισμένου αριθμού των πληθυσμιακών ειδικών καταστημάτων για τους ανήλικους, συχνά υποχρεώνει τον αρμόδιο δικαστή να επιβάλλει επεικική μέτρα δίχως να ερευνούνται επαρκώς οι συνθήκες πίσω από την εγκληματική πράξη,

²⁶ Υπουργείο Δικαιοσύνης, Δικαστήριο Ανηλίκων Αθήνας, Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων. Στατιστικά δικαστικού έτους 1997-2002.

²⁷ Καραμανώλη, Ε. 10-12-2006: άρθρο της εφημερίδας «Καθημερινή»

²⁸ Μόσχος, Γ. 2004: <http://health.in.gr/news/article.asp?lngArticleID=49255>

²⁹ Ελληνική Έκθεση της CRC – Greek Helsinki Monitor, 27-10-2004

καταλήγοντας σε μια απόφαση που δεν ανταποκρίνεται στο απόλυτο συμφέρον του ανηλίκου.

Η έλλειψη δυναμικού είναι μόνο ένα από τα προβλήματα. Το 'πάζλ' της δυσλειτουργίας του κομβικού για την περαιτέρω πορεία και εξέλιξη της κοινωνίας κλάδου συμπληρώνεται από την έλλειψη εκπαίδευσης, την έλλειψη πλαισίου πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων, την έλλειψη κώδικα δεοντολογίας, την ανυπαρξία μηχανοργάνωσης και από το εύρος των αρμοδιοτήτων των επιμελητών ανηλίκων, το οποίο δεν έχει οριοθετηθεί νομοθετικά. Από τους ελάχιστους συμμάχους των επιμελητών ανηλίκων αποτελεί ο Νόμος 3189/2003 που ψηφίστηκε για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας. Βάσει αυτού, με γνώμονα την εναρμόνιση της Ελλάδας στα ευρωπαϊκά πρότυπα, εμπλουτίστηκαν τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα, περιορίστηκαν οι περιπτώσεις στις οποίες είναι δυνατή η στέρηση της ελευθερίας, ενώ καθορίστηκαν ηλικιακά όρια για την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων. Εντούτοις, υπάρχουν σοβαρές δυσχέρειες στην εκμετάλλευση του πλουραλισμού των αναμορφωτικών μέτρων, καθώς δεν υπάρχουν οι κατάλληλες κρατικές υποδομές.

Με άλλα λόγια, η ελληνική νομοθεσία δίνει, αφενός, τη διακριτική ευχέρεια στους Δικαστές να επιβάλλουν αναμορφωτικά ή και θεραπευτικά μέτρα, αφετέρου όμως η εφαρμογή αυτών προσκρούει σε ελλείψεις υλικο-τεχνικής υποδομής, εκπαιδευμένου προσωπικού και ελλιπούς χρηματοδότησης. Συνεπώς, οι υπηρεσίες που καλούνται να σηκώσουν το βάρος της επιμέλειας των ανηλίκων και της εφαρμογής των αναμορφωτικών μέτρων δεν έχουν τις δυνατότητες να προσφέρουν το μέγιστο προβλεπόμενο ουσιαστικό και θεραπευτικό έργο. Τα τελευταία χρόνια φαίνεται πως η προσπάθεια για το μη εγκλεισμό παραβατικών νέων σε ιδρύματα αγωγής ή σωφρονιστικά καταστήματα δεν είναι αρκετή για τη δημιουργία επαρκών συνθηκών που θα οδηγούσαν τους νέους προς τις υπηρεσίες που έχουν ανάγκη. Ιδιαίτερα περιορισμένες είναι οι δημόσιες δαπάνες για τις υποδομές για εκπαίδευση, αθλητισμό, αναψυχή για τους νέους, για την

ανάπτυξη των κοινωνικών υπηρεσιών για την υποστήριξη οικογενειών, για την ενίσχυση των τοπικών κοινοτήτων και γενικά για τις παροχές που ενδυναμώνουν την κοινοτική συνοχή³⁰.

Για παράδειγμα, οι Δήμοι δεν είναι έτοιμοι να υποδεχθούν τους ανήλικους παραβάτες στους οποίους έχει επιβληθεί το μέτρο της κοινωνικής εργασίας, με αποτέλεσμα οι επιμελητές ανηλίκων να απευθύνονται σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), οι οποίες επιτελούν το συμβουλευτικό, θεραπευτικό ή αναμορφωτικό έργο. Σημειωτέον ότι δεν υπάρχουν πρωτόκολλα συνεργασίας μεταξύ της υπηρεσίας επιμελητών ανηλίκων και των ΜΚΟ (σ.σ. με εξαίρεση τη θεραπευτική κοινότητα «Στροφή»), η ανάληψη των εφήβων από τους ΜΚΟ με αποτέλεσμα να εναπόκειται στην διακριτική ευχέρεια τους. Και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που αρνούνται, καθώς υπάρχει η άποψη ότι η φιλοξενία ανηλίκων παραβατών δίνει 'το κακό παράδειγμα' στους υπόλοιπους. Οι παραπάνω συνισταμένες έχουν ως αποτέλεσμα την συνεχή υποβάθμιση της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων και τη μετάλλαξη του περιεχόμενου της εργασίας των επιμελητών, καθώς από έναν εν δυνάμει εξελισσόμενο κλάδο, καταλήγει σε απλό προθάλαμο του δικαστηρίου ανηλίκων και σε 'διεκπεραιωτικό' γραφείο εμπειρικά συντασσόμενων εκθέσεων κοινωνικών ερευνών ή ατομικών δελτίων.

Έως τώρα³¹, η Υπηρεσία Επιμελητών αποτελεί τον κυριότερο φορέα εξωϊδρυματικής μεταχείρισης ανηλίκων στην Ελλάδα που έχουν διαπράξει αξιόποινη πράξη ή βρίσκονται σε κίνδυνο να γίνουν δράστες ή θύματα αξιόποινων πράξεων³². Το δε έργο των Επιμελητών έχει κυρίως τον χαρακτήρα μιας κοινωνικής φροντίδας, η οποία στοχεύει στην ομαλή κοινωνική ένταξη του εφήβου παραβάτη. Ωστόσο, η χρόνια έλλειψη του προσωπικού δεν επιτρέπει την 'άνηση' του μέτρου αυτού. Επίσης, η αποτελεσματικότητα της λειτουργίας του θεσμού της επιμέλειας ανηλίκων από Επιμελητές δεν έχει αξιολογηθεί στην

³⁰ Γιαννοπούλου, Ι.Γ. και Τσομπάνογλου, Γ.Ο. 2003: 3° Πανελλήνιο Συνέδριο Παιδοψυχιατρικής

³¹ Αναφέρεται η φράση 'έως τώρα' η οποία υποδηλώνει την άφιξη ιδεών όπως αυτή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, σαφώς στηριζόμενη στις αξίες και τους στόχους της παρούσας Δικαιοσύνης.

Ελλάδα³³. Η προαναφερθείσα κατάσταση οξύνεται και από την απουσία εθελοντικού ανθρωπίνου δυναμικού εμπλεκόμενου σε σωφρονιστικές δραστηριότητες, παρά του γεγονότος πως τα κέντρα επιτήρησης και παροχής στοιχειωδών υπηρεσιών επανένταξης των ανήλικων δραστών λειτούργησαν αρχικώς στηριζόμενα αποκλειστικά στην εθελοντικού τύπου εργασία.

vii. Η Άσκηση Αστυνομικής Βίας

Στις σελίδες 144 και 145 της Εθνικής Έκθεσης (31.05.2001) αναφέρεται ένας αριθμός εγγυήσεων σε ό,τι αφορά στην εκπαίδευση αρμοδίων στελεχών, στο δικαίωμα παροχής διερμηνείας για αλλοδαπούς ανήλικους παραβάτες κτλ. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι η εμπλοκή της ελληνικής αστυνομίας στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, που αφορά τους ανήλικους παραβάτες, δεν είναι μια απλή, τεχνική λεπτομέρεια. Η ουσιαστική εμπλοκή των αξιωματικών, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την εφαρμογή του νόμου είναι στρατηγικής σημασίας επειδή καθορίζει το μέλλον ενός μεγάλου αριθμού εφήβων. Ο σεβασμός των δικαιωμάτων των κατηγορούμενων ανηλίκων εξαρτάται από τις στάσεις των αστυνομικών όταν η επιβολή του νόμου είναι η πρώτη τους επαφή με την πολιτεία. Συνεπώς, οι ελάχιστες πλην υπαρκτές καταγγελίες άσκησης αστυνομικής βίας κατά ανήλικων παραβατών – κυρίως μεταναστών – δεν μπορούν να παραβλεφθούν³⁴. Πρέπει να ληφθούν ειδικά μέτρα από την Ελληνική Κυβέρνηση για την αποτροπή τέτοιων συμπεριφορών. Επιπλέον, εάν δεν υπάρχει δυνατότητα διερμηνείας, καθίσταται ουσιαστικά αδύνατη η συλλογή λεπτομερών πληροφοριών που αφορούν το οικογενειακό ιστορικό του αλλοδαπού ανήλικου, προκειμένου να εντοπισθούν οι γονείς ή οι κηδεμόνες του. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι, οι μαζικές συλλήψεις ανήλικων εργαζομένων και η συνακόλουθη κράτησή τους σε αστυνομικά τμήματα κάτω από ακατάλληλες συνθήκες,

³² Καρανάτση, Ε. 2004: άρθρο της εφημερίδας «Καθημερινή»

³³ Γιαννοπούλου, Ι.Γ. και Τσομπάνογλου, Γ.Ο. 2003: 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Παιδοψυχιατρικής

³⁴ Έκθεση Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων [και άλλων Φορέων] σε Εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 31-05-2001: 144, 145

μεταφράζεται σε ένα ακαθόριστο αριθμό παραβιάσεων των διατάξεων της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

viii. Τα Κέντρα Προσωρινής Κράτησης Ανηλίκων

ο Το Ισχύον Δίκαιο

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 2 του Ν. 3315/1955 «*Επί κατηγορουμένων εφήβων κατά τας διατάξεις του Ποινικού Κώδικα διατάσσεται προφυλάκισις, εάν η τελεσθείσα πράξις απειλείται εν τω Νόμω δια καθεύξεως δέκα ετών και άνω, αδιαφόρως της διάρκειας της αντ' αυτής επιβαλλομένων μέτρων...*».

Η παραπάνω αναχρονιστική (μισού αιώνα) μνεία του νόμου που αναφέρεται στην προσωρινή κράτηση μπορεί να διαταχθεί μόνο για έφηβο και στην Ελλάδα ο θεσμός της προσωρινής κράτησης ανηλίκων είναι υπαρκτός, ωστόσο, η επιβολή του έχει περιοριστεί και ποινικώς οριοθετηθεί³⁵. Είναι επίσης γνωστή στους Έλληνες νομοθέτες η ανυπαρξία ειδικής νομοθετικής ρύθμισης που αφορά τη δυνατότητα ή τις προϋποθέσεις επιβολής περιοριστικών όρων σε εφήβους. Η προσωρινή κράτηση ανηλίκου κατηγορουμένου επιτρέπεται, εφόσον αυτός έχει συμπληρώσει το 13^ο έτος της ηλικίας του και μόνο εφόσον η πράξη για την οποία κατηγορείται επιφέρει ποινή κάθειρξης τουλάχιστον 10 ετών³⁶. Ορίζεται επιπλέον ότι η εκ μέρους του ανηλίκου αδυναμία παροχής της χρηματικής εγγύησης που του έχει επιβληθεί, δεν επιτρέπεται να οδηγήσει από μόνη της στην επιβολή προσωρινής κράτησης και στον εγκλεισμό του στις φυλακές (άρθρ. 285 § 5 του ΚΠΔ).

Ενόψει των διατάξεων του άρθρ. 282 § 4 του ΚΠΔ σύμφωνα με την οποία «*οι περιοριστικοί όροι που επιβλήθηκαν στον κατηγορούμενο για κακούργημα ή πλημμέλημα εάν παραβιαστούν από αυτόν, είναι δυνατόν να αντικατασταθούν με προσωρινή κράτηση κατά το άρθρ. 298*» θα πρέπει να γίνει δεκτή η ακόλουθη

³⁵ Χάιδου, Α. 1990: 43

³⁶ Μαργαρίτης, Χ.Α. 1994: 88-90

λύση: οι περιοριστικοί όροι του άρθρ. 282 § 2 του ΚΠΔ μπορούν να διαταχθούν όσο διαρκεί η προδικασία αν προκύπτουν σοβαρές ενδείξεις ενοχής του έφηβου κατηγορουμένου για πράξη που τιμωρείται με ποινή κάθειρξης κατ' ελάχιστο όριο 10 ετών. Αυτό κρίνεται απολύτως αναγκαίο για να εξασφαλιστεί ότι ο έφηβος στον οποίο επιβλήθηκαν θα παραστεί οποτεδήποτε στην ανάκριση ή στο δικαστήριο και θα υποβληθεί στην εκτέλεση της απόφασης. Συνεπώς, περιοριστικοί όροι σε βάρος του εφήβου μπορούν να επιβληθούν μόνο εφόσον η πράξη που τέλεσε τιμωρείται με ποινή ισόβιας κάθειρξης ή πρόσκαιρης κάθειρξης 10-20 ετών. Αντιθέτως, περιοριστικοί όροι σε βάρος εφήβου δεν είναι δυνατόν να επιβληθούν εάν η πράξη που τέλεσε τιμωρείται με ποινή φυλάκισης ή πρόσκαιρης κάθειρξης 5-10 ετών ή 5-20 ετών³⁷.

Η διάρκεια της προσωρινής κράτησης σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 6 § 4 του Συντάγματος δεν μπορεί να υπερβαίνει τους 6 μήνες για τα πλημμελήματα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί με απόφαση του αρμόδιου δικαστικού συμβουλίου το ανώτατο αυτό όριο να παραταθεί κατά 3 μήνες. Επομένως, εφόσον τα κακουργήματα εφήβων έχουν κατά πλάσμα δικαίου χαρακτήρα πλημμελήματος, η διάρκεια της προσωρινής κράτησης των εφήβων δε μπορεί σε καμία περίπτωση να υπερβαίνει τους 9 μήνες.

Αναμφισβήτητα ο νόμος Ν. 3189/2003 εκσυγχρονίζει το θεσμικό πλαίσιο αντιμετώπισης της παραβατικότητας ανήλικων μεταφέροντας την έμφαση από την καταστολή και τον σπιγματισμό στο, κατ' εξοχήν, ευρωπαϊκό δίκαιο κοινωνικής προστασίας. Επίσης είναι σαφές ότι, όπως έχει προβλεφθεί και από τους στοιχειώδεις κανόνες του ΟΗΕ για τα Μη Στερητικά της Ελευθερίας Μέτρα (Κανόνες του Τόκυο), *«η προσωρινή κράτηση επιτρέπεται να διατάσσεται στην ποινική διαδικασία ως το έσχατο μέτρο, με την επιβεβλημένη προσοχή στην ανάκριση του εγκλήματος και την προστασία της κοινωνίας και του θύματος [...] Η προσωρινή κράτηση δεν επιτρέπεται αν διαρκεί περισσότερο από ό,τι είναι αναγκαίο για την επίτευξη των (προαναφερθέντων) σκοπών [...] και πρέπει να*

³⁷ Πιτσελά, Α. 2002: 326

εκτελείται ανθρώπινα και με σεβασμό στην εγγενή αξιοπρέπεια των ανθρώπων» (Κανόνες 6.1 και 6.2). Ας σημειωθεί, όμως, ότι αυτή η καινούργια προσέγγιση στην αντιμετώπιση νεανικής παραβατικότητας απαιτεί τη συγκρότηση μιας ολοκληρωμένης, ιδρυματικής, αλλά και έξω-ιδρυματικής, υποδομής για τη μεταχείριση ανηλίκων με υπαρκτά ή εν δυνάμει προβλήματα κοινωνικής συμπεριφοράς.

ο Η Ισχύουσα Πραγματικότητα

Είναι αλήθεια ότι ο αριθμός των ανηλικών παραβατών που δικάζονται και καταδικάζονται σε φυλάκιση στις φυλακές ανηλίκων είναι σχετικά χαμηλός. Τις περισσότερες φορές τα δικαστήρια επιβάλλουν αναμορφωτικά μέτρα αντί για εγκλεισμό. Εντούτοις, οι ανήλικοι κρατούμενοι θα μπορούσαν να είναι λιγότεροι και αναμφίβολα, αυτό θα εξυπηρετούσε καλύτερα το απόλυτο συμφέρον των εφήβων. Σύμφωνα με Έκθεση μη κυβερνητικών οργανώσεων για την εφαρμογή των Κανόνων του ΟΗΕ κατά το έτος 2001, από τους 287 ανήλικους κρατούμενους, οι 120 κρατούνταν προσωρινά (ποσοστό 42%). Για ένα σημαντικό αριθμό από αυτούς δε (29), εκκρεμούσαν κατηγορίες για κλοπή³⁸. Σε κάποιες περιπτώσεις, η «Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενάντια στο Βασανισμό, και την Απάνθρωπη ή Υποτιμητική Μεταχείριση ή Τιμωρία» [*«European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment»* (CPT)³⁹] διέγινωσεν προ μερικών ετών πως, συνολικά, οι γενικές συνθήκες κράτησης και διαβίωσης των ανηλίκων στα κέντρα προσωρινής κράτησης [είτε (και κυρίως) στα αστυνομικά τμήματα για συγκέντρωση και επιβεβαίωση στοιχείων, είτε στη φυλακή ωστόσο παραπεμφθούν σε δίκη] δεν είναι ικανοποιητικές⁴⁰. Η πιο πρόσφατη περιοδική επίσκεψη της CPT στην Ελλάδα διενεργήθηκε το 2001⁴¹ και

³⁸ Έκθεση Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων [και άλλων Φορέων] σε Εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 31-05-2001: 145

³⁹ CPT: <http://www.cpt.coe.int>

⁴⁰ Γενικά κριτήρια υποδηλωμένα από το CPT (*Committee for the Prevention of Torture*) αναφερόμενα στις υλικές συνθήκες κράτησης εντός αστυνομικών τμημάτων.

⁴¹ Υφίσταται μια επιπλέον επίσκεψη του CPT στην Ελλάδα κατά την περίοδο 28/08/2005 - 09/09/2005, ωστόσο τα πορίσματά αυτής είναι υπό έκδοση.

περιέλαβε πλήθος κέντρων κράτησης υποδίκων σε Αττική, Κρήτη και Βορειοδυτική Ελλάδα. Τα πιο σημαντικά και πληθυσμιακώς 'διάσημα' εξ αυτών ήταν τα αστυνομικά τμήματα της Αγίας Βαρβάρας (Αθήνα), του Ηρακλείου (Κρήτη) και της Καστοριάς⁴².

Μπαίνοντας σε λεπτομέρειες, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης της CPT στην Αθήνα (28 Οκτωβρίου – 2 Νοεμβρίου 1999), στο κέντρο στην πτέρυγα ανηλίκων του 3^{ου} ορόφου του Γενικού Αρχηγείου της Αστυνομίας Αττικής βρίσκονταν υπό κράτηση 7 αλλοδαποί (2 κορίτσια και 5 αγόρια), ο νεότερος εκ των οποίων ήταν μόλις 12 ετών⁴³. Επιπρόσθετα, το ένα εκ των δύο κοριτσιών είχε ήδη 'αισιώς' διανύσει 45 μέρες κράτησης ως υπόδικος και ο ένας εκ των πέντε αγοριών, τις 30⁴⁴.

Παραμένοντας στο ίδιο έτος, το 1999 η αντιπροσωπεία της CPT παρατήρησε φαινόμενα υπερπληθυσμού στο Αστυνομικό Τμήμα Κολωνού, όπου ανεξάρτητα από την επίσημη μέγιστη χωρητικότητα των 15 κρατουμένων κατά τη διάρκεια της επίσκεψης βρίσκονταν 5 ανήλικοι οι οποίοι συναναστρέφονταν εύκολα με τους υπόλοιπους 37 ενήλικους⁴⁵.

Αυτές είναι λίγο-πολύ οι επικρατέστερες εικόνες των κέντρων προσωρινής κράτησης υποδίκων των Αθηνών εφόσον η κατάσταση των λοιπών αστυνομικών τμημάτων της πρωτεύουσας δε διαφοροποιείται ιδιαίτερα από τα προαναφερθέντα. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσε κάποιος εύλογα να αναρωτηθεί: «Εάν η κατάσταση των Αθηναϊκών Αστυνομικών τμημάτων είναι όπως ακριβώς αποτυπώθηκε, πόσο χειρότερη θα μπορούσε να είναι αυτή των επαρχιακών;». Η απάντηση δίνεται εάν λάβουμε ως αντιπροσωπευτικό δείγμα το

⁴² CPT/Inf (2001) 18, Μέρος II, παράγραφος 27

⁴³ Αναφορά προς την ελληνική Κυβέρνηση για την επίσκεψη της *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* μεταξύ 23 Οκτωβρίου και 2 Νοεμβρίου 1999: 16

⁴⁴ CPT/Inf (1999) 16, Μέρος II, παράγραφος 19

⁴⁵ * Παρόλ' αυτά, η «Αρχή του Διαχωρισμού» ανηλίκων από ενήλικες στα καταστήματα κράτησης καθιερώνεται από το άρθρ. 10 § 2β του *Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα* (1966) και το άρθρ. 37 της *Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού* (1990).

Μεταβατικό Τμήμα Παράνομων Αλλοδαπών των Φερών, μιας κωμόπολης κοντά στα τουρκικά σύνορα.

Εκεί, κατά την ώρα της επισκέψεως, οι ανήλικοι κρατούμενοι του Τμήματος Αποσπάσεων Αλλοδαπών ισχυρίστηκαν πως διέμεναν στο εν λόγω τμήμα μονάχα 4 ημέρες δίχως όμως να συνυπολογίζεται η κατ' επανάληψη μεταφορά τους από την Ελλάδα στην Τουρκία και το αντίστροφο. Ο τετραπλός ή πενταπλός εγκλεισμός των συγκεκριμένων ανηλίκων στο τμήμα των Φερών καθιστούσε αδύνατον τον ακριβή υπολογισμό της περιόδου διαμονής τους, αλλά και το πλήθος των υπόδικων ανηλίκων, αφού το αρχείο που κρατούταν από την εκεί υπηρεσία ήταν υποτυπώδες, ελλιπές και συχνά ανακριβές⁴⁶.

Αναφορικά με την συχνή 'επίσκεψη' ανηλίκων στα επαρχιακά κέντρα κράτησης, παρόμοια ήταν η εικόνα και στα αστυνομικά τμήματα της Ομοιοίας, της Δραπετσώνας, του Κέντρου Αλλοδαπών Πειραιά⁴⁷..., τα οποία μάλιστα συνοδεύονταν από άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Η 'λίστα της ντροπής' είναι πραγματικά εξαντλητική, γεγονός που μαρτυρά το πόσο μεγάλης διάρκειας μπορεί να είναι η 'προσωρινή' κράτηση για κάποιους - έστω και λίγους - ανήλικους παραβάτες.

ο Παρατηρήσεις

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, αν ο ανήλικος τελικά αθωωθεί δικαιούται – θεωρητικά τουλάχιστον – αποζημίωση για την αποκατάσταση της ζημιάς από την προσωρινή κράτηση, μιας ζημιάς συνήθως ανεπανόρθωτης. Εν συνεχεία ο ανήλικος στρέφεται κατά του Δημοσίου, το οποίο με τη σειρά του

^{**}Αναφορά προς την ελληνική Κυβέρνηση για την επίσκεψη της *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* μεταξύ 23 Οκτωβρίου και 2 Νοεμβρίου 1999: 17

⁴⁶ * CPT/Inf (1999) 16, Μέρος II, παράγραφος 31

^{**} Περὶ αὐτοῦ, μια πρόταση θα αποτελούσε η σύνταξη ενός χωριστού και περιεκτικού αρχείου που θα περιέχει όλες τις πληροφορίες σχετικά την κράτηση του ανηλίκου (ώρα και λόγους σύλληψης, ώρα άφιξης στο αστυνομικό τμήμα και τυχόν μεταφοράς του κτλ.), το οποίο θα ενδυναμώνει την πρακτική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων του κρατουμένου και παράλληλα, θα διευκολύνει το έργο της αστυνομίας.

⁴⁷ CPT/Inf (1999) 16, Μέρος II, παράγραφος 20, 23, 24

στρέφεται κατά του Δικαστή που διέταξε την προσωρινή κράτηση και πρέπει να αποδείξει τη συνδρομή δόλου ή βαριάς αμέλειάς του. Όμως, σύμφωνα με τις διατάξεις του ελληνικού Ποινικού Κώδικα, οι ανήλικοι παραβάτες δεν πρέπει να κρατούνται προσωρινά, εκτός αν έχουν κατηγορηθεί για τη διάπραξη εγκλημάτων που τιμωρούνται με δεκαετή, τουλάχιστον, κάθειρξη. Κατά συνέπεια, υπάρχουν περιπτώσεις κράτησης ανηλίκων για τις οποίες η Ελληνική Κυβέρνηση θα πρέπει να αποδώσει την προσήκουσα αποζημίωση. Στην ουσία όμως κάτι τέτοιο δε συμβαίνει.

Στην Ελλάδα, παρά τη νομοθετική επιταγή για διαμονή των υποδίκων σε χωριστά τμήματα από τους κατάδικους ούτως ώστε να μην επικοινωνούν μεταξύ τους, στην πράξη δεν γίνεται κανένας διαχωρισμός. Οι προσωρινά κρατούμενοι και οι κατάδικοι ανήλικοι συγχρωτίζονται στα σωφρονιστικά καταστήματα τόσο μεταξύ τους, όσο και με ενηλίκους των δύο κατηγοριών, με επακόλουθο όλες τις γνωστές αρνητικές συνέπειες: *«Διεπιστώθει ότι εις τινας Φυλακάς όπου κρατούνται ανήλικοι είτε ως υπόδικοι, είτε ως κατάδικοι εκτίοντες μικράν ποινήν ένεκα της οποίας καθίσταται αδύνατος η μεταγωγή των εις σωφρονιστικά καταστήματα, οι ανήλικοι κρατούνται μετά των ενηλίκων, άνευ διαχωρισμού πινος, μολονότι υπάρχει χώρος δια τον διαχωρισμόν των...»*⁴⁸.

Σχετικά με τον πειθαρχικό περιορισμό, ενώ για τους κατάδικους ο περιορισμός σε ειδικό κελί μπορεί να διαρκέσει έως και 10 μέρες, για τους προσωρινά ανήλικους κρατούμενους το διάστημα αυτό δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τις 5 ημέρες. Προσωρινή κράτηση περισσότερων μηνών ή και ημερών είναι άκρως επιζήμια για την ανάπτυξή τους και τη ανάληψη από αυτούς ενός εποικοδομητικού ρόλου στην κοινωνική ζωή⁴⁹. Γι' αυτό, η *προσωρινή κράτηση για τους ανήλικους πρέπει να καταργηθεί*. Η προσωρινή κράτηση δεν είναι απλά αδιάφορη για τη διαπαιδαγώγηση, αλλά είναι και έντονα αντιπαιδαγωγική, αποτελώντας έναν κακό οιωνό για την περαιτέρω ανάπτυξη εγκληματικής συμπεριφοράς.

⁴⁸ Τρωιάννου-Λουλά, Α. 1987: 532-533

Επιπλέον, ο προσωρινά κρατούμενος ανήλικος είναι άτομο για το οποίο δεν έχει αποφανθεί ακόμα το δικαστήριο ανηλίκων. Επομένως, ως αθώος θα έπρεπε να μην υπόκειται σε μεταχείριση ανάλογη με εκείνη των καταδίκων. Η σωφρονιστική πρακτική όμως, κάποιες φορές, δεν κάνει τέτοιες διαφοροποιήσεις. Θα πρέπει ιδιαίτερα να προσεχθούν οι διατάξεις του άρθρ. 40 § 2 της ΔιεθνΣυμβ Δικαιωμάτων του Παιδιού (άρθρ. 121-133 αρ. 1-3) και αυτές της Σύστασης R (87) 20 [βλ. Παράρτημα 3 (ΕΝ)] της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης που επιβάλλουν την Ταχύτατη Εκδίκαση των Αδικημάτων των Ανηλίκων (*Social Reactions to Juvenile Delinquency II*). Αλλά και η ΕΣΔΑ επιβάλλει στο άρθρ. 6 § 1 την ταχεία εκδίκαση όλων των υποθέσεων, αλλά περιορίζεται δυστυχώς σε θεωρητικό μονάχα επίπεδο. Επιπρόσθετα, στη σελίδα 146 της Εθνικής Έκθεσης (στην τελευταία παράγραφο) αναφέρεται το ζήτημα της έγκαιρης προσαγωγής ενώπιον δικαστικής αρχής, σημειώνοντας ότι δεν ισχύει πάντα, επειδή πολλοί ανήλικοι ή νέοι (18-21) κρατούνται προσωρινά για διαστήματα μεγαλύτερα των έξι μηνών⁵⁰.

Ωστόσο, η επιβολή προσωρινής κράτησης σε βάρος ανηλίκων, θέμα που ταλάνισε τόσο την θεωρία, όσο και τη Νομολογία κατά το παρελθόν, γνώρισε πολλές νομοθετικές διακυμάνσεις. Ζήτημα είχε, επίσης, προκύψει κατά το παρελθόν σε σχέση με το επιτρεπτό και τις προϋποθέσεις επιβολής περιοριστικών όρων σε βάρος ανηλίκων κατηγορουμένων για το λόγο ότι, όπως ίσχυε το άρθρ. 282 παρ. 5 του ΚΠΔ πριν το Ν. 3189/2003 παράπεμπε μόνο στο άρθρ. 282 παρ. 3 του ΚΠΔ, το οποίο ρυθμίζει τις προϋποθέσεις επιβολής προσωρινής κράτησης, με συνέπεια να υπάρχει νομοθετικό κενό αναφορικά με τη δυνατότητα επιβολής ή μη περιοριστικών όρων. Όμως και έτσι εχόντων των πραγμάτων, κατά την ορθότερη άποψη γινόταν δεκτό ότι επιτρέπεται η επιβολή περιοριστικών όρων κατά ανηλίκων (εφήβων) με τις προϋποθέσεις του 282 παρ. 1, αφού η παρ. 5 του ιδίου

⁴⁹ Πιτσελά, Α. 2002: 329-331

⁵⁰ Έκθεση Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων [και άλλων Φορέων] σε Εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 31-05-2001: 146

άρθρου αποτελούσε ειδική ρύθμιση, η οποία δε μπορούσε να αποκλείσει την εφαρμογή της γενικής ρύθμισης του παρ. 1 του ίδιου άρθρου.

Με το Ν. 3189/2003 προστέθηκε στην παρ. 5 με την οποία η αδυναμία παροχής εγγύησης δεν επιτρέπεται να οδηγήσει από μόνη της σε προσωρινή κράτηση. Επομένως, ο νομοθέτης ρητά αναγνωρίζει πλέον τη δυνατότητα επιβολής εγγύησης σε βάρος ανηλίκων, της συνηθέστερης περίπτωσης περιοριστικού όρου στην πράξη και επομένως για την ταυτότητα του νομικού λόγου το ίδιο πρέπει να δεχτούμε και για όλους τους περιοριστικούς όρους, μιας και κατά την κρατούσα άποψη η απαρίθμηση των περιοριστικών όρων στο άρθρ. 282 παρ. 2 του ΚΠΔ είναι ενδεικτική. Κατά συνέπεια, επιτρέπεται η επιβολή περιοριστικών όρων σε βάρος ανηλίκων.

Όσον αφορά τώρα τις προϋποθέσεις επιβολής τους πρέπει να παρατηρήσουμε τα εξής: οι πράξεις των ανηλίκων είναι πλημμελήματα, τιμωρούμενα με ποινικό σωφρονισμό ή αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, όπως προβλέπει το άρθρ. 121 του ΠΚ, και όχι με κάθειρξη (ισόβια ή πρόσκαιρη) ή με φυλάκιση (τουλάχιστον 3 μηνών). Κατ' εξαίρεση, όμως, ο νομοθέτης επιτρέπει την προσωρινή κράτηση μόνο όταν η πράξη τιμωρείται κατ' ελάχιστο όριο δέκα ετών, με συνέπεια για τις υπόλοιπες πράξεις να επανερχόμαστε στον κανόνα ότι αυτές τιμωρούνται μόνο ποινικό σωφρονισμό και επομένως δε μπορούν να επιβληθούν για αυτές ούτε περιοριστικοί όροι. Έχοντας δε υπόψη τη σχέση επικουρικότητας μεταξύ των περιοριστικών όρων και της προσωρινής κράτησης, με την έννοια ότι προσωρινή κράτηση μπορεί να επιβληθεί μόνο στις περιπτώσεις εκείνες που οι περιοριστικοί όροι δεν αρκούν για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς που αναφέρονται στο άρθρ. 296 του ΚΠΔ, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η οποιαδήποτε λύση υιοθετήσουμε πρέπει να μην αποβαίνει σε βάρος των ανηλίκων (υπό το πρίσμα της αρχής *«in dubio pro minore»*), θα πρέπει κατά την ορθότερη εκδοχή να δεχτούμε ότι η επιβολή περιοριστικών όρων κατά ανηλίκου κατηγορουμένου είναι δυνατή μόνο για πράξη που απαιτείται στο νόμο με ποινή

κάθειρξης κατ' ελάχιστο όριο 10 ετών και πάντα υπό την προϋπόθεση ότι έχει συμπληρώσει το 13^ο έτος ηλικίας του ⁵¹.

Έτσι, ο ανήλικος των 13 ετών και μίας ημέρας (αν μπορούμε να τον χαρακτηρίσουμε έφηβο) εξισώνεται με εκείνον των 18 ετών. Η σημερινή Νομοθεσία εξακολουθεί να γεφυρώνει τις δύο αυτές ηλικίες που ημερολογιακά μπορεί να διαφέρουν μόνο κατά 5 χρόνια, στην πραγματικότητα όμως σύμφωνα με τις απόψεις της ψυχολογίας-ιατρικής-παιδαγωγικής, αλλά και της κοινής πείρας πρόκειται για αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ των δύο ηλικιών. Πρόκειται για δύο διαφορετικές ηλικίες.

Δεν θα πρέπει να τοποθετούνται πελώρια ίσον ανάμεσα σε ανόμοια πράγματα⁵². Εν αντιθέσει, ο Έλληνα νομοθέτης θα πρέπει να νομοθετεί λαμβάνοντας υπόψη τα πορίσματα των επιστημών που πρέπει να έχουν λόγο με τα θέματα που νομοθετεί.

ix. Ο Έλεγχος του Σωφρονιστικού Συστήματος

Ο έλεγχος της σωφρονιστικής νομιμότητας μπορεί να γίνεται μέσα από τις αναφορές των κρατουμένων, οι οποίες πρέπει να διαβιβάζονται χωρίς να ελέγχεται το περιεχόμενό τους και χωρίς καθυστέρηση από τη διεύθυνση του καταστήματος (άρθρ. 5 § 3 του ΠΚ). Στην πράξη όμως δεν υπάρχει καμία απολύτως εγγύηση για το ότι η διαδικασία θα γίνει ακριβώς όπως ορίζεται από το νόμο.

Ένα άλλο ζήτημα που τίθεται είναι ότι και να φτάσει η αναφορά στα χέρια των αρμοδίων, πολύ δύσκολα θα κατορθώσει ο έγκλειστος να αποδείξει τα γεγονότα που συνέβησαν σε βάρος του ή σε βάρος συγκρατούμενου του. Συνήθως τα 'στεγανά' των σωφρονιστικών καταστημάτων περνούν οι

⁵¹ Αρβανίτης, Γ., Καλφέλς, Γ., Καραμπέλας, Α. και Μαργαρίτης, Α. 2001: 647· Παπαδαμάκης, Α. 2004: 312

⁵² Δημητρίου-Βασιλοπούλου, Ξ. 1994: 79

καταγγελίες των κρατουμένων που βρίσκουν υποστήριξη από 'επώνυμους' που βρίσκονται έξω από το σωφρονιστικό κατάστημα⁵³.

Το ίδιο πρόβλημα υπάρχει και στη περίπτωση που οι κρατούμενοι δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται στις οδηγίες των σωφρονιστικών υπαλλήλων όταν αυτές είναι πρόδηλα παράνομες. Το ζήτημα είναι ποιες είναι πρόδηλα παράνομες πράξεις και πως θα το κρίνουν αυτό οι κρατούμενοι, ώστε να μη συμμορφωθούν στη συγκεκριμένη οδηγία;

Σήμερα μπορούμε να διακρίνουμε δύο ειδών ελέγχους στο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα:

- Ο *δικαστικός έλεγχος* που γίνεται μέσα από τις εβδομαδιαίες επισκέψεις του εισαγγελέα στο σωφρονιστικό κατάστημα της αρμοδιότητάς του, στην πράξη δεν συμβάλλει αποφασιστικά στη βελτίωση της λειτουργίας του σωφρονιστικού συστήματος.
- Ο *υπηρεσιακός διοικητικός έλεγχος* της λειτουργίας του σωφρονιστικού συστήματος που γίνεται μέσα από τις εκθέσεις που υποβάλλει στο τέλος κάθε έτους στο Υπουργείο Δικαιοσύνης ο διευθυντής του καταστήματος με τις προτάσεις και τις παρατηρήσεις του⁵⁴.

Στην περίπτωση ειδικότερα των ανήλικων κρατουμένων αντιλαμβάνεται κανείς πόσο δύσκολο είναι να κάνουν χρήση των δικαιωμάτων αυτών στην πράξη. Πολύ σωστά προτάθηκε λοιπόν και στις ελληνικές φυλακές ο θεσμός του «Συνηγόρου των Κρατουμένων», ως απόρροια της διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων του Συνηγόρου του Πολίτη, ο οποίος θα φροντίζει για την ορθή και δίκαιη εφαρμογή των διατάξεων και θα επισημαίνει τις αυθαιρεσίες και παρανομίες της διοίκησης.

χ. Η Απονομή της Δικαιοσύνης Υπό Δημοσιογραφικό 'Θόρυβο'

⁵³ Χάιδου, Α. 1990: 65

Είναι συχνό φαινόμενο στις λεγόμενες «πολύκροτες» ποινικές δίκες να καλείται ο δικαστής να απονείμει δικαιοσύνη υπό την έντονη και φορτική πίεση των Μ.Μ.Ε. που είτε προεξοφλούν την ενοχή του κατηγορουμένου, είτε απαιτούν μια συγκεκριμένη ποινική μεταχείριση. Παρά την πρόβλεψη του άρθρ. 8 του Ν. 3090/2002 για τη «Μη Αναγραφή ή Μετάδοση Πληροφοριών σχετικά με την Υπόθεση Ανήλικου Παραβάτη από τα Μ.Μ.Ε.», η έμφυτη τάση των μέσων μαζικής ενημέρωσης να καλύπτουν ιστορίες νεανικής εγκληματικότητας επεισοδικά, παρά με διακριτικότητα⁵⁵ ενισχύει τον φόβο και καλλιιεργεί αντιλήψεις που προάγουν το πρότυπο ενός «σούπερ-ανήλικου-εγκληματία», ο οποίος ευθύνεται αποκλειστικώς για την συνεχή αύξηση του γενικότερου εγκληματικού φαινομένου. Η αρνητική απόρροια του προτύπου αυτού είναι η καταστροφική μετατροπή του νεαρού από ανήλικο παραβάτη του νόμου σε «στυγνό εγκληματία», «παιδί-τέρας» ή οποιαδήποτε άλλη δημοσιογραφικά 'πετυχημένη' επονομασία/λεζάντα, η οποία θυσιάζει απερίσκεπτα το Είναι του ανηλίκου στον βωμό της δημοσιότητας.

Τα ΜΜΕ σπανίως προβάλλουν θετικά πρότυπα ατόμων της ομάδας στόχου που κατάφεραν να ξεχωρίσουν. Αντιθέτως, συχνά αρκεί η συμπτωματική συνύπαρξη δύο παντελώς ανόμοιων αξιόποινων πράξεων, αλλά με την ανηλικότητα των δραστών ως μοναδικό κοινό σημείο, να προκαλέσουν δημοσιογραφικό πανικό. Δικαιολογημένα, λοιπόν, η τελικώς επηρεασμένη κοινή γνώμη εμφανίζεται δύσπιστη στην αποτελεσματικότητα της εξώδικης διευθέτησης μιας αξιόποινης πράξης και στραμμένη προς μια τιμωρητική κατεύθυνση.

Στην περίπτωση αυτή, η κοινωνική αναταραχή που προκαλείται από το έγκλημα και για την οποία ευθύνεται άλλοτε ένα δυσλειτουργικό διοικητικό σύστημα και άλλοτε δε ευρύτερα σχήματα, να επικεντρώνεται στους ώμους ενός ή ολίγων δικαστικών λειτουργών⁵⁶, οι οποίοι θα πρέπει είτε να εφαρμόσουν κανόνες που θα δώσουν ορθές κατά το κοινό περί δικαίου συναίσθημα λύσεις,

⁵⁴ Χάιδου, Α. 1990: 64

⁵⁵ Gray, E S. 2003: 1

⁵⁶ Μυλωνόπουλος, Χ. 2004: Ποινικός Λόγος online

είτε να απονείμουν δικαιοσύνη, γνωρίζοντας ότι αν δεν αποφασίσουν κατά τρόπο αρεστό προς τους δημοσιογραφικώς θορυβούντες - οι οποίοι συστηματικά διαμορφώνουν το κλίμα κατά τις αξιολογήσεις τους - θα βρεθούν την επομένη στο στόχαστρο, καθιστάμενοι ως άτομα και όχι ως θεσμικά όργανα, εύκολος στόχος. Αποτέλεσμα της πρακτικής αυτής είναι η ανοχή σε μία εκ μέρους των ΜΜΕ κατάφωρη παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας και κατ' επέκταση του άρθρου 25 παρ.1 του Συντάγματος (τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων).

xi. Τα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων

ο Στη Θεωρία

Θεωρώντας δεδομένο ότι ο εγκλεισμός των παιδιών και εφήβων σε σωφρονιστικά καταστήματα είναι αντιπαιδαγωγικός, στην περίπτωση της εισαγωγής τους έχουμε στέρηση της ελευθερίας του ανηλίκου που συνοδεύεται από ένα καθεστώς καταναγκασμού.

Η αποτελεσματικότητα του μέτρου αυτού εξακολουθεί μέχρι και σήμερα να είναι αμφίβολη στη χώρα μας, η επιβολή του όμως, παρά το ότι από πολλούς θεωρείται ότι συμβάλλει στην αρωγή και τη βελτίωση του ανηλίκου, προκαθορίζει την αρχή για μία 'σταδιοδρομία' του νεαρού εγκλείστου στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό τροφίμων στα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων είχε προηγουμένως εισαχθεί σε κάποιο άλλο κατάστημα⁵⁷. Γενικά η εισαγωγή ανηλίκων ηλικίας 13 ετών και άνω και μέχρι 18 ετών γίνεται κατά τρόπο διττό.

Ο πρώτος είναι με απόφαση του Δικαστηρίου το οποίο επιβάλλει στον ανήλικο το αναμορφωτικό μέτρο της εισαγωγής του σε ειδικό κατάστημα κράτησης.

Ο δεύτερος είναι με απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης (διοικητικός τρόπος), η οποία εκδίδεται είτε μετά από πρόταση του Δικαστή για ανηλίκους που η συμπεριφορά τους, χωρίς να είναι αξιόποινη, συνιστά «ηθική παρεκτροπή»

⁵⁷ Χάιδου, Α. 1990: 36-37

ή βρίσκονται σε «ηθικό κίνδυνο», είτε μετά από αίτηση του Εισαγγελέα για εισαγωγή του ανηλίκου κατά του οποίου ασκήθηκε ποινική δίωξη προκειμένου να παραμείνει έγκλειστος μέχρι να δικαστεί η υπόθεσή του. Ο δεύτερος αυτός τρόπος εισαγωγής σημαίνει στέρηση της ελευθερίας, έχει δεχθεί δριμύτατη κριτική και δικαία χαρακτηρίζεται ως αντισυνταγματικός⁵⁸.

Όπως έχει προαναφερθεί, η διάρκεια του εγκλεισμού σε ειδικά καταστήματα είναι σχεδόν αόριστη (άρθρ. 122,125 του ΠΚ) και άδειες παρέχονται μετά από 1-2 μήνες παραμονής. Οι άδειες αυτές μπορεί να είναι 1-3 ημερών και διανυκτερεύσεων για έκτακτες οικογενειακές ή εκπαιδευτικές ανάγκες με ευθύνη του διευθυντή (άρθρ. 17 § 11 του Ν. 2298/1995), για λόγους υγείας ύστερα από αιτιολογημένη έκθεση του ιατρού του καταστήματος (άρθρ. 17 § 10 του Ν. 2298/1995)⁵⁹ και έως 15 περίπου ημερών για τις γιορτές Χριστουγέννων και Πάσχα μετά από έγκριση του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Φυσικά στην πράξη, η χρήση των περισσότερων αδειών αυτών είναι αδύνατη από ανηλίκους που στερούνται οικογενειακού περιβάλλοντος⁶⁰.

ο Στην Πράξη

Το Υπουργείο Δικαιοσύνης δηλώνει πως: «... διαθέτουν οικήματα σχετικώς σύγχρονα και συνήθως είναι ημι-ελευθέρως διαβίωσης με πόρτα ανοιχτή στην Κοινότητα. Από τα παιδιά, άλλα φοιτούν στο Δημοτικό και άλλα σε ειδικό Σχολείο, τα οποία βρίσκονται δίπλα από τα ίδρυμα στο οποίο φοιτούν. Κατά τον χρόνο της παραμονής τους στο Ίδρυμα οι ανήλικοι φοιτούν σε σχολεία εντός ή εκτός (παιδιά από την Κοινότητα) του Καταστήματος, μετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης, επαγγελματικής κατάρτισης και λαμβάνουν μέρος σε πολιτιστικές, ψυχαγωγικές ή αθλητικές δραστηριότητες. Αλλά πάλι παιδιά λαμβάνουν μέρος στις εκάστοτε εκδηλώσεις του Δήμου τους...⁶¹».

⁵⁸ Δημητρίου-Βασιλοπούλου, Ξ. 1994: 72

⁵⁹ Πιτσελά, Α. 2002: 205

⁶⁰ Χάιδου, Α. 1990: 38

⁶¹ Υπουργείο Δικαιοσύνης, <http://www.ministryofjustice.gr/modules>

Παρόλ' αυτά, η γενική κατάσταση στα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων της χώρας μας⁶² είναι, κατά κοινή παραδοχή, εξαιρετικά προβληματική. Υπερπληθυσμός, προβλήματα λειτουργίας, σεβασμού δικαιωμάτων των κρατουμένων στην πράξη κ.ο.κ⁶³. Πραγματικά, οι συνθήκες λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων για του ανήλικους στην Ελλάδα και εκείνες των κέντρων προσωρινής κράτησης υποδίκων⁶⁴ δεν είναι απολύτως συμβατές με τις διεθνείς Συστάσεις των Ηνωμένων Εθνών (*Beijing Rules* (1985): Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, *Tokyo Rules* (1990): Minimum Rules for Non-Custodial Measures, *Riyadh Guidelines* (1990): The Prevention of Juvenile Delinquency) και τους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες (1987)⁶⁵.

Σε γενικές γραμμές, τα ήδη γνωστά ειδικά καταστήματα κράτησης (Αυλώνα-Βόλου-Κασσαβέτειας) είναι αρρένων και φιλοξενούν παιδιά ηλικίας 8-21 ετών απ' όλη την Ελλάδα· ανήλικοι, οι οποίοι έχουν αναπτύξει αξιόποινη συμπεριφορά και παράλληλα αντιμετωπίζουν προβλήματα κοινωνικής προσαρμογής. Επίσης εισάγονται ανήλικοι, οι οποίοι διαβιώνουν σε κοινωνικό περιβάλλον ατόμων που τελούν καθ' έξη ή κατ' επάγγελμα αξιόποινες πράξεις.

Πίνακας 4.1

Στατιστικός Πίνακας Κίνησης Κρατουμένων (1999-2002)

ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ	1-1-1999		1-1-2000		1-1-2001		1-1-2002	
	ΘΕΣΕΙΣ	ΛΥΤΑΜΗ	ΘΕΣΕΙΣ	ΛΥΤΑΜΗ	ΘΕΣΕΙΣ	ΛΥΤΑΜΗ	ΘΕΣΕΙΣ	ΛΥΤΑΜΗ
ΕΙΔΙΚΟ ΚΑΤ/ΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΝΕΩΝ (ΕΚΚΝ) ΑΥΛΩΝΑ	150	245	308	304	308	283	308	314
ΕΙΔΙΚΟ ΚΑΤ/ΜΑ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΝΕΩΝ (ΕΚΚΝ) ΒΟΛΟΥ	65	161	65	139	65	127	65	100
ΑΣΚΑ ΚΑΣΣΑΒΕΤΕΙΑΣ	250	189	250	168	250	171	250	158
Σύνολο	465	595	623	611	623	570	623	477

⁶² Η εν λόγω κατάσταση εμφανίζεται ως προβληματική σε πλήθος άλλων Ευρωπαϊκών και μη χωρών. Ωστόσο, στο παρόν κεφάλαιο επιδιώκεται η παρουσίαση των Ελληνικών σωφρονιστικών καταστημάτων.

⁶³ Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ. 2007: <http://www.theartofcrime.gr>

⁶⁴ Οι συνθήκες των κέντρων προσωρινής κράτησης παρουσιάστηκαν στο παρόν κεφάλαιο (I-viii)

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος (Ε.Σ.Υ.Ε.)

Πιο συγκεκριμένα, η πραγματικότητα, όπως διαμορφώνεται στον παραπάνω αναρτημένο πίνακα, μαρτυρά το ζήτημα του πληθυσμού των υπό σωφρονισμό ανηλίκων στα ειδικά καταστήματα κράτησης. Τα στατιστικά στοιχεία του πίνακα 4.1 αντικατοπτρίζουν την πρόσφατη ελληνική πραγματικότητα.

Η καταγραφή των στοιχείων από την Ε.Σ.Υ.Ε. δυστυχώς δεν επιτρέπει την επεξεργασία για πιο συγκεκριμένα συμπεράσματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα των διαφορετικών κυρωτικών μέτρων που επιβλήθηκαν στο παρελθόν σε σχέση με το ποσοστό υποτροπής. Από τα στοιχεία που παραθέτει το Υπουργείο Δικαιοσύνης για τη χρονική περίοδο 1999-2002, ο αριθμός των ανήλικων κρατουμένων παρουσιάζει μια σταδιακή μείωση (από 595 το 1999 στο 477 το 2002)⁶⁶. Το 2001, στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων στην Αυλώνα κρατούνταν 283 ανήλικοι (118 Έλληνες και 165 αλλοδαποί), ηλικίας 15-21 ετών. Από τους νέους αυτούς οι 158 συμμετείχαν στην εκπαιδευτική διαδικασία επανένταξης. Στο σύνολο των καταδικασθέντων από το Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών, η επιβολή ποινικού σωφρονισμού κυμάνθηκε από το 5.8% κατά το δικαστικό έτος 1997-1998 στο 16.5% κατά το δικαστικό έτος 2000-2001. Έτσι, κατά την τετραετία 1999-2002 το ειδικό κατάστημα κράτησης νέων του Αυλώνα αναδεικνύεται ως το πολυπληθέστερο κατάστημα έναντι αυτών της Κασσαβέτειας και του Βόλου, παρά τη σταδιακή μείωση του αριθμού των καταδικασθέντων ανηλίκων. Αξίζει να σημειωθεί πως καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο, το κατάστημα του Βόλου σε συνάρτηση με αυτό του Αυλώνα (μονάχα κατά το έτος 2002) φιλοξενούσαν σημαντικά περισσότερους ποινικώς υπεύθυνους ανηλίκους από τα επιτρεπόμενα όρια. Δυστυχώς, η χωρητικότητα

⁶⁵ «Οι νεαροί κρατούμενοι πρέπει να διαμένουν σε συνθήκες που να τους προστατεύουν [...] από επιβλαβείς επιδράσεις και να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιόζουσες ανάγκες της ηλικίας τους» (Κανόνας 11 § 4 των Ευρωπαϊκών Σωφρονιστικών Κανόνων, 1987).

⁶⁶ Με εξαίρεση το δικαστικό έτος 2000, όπου σημειώθηκε αύξηση του αριθμού των ανήλικων εγκλειστών.

των σωφρονιστικών καταστημάτων είναι ανεξάρτητη του πλήθους των καταδικασθέντων ανήλικων παραβατών. Μάλιστα, κάποιες φορές, τα σχέδια αντιμετώπισης του εν λόγω προβλήματος αντιμετωπίζονται μέσω της εξεύρεσης τρόπων αύξησης της δυναμικότητας των καταστημάτων και όχι δια της εξαρχής αποφυγής της προφυλάκισης των ανήλικων.

Αναφορικά με τις συνθήκες διαβίωσης εντός των 3 Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων, κατά τη διάρκεια της περιοδικής επίσκεψης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ενάντια στο Βασανισμό και την Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία (CPT) το 1999 στο Σωφρονιστικό Κατάστημα του Αυλώνα – και σε αντίθεση με την προαναφερθείσα άποψη του Υπουργείου Δικαιοσύνης – παρατηρήθηκε πως, πέρα των κατά κανόνα ξεκλείδωτων κελιών και του γενναιόδωρου ωραρίου παραμονής στην αυλή του καταστήματος, οι ανήλικοι βρίσκονταν αντιμέτωποι με τις συνθήκες ελλείψεις τέτοιου είδους ιδρυμάτων⁶⁷. Η CPT χαρακτήρισε τις πλατιές αυλές του ΕΚΚΝ Αυλώνα ως ‘γυμνές’, αφού υπήρχαν μονάχα ελάχιστα παγκάκια γεγονός που ανάγκαζε την πλειοψηφία των εγκλείστων να περιφέρεται δίχως άλλη επιλογή⁶⁸. Επιπλέον, παρατηρήθηκε η απουσία αξιολόγησης βιβλιοθήκης και οποιασδήποτε μορφής εντός ή εκτός των τειχών αθλητική εγκατάσταση⁶⁹.

Παρά τις υλικοτεχνικές αδυναμίες του ΕΚΚΝ Αυλώνα (συμπεριλαμβανομένων αυτών του Βόλου και της Κασσαβέτειας), η CPT διέγινε προσπάθειες εισαγωγής ποικίλων προγραμμάτων επαγγελματικού προσανατολισμού και εκπαιδευτικού περιεχομένου. Εν τούτοις, την στιγμή της επισκέψεως, από τους 279 ανήλικους κρατούμενους ηλικίας 14-21 ετών, μόλις 30 παρακολουθούσαν μαθήματα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, άλλοι 29 ήταν εγγεγραμμένοι σε δημοτικό σχολείο της Κοινότητας (με δασκάλους να επισκέπτονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα το κατάστημα), οι 15

⁶⁷ Αναφορά προς την ελληνική Κυβέρνηση για την επίσκεψη της *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* μεταξύ 23 Οκτωβρίου και 2 Νοεμβρίου 1999: 29

⁶⁸ CPT/Inf (1999) 16, Μέρος II, § 62

ακολουθούσαν μαθήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών στα πλαίσια του ευρύτερου επαγγελματικού προσανατολισμού τους και άλλοι 15 εκπαιδεύονταν για μηχανικοί αυτοκινήτων. Η ύπαρξη όλων των προγραμμάτων αυτών είναι πραγματικά αισιόδοξη, όμως αθροιστικώς ο απασχολούμενος πληθυσμός των εγκλείστων ανηλίκων αντιστοιχούσε μονάχα στο 1/5 του συνόλου κατά το έτος 1999 και στο 1/3, κατά το 2002⁷⁰. Εξάλλου, και από έρευνα του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης προκύπτει ότι από το σύνολο των 100 κρατουμένων (τα 2/3 μετεφηβικής/νεαρής ηλικίας), ναι μεν περί τα 40 άτομα είχαν παρακολουθήσει κάποιο πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης, αλλά μόλις 4 είχαν καταφέρει να το αποπερατώσει⁷¹. γεγονός που οφείλεται και στην απροθυμία ή αδυναμία των εγκλείστων παρά την όποια υποκίνηση των δασκάλων.

Τέλος, δε θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός πως εκ των υπολοίπων 215 νεαρών και στα 3 καταστήματα κράτησης, περίπου οι 100 εκτελούσαν άλλες μη εκπαιδευτικές ή επαγγελματικές δραστηριότητες, οι οποίες συμπεριλάμβαναν τον καθαρισμό της κουζίνας, την πλύση κ.ο.κ.

Παρά τις αξιότιμες προσπάθειες που έγιναν τα τελευταία χρόνια για τη βελτίωση της κατάστασης, τα προβλήματα φαίνεται να παραμένουν – σε μικρότερο, μεν, βαθμό – λόγω του συνωστισμού και της ποιοτικής διαφοροποίησης που προκλήθηκε στα καταστήματα κράτησης ανηλίκων από τον μαζικό εγκλεισμό αλλοδαπών κρατουμένων, κυρίως Αλβανών⁷².

Το σύνολο των όσων παρατηρήθηκαν και καταγράφηκαν από την αρμόδια ευρωπαϊκή επιτροπή και από Έλληνες επιστήμονες βρίσκει ανεφάρμοστες τις Συστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πιο συγκεκριμένα, η

⁶⁹ CPT/Inf (1999) 16, Μέρος II, § 63

⁷⁰ CPT/Inf (1999) 16, Μέρος II, § 63

⁷¹ Πιτσελά, Α. 2002⁴: 402

⁷² Πιτσελά, Α. 2002⁴: 402 και 2002: 29-30

Η Α. Πιτσελά, σε ερευνητικό πρόγραμμα που ξεκίνησε το 2002 σε συνεργασία με το Εγκληματολογικό Ινστιτούτο του Πανεπιστημίου της Κολωνίας, διαπίστωσε για το κατάστημα κράτησης ανηλίκων της Κασσαβέτειας ότι «δεν υπάρχουν ατομικά κελιά και συνακόλουθα επικρατεί στενότητα, ανυπαρξία προσωπικού χώρου και ιδιωτικής ζωής. Παράλληλα απουσιάζουν δυνατότητες εκμάθησης κάποιου επαγγέλματος. Η απασχόληση στους αγρούς ή

«Περί της Επιβολής Κοινωφελούς Εργασίας και άλλων Μέτρων σε Ανηλίκους Παραβάτες», Σύσταση R (92) 16 [βλ. Παράρτημα 5 (ΕΝ)] Συμβουλίου της Ευρώπης, μεταξύ άλλων, προβλέπει και προτείνει την «Επίσημη Θεσμοθέτηση, τον Σαφή Καθορισμό και την Αυτόματη Μετατροπή της Ποινής του Ανηλίκου σε Κοινωφελή Εργασία» (*The European Rules on Community Sanctions and Measures*). Εντούτοις, η γενικότερη συνοπτική έννοια του ποινικού σωφρονισμού ανηλίκων αποτυπώνεται δια του παρακάτω αποσπάσματος, το οποίο παρατίθεται αυτολεξεί:

«Στη φυλακή κυριαρχεί ο φόβος...

Ο φόβος που πνίγει κάθε αίτημα και δικαίωμα των κρατουμένων όταν αυτοί τολμήσουν να αθετήσουν του άγραφους νόμους της φυλακής [...]

Πώς να σε σωφρονίσει η φυλακή;

Δεν υπάρχει καμία διαπαιδαγώγηση. Οι άγραφοι νόμοι της φυλακής γεμίζουν την ψυχή σου με εκδικητικά συναισθήματα για την κοινωνία που σου συμπεριφέρθηκε έτσι».

(Ορέστης, 21ετών - Θήβα/2000)

ο Παρατηρήσεις

Η νομοθετική ρύθμιση των όρων για αξιοπρεπή διαβίωση των ανήλικων κρατουμένων και για εύρυθμη λειτουργία των καταστημάτων εγκλεισμού τους δεν είναι ευχερές έργο. Δυσχέρειες δημιουργεί το γεγονός ότι τα καταστήματα αυτά στα οποία οι διοικούντες-κρατούντες συμβιώνουν με τους διοικούμενους-κρατούμενους, διέπονται σε μεγάλο βαθμό από άγραφους, 'αόρατους', άτυπους και έσωθεν δημιουργούμενους κανόνες των οποίων η ύπαρξη δεν μπορεί να αγνοηθεί. Πρόσθετες δυσχέρειες προκύπτουν από την εγγενή δυσλειτουργία του θεσμού των καταστημάτων κράτησης, όπου επιχειρείται η ρύθμιση της ζωής πολλών νεαρών προσώπων, τα οποία στερούνται την ελευθερία τους και των

στην κτηνοτροφία συνδέεται κατά κανόνα με την τοποθέτηση στο ανοικτό κατάστημα κράτησης, εκτός του συρματοπλέγματος στο οποίο, όμως, εισάγονται μόνο λίγοι νεαροί κρατούμενοι» .

οποίων θίγονται και άλλα αγαθά τους. Η δυσλειτουργία αυτή επιτείνεται από την ανεπάρκεια χώρων και πόρων που παρατηρείται σήμερα στη χώρα μας, ιδίως επειδή πρόκειται να δαπανηθούν χρήματα για το μη παραγωγικό ή αντιπαραγωγικό σύστημα των φυλακών.

Όλοι αυτοί οι παράγοντες επιβάλλουν τελικά στο νομοθέτη τη χάραξη μιας συμβιβαστικής πολιτικής που απαιτεί δύσκολες επιλογές και λεπτές ισορροπίες⁷³. Για τη χάραξη αυτής της πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι πιο πάνω παρατηρήσεις σε συνάρτηση με τις σύγχρονες νομικές και εγκληματολογικές αντιλήψεις και με κοινό παρονομαστή τα αποτελέσματα επιστημονικών ερευνών, τα οποία σκιαγραφούν την πραγματικότητα.

xii. Η Χάραξη μιας Ενιαίας Αντεγκληματικής Πολιτικής

Στη χώρα μας, δεν υπάρχει ένας οργανωμένος κεντρικός φορέας που να χαράσσει μακροπρόθεσμα την αντεγκληματική μας πολιτική, να συνεργάζεται με ομόλογους φορείς του εξωτερικού και να προωθεί μέτρα και θεσμούς προληπτικού χαρακτήρα⁷⁴, συντονίζοντας τις αντίστοιχες πρωτοβουλίες φορέων, οι οποίοι θα μπορούσαν να συμβάλλουν προς αυτήν την κατεύθυνση, όπως η Εκκλησία, η τοπική αυτοδιοίκηση και οι εθελοντικές ομάδες πολιτών⁷⁵.

Σε κάθε περίπτωση, θα άξιζε να ληφθούν από την Ελλάδα αποτελεσματικά μέτρα, τα οποία έχουν δοκιμαστεί με επιτυχία στην αλλοδαπή⁷⁶, διότι, όπως συνάγεται από όσα έχουν αναπτυχθεί ήδη:

- Δεν έχουν αναπτυχθεί ακόμη ευρέως στη χώρα μας ο θεσμός των «ανάδοχων οικογενειών» που θα λειτουργούσαν σε υποκατάσταση μιας προβληματικής οικογένειας του ανηλίκου.

⁷³ Σπινέλλη, Κ.Δ. και Κουράκης, Ν.Ε. 1990: 17-18

⁷⁴ Φαρσεδάκης, Ι. 1985: 129· Αλεξιάδης, Σ. 1994: 15-62

⁷⁵ Τσανίρα, Ε. 2003: 93

⁷⁶ Για τις εφαρμοσμένες πολιτικές πρόληψης στην Ευρώπη, βλ. Takala, H. 2000: 47-61· Farrington, D. 2001: 2612-2631

- Δεν έχουν οργανωθεί τμήματα σεμιναριακού ή συμβουλευτικού χαρακτήρα – κατ’ οίκον ή κατά ομάδες – για την επιμόρφωση των γονέων που έχουν παιδιά με προβληματική συμπεριφορά, ώστε να μπορούν οι γονείς αυτοί με τη βοήθεια των ειδικών επιστημόνων να αναθρέψουν καλύτερα τα παιδιά τους.
- Δεν έχει ακόμα εισαχθεί ο θεσμός του «συμβούλου μαθητών» - με αξιοποίηση των υπάρχοντων κοινωνικών λειτουργών – στα σχολεία, ούτε και λαμβάνονται τακτικά μέτρα έγκαιρου εντοπισμού και ψυχολογικής/μαθησιακής υποστήριξης παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας που εμφανίζουν προβληματική συμπεριφορά και οδηγούνται συνεχώς σε συμπλοκές με άλλους στο σχολείο.
- Δεν έχουν δομηθεί προγράμματα προώθησης αξιών επικεντρωμένων στα ανθρωπιστικά πρότυπα και στις δυνατότητες προσέγγισης και κατανόησης ανθρώπων (π.χ. τοξικομανών, αποφυλακισμένων, αστέγων κ.α.) που κινδυνεύουν να παραγκωνιστούν από το περιθώριο στην παρανομία, εάν η κοινωνία, όλοι μας, δεν τους συμπαρασταθούμε ενεργά.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ένα τέτοιος οργανισμός, το Συμβούλιο Πρόληψης της Εγκληματικότητας (Ν. 1738/1987), δεν μπόρεσε να λειτουργήσει, ενώ και κάποια άλλα Συμβούλια Πρόληψης της Εγκληματικότητας, που προβλέφθηκαν με το άρθρ. 16 του Ν. 2713/1999⁷⁷, βρήκαν απήχηση σε ορισμένους μόνο Δήμους της χώρας⁷⁸. Επίσης, απουσιάζει η θεσμοθέτηση νέων ιδεών και τάσεων δοκιμασμένων ήδη στο εξωτερικό, με εξαίρεση τη θέσπιση του Συνηγόρου του Παιδιού (Ν. 3094/2003), ο οποίος παρεμβαίνει διαμεσολαβητικά ακόμη και σε σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, με σκοπό τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του παιδιού.

II. Τα Πορίσματα Ερευνών της Υποτροπής Νεαρών Κρατουμένων

⁷⁷ Ανδριανάκης, Ε.Π. 2001: 186

⁷⁸ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Υπουργείο Δημοσίας Τάξης στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ydt.gr>

Δυστυχώς, μέχρι πρόσφατα (2000) έλειπαν εμπειρικές έρευνες σχετικά με τα ποσοστά υποτροπών βάσει των κυρώσεων που επιβάλλονταν στους δράστες εγκληματικών πράξεων⁷⁹. Οι πληροφορίες σχετικά με την αποτελεσματικότητα του ποινικού συστήματος ελέγχου αφορούσαν τα στατιστικά στοιχεία καταδίκων που έχουν στο ενεργητικό τους και παλαιότερες καταδίκες.

Σήμερα, τα διαθέσιμα αριθμητικά δεδομένα του πίνακα 4.2 σε συνάρτηση με τα αποτελέσματα ερευνών της επαναληπτικής έρευνας (1999-2000) του Παν/μίου Αθηνών⁸⁰, τα οποία είχαν ως βασικό στόχο τη διαπίστωση: πρώτον, του τι απέγιναν οι Έλληνες ανήλικοι κρατούμενοι από τους οποίους είχαν ληφθεί συνεντεύξεις προγενέστερα (1993) στα Σωφρονιστικά Καταστήματα Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας και δεύτερον, των επιπτώσεων που είχε αργότερα στη ζωή τους ο εγκλεισμός σε φυλακή - δε θα μπορούσαν παρά να αποτελέσουν μια αξιέπαινη προσπάθεια κάλυψης του σχετικού επιστημονικού 'κενού'.

Πίνακας 4.2

Υπότροποι κατά Επιβληθείσες Ποινές και Ομάδες Ηλικιών: 1998-2003

Επιβληθείσες ποινές και ομάδες ηλικιών	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Σύνολο	21.359	14.939	9.261	8.810	12.136	12.417
			Επιβληθείσες Ποινές			
Φυλάκιση μέχρι 3 μηνών	12.826	9.356	5.305	4.509	5.636	6.320
3-6 μηνών	3.947	2.540	1.792	1.806	2.618	2.771
6-12 μηνών	2.544	1.664	1.138	1.248	1.660	1.973
1 έτους και πλέον	1.915	1.230	891	1.061	1.189	1.217
Πρόσκαιρη κάθειρξη	109	138	120	167	1.021	128
Ισόβια κάθειρξη	12	8	7	14	6	5
Περιορισμός εντός ψυχιατρικών καταστημάτων	6	-	8	5	2	3
Περιορισμός εντός σωφρονιστικών καταστημάτων	-	3	-	-	4	-

⁷⁹ Χάιδου, Α. 1989: 75-76

⁸⁰ Κουράκης, Ν.Ε. 2000: <http://www.niotho-asfalisi.gr/na/meletes12.pdf>

Κεφάλαιο 4^ο
«Η Υπό Αμφισβήτηση Ποινική Δικαιοσύνη Ανηλίκων»

			Ηλικιακές Ομάδες			
Σύνολο	241	381	194	142	142	149
13-17 ετών	23	75	17	17	15	11
18-20 >>	218	306	177	125	127	138

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, <http://www.statistics.gr>

ι. Σε Αριθμούς και Ποσοστά

Από τους 156 ανήλικους κρατούμενους που είχαν εξετασθεί στις Φυλακές Ανηλίκων το 1993 είχε καταστεί δυνατόν μετά από επίπονες προσπάθειες να εντοπισθούν εκ νέου οι 113. Οι 50 (1/3) βρέθηκαν και πάλι στις φυλακές (μόνον ένας όμως εξέτινε ποινή που του είχε επιβληθεί από το 1993), άλλοι 53 εκτός φυλακής, ενώ για 10 ακόμη νεαρούς διαπιστώθηκε ότι είτε δεν βρίσκονταν πλέον στη ζωή (5), σύμφωνα με δήλωση των συγγενών τους, είτε νοσηλεύονταν σε ψυχιατρείο (1) είτε κατοικούσαν στο εξωτερικό (1), είτε αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα (3).

Ωστόσο το κυριότερο ερευνητικό πόρισμα ήταν πως από το 1993 και έως το 1999-2000, δηλ. σε διάστημα 6-7 ετών, μόνον ο ένας στους πέντε πρώην κρατούμενους ανήλικους που εντοπίσθηκαν εκ νέου (ποσοστό 19,8%) δεν οδηγήθηκε κάποια στιγμή και πάλι στις φυλακές, ούτε και του επιβλήθηκε κάποια ποινή. Μάλιστα όσοι βρέθηκαν να κρατούνται και πάλι στις φυλακές (συνολικά 53) είχαν όλοι εγκλεισθεί κατά μέσο όρο τουλάχιστον δύο φορές. Γεγονός το οποίο φαίνεται να υπογραμμίζει την άποψη που θέλει τη διαδικασία βαθμιαίας προσαρμογής αυτών των ανηλίκων στον ιδρυματικό υποπολιτισμό της φυλακής να δυσχεραίνει σημαντικά ή και καθιστά ανέφικτη την κοινωνική τους (επαν)ένταξη μετά την αποφυλάκιση. Και ότι οι περισσότεροι ανήλικοι (ποσοστό άνω του 80%), έχοντας ενστερνισθεί τα πρότυπα αυτού του υποπολιτισμού, οδηγούνται εν συνεχεία στη διάπραξη νέων αξιόποινων πράξεων.

Από το σημείο αυτό και έως την πρώτη τους (μικρο)κλοπή για να επιβιώσουν και να εξασφαλίσουν τη δόση τους (το 37% των ερωτηθέντων ήταν συχνοί χρήστες ναρκωτικών ουσιών και το 61% είχαν δοκιμάσει τουλάχιστον μία φορά),

η απόσταση ήταν μικρή και η πορεία τους προδιαγεγραμμένη. Ήδη στην ευαίσθητη ηλικία των 13 ή 14 ετών σημειώνεται η πρώτη εμπλοκή τους με τη Δικαιοσύνη και ο εγκλεισμός τους σε σωφρονιστικό κατάστημα για 10-12 μήνες. Ο χρόνος αυτός ήταν βέβαια αντικειμενικά σύντομος αλλ' αρκετός, από μian άλλη σκοπιά, για να εξοικειωθούν οι ανήλικοι με την έννοια της φυλακής, να διδαχθούν τη «τεχνογνωσία του εγκληματείν» από άλλους εμπειρότερους συγκρατούμενούς τους και τελικά να εξέλθουν από τη φυλακή με όλα τα 'εφόδια' για να διαπράξουν όχι πλέον μόνο (μικρο)κλοπές αλλ' επίσης ληστείες, ανθρωποκτονίες, βιασμούς κ.λπ. (οι ακριβείς ποσοστιαίες μονάδες και τα είδη των αξιόποινων αυτών πράξεων διαφαίνονται στους πίνακες 3.1, 3.2, 3.3 και 3.4).

Ο αριθμός των αλλοδαπών και των μελών φυλετικών μειονοτήτων (π.χ. αθίγγανων), μεταξύ των ανηλίκων που δικάζονται για διάπραξη αξιόποινων πράξεων, ήταν πολύ υψηλός. Σύμφωνα με στοιχεία έκθεσης που υπεβλήθη από το Διευθυντή του Σωφρονιστικού Καταστήματος Ανηλίκων Αυλώνα (2000), από τους 287 κρατούμενους, οι 160 ήταν αλλοδαποί, ενώ ο αριθμός των αθίγγανων μεταξύ των Ελλήνων κρατουμένων ήταν υψηλός⁸¹. Αυτό καταδεικνύει τη 'φιλτράρισμα' (*filtering process*) που εφαρμόζει η αστυνομία και τα Δικαστήρια Ανηλίκων: το σύνολο των ανηλίκων κρατουμένων προέρχεται από οικογένειες με χαμηλό εισόδημα. Οι νέοι αυτοί παραβάτες μεγάλωσαν σε φτωχές/υποβαθμισμένες περιοχές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και είχαν προβλήματα με τη σχολική φοίτηση (το ποσοστό αναλφαριθμητισμού είναι υψηλό σε σύγκριση με εκείνο του γενικού πληθυσμού). Η πλειοψηφία των κρατουμένων ξεκίνησαν να εργάζονται νωρίς, κυρίως από την ηλικία των 13 ετών, χωρίς όμως να έχουν μόνιμη απασχόληση.

Επιπλέον, ένα από τα βασικότερα πορίσματα σ' αυτή τη φάση της έρευνας ήταν ότι όσοι ανήλικοι κρατούνταν τότε για σοβαρές αξιόποινες πράξεις με ποινή στέρησης της ελευθερίας από δύο έτη και πάνω είχαν ήδη στην συντριπτική τους

⁸¹ Έκθεση Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (και άλλων Φορέων) σε Εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 31-05-2001:147

πλειονότητα (96,7%) εγκλεισθεί και πρωτύτερα σε σωφρονιστικό κατάστημα. Γεγονός που αποδεικνύει την αναποτελεσματικότητα του σωφρονισμού στα ειδικά καταστήματα κράτησης ανηλίκων, αλλά και την αναπόφευκτη πολλές φορές στροφή των ανηλίκων στο έγκλημα και την 'εγκληματική σταδιοδρομία', ως μόνη πλέον λύση στα αδιέξοδα της ναρκοθετημένης και ναρκοεξαρτημένης ζωής τους. Εν ολίγοις, η φυλακή εμφανίζεται σε μεγάλο βαθμό ως ελκυστικός παράγοντας ουσιωδών προβλημάτων και για το μέλλον.

ii. Στην Πραγματικότητα

Πέρα από την εμπλοκή των ανηλίκων με τη Δικαιοσύνη και τα ναρκωτικά, οι δυνατότητες που έχουν για επαγγελματική απασχόληση και αποκατάσταση είναι περιορισμένες. Και εδώ τα προβλήματα εμφανίζονται έντονα. Πέρα από την ελλιπή επαγγελματική επιμόρφωση και εξειδίκευση που ασφαλώς δεν βελτιώθηκε με τα προγράμματα επιμόρφωσης των φυλακών (είτε λόγω έλλειψης διδακτικού προσωπικού, είτε άλλες φορές λόγω απροθυμίας για συνεργασία από τη μεριά των ανήλικων κρατουμένων), η εξεύρεση εργασίας των νεαρών δυσχεραίνεται αποφασιστικά και από ορισμένους άλλους τρεις συγκεκριμένους παράγοντες:

Εν πρώτοις, η φυλακή έχει στην προσωπικότητά τους αποδομητικές επιπτώσεις με την έννοια ότι τους καθιστά οκνηρούς. Αν μάλιστα σε αυτό προσθέσει κανείς και την αποδόμηση που επέρχεται λόγω της εξάρτησης από τις ναρκωτικές ουσίες, εύκολα γίνεται αντιληπτή η δυσκολία ν' ανταποκριθεί ένας τέτοιος νεαρός στις απαιτήσεις ενός επαγγέλματος ή έστω μιας θέσης εργαζομένου.

Κατά *δεύτερον*, προβλήματα δημιουργούνται και από την ιδιότητα του νεαρού ως πρώην κρατουμένου που ενδεχομένως έχει σχέση με τις ναρκωτικές ουσίες. Η προκατάληψη και ο στιγματισμός αποτρέπουν εδώ τους περισσότερους εργοδότες να προσλάβουν στη δουλειά τους τέτοιους νεαρούς. Με αποτέλεσμα, οι νεαροί αυτοί να καταφεύγουν και πάλι στα ηρεμιστικά και στις ναρκωτικές ουσίες.

Τρίτον, η βοήθεια για εξεύρεση εργασίας και παροχής υποστήριξης είναι ελάχιστη και η γενικότερη στήριξη που παρέχεται στους νεαρούς αποφυλακιζόμενους από τους αρμόδιους φορείς ανεπαρκής. Για τον Κυριάκο (22 ετών/2000) ο αγώνας της απεξάρτησής του από τα ναρκωτικά ήταν *«ένας αγώνας που τον ξεκίνησε και τον ολοκλήρωσε μόνος»*⁸². Στη συντριπτική τους πλειονότητα οι φορείς αυτοί δεν τηρούν αρχείο, ούτε και προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια στους νεαρούς. Από 24 φορείς δημοσίου και ιδιωτικού χαρακτήρα και 14 πιστοποιημένες δομές αμιγούς επαγγελματικής αποκατάστασης (ΚΕΚ) με προγράμματα για ανήλικους παραβάτες, 7 μόνο τέτοιοι φορείς και δομές μας έδωσαν κάποια στοιχεία για τους νεαρούς που αναζητήθηκαν (από την ερευνητική ομάδα) και ότι ελάχιστοι νεαροί του αρχικού δείγματος (συνολικά 14 περιπτώσεις) ζήτησαν από αυτούς και έτυχαν κάποιας βοήθειας. Εξάλλου οι θέσεις εργασίας που προκηρύσσονταν από τον ΟΑΕΔ και που ήταν επιδοτούμενες δεν επαρκούσαν να καλύψουν το πρόβλημα της ανεργίας αυτών των νεαρών, αφού συνήθως αφορούσαν «κοινωνικά αποκλεισμένους», «αποφυλακισμένους», «πρώην χρήστες» κ.λπ., δηλ. στερεότυπες κατηγορίες που ήδη με το όνομά τους διαιωνίζουν το πρόβλημα του στιγματισμού και άρα, της εξεύρεσης εργασίας.

Συνακόλουθα, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι μόλις το 15% των ερωτηθέντων έτυχε συνδρομής από τον ΟΑΕΔ. Σε κάθε περίπτωση, η επίτευξη μιας απασχόλησης για τους νεαρούς φάνηκε ρεαλιστική μόνον όταν υπήρχε προσφορά εργασίας για ανειδίκευτους ή όταν είναι εξασφαλισμένη κάποια επιχειρησιακή υποδομή στο πλαίσιο της οικογένειας του νεαρού, καθιστώντας μη επιτακτική την παροχή οποιουδήποτε επιμορφωτικού ή επαγγελματικού προγράμματος.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι κάποιες φορές ακόμη και οι ίδιοι οι ανήλικοι αποστρέφονται την ανάληψη κάποιας απασχόλησης. Ο Φοίβος (16 ετών/2000, Άνω Λιόσια) παραδέχεται πως *«η φυλακή με έκανε τεμπέλη»*, αφού

⁸² Σταθουλοπούλου, Ε. και Μηλιώνη, Φ. 2000: <http://www.niotho-asfalisi.gr>

όντας έγκλειστος για λιγότερο από ένα χρόνο σε σωφρονιστικά καταστήματα, όπου ελάχιστες φορές απασχολήθηκε με κάτι, συνήθισε να περνάει τις ώρες του άπραγος⁸³. Στις περιπτώσεις αυτές, η οικογένεια των νεαρών θεωρείται από αυτούς και αποτελεί πράγματι τον σημαντικότερο ηθικό, αλλά και οικονομικό συμπαράστατή τους, τοποθετώντας τους σε πλεονεκτική θέση έναντι ανηλίκων διαταραγμένου οικογενειακού περιβάλλοντος ή και ορφανών⁸⁴. Ποιος όμως θα διακόψει τη χωρίς γυρισμό πορεία της ζωής των υπολοίπων; Σίγουρα όχι άλλο ένα σωφρονιστικό κατάστημα και ομοίως άκαρποι φορείς και θεσμοί.

iii. Τελικά Πορίσματα

Η φυλακή 'παράγει' κρατούμενους με ναρκοθετημένο μέλλον και προδιαγεγραμμένη την εγκληματική σταδιοδρομία όταν βγουν από αυτή, ως συνέπεια της ψυχικής και πνευματικής τους αλλοίωσης. Όπως συνάγεται από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων για τις επιδράσεις που έχει η φυλακή στην προσωπικότητά τους, ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς (34% του συνόλου, αλλά 77% των μη εγκλειστων) θεωρεί ότι υιοθέτησαν στη φυλακή κανόνες συμπεριφοράς που τους ακολουθούν ακόμη και σήμερα, όπως «να κοιτάνε μόνο τον εαυτό τους», «να μην ενδιαφέρονται για τους άλλους», «να μαθαίνουν πώς να παρανομούν» και να τηρούν το αξίωμα «βλέπε, άκου, σώπα».

Γενικότερα δε, οι έγκλειστοι εμφανίζονταν να πειθαρχούν σε κανόνες μόνο και μόνο επειδή αυτοί τους επιβάλλονται άνωθεν χωρίς να συνειδητοποιούν την αξία της πειθαρχίας. Επίσης, ο εγκλεισμός φαίνεται ότι αλλοίωσε βαθύτερα την προσωπικότητά τους, αφού όχι μόνο τους έθισε, όπως επισημάνθηκε ήδη, στην οκνηρία, αλλ' επιπλέον τους εξοικείωσε βαθμιαία με τους καταπιεστικούς κανόνες της φυλακής, η σκέψη της οποίας αντί να τους εκφοβίζει, τους φαίνεται να είναι «μια κάποια λύση».

⁸³ Σταθουλοπούλου, Ε. και Μηλιώνη, Φ. 2000: <http://www.niotho-asfalisi.gr>

III. Το Ζήτημα του Μετασχηματισμού και η Εγκατάλειψη του Σωφρονιστικού Ιδεώδους

Η βασική συνεισφορά τόσο της θεωρίας της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, όσο και αυτής της ετικέτας έχει διαφοροποιήσει το σημείο εστίασης της παραβατικότητας από τον αντικειμενικό στον υποκειμενικό προβληματισμό.

Συνεπώς, αντί για την απομόνωση των παρεκκλινόντων από αυτούς που αντιδρούν στη συμπεριφορά τους, δημιουργούνται στις σχέσεις αμοιβαίας επιρροής, αποτελώντας τη βάση της ανάλυσης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Έτσι, η αντίληψη ότι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά αποτελεί συμπεριφορά την οποία οι ίδιοι οι άνθρωποι αποδοκιμάζουν, έχει απορριφθεί ως μια υπέρ-απλουστευμένη εξήγηση της ύπαρξης της απόκλισης. Ο Κ.Τ. Erikson (2004) παραδείγματος χάριν, σημειώνει ότι οι φυλακές και οι παρόμοιες υπηρεσίες ελέγχου παρέχουν βοήθεια και στέγη σε μεγάλο αριθμό παρεκκλινόντων, εμπλουτίζοντας τις δυνατότητες επιβίωσης τους στην κοινωνία⁸⁵. Πέρα από αυτό όμως, τέτοια καταστήματα συγκεντρώνουν ανήλικα άτομα μέσα σε ένα περιβάλλον απομόνωσης, παρέχοντας ο ένας στον άλλο τη δυνατότητα να διδάξει τη 'δεξιότητα' της παράνομης-παρεκκλίνουσας καριέρας του και παράλληλα, ενδυναμώνοντας το αίσθημα της κοινωνικής τους απομόνωσης. Αδράνεια, παθητικότητα, αδιαφορία είναι ό,τι προσθέτει η φυλακή στη φτώχεια, την έλλειψη της οικογένειας και της παιδείας στο ιστορικό.

Κατά τον L.R. Singer (1989), το είδος της περιθωριοποίησης που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι ανήλικοι που επέδειξαν στο παρελθόν παραβατική συμπεριφορά, καταδικάστηκαν και τώρα βρίσκονται πάλι πίσω στην κοινωνία, εμφανίζεται με τις μορφές:

- *Υποψία* – οι παραβαίνοντες συχνά αντιμετωπίζονται με καχυποψία για μελλοντικές αξιόποινες πράξεις.

⁸⁴ *Idem*

- *Ανεργίας* – αφού τα άτομα μετεφηβικής ή και εφηβικής ηλικίας συναντούν δυσκολίες να βρουν μια νόμιμη εργασία.
- *Εξοστρακισμού* – εδώ το στίγμα παίρνει τη μορφή της απομόνωσης από το φιλικό και οικογενειακό περιβάλλον, οδηγώντας τον νέο στην εξεύρεση νέου (παράνομου) κοινωνικού κύκλου.
- *Καταστραμμένης αυτοεκτίμησης* – πράττοντας αναλόγως, έπειτα από την εσωτερίκευση της ετικέτας που κουβαλά και τη συνειδητοποίηση της κατάστασής του.
- *Αντίδρασης στην επικέτα* – όπου εναλλακτικά είναι δυνατό να χαρακτηρίσουν τον στιγματισμό τους ως άδικο και να πράξουν ανάλογα.
- *Αντίδρασης προς αυτούς που του κόλλησαν την επικέτα* – αντιδρώντας εναντίον τους και καταδικάζοντας το σύστημα.
- *Βασανιστηρίου* – θεωρώντας την ποινή ως μέγα ηθικό σφάλμα διαμαρτυρόμενοι ενάντια αυτής⁸⁶.

Όλα τα παραπάνω καθιστούν απαραίτητο να εξηγήσουμε πως εμφανίζεται η ασυμφωνία του νόμου σε θεωρητικό και σε πρακτικό επίπεδο και πως μπορούμε να έρθουμε σε μια καλύτερη συμφωνία των δυο αυτών πλευρών.

Αρχικά, η Νομοθεσία αποσκοπούσε στην καταστολή μεμονωμένων συμπεριφορών και ατόμων χωρίς η ιδέα της θεραπείας να έχει διασαφηνιστεί πλήρως τόσο από την πλευρά των νομοθετικών οργάνων, όσο και από τους ίδιους τους ανήλικους κατάδικους.

Εάν υποθέσουμε ότι ο κύριος στόχος του νομοθέτη είναι η αποκατάσταση του ανήλικου δράστη μέσω της άκυρης θεωρίας της μεταχείρισης που θέλει τον παραβάτη να ζητά κάποιου είδους βοήθεια, τότε θα πρέπει να προσδιορίσουμε τις ανάγκες αυτές του παραβάτη, έτσι ώστε να διευκολύνουμε την κοινωνική προσαρμογή του⁸⁷.

⁸⁵ Erikson, K.T. 2004: 3-29

⁸⁶ Singer, L.R. 1989: 126

⁸⁷ Bondeson, U.V. 1994: 14-15

Εάν όμως γίνει φανερό ότι μέσω του νόμου ο νομοθέτης δεν αποσκοπεί στην ατομική αποθάρρυνση του μελλοντικού εγκληματία ή υπότροπου, αλλά στο να ‘καμουφλάρει’ τις παραδοσιακές νομικές του ιδέες με την παραπλανητική ετικέτα της πρωτοποριακής μεταχείρισης, τότε η απόκλιση μεταξύ του «νόμου των βιβλίων» και του «νόμου στην πράξη» είναι δεδομένη.

Αποτελεί πλέον κοινή άποψη ότι στα σύγχρονα συστήματα μεταχείρισης η επανακοινωνικοποίηση, με τον τρόπο που επιχειρήθηκε, δεν απέδωσε τους καρπούς που αρχικά υποσχόταν. Εδώ οφείλουμε να σημειώσουμε ότι δεν υπάρχει ένας ιδεατός τύπος συστήματος μεταχείρισης ανηλίκων που να έχει εφαρμοστεί, αλλά κάθε χώρα προσαρμόζει τα δεδομένα της επανακοινωνικοποιητικής μεταχείρισης στα πλαίσια του δικού της εκτιμώμενου συστήματος⁸⁸. Στην Ελλάδα, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σωφρονισμού αποτελούν και τα σημεία αιχμής τόσο του επιστημονικού προβληματισμού, όσο και των νομοθετικών παρεμβάσεων. Έτσι, στη θέσπιση σωφρονιστικών ρυθμίσεων στην Ελλάδα εντοπίζονται τρία προβλήματα τα οποία συνοψίζουν παράλληλα και τις τάσεις της ελληνικής σωφρονιστικής πολιτικής:

Α. Πρώτο πρόβλημα είναι η ψήφιση σωφρονιστικών νομοθετημάτων που ορθώς μεν διαπνέονται από υψηλές ιδέες και μεγαλεπήβολα οράματα, αλλά αντιμετωπίζουν εμπόδια στη διαδικασία υλοποίησής τους. Συνήθως, προωθούνται νομοσχέδια που έχουν συνταχθεί κάτω από ένα ευρύτερο ιδεολογικό πρίσμα και κατ’ εφαρμογή γενικότερων αρχών, αλλά χωρίς να συνεκτιμώνται οι πρακτικές δυσχέρειες από την εφαρμογή αυτών των διατάξεων.

Β. Δεύτερο πρόβλημα συναφές με το προηγούμενο είναι η έλλειψη ενός ολοκληρωμένου σωφρονιστικού προγράμματος και αντίστοιχης συνέχειας στη χάραξη της σωφρονιστικής πολιτικής.

Γ. Τρίτο πρόβλημα είναι η εκ συστήματος μη έκδοση των αποφάσεων ή διαταγμάτων που απαιτούνται για την πραγμάτωση ενός θεσμού και τη μη

έκδοση ενημερωτικών εγκυκλίων, κυρίως προς τους εφαρμοστές του νόμου, ώστε να ενημερωθούν για όλες τις επελθούσες τροποποιήσεις και για τον τρόπο ερμηνείας των νέων διατάξεων⁸⁹.

Στην εποχή μας παρουσιάζονται διεθνώς τάσεις παράκαμψης των συστημάτων αυτών, παρόλο που οι Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες εξακολουθούν να τα αντιπροσωπεύουν. Έτσι, ενώ με τον Νόμο 1851/1989 υιοθετείται η επιδίωξη της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων, συστηματικά προγράμματα μεταχείρισης ανάλογα των δυτικοευρωπαϊκών κρατών δεν εφαρμόστηκαν στη χώρα μας, κυρίως λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων. Η ελληνική απάντηση εάν δεν συνδυαστεί με κοινωνικές παροχές που μπορούν να απολαμβάνουν εκούσια οι κρατούμενοι, αποτελεί οπισθοχώρηση. Η τάση αυτή ισχυροποιείται και εντός του Σωφρονιστικού Κώδικα. Συνεπώς, οι στρατηγικές για αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας θα πρέπει να εμπλέκουν όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, να αντιμετωπίζουν εγκαίρως παράγοντες που εξωθούν από νωρίς νεαρά άτομα στον κίνδυνο του εγκλήματος, να έχουν, κατά προτίμηση, τοπικό άξονα και να σχετίζονται με πολύπλευρες στρατηγικές για την αναστροφή των συνεπειών του κοινωνικού αποκλεισμού, της ανεργίας και της απουσίας εκπαιδευτικών ευκαιριών.

Την ίδια ώρα σημειώνουμε ότι η πρόταση για εθελοντικές παροχές εντός του πλαισίου της φυλακής αποτελεί μια γνήσια και αισιόδοξη πρόταση, η οποία, σύμφωνα με κάποιες καταργητικές εκδοχές, είναι ανεπίτρεπτη ως νομιμοποιητική. Σε σχέση με αυτό οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η πρόταση εισαγωγής ειδικού προσωπικού στη φυλακή (και δη των ανηλίκων) αποτελεί μια πρόσθετη μεταρρύθμιση, η οποία έρχεται σε αντίφαση με τις καταργητικές εκδοχές του συστήματος της φυλάκισης και πιθανόν βραχυπρόθεσμα φαίνεται ότι νομιμοποιεί τον εγκλεισμό.

⁸⁸ Αρχιμανδρίτου, Μ. 2000: 150

⁸⁹ Αρχιμανδρίτου, Μ. 2000: 198-199

Θα ήταν ευχής έργο να μπορούσε να καταργηθεί η φυλακή· η απομόνωση είναι ο βασικός όρος της απόλυτης υποταγής⁹⁰. Η ιστορική όμως πραγματικότητα μας διδάσκει άλλα. Στο βαθμό που δρούμε μέσα σε αυτή την ιστορική πραγματικότητα, οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε την κατασταλτική πρακτική του θεσμού της φυλακής, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα στοιχεία του θεσμού στον τόπο όπου λειτουργεί και να θέσουμε βραχυχρόνιους στόχους.

Σε αυτό το σημείο προβάλλεται το ερώτημα: τι πραγματικά επιθυμεί κάθε χώρα να επιτύχει με την αντεγκληματική της πολιτική και ποια πολιτική είναι πολιτικώς εφικτή;

IV. Επανορθωτική Δικαιοσύνη: ‘Διέξοδος’ Και για την Ελληνική Δικαιοσύνη Ανηλίκων;

Το χαρακτηριστικότερο ίσως γνώρισμα της σύγχρονης ελληνικής (και όχι μόνο) κοινωνίας είναι η δικαστηριοποίηση της καθημερινής ζωής υπό την έννοια της υπερβολικής εμπιστοσύνης των πολιτών προς το κρατικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης διαμέσου των δικαστικών αιθουσών⁹¹. Το φαινόμενο αυτό αποτυπώνεται στα ποσοστά των ανήλικων (σε επαφή με την Ποινική Δικαιοσύνη), όπως άλλωστε διαφάνηκε μέσω των αντιπροσωπευτικών πινάκων (βλ. Πίνακες 3.1, 3.2, 3.3, 4.1 και 4.2), αλλά και του γενικότερου τρόπου ‘χειρισμού’ των ανήλικων παραβατών από το Ελληνικό Σύστημα Δικαιοσύνης. Ανεξαρτήτως των αισιόδοξων μνείων και κατά καιρούς προσπαθειών αναμόρφωσης του Ποινικού Κώδικα, η αγνόηση των αναγκών του θύματος, η παραμέληση του παρελθόντος του δράστη από τον Ποινικό Κώδικα (συνεπώς και από τον αρμόδιο Δικαστή), η έλλειψη σωφρονιστικών υπαλλήλων (παρά τις συνεχείς προσλήψεις), η μακρά και αδικαιολόγητη παραμονή του ανηλίκου ως υπόδικος, τα προβληματικά ειδικά καταστήματα κράτησης νέων κ.ο.κ. αποτελούν τμήμα της επικρατούσας Ποινικής Δικαιοσύνης για τους Ανηλικούς στην Ελλάδα.

⁹⁰ Foucault, M. 1989: 13

⁹¹ Alexiadis, S. 1992: 309

Ίσως τα παραπάνω ‘αγκάθια’ ή απλώς μειονεκτήματα αποτελούν ένα κομμάτι που συνθέτει το Ποινικό και Σωφρονιστικό Σύστημα της Ελλάδος, ωστόσο, η εξάλειψή του από τη συνολική και κατά τα άλλα εικόνα της Ποινικής Δικαιοσύνης δε θα πρέπει να παρουσιάζεται ως ουτοπία. Ως προς τούτο, κατά τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκε μια καινοτόμος και πολλά υποσχόμενη κίνηση εντός και εκτός του επίσημου συστήματος: η «Επανορθωτική Δικαιοσύνη». Πρωταγωνιστές από την Ευρώπη, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, και Βόρεια Αμερική (Η.Π.Α. και Καναδά) διακηρύσσουν τα πραγματικά ευεργετήματα, τα κάποιες φορές εντυπωσιακά αποτελέσματα των πρακτικών της επανορθωτικής δικαιοσύνης και τη συμβολή αυτών στη ριζική αναμόρφωση της Δικαιοσύνης για τους Ανηλίκους (και όχι μόνο).

Η Ελλάδα θα πρέπει να συνεχίσει τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού της κρατικής αντίδρασης στην εγκληματική πράξη. Μέσω των στατιστικών στοιχείων και επιστημονικών ερευνών που διατυπώθηκαν παραπάνω διαφαίνεται η αδυναμία του Κράτους να αντεπεξέλθει συνολικά στις πραγματικές ανάγκες του ανηλίκου, του θύματος και της κοινωνίας εν γένει. Αρχικώς, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη ενδέχεται να βοηθήσει και την Ελλάδα στη διαδικασία αποτελεσματικής αντιμετώπισης των προβληματικών φαινομένων, τουλάχιστον αυτών που αφορούν τη νεανική εγκληματικότητα για την οποία οι αντιδράσεις είναι εύκαμπτες και λιγότερο στερεότυπες και από εκείνες της παραβατικότητας ενηλίκων⁹². Η επανορθωτική δικαιοσύνη θέτει νέα ερωτήματα περί της έως τώρα επίτευξη της καταστολής και πρόληψης της εγκληματικότητας στην Ελλάδα. Ο κύριος ρόλος αυτών των ερωτήσεων είναι να δοθεί έμφαση στις «αδυναμίες», του Ποινικού Συστήματος, ώστε να επανεξετάσει και να εκσυγχρονιστεί τους Ποινικούς Κώδικες στα πρότυπα της επανόρθωσης του 21^{ου} αιώνα.

Σήμερα η Δικαιοσύνη Ανηλίκων είναι στραμμένη προς την καθαυτό παραβίαση του Νόμου και συνεπώς, οποιοδήποτε πταίσμα, πλημμέλημα ή κακούργημα ισοδυναμεί με παραβίαση απρόσωπων κανόνων που το Κράτος έχει

επιβάλλει. Με άλλα λόγια, η οποιαδήποτε παραβίαση του Νόμου λαμβάνεται ως μία 'στεγανοποιημένη' αξιόποινη πράξη στην οποία δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα και για την οποία η Ποινική Δικαιοσύνη αναζητά την 'στεγνή' υπεράσπιση του Νόμου μέσω της απονομής ευθυνών, διαπραγματευόμενη την επιβολή μιας αυστηρής και αναποτελεσματικής ποινής εντός μιας επίσημης επιδίκασης που εμπλέκει αποκλειστικά το Κράτος⁹³.

Το παρόν γεγονός θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελέσει το σημείο παρέμβασης ή έστω εκκίνησης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης⁹⁴. Το ελληνικό ποινικό σύστημα, απασχολούμενο να βεβαιωθεί πως ο ανήλικος παραβάτης δύναται να συμμορφωθεί, προβαίνει στη νομοθέτηση εναλλακτικών ποινών, οι οποίες στην πραγματικότητα δεν εφαρμόζονται όπως αρχικώς επιβάλλονται και συνεπώς, δεν προσφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Συμπερασματικά, τα υψηλά ποσοστά των υπότροπων ανήλικων καταδεικνύει την απόλυτη και μονόπλευρη κρατική απάντηση στην παραβατική συμπεριφορά: μια απάντηση, η οποία αγνοεί την ιδιαίτερη υπόσταση του δράστη δίχως να εκπληρώνει ολοκληρωτικά την παραπάνω υπόσχεσή της⁹⁵. Κατ' αυτόν το τρόπο, τα «Σωφρονιστικά» ή «Ειδικά» Καταστήματα για τους Ανηλικούς μετατρέπονται σε «Αναποτελεσματικά». Περί αυτού, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη αντικρούει τις παραδοσιακές ιδεολογίες της ποινικής δικαιοσύνης καθώς επίσης τα αξιώματα και τις αντιλήψεις του επικρατούντος παραδείγματος απονομής της δικαιοσύνης για τους ανήλικους⁹⁶. Η έκκληση προς την ανάπτυξη διαλόγου επανόρθωσης επαφίεται στη δυνατότητα τροποποίησης και παράλληλης

⁹² Walgrave, L. 1997: 15

⁹³ van Ness, D., Morris, A. και Maxwell, G. 2001: 1

⁹⁴ Zehr, H. 1990: 181

⁹⁵ Έχοντας υπόψη πως η υπόσχεση κάθε ποινικού συστήματος είναι ο παραβάτης να υποστεί αυτό που του/της αξίζει βάσει των εκάστοτε νομικών συνεπειών των διαπραχθέντων αξιόποινων πράξεων.

⁹⁶ Bazemore, G. και Walgrave, L. 1999: 3

βελτίωσης τόσο της παρέμβασης του ποινικού συστήματος, όσο και του κρατικού ή/και κοινοτικού ρόλου εντός της διαδικασίας μεσολάβησης⁹⁷.

Από την πρώτη κιόλας ματιά στις αρχές τις επανορθωτικής δικαιοσύνης καθίσταται ξεκάθαρο το γεγονός πως η ιδέα του εγκλεισμού των ανηλίκων στα σωφρονιστικά καταστήματα αποτελεί το πραγματικά *ultimum refugium* στην 'λίστα' των διαθέσιμων από τον δικαστή επιλογών στην εξεύρεση του βέλτιστου τρόπου απονομής της δικαιοσύνης και αποκατάστασης της έννομης τάξης. Η συγκεκριμένη αρχή μνημονεύεται στο σύγχρονο Ποινικό Κώδικα (άρθρ. 127), ωστόσο ο υπερπληθυσμός των ειδικών αυτών καταστημάτων (βλ. Πίνακα 4.1) μαρτυρούν ήτοι διαφορετικό.

Η πλέον οροθετημένη προβληματική περιοχή διαγράφει στον ορίζοντα τη θυματοποίηση των ανηλίκων από το ευρύτερο σωφρονιστικό σύστημα. Απλούστερα, οι νεαροί μετατρέπονται από παραβάτες σε θύματα και τα αρχικώς θύματα ωθούνται στα περιθώρια του Νόμου. Μάλιστα, η φύση των νεαρών-μετεφθήβων και η έννοια της εγκληματικής πράξης αυτών συγχέεται από το σύστημα δικαιοσύνης, λόγω της απουσίας σαφώς καθορισμένων μινιμών στον ενιαίο Ποινικό Κώδικα. Η επικρατούσα εικόνα του ελληνικού ποινικού συστήματος αδυνατεί να αναμορφώσει κάθε ανήλικο παραβάτη, θέτοντας βραχυπρόθεσμους στόχους στην καταστολή της νεανικής εγκληματικότητας. Στόχους δίχως αύριο, αφού στην ουσία η απουσία λειτουργικών αναμορφωτικών μέτρων άφηνε αθεράπευτα τα ψυχολογικά και ψυχικά τραύματα του ανηλίκου, μετατρέποντας τον υποτιθέμενο αναμορφωμένο και 'εξημερωμένο' παραβάτη σε εχθρό του κρατικού μηχανισμού. Σήμερα, η εν λόγω εκδικητική συμπεριφορά του ανηλίκου καταλήγει στην προσαύξηση του ενδεχομένου εμφάνισης υπότροπης συμπεριφοράς και κατά συνέπεια στην εντονότερη περιθωριοποίησή του από το ήδη επιφυλακτικό και προκατειλημμένο κοινωνικό σύνολο· ένα φαινόμενο εμφανές και εντός των 4 τελευταίων ετών.

⁹⁷ van Ness, D. και Strong, K.H. 1997: 23

Σήμερα, η ίδια, αλλά χαμηλότερου ενδεχομένως βαθμού, αδυναμία του Κράτους να αποκαταστήσει τους διασπασμένους κοινωνικούς δεσμούς μέσω της επανένταξης του νεαρού παραβάτη και της ανταπόκρισης στις ανάγκες του θύματος, ανοίγει μια ‘χαραμάδα’ στο ποινικό μας σύστημα προς όφελος της μελλοντικής εφαρμογής των πρακτικών της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης για την οποία γίνονται προτάσεις στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο. Τώρα, το πόσο ‘γόνιμο’ θα αποδειχθεί ή όχι το ελληνικό έδαφος για την εμφύτευση καινοτόμων, επανορθωτικών ιδεών θα το δείξει μόνο η πράξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

‘Εμφυτεύοντας’ την Επανορθωτική Δικαιοσύνη Και στο Ελληνικό Ποινικό Σύστημα

Επειτα από την ανάλυση και περιγραφή τόσο της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, όσο και του επικρατούντος Ποινικού Συστήματος για τους ανήλικους στην Ελλάδα, το τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής δε θα μπορούσε παρά να αφιερωθεί ολοκληρωτικά στην εξεύρεση των ιδανικότερων και αποδοτικότερων τρόπων εισαγωγής και εφαρμογής της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης και στο Ελληνικό Ποινικό Σύστημα. Έτσι και δίχως περαιτέρω εισαγωγικά σχόλια παρατίθενται τα εξής:

I) Κατασκευάζοντας ένα Επανορθωτικό Μοντέλο Δικαιοσύνης για την Ελλάδα

Οι μεθοδολογίες της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης έχουν ήδη υιοθετηθεί από πλήθος ευρωπαϊκών και μη κρατών και αναγνωρισθεί ως η πρότυπη τακτική ανταπόκρισης στο έγκλημα. Η πλειοψηφία των συνηγόρων της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης αξιώνουν πως οι συγκεκριμένες πρακτικές αντιπροσωπεύουν ένα επαναστατικό παράδειγμα, ένα κίνητρο αλλαγής του στερεότυπου ποινικού τρόπου σκέψης ή μια αναστροφή του πρίσματος υπό το οποίο γίνεται αντιληπτός ο όρος «εγκληματική πράξη». Πιο απλά, οι διαδικασίες επανόρθωσης τοποθετούν το άτομο - είτε αυτό ονομάζεται θύμα, είτε δράστης - στο επίκεντρο του ποινικού ενδιαφέροντος και όχι το έγκλημα ως μια καθαυτό αξιόποινη πράξη¹, διακηρύσσοντας τη ριζική μετατροπή του τρόπου κατά τον οποίο η εγκληματικότητα προσεγγίζεται και η απονομή Δικαιοσύνη επιτυγχάνεται. Παράλληλα, η υποστηριζόμενη σημασιολογική μετατόπιση θα γίνει αφορμή της

¹ Melton, A.P. 1995: 126

εμφάνισης ενός νέου συστήματος με εντελώς διαφορετικές αξίες, προγράμματα, διαδικασίες και εκβάσεις².

Σε τούτο το σημείο αξίζει να ερωτηθεί: θα ήταν σκόπιμο να προταθεί και ενδεχομένως να εισαχθεί και να εφαρμοστεί ένα σύστημα επανορθωτικών μοντέλων όταν αναμειγνύονται τόσοι πολλοί δημόσιοι και ιδιωτικοί παράγοντες, φορείς και στόχοι; Και εάν ναι, δύναται η επανορθωτική δικαιοσύνη να ανταποκριθεί επιτυχώς και κυρίως επανορθωτικά στις υπέρογκες προς εκδίκηση υποθέσεις; Η απάντηση των ερωτημάτων αυτών εξαρτάται από την επιλογή του κατάλληλου μοντέλου, το οποίο θα αναδειχθεί ως το αποτελεσματικότερο στην επιτακτική καταπολέμηση των 'μελανών σημείων' και παράλληλα ως το απολύτως συμβατό με το ήδη υπάρχον σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

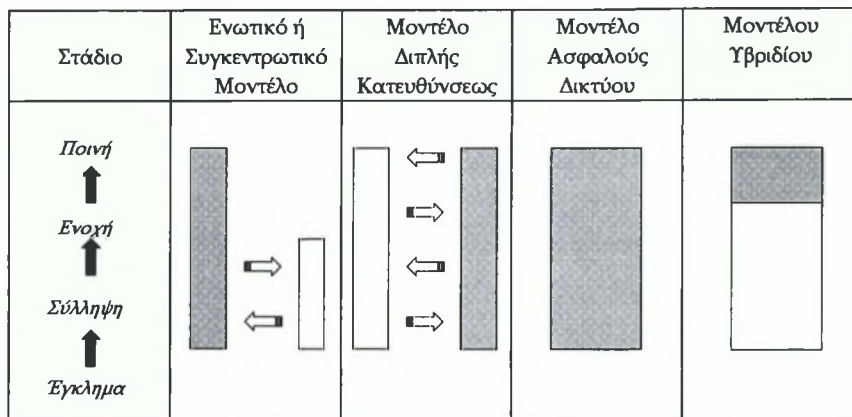
Για την επιλογή του καταλληλότερου τρόπου ενσωμάτωσης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στο Ποινικό Σύστημα, ο D. van Ness (2000) κάνει λόγο για 4 πιθανές μορφές τις οποίες ενδεχομένως να λάβει ένα επανορθωτικό μοντέλο (βλ. σχήμα 5.1). Στο πρώτο εξ αυτών, η εκδοχή της επανορθωτικής δικαιοσύνης παρουσιάζεται ως η μοναδική διαθέσιμη του ποινικού συστήματος και ονομάζεται «Ενωτικό ή Συγκεντρωτικό Μοντέλο» (*Unitary Model*). Το δεύτερο κατά σειρά προτεινόμενο μοντέλο αποκαλείται «Μοντέλο Διπλής Κατευθύνσεως» (*Dual-Track Model*) στο οποίο η επανορθωτική δικαιοσύνη αναπτύσσεται χέρι-χέρι με την ήδη υπάρχουσα παραδοσιακή εντός καθορισμένων 'διόδων', προκειμένου αμφότερα τα μέρη να έχουν τη δυνατότητα να κινούνται ελεύθερα προς τις δύο κατευθύνσεις. Εν συνεχεία, το «Μοντέλο Δικτύου Ασφαλείας» (*Safety Net Model*) αποτελεί την τρίτη πιθανή προς ανάπτυξη εκδοχή στην οποία η επανορθωτική απάντηση παρουσιάζεται ως η επικρατέστερη έναντι αυτής της παραδοσιακής, παραμένοντας ωστόσο διαθέσιμες οι διαδικασίες της δεύτερης. Έπειτα του τρίτου προαναφερθέντος μοντέλου, το «Μοντέλο Υβριδίου» (*Hybrid Model*) συνθέτει την εν κατακλείδι εκδοχή στην οποία και οι δύο συγκρουόμενες

² van Ness, D. 2002: 144

προσεγγίσεις συνδέονται εντός ενός ενιαίου συστήματος³. Κατά το τέταρτο και τελευταίο μοντέλο, οι ανταποκρίσεις και απαντήσεις της 'σύγχρονης' (παρούσας) και της επανορθωτικής δικαιοσύνης λαμβάνονται ως κανονιστικά μέρη του Ποινικού Συστήματος Δικαιοσύνης.

Σχήμα 5.1

4 Τρόποι Ενσωμάτωσης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στο Ποινικό Σύστημα

Εντούτοις, λαμβάνοντας υπόψη τα Ελληνικά δεδομένα, τα πιο ενδιαφέροντα προς εφαρμογή μοντέλα αναδεικνύονται το πρώτο και το δεύτερο κατά σειρά προτεινόμενα παραδείγματα. Ο λόγος είναι απλός: τα εν λόγω μοντέλα παρουσιάζουν την Επανορθωτική Δικαιοσύνη ως ικανή να αντεπεξέλθει επαρκώς σε όλα τα είδη της νεανικής εγκληματικότητας και να παρέμβει σε όλα τα στάδια την ποινικής διαδικασίας· γεγονός υψίστης σημασίας στη λίστα προτεραιοτήτων της Ελληνικής Ποινικής Δικαιοσύνης (βλ. Κεφάλαιο 4). Επιπλέον, ως το σπουδαιότερο στοιχείο του Ενωτικού ή Συγκεντρωτικού Μοντέλου και του Μοντέλου Διπλής Κατευθύνσεως εμφανίζεται η ικανότητά τους να διαχειρίζονται με επιτυχία θέματα όλου του ποινικού 'φάσματος'⁴. Εν τούτοις, κάτι τέτοιο δεν

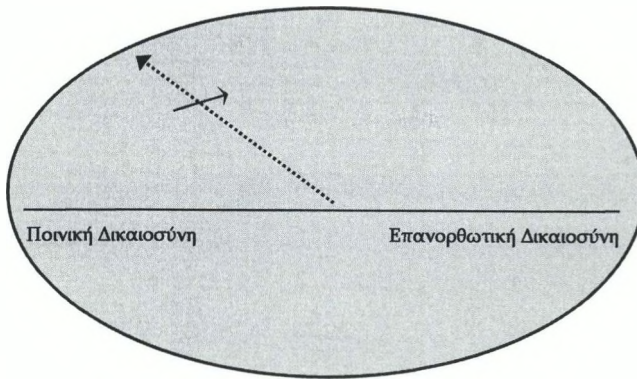
³ van Ness, D. 2002: 145

⁴ Weitekamp, E.G.M. 2002: 327

συνεπάγεται την ολική αντικατάσταση των στερητικών της ελευθερίας ποινών με τα εν λόγω μοντέλα ή τη θεώρησή τους ως καθαυτό εναλλακτικές ποινές.

Η ελληνική κοινωνία πρέπει να αναπτύξει μια μέθοδο αποκάλυψης της αλήθειας όταν οι πολίτες αρνούνται να λάβουν τις ευθύνες των αξιόποινων πράξεών τους. Μια διαδικασία που θα δίνει βαρύτητα στις κοινωνικές εκείνες ανάγκες και υποχρεώσεις, οι οποίες λαμβάνονται πέρα από τους άμεσα εμπλεκόμενους. Κάποιες περιπτώσεις είναι απλά εξαιρετικά δύσκολες ή φοβερές προκειμένου να τις επεξεργαστούν τα άμεσα εμπλεκόμενα μέρη. Επίσης, δε θα πρέπει να χάσουμε τις αξίες ενός νομικού συστήματος, όπως: η κυριαρχία του νόμου, η αρμόδια διαδικασία, ο βαθύς σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η μεθοδική εξέλιξη του Νόμου.

Σχήμα 5.2⁵

Γι' αυτό, ένας ρεαλιστικός στόχος θα ήταν η μέγιστη δυνατή μετακίνηση του άξονα της απονομής της δικαιοσύνης (βλέπε σχήμα 5.2) προς μια διαδικασία ολοένα και πιο επανορθωτική. Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτή η μετακίνηση θα είναι ελάχιστη, ενώ σε άλλες θα είναι δυνατή η επίτευξη πραγματικά επανορθωτικών συμπερασμάτων. Στο ενδιάμεσο θα υπάρχουν πλήθος υποθέσεων στις οποίες θα αξιοποιούνται και τα δύο συστήματα και η Δικαιοσύνη

⁵ Zehr, H. 2002: 60

θα χαρακτηρίζεται ως «Μερικώς Επανορθωτική». Όμως, κατά πόσο είναι εφικτή η παραπάνω μετακίνηση;

Η ιδανικότερη ίσως προσέγγιση μιας πρώιμης εφαρμογής της επανορθωτικής δικαιοσύνης θα ξεκινούσε από την προσπάθεια κατασκευής του δεύτερου μοντέλου (Μοντέλο Διπλής Κατευθύνσεως) προκειμένου να εξελιχθεί σταδιακά και να μετατραπεί σε ένα Ενωτικό ή Συγκεντρωτικό Μοντέλο. Πιο συγκεκριμένα, μια εναλλακτική λύση για την Ελλάδα θα αποτελούσε η επεξεργασία μιας δημοκρατικής επανορθωτικής δικαιοσύνης, η οποία θα τοποθετείται αρχικώς στο κέντρο της έως τώρα παραμελημένης κοινότητας και κατά δεύτερο λόγο στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και όχι το αντίστροφο. Μια διαδικασία που θα 'αφυπνίσει' τη δυναμική και την ουσιαστική εμπλοκή της κοινότητας στη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης. Το θύμα, ο ανήλικος δράστης και τα ενδιαφερόμενα μέλη της κοινότητας θα είναι τα σημαντικότερα μέρη στην έκδοση μιας απόφασης, η οποία δε θα ονομάζεται πλέον αποκλειστικά «δικαστική», αλλά εξαρτώμενη της εγκληματικής πράξης, «κοινοτική» που θα φέρει τη 'σφραγίδα' επικύρωσης των δικαστικών Αρχών. Η πειθώ και η ενδυνάμωση θα χρησιμοποιούνται ως εναλλακτικές του νομικού καταναγκασμού, ο οποίος θα χρησιμοποιείται ως η έσχατη λύση προς όφελος όχι μονάχα του ανηλίκου, αλλά και του θύματος / θυματοποιημένης κοινότητας. Η μεσολάβηση θα κατευθύνεται κυρίως από μη κυβερνητικούς οργανισμούς κοινής ωφελείας και λιγότερο από κυβερνητικές υπηρεσίες, το όφελος θα καλύπτει τις ανάγκες όλων των μερών και ακολούθως, η ελληνική επανορθωτική δικαιοσύνη θα έχει τη δυνατότητα να δανείζεται τα καλύτερα στοιχεία των τριών υπολοίπων μοντέλων. Τα εν λόγω στοιχεία, τα οποία μοιράζονται από κοινού και τα 4 μοντέλα επανόρθωσης αναφέρονται ακριβώς παρακάτω.

II) Τα Απαραίτητα Συστατικά ενός Επικείμενου Συστήματος Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα

Απαριθμώντας τα απαραίτητα συστατικά ενός συστήματος επανορθωτικής δικαιοσύνης προσαρμοσμένο στα ελληνικά πρότυπα θα ήταν χρήσιμη η παράθεση κάποιων εξίσου απαραίτητων αξιών, όπως:

ι. (Επαν)ένταξη⁶

Μια εκ των θεμελιωδών αξιών της επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι αναμφίβολα η πλήρης και ομαλή κοινωνική ένταξη του παραβάτη και του θύματος και η αποφυγή ανεπιθύμητων φαινομένων, όπως κοινωνικός στιγματισμός και αποκλεισμός⁷.

Το στοιχείο του σεβασμού εμφανίζεται να κατέχει κεντρικό επίσης ρόλο στη διαδικασία (επαν)ένταξης του νεαρού παραβάτη δια της επανόρθωσης της οποιασδήποτε προσκληθείσας βλάβης προς το θύμα. «Όταν ένα άτομο (και δη ανήλικο) προτίθεται να επιστρέψει ενεργά στο κοινωνικό σύνολο, δε θα πρέπει να λαμβάνεται ως μέλος μιας υποδεέστερης τάξης, αλλά ως μια αυτοτελή μονάδα πλήρους δικαιωμάτων και υποχρεώσεων⁸». Ο J. Braithwaite (1989) στην επονομαζόμενη «ενοχή επανένταξης» (*reintegrative shaming*) μας υπενθυμίζει πως η εναλλακτική της επανακοινωνικοποίησης είναι ο στιγματισμός, κυρίως όταν αυτή δεν αναδύεται από το συναίσθημα της ενοχής⁹. Σε κάθε περίπτωση, η διαδικασία επανένταξης ή πλήρους ένταξης προϋποθέτει πέρα από το συναίσθημα της ενοχής του ανήλικου δράστη, τον σεβασμό των υπολοίπων προς το πρόσωπο του παραβάτη. Εν συνεχεία, δε θα πρέπει να παραβλέπεται ή να υποτιμάται η ένδειξη σεβασμού την οποία το θύμα οφείλει να λάβει, παρά το

⁶ Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη αποβλέπει κυρίως στην εφαρμογή μέτρων, τα οποία να βελτιώνουν τον ανήλικο και να προλαβαίνουν, κατά το δυνατό, την οριστική ένταξή του στον εγκληματικό υπόκοσμο. Ως τέτοια, ο όρος «επανένταξη» στο λεξικό της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης αναφέρεται στην διαδικασία αναδόμησης των κοινωνικών δεσμών και σχέσεων του ανήλικου παραβάτη, η οποία συμβάλλει στην εξάλειψη του στιγματισμού και της ετικέτας. Η εν λόγω αποκατάσταση προσβλέπει στην ολική ένταξη του ανήλικου στην κοινωνία και τους νομικούς κανόνες συμπεριφοράς, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη πως η εμφάνιση αξιόποινης συμπεριφοράς σε ανήλικο οφείλεται συνήθως στην ήδη μειωμένη κοινωνική του αποδοχή.

⁷ Κασιμάτη, Κ. 1998: 58

⁸ van Ness, D. 2002: 4-5

⁹ Braithwaite, J. 1989: 22

γεγονός πως η παρούσα διατριβή είναι αφιερωμένη στη μεγιστοποίηση του οφέλους που ο νεαρός δράστης αξίζει να αποκομίσει από το ποινικό σύστημα.

Η υλική αποζημίωση της βλάβης αποτελεί τη δεύτερη αξία-κλειδί σε κάθε επανορθωτικό μοντέλο. Η πλειοψηφία των εγκληματικών πράξεων προξενεί σοβαρά τραύματα προς τα αμφοτέρω μέρη που συνήθως επιβαρύνονται από την όλη ποινική διαδικασία. Για παράδειγμα, τα θύματα πράξεων βανδαλισμού ίσως να χρειαστούν ένα ‘χέρι βοήθειας’, μια χειροπιαστή συμπαράσταση προκειμένου να επανορθώσουν την επερχόμενη ζημιά· και παράλληλα ο νεαρός παραβάτης σχεδόν πάντοτε χρήζει βοήθειας κατά την επιστροφή του στο οικογενειακό ή/και σχολικό του περιβάλλον.

Τόσο το στοιχείο του σεβασμού, όσο και αυτό της υλικής αποζημίωσης μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά στην ανάπτυξη νέων αξιών και στην στροφή του παρόντος ποινικού συστήματος προς ένα πιο επανορθωτικό. Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκε ο παραγκωνισμός του θύματος από την ποινική διαδικασία (πέρα ελαχίστων περιπτώσεων, βλ. Κεφ. 3^ο), ωστόσο, η επανορθωτική δικαιοσύνη, υπογραμμίζοντας την σπουδαιότητα του ρόλου του θύματος, θα βοηθήσει βραχυπρόθεσμα στην ανάπτυξη και ενδυνάμωση των πλαισίων υποστήριξης θυμάτων (*victim-support schemes*), αρχικώς σε τοπικό και μακροπρόθεσμα σε εθνικό επίπεδο, δίνοντας φωνή στις έως τώρα σιωπηλές και καταπιεσμένες απόψεις των ενδιαφερομένων μερών περί την πολύπλευρη (υλική-ψυχολογική-ηθική) επανόρθωση της βλάβης και απονομή της Δικαιοσύνης.

ii. Συνάντηση και Αποζημίωση

Η συνάντηση του θύματος με τον δράστη, συμπεριλαμβανομένου των στοιχείων του συναισθήματος, της αμοιβαίας κατανόησης και της από κοινού συμφωνίας, καταλαμβάνουν το σημαντικότερο ίσως ‘χώρο’ εντός μιας επανορθωτικής διαδικασίας¹⁰. Ανεξαρτήτως του γεγονότος πως η αξία μιας συνάντησης δεν συμπεριλαμβάνεται πάντοτε στις επανορθωτικές πρακτικές,

¹⁰ van Ness, D. και Strong, K.H. 1997: 91-92

εντούτοις, η συνάντηση είναι καθοριστική στην τελική διαμόρφωση του εκάστοτε μοντέλου.

Αναφορικά με την αξία της αποζημίωσης ως γενικότερη εκ της προαναφερθείσας (υλική αποζημίωση) έννοια περιστρέφεται γύρω από την επιθυμία και προσπάθεια του ανήλικου να διορθώσει τη βλάβη με τρόπο 'απτό'. Αναμφίβολα, το πρώτο βήμα προς την αποκατάσταση των δεσμών μεταξύ των άμεσα εμπλεκόμενων μερών αποτελεί η επανόρθωση της βλάβης (ηθικής ή/και υλικής) του θύματος, προϋποθέτοντας την παράλληλη παραδοχή της ενοχής/σφάλματος από τον ανήλικο¹¹. Αυτή αποτελεί μια διαδικασία που αντικατοπτρίζει την πραγματική βαρύτητα του εγκλήματος και εξασφαλίζει την άμεση και αποτελεσματική επέμβαση της επανορθωτικής δικαιοσύνης με τρόπο εφικτό και κατά κανόνα θεμιτό. Είναι αλήθεια πως η ενθάρρυνση της ιδέας της αποκατάστασης θα προσφέρει μια πραγματική ανακούφιση στα καταστήματα κράτησης νέων και στα κέντρα προσωρινής κράτησης της χώρας μας. Ο ανήλικος παραβάτης θα έχει την δυνατότητα (με τη συγκατάθεση του καθαυτό ποινικού συστήματος) και θα προτρέπεται να δράσει επανορθωτικά εντός σύντομου χρονικού διαστήματος. Έτσι το δίπτυχο «έγκλημα-(επανορθωτική) τιμωρία» θα εμφυτεύεται κατά τρόπο ομαλό στη συνείδηση του νεαρού.

Πέρα όμως από το στοιχείο της αποκατάστασης, υφίσταται πλήθος εναλλακτικών τρόπων επανόρθωσης μιας απώλειας ή βλάβης. Παραδοσιακά, το στοιχείο της απολογίας εμφανίζεται να κατέχει δεσπόζουσα θέση στην Ελληνική κοινωνία. Από την εποχή της αρχαίας Ελλάδος, όταν ο Πλάτων έγραψε τη *Απολογία* του προς τον Σωκράτη (5^{ος} αιώνας π.Χ.) και το αντίστροφο¹², έως και σήμερα μέσω του Ορθοδόξου¹³ ελληνικού θρησκευματος (π.χ. η *Απολογία* του Αγίου Νικόδημου, ο Άγιος Μάξιμος ο Απολογητής), καθίσταται σαφές πως η παρουσία της πράξης της απολογίας στην σύγχρονη ελληνική κουλτούρα χρήζει ενδυνάμωσης. Μια τέτοια προσπάθεια συνίσταται πιθανώς η παροχή ευκαιριών

¹¹ Crawford, A. και Newburn, T. 2003: 40-42

¹² Tzortzopoulos, D. 2002 (19): 195

για απολογία σε ένα περιβάλλον λιγότερο φορτισμένο και επίσημο από αυτό της δικαστικής αίθουσας.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να διευκρινιστεί πως κάθε είδους απολογία δεν φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η μη υποκριτική απολογία από το στόμα ενός ανηλίκου είναι αυτή η οποία ανοίγει το δρόμο της επανόρθωσης. Αυτή η «γνήσια» κλήση για συγχώρεση συνιστά μια αρχική απόδειξη μετάνοιας τοποθετώντας τον παραβάτη σε μια αδύναμη θέση, αναμένοντας την ενδεχόμενη αποδοχή της απολογίας του από το θύμα.

Επιπρόσθετα θα αναρωτιόταν κάποιος: μα όλα τα παραπάνω στοιχεία της απολογίας του δράστη δεν αποτελούν μέρος και του σύγχρονου ποινικού συστήματος; Η απάντησή είναι θετική, αλλά για να ευημερήσουν τα προαναφερθέντα συστατικά της επανορθωτικής δικαιοσύνης θα πρέπει να τηρείται εκ των προτέρων μια βασική προϋπόθεση: να 'πηγάζουν' από την αμοιβαία συγκατάβαση και επιθυμία για συνεργασία των δύο μερών προς αποκατάσταση των σχέσεών τους. Με άλλα λόγια, είναι πιο επιθυμητό και αποτελεσματικό η απολογία να κατέχει εθελοντική και ηθική βάση (όποτε αυτό είναι δυνατό), παρά δικαστική.

iii. Συνυπολογισμός και Επανορθωτική Μεσολάβηση

Ο συνυπολογισμός του δράστη, του θύματος και της κοινότητας αποτελεί την σημαντικότερη αξία των επανορθωτικών πρακτικών, δίνοντας ισοδύναμα την ευκαιρία και στα 3 μέρη να καθορίσουν τον βαθμό συμμετοχής τους στην επικείμενη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης.

Απαραίτητο 'εργαλείο' της αξίας του συνυπολογισμού εμφανίζεται η πρώιμη αναγνώριση των υποχρεώσεων και ο εκ των προτέρων σαφής καθορισμός των δικαιωμάτων των συμμετεχόντων. Στο σύγχρονο ελληνικό ποινικό σύστημα ο ανήλικος παραβάτης στέκει βουβός και άβουλος μπροστά στο

¹³ Αλλά και Καθολικής Χριστιανοσύνης [Αγία Ρίτα της Κασσίας (1457), η οποία συγχώρεσε και συμφιλιώθηκε με τους δολοφόνους του συζύγου της].

νομικό του σύμβουλο και τις δικαστικές αρχές, ενώ το θύμα περιθωριοποιείται σχεδόν παντελώς, αφού η εμπλοκή του στην ποινική διαδικασία είναι ελάχιστη.

Εν συνεχεία, η αξία του συνυπολογισμού θα πρέπει να συνοδεύεται από τη διάθεση των ενδιαφερομένων μερών να εξεύρουν εναλλακτικές προσεγγίσεις¹⁴. Κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με την αναγνώριση της αναγκαιότητας για μια από κοινού εξεύρεση λύσεων, διαφορετικών από εκείνων που διαθέτει το σύγχρονο ποινικό σύστημα ανηλίκων. Λύσεις, όπως η διαμεσολάβηση (*mediation*), οι κύκλοι και οι συσκέψεις επανόρθωσης (*circles and conferencings*) καθώς επίσης και άλλες μορφές διαμεσολαβητικής συνάντησης και έκφρασης απολογίας, το περιεχόμενο των οποίων έχει αναλυθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο. Η εσωτερική επιθυμία των μερών, αλλά και του εισαγγελέα ή ακόμα και του δικαστή να αποδεχθούν λύσεις εκτός της συνηθισμένης οδού αποδεικνύει πως η πρόσκληση για επανόρθωση ήταν αυθεντική¹⁵.

Εφόσον ο εισαγγελέας αποτελεί το σημείο εκκίνησης μιας ποινικής διαδικασίας στην Ελλάδα, αυτός θα πρέπει παράλληλα να «βάζει μπρος» την επανορθωτική δικαιοσύνη. Οι θεμελιώδεις αρχές της επανορθωτικής δικαιοσύνης προσδίδουν στο αξίωμα του εισαγγελέα το κύρος και τη θέση που του αναλογεί μέσα στην ποινική δικαιοσύνη, «καλλιεργώντας» τη συνεργασία αυτών με τους επίσημους διαμεσολαβητές (δικηγόρους και κοινωνικούς λειτουργούς)¹⁶. Παρακάτω παρατίθενται συνοπτικά οι εν λόγω αξίες:

- ❑ Κοινές υποθέσεις και αμοιβαία καθορισμένοι στόχοι.
- ❑ Σαφή διάθρωση ρόλων και υποχρεώσεων.
- ❑ Βαθιά κατανόηση των ποικίλων λειτουργιών, εργασιακών συνθηκών και περιβάλλοντος.

¹⁴ van Ness, D. 2002: 6

¹⁵ Το εάν και κατά πόσο η κατά βούληση συμμετοχή των μερών στις πρακτικές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης είναι πραγματικά εθελοντική έχει σχολιαστεί σε προηγούμενο κεφάλαιο. Εντούτοις, είναι πρακτικώς δύσκολο να τεκμηριωθεί επιστημονικώς και να εξασφαλισθεί η αυθεντικότητα μιας τέτοιας επιθυμίας. Η απόδειξη έρχεται *a posteriori* μέσω της ελαχιστοποίησης του αριθμού των υπότροπων και τη μείωση της εγκληματικότητας ανηλίκων.

- Σεβασμός και εκτίμηση·
- Οργανικά σημεία διασταύρωσης (‘καθαρό’ οργανωτικό πλαίσιο)·
- Ευκρίνεια και οριοθέτηση της διαρροής πληροφοριών· και
- Αποτίμηση.

Καθίσταται επίσης απαραίτητη η διαφοροποίηση της ενδεχόμενης σχέσης εξάρτησης από τη σχέση συνεργασίας όσον αφορά το διάλογο μεταξύ του διαμεσολαβητή και του εισαγγελέα. Ως προς την συνεργασία, είναι χρήσιμο να τονιστεί πως η επιτακτικότητα για ανάπτυξη επικοινωνίας και συνεργασίας πηγάζει από τη διαφορετικότητα των επαγγελματών ενός διαμεσολαβητή και ενός εισαγγελέα στο ποινικό σύστημα ανηλίκων¹⁷. Ενώσω οι δικαστικές αρχές επικαλούνται τα κριτήρια της νομιμότητας και της αναλογικότητας (πρωτοβάθμια κριτήρια), ο διαμεσολαβητής θα φέρει στην επιφάνεια νέα στοιχεία και αξίες: τη συμβολή της εκπαίδευσης, τη συμμετοχή του θύματος, τις ανάγκες των συμμετεχόντων μερών και την επιθυμία τους για μια εξωδικαστική και ανεπίσημη επίλυση του προβλήματος. Σήμερα, τα παραπάνω κριτήρια βρίσκονται σε πειραματικό στάδιο στο σύγχρονο ποινικό σύστημα ανηλίκων της Ελλάδος.

Επομένως, θα πρέπει να χωριστούν οι ρόλοι των δύο αυτών λειτουργών εντός του ελληνικού συστήματος δικαιοσύνης. Η συγκεκριμένη διαφοροποίηση, η αναγνώριση της διαφορετικότητας των ποικίλων νέο-εμφανιζόμενων υποχρεώσεων και ευθυνών με κοινό παρονομαστή τα παρακάτω αναφερόμενα ζητήματα μείζονος σημασίας θα επιτρέψει την ανάπτυξη μιας ‘καρποφόρας’ επικοινωνίας και την τελική εισαγωγή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα.

III) Τα Μείζονα και ‘Ευαίσθητα’ Σημεία στην Ανάπτυξη της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα

¹⁶ Löschnig-Gspandl, M. 2002: 2nd Conference of the Victim-Offender Mediation and Restorative Justice

¹⁷ De la Camara, B. 2002: 2nd Conference of the Victim-Offender Mediation and Restorative Justice

Οι ανώτερες γενικές αρχές, οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στον όρο «Επανορθωτική Δικαιοσύνη» δεν αποτελούν τίποτε άλλο από τον πυρήνα των πρακτικών επανόρθωσης. Το καινοτόμο σημείο αυτών επαφίεται στην κατάλυση των στεγανών των νομικών διαδικασιών της ποινικής δικαιοσύνης και της κοινοτικής δράσης, αποβλέποντας στην εισαγωγή της προσωπικής εμπλοκής σε μια συχνά γραφειοκρατική διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης. Αυτή η πλευρά της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης ίσως προκαλεί ποικίλους φόβους και ανησυχίες περί του γενικότερου πλαισίου της δικαιοσύνης, της ηθικής, της ισότητας και της αμεροληψίας. Η πλειοψηφία των φόβων προέρχεται από τους φορείς της παραδοσιακής δικαιοσύνης και αφορούν το ενδεχόμενο πιθανής 'διάβρωσης' των εγγυήσεων και προστασιών του Νόμου. Παρόμοιοι φόβοι εκφράζονται και από τους υποστηρικτές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης για την πιθανή λανθασμένη εφαρμογή των μοντέλων από τους εκάστοτε φορείς¹⁸. Άλλες πάλι ανησυχίες προέρχονται από την παρασκηνακή ομάδα των θυμάτων, η οποία δεν αποκλείει την κατάχρηση της εμπλοκής τους προς όφελος του παραβάτη¹⁹, ενώ τέλος οι ανησυχίες του θύματος και οι απόψεις της κοινότητας ίσως συμβάλλουν στην αύξηση της επιβολής των ποινών της ποινικής διαδικασίας.

Παρόλ' αυτά, η δυναμική της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης κατέχει μια δυναμικότητα, η οποία λαμβάνει σοβαρά υπόψη της τους θεμελιώδεις κανόνες της ποινικής δικαιοσύνης, αποβλέποντας στην εφαρμογή της προς όφελος όλων των ενδιαφερομένων μερών. Κάποιες από τις ακόλουθες εγγυήσεις/ζητήματα έχουν επίσης σχολιαστεί σε προηγούμενο κεφάλαιο ως πιθανά φράγματα ή 'πεδία μάχης' μεταξύ θεωρητικών. Αυτά είναι:

ι. Εφαρμογή και Καθυστερήσεις

Η επιτακτική ανάγκη για επιβολή προτεραιοτήτων στο Ποινικό Σύστημα της Ελλάδος εγείρει το για κάποιους αμφιλεγόμενο ζήτημα της καταλληλότητας των επανορθωτικών μοντέλων. Υπάρχει η τάση να λαμβάνεται η Επανορθωτική

¹⁸ Messmer, K. και Otto, H. 1992: 31

Δικαιοσύνη ως ακατάλληλη ή λιγότερο ικανή να χειριστεί περιπτώσεις σοβαρών αδικημάτων, ιδίως όταν αυτά έχουν διαπραχτεί από ενήλικα άτομα με ποινικά βεβαρημένο παρελθόν. Κατά τη γνώμη μου, ο αντίλογος των απόψεων αυτών είναι αδύναμος. Αντίθετα πιστεύω πως υπάρχει γερή βάση και συνεπώς, περισσότερο όφελος να αποκομίσουμε από τη σχέση της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης με της αξιόποινη πράξη ανεξαρτήτως βαρύτητας, αφού άλλωστε οι αναφορές των θυμάτων συνήθως δεν αφορούν πταίσματα, ιδίως ανηλίκων. Συμφωνώ με τον T. Marshall (1999) πως «η μεσολάβηση έχει ακριβώς τις ίδιες πιθανότητες επιτυχίας στα κακούργηματα όσο και στα πταίσματα²⁰».

Με λίγα λόγια, οποιοσδήποτε περιορισμός σχετικά με το είδος του αδικήματος ή το *status* του δράστη εναντιώνεται στις προσδοκίες του θύματος. Η εν λόγω άποψη αποδυναμώνει τα επανορθωτικά μέτρα και κατά συνέπεια, μειώνει την αποδοτικότητα τους. Γι αυτό το λόγο, οι σχετικές δικαστικές υπηρεσίες της Ελλάδος θα πρέπει να επικεντρωθούν αρχικώς στα λιγότερο σοβαρά αδικήματα προκειμένου να αποκτηθεί πολύτιμη εμπειρία και να διευρύνουν το πεδίο δράσης τους, εφόσον οι ικανότητες και οι συνθήκες το επιτρέπουν. Η εν δυνάμει ελληνική επιτυχία θα πρέπει να εμφανίζεται περισσότερο συνυφασμένη με προσωπικές θεωρήσεις, όπως τα συναισθήματα, η συμπεριφορά ή τα κίνητρα των συμμετεχόντων μερών, παρά με επίσημα χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία ή το είδος της παραβίασης του Νόμου, όπως συμβαίνει σήμερα.

Μια επιπρόσθετη ανησυχία της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης σχετική με το ζήτημα της καταλληλότητας είναι η πιθανή καθυστέρηση της συνήθους ποινικής διαδικασίας. Όμως, είναι χρήσιμο να διαφοροποιήσουμε τις συνήθεις κωλυσιεργίες στην εκδίκαση των υποθέσεων λόγω της υπερβολικού φόρτου εργασίας, από τις καθυστερήσεις, οι οποίες οφείλονται στην επανορθωτική και παραγωγική εργασία, εξυπηρετούν το θύμα και αποσκοπούν στη μείωση των πιθανοτήτων εμφάνισης υπότροπης συμπεριφοράς του παραβάτη. Ούτως ή

¹⁹ Davis, G., Boucherat, J. και Watson, D. 1998 (27):2

άλλως, το Ελληνικό Ποινικό Σύστημα και η όλη διαδικασία απονομής της Δικαιοσύνης έχει αποδειχθεί αρκετά βραδεία.

ii. Η Αρχή της Αναλογικότητας

Παρά το γεγονός πως η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί το «μήλο της έριδος» στις κατά καιρούς συζητήσεις και ένα βαρύ φορτίο για την Επανορθωτική Δικαιοσύνη²¹, όλο και μεγαλύτερο πλήθος θεωρητικών δέχεται την αποδοχή της αρχής αυτής όπως ακριβώς αποτυπώνεται στους σύγχρονους ποινικούς νόμους²². Μια άποψη είναι πως το ποινικό δικαστήριο δεν αποκαθιστά πάντοτε ισόβαθμα τη θέση του θύματος. Το θύμα θα μπορούσε να επιδιώξει την αποζημίωση της προξενούμενης βλάβης, αλλά κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε περαιτέρω έξοδα δίχως εγγύηση για μια επιτυχή έκβαση. Εν πάση περιπτώσει, η ανάγκη για (επανορθωτική) αναλογικότητα δεν συνεπάγεται τη χρήση της αυστηρής ανταποδοτικής αναλογικότητας στο χώρο του ποινικού δικονομικού δικαίου. Σε αντικατάσταση, ο καθορισμός ενός ανταποδοτικού *minimum* και *maximum* θα αποτελούσε το 'πεδίο' μέσα στο οποίο τα θύματα και οι ανήλικοι εγκληματίες θα βρουν τη κοινή τους συνισταμένη επανόρθωσης. Επιπρόσθετα, τα προαναφερθέντα καθορισμένα όρια θα χρησίμευαν ως η πλέον εφεδρική λύση στις περιπτώσεις όπου η εξεύρεση μιας επίσημης (λύσης) καθίσταται αδύνατη και η παραπομπή τους στο ήδη υπάρχον ποινικό σύστημα δικαιοσύνης, αναπόφευκτη.

Τόσο στη Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών (*United Nations Draft Declaration*)²³, όσο και στη Σύσταση R (99) 19 του Συμβουλίου της Ευρώπης περί της «Διαμεσολάβησης σε Ποινικά Ζητήματα» (*European Recommendation on*

²⁰ Marshall, T. 1999: 25

²¹ Eliaerts, C. και Durmortier, E. 2002: 204 -220

²² Walgrave, L. (Ιαν. 2006), Προσωπική Επικοινωνία

²³ UN Preliminary Draft Elements of a Declaration of Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, annexed to the ECOSOC Resolution 2000/30-E/CN. 15/2000/7

Mediation in Penal Matters)²⁴ αναφέρεται σαφώς πως «οι συμφωνίες θα πρέπει να εμπεριέχουν μονάχα λογικές και αναλογικές υποχρεώσεις» και επίσης θα πρέπει να υφίσταται «ανταπόκριση μεταξύ της βαρύτητας του αδικήματος και 'φορτίου' του παραβάτη». Η ίδια μνεία συνεχίζει με μια ακαθόριστη ορολογία του «εντός ενός σχετικώς ευρέως φάσματος» [βλ. Παράρτημα 6 (ΕΝ)]. Στην περίπτωση μας, η Ελλάδα προκειμένου να αποσαφηνίσει την εν λόγω κατάσταση θα πρέπει εκ των προτέρων να καθορίσει και να νομιμοποιήσει τα όρια αυτά. Κάτι τέτοιο θα επέτρεπε την εφαρμογή ενός νέου ποινικού συστήματος για τους ανήλικους βασισμένο στον ήδη υπάρχων ποινικό κώδικα. Επομένως, η γραμμή εκκίνησης προς μια ριζική «ανακαίνιση» του Ποινικού Συστήματος θα πρέπει να χαραχθεί από τον ίδιο τον Ποινικό Κώδικα. Το δίλημμα που γεννιέται αφορά το γεγονός πως πλήθος παραβατών και θυμάτων στην Ελλάδα ίσως θελήσουν προκαταβολικά να έχουν μια ξεκάθαρη εικόνα του τι μπορούν να προσφέρουν ή να ζητήσουν. Περί τούτου, η δημιουργία μιας λίστας επανορθωτικών εκβάσεων υπό το πρίσμα του ποινικού νόμου θα παρείχε μια γενική ιδέα στα ενδιαφερόμενα μέρη, βασιζόμενοι σε προηγούμενες υποθέσεις. Ανεξαρτήτως του ενδεχόμενου κινδύνου επιρροής στη διαμόρφωση μιας από κοινού απόφασης, οι προσδοκίες των συμμετεχόντων θα πρέπει να διαχειριστούν προσεκτικά, ούτως ώστε να μη ξεφεύγουν από τη σφαίρα της πραγματικότητας και να μην τοποθετούν φραγμούς στη διαδικασία συμφιλίωσης.

Επιπλέον, θα πρέπει να τονιστεί ότι η νομικώς βασισμένη ανταποδοτική αναλογικότητα θα αποτρέψει την εμφάνιση αυστηρότερων αντιδράσεων προς τους ανήλικους από την πλευρά της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Κάποιες φορές ένα επανορθωτικό μέτρο, το οποίο βρίσκεται σε απόλυτη αναλογία με τη βαρύτητα του αδικήματος ίσως εμφανιστεί λιγότερο επιεικές από το αντίστοιχο του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης. Περί αυτού, J. Braithwaite πρεσβεύει πως οποιαδήποτε και αν είναι η κατάληξη των πρακτικών επανόρθωσης δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να υπερβαίνει το ήδη θεσμοθετημένο *maximum* του

²⁴ European Recommendation on Mediation in Penal Matters (No R(99) 19), υιοθετημένη από την

επίσημου ποινικού συστήματος²⁵. Η κατά κανόνα ορθή άποψη του J. Braithwaite ισχύει και για την Ελλάδα, όπου τα δεδομένα της επαληθεύουν το μακροπρόθεσμο πρόβλημα της αναλογικότητας. Το ελληνικό ποινικό σύστημα ανηλίκων έχει αποδειχθεί αρκετά επιεικές απέναντι στους ανήλικους παραβάτες, παρόλ' αυτά, για λόγους που έχουν ήδη ειπωθεί, αδυνατεί να πραγματοποιήσει τα όσα υπόσχεται· επομένως, οποιαδήποτε προσπάθεια εισαγωγής των μοντέλων της επανορθωτικής δικαιοσύνης θα αποτελούσε μια πραγματική ανακούφιση για το ελληνικό ποινικό σύστημα.

iii. Η Αρχή της Εθελοντικής Συμμετοχής

Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη θα πρέπει να παρουσιάζεται ως μια μοναδική ευκαιρία αποκατάστασης πρωτίστως της τάξης και εν συνεχεία της βλάβης τόσο για το θύμα, όσο και τον νεαρό παραβάτη και όχι ως υποχρέωση²⁶. Ούτως ή άλλως, η υποχρεωτική κοινωνικής εργασίας – και δη ανηλίκων – δεν συμβιβάζεται ούτε με το Σύνταγμα, ούτε με τη νομική παράδοση του ελληνικού Κράτους. Αντιθέτως επηρεάζεται καταλυτικά από τους επικρατούντες εργασιακούς θεσμούς της περιόδου της προ-φυλάκισης του ανηλίκου και τους όρους εργασιακής επανένταξης μετά τη απόλυση του.

Ο L. van Garssen (1999) συμφωνεί πως εάν τα ενδιαφερόμενα μέρη συμμετέχουν στην πρακτική επανόρθωσης παρά το θέλημά τους, τότε η επανορθωτική φιλοσοφία και οι στόχοι της διαμεσολάβησης θα έχουν πια προδοθεί²⁷. Έτσι και στην Ελλάδα θα πρέπει ο εθελοντισμός να αποτελέσει ένα σημαντικό στοιχείο ενός επερχόμενου προγράμματος επανορθωτικής δικαιοσύνης το οποίο πιθανότατα θα προϋποθέτει την εθελοντική εργασία του ανηλίκου. Θα ήταν δύσκολο να προφασιστεί πως στην πράξη ο ανήλικος θα έχει την απόλυτη ελευθερία δίχως την παραμικρή επιβολή να επιλέξει το εάν θα συμμετάσχει ή όχι στο κατάλληλο επανορθωτικό μοντέλο όταν η ενδεχόμενη

Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, 15/09/1999

²⁵ Dünkel, F. 1996: 44 -66

²⁶ Πανούσης, Γ.Α. 1989: 69

απροθυμία του για συνεργασία θα αντιστοιχεί με την εκ των προτέρων (βαρύτερη) καταδίκη του από το δικαστήριο ανηλίκων.

Ακολουθώντας ένα πρότυπο στο οποίο η μεσολάβηση καθίσταται εξω-δικαστική, μη επιβαλλόμενη, ως προσφορά, εθελοντική, κλπ. παρατηρείται η παράλληλη απουσία νομικών εγγυήσεων και δικαιωμάτων. Η εν λόγω κατάσταση έχει δεχθεί έντονες κριτικές και από τους υπερασπιστές της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Περί τούτου όμως έχει διατυπωθεί σχετική Σύσταση (1999: 2,11) σε ευρωπαϊκό επίπεδο και Διακήρυξη (UN 2002: 7) σε διεθνές κατά τα οποία *«το θύμα και ο θύτης θα πρέπει να παραμένουν πλήρως ενημερωμένοι περί των δικαιωμάτων τους, της φύσης των διαδικασιών και τις πιθανές συνέπειες της απόφασής»*. Επιπλέον, θα πρέπει να ξεκαθαρίζεται πως *τα «μέρη έχουν το δικαίωμα να ανακαλέσουν τη συμφωνία τους και να απομακρυνθούν από την διαδικασία επανόρθωσης»²⁸*. Εν κατακλείδι, *«ισάξια το θύμα και ο θύτης δε θα πρέπει να υποβάλλονται σε κανένα άδικο μέσο αποδοχής του μεσολαβητικού σχήματος»²⁹*. Συνεπώς, προτού εξασφαλιστεί η συγκατάθεση του ανηλίκου, είναι σημαντικό η Ελλάδα να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις ή να ενισχύσει τους φορείς που θα μπορούσαν να προσφέρουν νομικές συμβουλές.

iv. Αμεροληψία και Ουδετερότητα

Η θέση του διαμεσολαβητή είναι 'λεπτή' και κατά συνέπεια, θα πρέπει να διακατέχεται από αμεροληψία προς όλους τους συμμετέχοντες. Ο όρος «αμεροληψία» εμπεριέχει την αποχή από κάθε ένδειξη προτίμησης ή προκατάληψης είτε λεκτικής, είτε μέσω μιας πράξης. Ο ίδιος όρος συνεπάγεται τη δέσμευση του διαμεσολαβητή να παρέχει βοήθεια ιδίου βαθμού προς όλα τα μέρη προκειμένου να επιτευχθεί μια αμοιβαίως ικανοποιητική συμφωνία ή τουλάχιστον, ένας αρεστός διάλογος. Επίσης, ο διαμεσολαβητής δε θα πρέπει να κατέχει εχθρικό ρόλο, αλλά ούτε και αυτόν του συνηγόρου, ενώ παράλληλα θα

²⁷ van Garsse, L. 1999: 123

²⁸ European Recommendation (1999 issue no. 2) και UN Draft Declaration (2000 issue no. 7)

²⁹ European Recommendation (1999 issue no. 11)

πρέπει να είναι υπεύθυνος στη διατήρηση ενός υψηλού επιπέδου αμεροληψίας κατά τη διάρκεια προβολής ερωτήσεων προς τους συμμετέχοντες, ούτως ώστε να αναλογιστούν την επιτευξιμότητα των προτεινόμενων εκδοχών για διάλογο και αποκατάσταση.

Παρόμοια, ο όρος «ουδετερότητα» αναφέρεται στη σχέση του διαμεσολαβητή με τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Έτσι, σε περίπτωση που τα συμμετέχοντα μέρη αντιληφθούν πως ο διαμεσολαβητής είναι προκατειλημμένος λόγω του υπόβαθρου ή των προσωπικών του εμπειριών, τότε θα ήταν προτιμότερο το εν λόγω άτομο να αποσυρθεί της διαδικασίας, εκτός εάν έχει αμοιβαίως συμφωνηθεί το αντίθετο.

Η αληθής και διακριτή αμεροληψία και ουδετερότητα του μεσολαβητή θα μπορούσε να εκτεθεί δια της παραμικρής κοινωνικής ή επαγγελματικής σχέσης του με μια από τις αντικρουόμενες πλευρές. Ο διαμεσολαβητής είναι υποχρεωμένος να διακόψει τις σχετικές διαδικασίες, εφόσον ένας από τους συμμετέχοντες έχει αποδεχθεί κάποια νομική ή συμβουλευτική υπηρεσία. Σε περίπτωση τώρα που τέτοια υπηρεσία έχει ληφθεί από τις αμφοτέρους πλευρές, το μεσολαβητικό σχήμα δε θα πρέπει να προχωρήσει περαιτέρω, εκτός εάν ο ρόλος του διαμεσολαβητή είναι ευκρινώς διαφοροποιημένη από την προηγούμενη προσωπική ή επαγγελματική του σχέση, έχει ακολουθήσει σχετική συζήτηση περί του θέματος αυτού και όλα τα μέρη έχουν αποδεχθεί ομόφωνα και αβίαστα τη συμμετοχή τους³⁰.

Ο εκάστοτε διαμεσολαβητής θα πρέπει να έχει κατά νου πως οι μετα-διαμεσολαβητικές επαγγελματικές ή προσωπικές σχέσεις πιθανότατα να βλάψουν το *status* του/της ως το ουδέτερο τρίτο μέρος των μοντέλων της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Ωστόσο, όλα τα προαναφερθέντα στοιχεία, αξίες και χαρακτηριστικά, τα οποία ένας ιδανικός διαμεσολαβητής οφείλει να κατέχει δεν είναι δυνατόν να εμφυτευτούν αυτόματα στη συνείδηση των εν δυνάμει διαμεσολαβητών στην Ελλάδα. Αυτό σημαίνει πως η Ελλάδα θα πρέπει σε πρώτο

στάδιο να οργανώσει επιστημονικές διαλέξεις και σεμινάρια στα οποία θα είναι ευπρόσδεκτοι όλοι οι λειτουργοί του ποινικού και σωφρονιστικού συστήματος. Οι ομιλητές αυτών των σεμιναρίων θα μπορούσαν να είναι έμπειροι διαμεσολαβητές από χώρες της Δυτικής Ευρώπης (π.χ. Βέλγιο, Ηνωμένο Βασίλειο, Φινλανδία) στις οποίες ήδη εφαρμόζονται με επιτυχία οι εν λόγω πρακτικές. Όπως για παράδειγμα οι αρμόδιες υπηρεσίες του Βελγίου είχαν προσκαλέσει τον Α. MacRae – έναν έμπειρο διαμεσολαβητή από τη Νέα Ζηλανδία – να εξασκήσει και να συμβουλέψει τους Βέλγους εφάμιλλους του³¹, παρομοίως και η Ελλάδα θα μπορούσε να προσκαλέσει ειδήμονες της επανόρθωσης για να μοιραστούν την πολύτιμη γνώση και εμπειρία τους με τους Έλληνες επιστήμονες.

IV. Η Κατασκευή ενός Λειτουργικού Πλαισίου για την Επανορθωτική Δικαιοσύνη: Οι Διαδικαστικές Εγγυήσεις και τα Λειτουργικά Πρότυπα ενός Ελληνικού Επανορθωτικού Συστήματος Δικαιοσύνης

Εάν θα μπορούσαν οι παραπάνω κεφαλαίωδη στοιχεία να χαρακτηριστούν μεταφορικά ως οι ‘ρίζες’ ενός ελληνικού ποινικού συστήματος προσανατολισμένου στην επανόρθωση, τότε οι παρακάτω διαδικαστικές εγγυήσεις και λειτουργικά πρότυπα, τα οποία η Ελλάδα καλείται να λάβει υπόψη της, αποτελούν σίγουρα τον «κορμό» του.

i. Η Καθιέρωση και Οριοθέτηση του Δικαιώματος της Νομικής Συμπαράστασης

Το υπόβαθρο των παρατηρήσεων είναι η θεωρία πως η επανορθωτική δικαιοσύνη, ως ‘εργαλείο’ αντιμετώπισης οποιασδήποτε εγκληματικής πράξης (ανηλίκων), δύναται να λειτουργήσει μονάχα σε συνάρτηση με το υπάρχον ποινικό σύστημα.

³⁰ Victim-Offender Mediation Association, Recommended Ethical Guidelines (Edited 9/23/98), διαθέσιμο στο: www.voma.org

³¹ Vanfraechem, I. 2002: 2nd Conference of the Victim-Offender Mediation and Restorative Justice

Αν και η νομική εκπροσώπηση αποτελεί βασικό δικαίωμα, δεν υπάρχει καμία σχετική εγγύηση για άτομα ηλικίας 18-21 ετών, εκτός εάν κατηγορούνται για διάπραξη κακουργήματος. Δεδομένης της συνήθως χαμηλής κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης των ανήλικων παραβατών, το εν λόγω κενό οδηγεί στην ουσιαστική στέρηση του δικαιώματος της νομικής εκπροσώπησης αυτής της ηλικιακής ομάδας. Εντούτοις, ο *ex officio* διορισμός συνηγόρου σε περιπτώσεις κακουργημάτων που φέρεται ότι έχουν διαπραχθεί από ανήλικους δεν αποτελεί εγγύηση ότι ο ανήλικος θα χάρει του εν λόγω δικαιώματος, καθώς τις περισσότερες φορές ο συνήγορος δεν έχει πλήρη γνώση της υπόθεσης ή αρκετό χρόνο να προετοιμαστεί. Η περιορισμένη δωρεάν παροχή νομικής βοήθειας από τον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών καθιστά τις διαστάσεις του προβλήματος ακόμη πιο έντονες³². Πρέπει να απαιτηθεί ως προτεραιότητα η συστηματικότερη παροχή δωρεάν νομικής βοήθειας πανελλαδικώς και σε όλους τους ανήλικους παραβάτες³³.

Αρχικώς, προκειμένου να υλοποιηθεί ένα επανορθωτικό μοντέλο στο οποίο εμπεριέχεται και η νομική συμπαράσταση ή έστω συμβουλή, απαιτείται ο ελληνικός δικηγορικός κλάδος να έχει ήδη αποδεχθεί και συμφιλιωθεί με την ιδέα όλων των μεσολαβητικών σχημάτων ως μια έγκυρη εναλλακτική μορφή συμφιλίωσης κατά την οποία το θύμα και ο δράστης αποφασίζουν από κοινού για την αποκατάσταση της βλάβης. Η ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης δε μπορεί να πραγματοποιηθεί εάν πρωτίστως οι δικηγόροι και οι λοιποί εμπλεκόμενοι στο ελληνικό ποινικό σύστημα δεν εξοικειωθούν με το μεσολαβητικό σχήμα θύτη-θύματος και κυρίως με τις οικογενειακές συνεδρίες, οι οποίες εμφανίζονται ως οι επικρατέστερες και καταλληλότερες όταν μιλούμε για ανήλικους.

Κατόπιν, ο έλληνας νομικός σύμβουλος θα πρέπει να πράττει κατά τέτοιο τρόπο που να εξασφαλίζει και να προστατεύει τα στοιχειώδη δικαιώματα

³² Έκθεση Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων [και άλλων Φορέων] σε Εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 31-05-2001: 146

καθιστώντας τον/την παράλληλα ικανό/η να αποτρέψει τη συναίνεση του ανήλικου υπό εξαναγκασμό, ειδικότερα όταν ο νεαρός παραβάτης αποποιείται της εμπλοκής ή της γενικότερης ενοχής του. Επίσης, οι ανήλικοι από την πλευρά τους δε θα πρέπει να αποδέχονται αδικαιολόγητες βλάβες διεκδικούμενες από άγνοια³⁴. Η διευθέτηση της προξενούμενης ζημιάς πυροδοτεί τις διαπραγματεύσεις και οξύνει τα πνεύματα μεταξύ του θύματος, του παραβάτη και των υπερασπιστών αυτών, δίνοντας έναυσμα για ερωτήματα και ερωτηματικά σχετικά με τις εκάστοτε νομικές συμβουλές.

Σε τούτο το σημείο προκύπτουν δύο σχολιασμοί αναφορικά με την ανάμιξη των ανηλίκων στις διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Ο *πρώτος* αποτελεί ουσιαστικά το ερώτημα του εάν η παροχή νομικής συμπαράστασης, ανεξαρτήτως του σημείου παρέμβασης της (δηλ. πριν ή μετά τη διαδικασία επανόρθωσης), αποτελεί αναπόσπαστη υποχρέωση του ανήλικου δράστη ή απλά ένα δικαίωμα, το οποίο δύναται να παραμεριστεί. Ο *δεύτερος* κατά σειρά σχολιασμός αφορά το εάν ο νομικός σύμβουλος θα πρέπει να βρίσκεται παρών καθ' όλη τη διάρκεια της επανορθωτικής διαδικασίας, λαμβάνοντας υπόψη το φορτισμένο και πιεσμένο κλίμα στο οποίο βρίσκεται ήδη ο νεαρός από το οικογενειακό του περιβάλλον, την αστυνομία κτλ. Σίγουρα, ο ιδανικότερος τρόπος παρεμπόδισης των ελλήνων δικηγόρων στη «κλοπή της παράστασης» από το θύμα και τον δράστη προέρχεται μέσω της ενημέρωσης και της εκπαίδευσης· μιας εκπαίδευσης βασισμένη στο ελληνικό ποινικό δίκαιο και στη συμμετοχή των αρμοδίων φορέων στα κατά καιρούς διεθνείς εκπαιδευτικά σεμινάρια και συνέδρια της επανορθωτικής δικαιοσύνης.

Θα ήταν σκόπιμο η Ελλάδα να αρχίσει να παρακολουθεί πιο συστηματικά και από πιο κοντά τις ευρωπαϊκές και διεθνείς εξελίξεις στα θέματα της ποινικής δικαιοσύνης για τους ανήλικους, μελετώντας έρευνες και αποτιμήσεις άλλων κρατών περί του εάν και το πότε απαιτείται νομική συμπαράσταση κατά την

³³ Μέχρι σήμερα, η δωρεάν παροχή βοήθειας παρέχεται από τον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών σε ανήλικους και ενήλικους παραβάτες χαμηλού εισοδήματος.

³⁴ Dumortier, E., Eliaerts, C. και Vanderhaegen, R. 1998: 362

επανορθωτική διαδικασία και περί πλήθος άλλων θεμάτων σχετικά με την ομαλή εισαγωγή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης σε υπάρχον ποινικό σύστημα. Οι προαναφερθείσες έρευνες θα πρέπει να είναι τόσο ποσοτικές, όσο ποιοτικές, περιλαμβάνοντας συνεντεύξεις με ανήλικους, οι οποίοι έχουν ήδη 'γευτεί' κάποιο πρόγραμμα επανόρθωσης. Το Βέλγιο θα μπορούσε να αποτελέσει ένα παράδειγμα προς μίμηση για την Ελλάδα, κυρίως όσον αφορά τον τρόπο κατά το οποίο γεννήθηκε, αλλά και άνθισε το μοντέλο της οικογενειακής συνεδρίας.

ii. Ο Νέος Ρόλος του Δικαστή Ανηλίκων

Οι δικαστικές αίθουσες δεν αποτελούν πάντοτε τον καταλληλότερο τόπο για επανόρθωση είτε διαταραγμένων σχέσεων, είτε πληγωμένων συναισθημάτων. Τότε ποιος είναι ο ρόλος του δικαστή σχετικά με την επανορθωτική δικαιοσύνη; Θεμελιώδης, εντούτοις, περιορισμένος³⁵. Λοιπόν ποια η χρησιμότητα μιας δικαστηριακής εκδίκησης; Ο σκοπός είναι να αποφανθεί επισήμως εάν ο ανήλικος κατηγορούμενος είναι ένοχος σύμφωνα με τη μήνυση και παράλληλα εάν η ενοχή του επισύρει την κατάλληλη ποινή που του αναλογεί. Ένα εξαιρετικής βαρύτητας χαρακτηριστικό της ποινικής δίκης είναι η απόδειξη της αλήθειας. Η όλη διαδικασία εστιάζεται σε γεγονότα και προσκαλεί τα άτομα/αντίδικους με ασύμβατα αισθήματα να συμμετάσχουν σ' αυτή. Ωστόσο, η εν λόγω διαδικασία θα μπορούσε να λάβει χώρα σε επίπεδο προ-δικαστηριακό, δηλ. όταν η υπόθεση βρίσκεται κιόλας στα χέρια του εισαγγελέα. Σαφώς μια τέτοια τροποποίηση θα αφορούσε κυρίως αδικήματα, τα οποία θα δύνανται να επιλυθούν εκτός δικαστηρίου (και συνεπώς, ανεπίσημα υπό την ομόφωνη συγκατάβαση των μερών), συμβάλλοντας στην αποσυμφόρηση των υπερφορτωμένων μηχανισμών απονομής της ποινικής δικαιοσύνης.

Το τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής έχει αφιερωθεί στην εξεύρεση και παρουσίαση των αδυναμιών του ελληνικού ποινικού συστήματος για τους ανήλικους. Το φαινόμενο της αύξησης του αριθμού των ανήλικων

³⁵ Προσωπική επικοινωνία με την E.Durmontier (2006), Vrij Universiteit Brussel (VUB), Βρυξέλλες

τροφίμων και κατά συνέπεια, του υπερπληθυσμού των καταστημάτων αυτών κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει αποτελέσει αιτία και αφορμή πολύπλοκων διαξιφισμών. Σήμερα, η συγκεκριμένη αντιπαράθεση εξακολουθεί να δημιουργεί άγχος για τη μελλοντική εικόνα του γενικού σωφρονιστικού συστήματος της Ελλάδος.

Μελέτες για την αποτελεσματικότητα της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης έχουν δείξει μείωση της συχνότητας επιβολής ποινικού σωφρονισμού και συνεπώς, εξασθένιση του προβλήματος του υπερπληθυσμού στα καταστήματα κράτησης. Όπως έχει προαναφερθεί, ο χώρος του δικαστηρίου δεν ενδείκνυται για διάλογο και έρευνα, ενώ κάποιες φορές ακούγονται εκφράσεις όπως «*θα σε δώ στα δικαστήρια*» ή «*θα μιλήσεις με τον δικηγόρο μου*». Εντούτοις, έχοντας κατά νου το γεγονός πως πρόσφατα η Ελλάδα εστράφη βαθμιαία προς πρακτικές που θυμίζουν αυτές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης και αποβλέπουν σχεδόν παρόμοια οφέλη (κυρίως μέσω της καθοριστικής αναγνώρισης των δικαιωμάτων του θύματος και την παροχή ευκαιριών άμεσης συνδιαλλαγής των μερών), η ανάπτυξη διαλόγου μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών έστω και μέσα στη δικαστική αίθουσα αποτελεί μια αξιοσημείωτη και αισιόδοξη πρόοδο.

Αν και η επιβολή του δικαστή ανηλίκων στην προώθηση ενός διαλόγου για την επανόρθωση της βλάβης είναι σχετικώς περιορισμένη, υπάρχουν δυνατότητες για μεγαλύτερες παρεμβάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο των αρμοδιοτήτων του. Αυτές είναι:

- *Ο Κοινοτικός Σωφρονισμός*: Οι διαδικασίες διαμεσολάβησης μπορούν να ενεργοποιούνται είτε στο πλαίσιο δικών, είτε ανεξαρτήτως αυτού. Ωστόσο, η παρουσία του δικαστή ως διαμεσολαβητή μεταξύ του δράστη και του θύματος αποτελεί μόνο μία από τις εν δυνάμει εναλλακτικές πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Εδώ, η κοινωνικής εργασίας στην παραδοσιακή, αλλά όχι περιορισμένη του μορφή, θα καταλαμβάνει το μέγιστο μέρος του σωφρονιστικού προγράμματος αναμόρφωσης του ανηλίκου και επανόρθωσης της βλάβης.

- Το παραπάνω μεσολαβητικό σχήμα θα μπορούσε να αποτελέσει μια ειδική πρόβλεψη ικανή να αντικαταστήσει τις υπό εκδίκηση υποθέσεις νεανικής παραβατικότητας. Οι Έλληνες δικαστές (και εισαγγελείς) λόγω του φόρτου εργασίας, θα πρέπει να εμφανίζονται θετικοί στην παρέμβαση νέων προσεγγίσεων στις οποίες το στοιχείο της εργασίας είναι εντονότερο. Μία νέα και μακρόπνοη αναμόρφωση του ποινικού μας συστήματος για τους ανήλικους θα ενθάρρυνε τέτοιου είδους ποινές μέσω της εκ των προτέρων σταθεροποίησης των ορίων του ποινικού σωφρονισμού στο ελάχιστο δυνατό. Επιπλέον, η ίδια μεταρρύθμιση θα προωθούσε τη σωστή προετοιμασία των προς εκδίκηση υποθέσεων νεανικής εγκληματικότητας από τον εισαγγελέα ερευνών, ο οποίος θα προέτρεπε τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, προτού η υπόθεση φτάσει στα χέρια του δικαστή, να συναινέσουν για μια πρόωπη επανορθωτική συνάντηση.

Συμπερασματικά, η Ελλάδα πρέπει αρχικώς να εισαγάγει τις επανορθωτικές πρακτικές μέσα στις δικαστικές αίθουσες ανηλίκων για τις περιπτώσεις διάπραξης αδικήματος ή κακουργήματος, η επίλυση των οποίων χρήζει επισημότητας για πλήθος κοινωνικο-πολιτικών λόγων, βάζοντας έτσι τα θεμέλια στην ανάπτυξη αποδοτικού διαλόγου μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών. Λαμβάνοντας ως γνώμονα την εμπειρία άλλων ευρωπαϊκών κρατών (π.χ. Γερμανία, Αυστρία και Ολλανδία) στην υιοθέτηση των πρακτικών της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, συνίσταται, κατά τα πρώτα τουλάχιστον βήματα, η ανάπτυξη των εν λόγω πρακτικών εντός της δικαστικής αιθούσης, κυρίως για λόγους επισημότητας. Ως γνωστόν, το σύγχρονο Ποινικό Σύστημα και η δικαστηριακή επιβολή κυρώσεων (όπου απαιτείται) αποτελούν, στην αντίληψη των πολιτών, τον επίσημο μηχανισμό επίλυσης διαφορών. Ο όρος «Δικαιοσύνη» είναι συχνά συνυφασμένος με τον όρο «Δικαστήριο» και η Επανορθωτική Δικαιοσύνη, ως μια λιγότερο επίσημη αλλά περισσότερο 'εύπλαστη' εναλλακτική,

θα μπορούσε να ευοδωθεί και εντός του δικαστηρίου προκειμένου να καλύψει τη δικαιολογημένη (σε πρώτο μεταβατικό στάδιο) ανάγκη για επισημότητα.

Επί τούτου, θα πρέπει να υπάρξει ισχυρή υποστήριξη για την ανάπτυξη μηχανισμών διαμεσολάβησης, με την ευρεία έννοια του όρου, δηλ. με την έννοια αφενός της μεσολάβησης μεταξύ του ανήλικου και του θύματος και αφετέρου με την έννοια της κοινωνικής και πολιτιστικής μεσολάβησης. Η θέσπιση ειδικών νομοθετημάτων δεν αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να εισχωρήσει βαθύτερα ο 'σπόρος' της επανορθωτικής δικαιοσύνης και στο ελληνικό ποινικό σύστημα. Αρχικώς θα μπορούσε να αναπτυχθεί ένας σημαντικός αριθμός πρωτοβουλιών επανόρθωσης εντός και εκτός δικαστηρίου δίχως παράλληλα να υφίσταται κάποια σαφή Νομοθεσία. Το επίσημο Ελληνικό Ποινικό Σύστημα μπορεί να προάγει το στοιχείο της επανόρθωσης και του σωφρονισμού των ανηλίκων, μέσω της προώθησης πειραματικών σχεδίων και καλομελετημένων πρωτοβουλιών· μονάχα έτσι θα διαπιστωθούν οι πραγματικές δυνατότητες της εφαρμογής των επανορθωτικών μοντέλων εκτός των δικαστηρίων ή εφόσον είναι εφικτό, κατά το στάδιο παρέμβασης του εισαγγελέα.

iii. Η Άμεση και Αρμονική Στελέχωση της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων

Υπό το άρθρ. 239 § 2 του ΠΚ ο εισαγγελέας ανηλίκων διατάσσει ειδική έρευνα περί του ηθικού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος του ανήλικου παραβάτη. Η έρευνα διενεργείται από τον αρμόδιο επιμελητή, ο οποίος επιβεβαιώνει την παρουσία ενδεχόμενων αρνητικών στοιχείων προς τη ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς³⁶. Έτσι σύμφωνα με το άρθρ. 100 Α § 4 του ΠΚ «Αναστολή υπό Επιτήρηση», κάθε επιμελητής ανηλίκων έχει την υποχρέωση να εποπτεύει και να διασφαλίζει (εντός αρμοδιοτήτων) την εκπλήρωση των μέτρων που επιβλήθηκαν στον ανήλικο. Ο ίδιος (ο επιμελητής ανηλίκων) είναι υπεύθυνος για τη σύνταξη σχετικής 3μηνης αναφοράς, καταγράφοντας οποιαδήποτε πιθανή

παραβίαση, η οποία ισοδυναμεί με αναίρεση της ανασταλμένης ποινής. Μολονότι η σύνταξη και αποστολή του σχετικού εγγράφου στον εισαγγελέα ανηλίκων είναι σημαντική, η εν λόγω αναφορά καθίσταται πολυτέλεια εξαιτίας της έλλειψης σχετικού προσωπικού. Το παρόν γεγονός παρακωλύει τη διεξαγωγή της εις βάθους έρευνας της οικογενειακής και ευρύτερης κοινωνικής ζωής του ανηλίκου.

Αναλυτικά παρατίθενται οι παρακάτω προτάσεις βελτίωσης της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων και αντιμετώπισης των γενικότερων προβλημάτων που δυσχεραίνουν τη λειτουργία της.

- *Διορισμός προσωπικού.* Πλην της επιμέλειας, στα καθήκοντα των επιμελητών είναι και η κατάρτιση κοινωνικής έρευνας στο στάδιο της προδικασίας για ανηλίκους που είναι υπόδικοι. Η κοινωνική αυτή έρευνα συνοδεύει τον ανήλικο στο δικαστήριο και λαμβάνεται υπόψη από τον δικαστή ανηλίκων στην επιβολή του είδους της ποινής. Ακόμη, στα καθήκοντά τους περιλαμβάνεται η εποπτεία της ζωής των παραβατών με επισκέψεις στο σπίτι, στην εργασία, το σχολείο κ.ο.κ. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Αθηνών, με έγγραφό της από 25.2.2004 προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης τονίζει με έμφαση την προθυμία των στελεχών της ν' αναλάβουν τη διαχείριση των περισσότερων από τα μέτρα αυτά, όπως την ανάθεση της επιμέλειας ή της εντακτικής επιμέλειας του ανηλίκου, την *per se* συνδιαλλαγή δράστη - θύματος και την αποζημίωσή του³⁷, τη διεύρυνση των θέσεων για την παροχή κοινωφελούς εργασίας και την εκάστοτε εισήγηση για τοποθέτηση σε κατάλληλο πρόγραμμα. Όμως, οι 17 επιμελητές ανηλίκων του νομού Αττικής (βλ. κεφ. 4) που είναι υπεύθυνοι για τα περιστατικά που σημειώνονται από τον Μαραθώνα και τη Ν. Μάκρη μέχρι τον Ασπρόπυργο, δεν επαρκούν. Συνεπώς, στο πάγιο αίτημά τους για κάλυψη των προβλεπόμενων οργανικών θέσεων, το υπουργείο Δικαιοσύνης δε θα πρέπει να απαντά ότι δεν υπάρχουν τα

³⁶ Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων των Δικαστηρίων Ανηλίκων [Ν.378/76 (ΦΕΚ 171/Α) Π.Δ.49/79 (ΦΕΚ 11/79/Α)]

³⁷ Το συγκεκριμένο μέτρο παρουσιάζεται (αρχικώς, μονάχα για τους ανηλίκους παραβάτες) ως 'παράθυρο' στη διείσδυση της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στο Ελληνικό Ποινικό Σύστημα.

απαιτούμενα κονδύλια, αλλά να προβεί στην άμεση και συνολική κάλυψη των κενών θέσεων.

- *Εναρμόνιση της εκπαίδευσης.* Οι επιμελητές ανηλίκων υπάγονται διοικητικά στο υπουργείο Δικαιοσύνης και διορίζονται μέσω του Ανώτατου Συμβουλίου Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ). Διαθέτουν είτε πανεπιστημιακή είτε τεχνική εκπαίδευση. Όμως, στην πράξη οι επιμελητές με πανεπιστημιακή εκπαίδευση (πτυχιούχοι νομικής, κοινωνιολογίας, ψυχολογίας) επιτελούν το ίδιο έργο με τους έχοντες τεχνική εκπαίδευση, γεγονός που οδηγεί σε αντιθέσεις, αφού κατά γενική ομολογία τα προαπαιτούμενα εφόδια του επιμελητή ανηλίκων είναι αντιστρόφως ανάλογα του έργου που καλείται να επιτελέσει. Επιπλέον, δεν υπάρχει εξειδίκευση για θέματα που σχετίζονται με ναρκωτικά, αλκοολισμό και τις γενικότερες κατευθυντήρες γραμμές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Συνεπώς, μια λύση θα ήταν η εντατικότερη διοργάνωση επιμορφωτικών και εξειδικευμένων σεμιναρίων και η διαφοροποίηση των αρμοδιοτήτων των επιμελητών ανάλογα με το είδος της εκπαίδευσης που έχουν λάβει.

- *Εδραίωση μηχανισμού πρόληψης.* Λίγα έχουν γίνει σχετικά με την πρόληψη της ανήλικης παραβατικότητας. Οι περιπτώσεις ανηλίκων που εμφανίζουν ενδείξεις μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς φτάνουν στο δικαστήριο συνήθως μέσω καταγγελίας. Ειδικό τμήμα πρόληψης δεν υπάρχει (αποτελεί αίτημα δικαστών και επιμελητών)³⁸. Σήμερα ο εισαγγελέας μπορεί υπό προϋποθέσεις να επιβάλει προληπτικά μέτρα. Σε αυτό το στάδιο ζητείται και η συνδρομή επιμελητή ανηλίκων, ο οποίος θα κληθεί να σκιαγραφήσει το προφίλ του «υποψήφιου παραβάτη» και να γνωμοδοτήσει στην εφαρμογή του προληπτικού ή επανορθωτικού μέτρου.

- *Κάλυψη υποδομών.* Με τον νέο νόμο (2003) εμπλουτίστηκαν τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα. Στα νέα μέτρα περιλαμβάνονται η προσφορά κοινωφελούς εργασίας, η ανάθεση επιμέλειας σε ανάδοχη οικογένεια,

³⁸ Καραμανώλη, Ε. 10-12-2006: 13

η φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής κατάρτισης, η ένταξη σε προγράμματα απεξάρτησης από ναρκωτικά ή αλκοόλ (βλ. κεφ. 3). Για όλα αυτά τα μέτρα όμως δεν υπάρχουν κρατικές υλικοτεχνικές και οργανωτικές υποδομές και το κενό αναπληρώνεται από μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες έρχονται σε συνεννόηση – χωρίς να υπάρχει πρωτόκολλο συνεργασίας – με τους επιμελητές ανηλίκων. Τέλος, θα πρέπει να καλυφθεί το υπάρχον κενό στις περιπτώσεις που οι ανήλικοι αντιμετωπίζουν πρόβλημα στέγασης, καθώς οι ξενώνες είναι ελάχιστοι και το νομοσχέδιο για τις Μονάδες Μέρμνας που επιχειρήθηκε να καταρτιστεί το 2003, έμεινε στα χαρτιά.

iv. Η Διάθεση Ευκαιριών Επανόρθωσης Πριν (Εντός Σωφρονιστικών Καταστημάτων) και Μετά την Επιβολή της Ποινής

Το σημείο αναφοράς ενός μοντέλου επανόρθωσης (είτε κατά το οποίο ο εισαγγελέας ή δικαστής έχει ακόμα στα χέρια του την υπόθεση του ανηλίκου, είτε έπειτα από την εκδίκαση της υπόθεσης και την καταδίκη του ανηλίκου) αποτελεί εκείνο το στάδιο της επίσημης ποινικής διαδικασίας στο οποίο μεγιστοποιείται την απόδοσή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης και εξασφαλίζονται πιο θεμιτές εκβάσεις, πάντα κατά την άποψη των συμμετεχόντων. Με άλλα λόγια, το σημείο παρέμβασης και εφαρμογής των επανορθωτικών μέτρων επηρεάζει αναπόφευκτα την αποτελεσματικότητα των εκάστοτε μοντέλων.

Παρόλ'αυτά, ευκαιρίες επανόρθωσης δύνανται να διατεθούν πριν ή ακόμη και μετά την επιβολή της εκάστοτε ποινής. Πιο λεπτομερικά, οι πρακτικές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης *πριν* τη λήψη της καταδικαστικής απόφασης κατέχουν χαρακτήρα εξω-δικαστικής ποινής, κατέχοντας ρόλο πρόληψης του εγκλήματος και μείωσης του ποσοστού της υποτροπής. Οι παραπάνω απαντήσεις συμβάλλουν στην αποφυγή του στιγματισμού που συνήθως υφίστανται οι παραβάτες³⁹ και παράλληλα ελαχιστοποιούν τις πιθανότητες

³⁹ Έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο του στιγματισμού και στις περιπτώσεις επιβολής επανόρθωσης. Ωστόσο, έχει παράλληλα αποδειχθεί ότι το εν λόγω φαινόμενο μέσω των μοντέλων της

ανάπτυξης μιας εγκληματικής 'καριέρας'. Με άλλα λόγια, αποφεύγεται το στάδιο κατά το οποίο ο ανήλικος παραβάτης συμφιλιώνεται με την ιδέα του εγκληματία και του αποκλίνοντος τρόπου ζωής του. Σε ηθικό επίπεδο, η θετική επίδραση της άμεσης επαφής του ανήλικου με το θύμα και η απογοήτευση του στενού του κύκλου του δράστη, συμβάλλει στην ταχύτερη αντίληψη της προξενούμενης βλάβης.

Η δυνατότητα ανάληψης ενεργού ρόλου από το θύμα στη διαδικασία επανόρθωσης και επιρροής των μελλοντικών επιδράσεων μιας αξιόποινης πράξης θα μεγιστοποιήσει το αίσθημα της δικαιοσύνης και θα ελαχιστοποιήσει την απειθαρχη συμπεριφορά στον ανήλικο. Τα επανορθωτικά μοντέλα, τα οποία απομακρύνουν την υπόθεση από τη συμβατικό σύστημα επιβολής ποινών, ενδέχεται να διαμορφώσουν ένα περιβάλλον υποστήριξης για τον ανήλικο. Απλούστερα, οι συναντήσεις επανόρθωσης μπορούν σε μεγάλο βαθμό να συμβάλλουν στην υπογράμμιση των γενικότερων δυσλειτουργιών μιας κοινωνίας και να αναγνωρίσουν την ευθύνη άλλων μελών αυτής στην εμφάνιση και εξέλιξη μιας διαμάχης (π.χ. οι γονείς ενός ανήλικου παραβάτη συχνά παραδέχονται την ύπαρξη έντονων δυσκολιών στο σπίτι τις οποίες δε διαχειρίστηκαν αποτελεσματικά, δίχως να αντιλαμβάνονται τον εγκληματικό προσανατολισμό του τέκνου τους). Έχει παρατηρηθεί ότι υπάρχει μία σχέση μεταξύ της κατηγορίας των παιδιών-θύμάτων βίας με αυτή των ανήλικων παραβατών. Υποστηρίζεται ότι τα παιδιά-θύματα βίας είναι πολύ πιο ευάλωτα στο να εξελιχθούν σε ανήλικους παραβάτες⁴⁰. Πάνω σε αυτό, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη προάγει τον διάλογο σε θέματα που πριν το αδίκημα είχαν αγνοηθεί, ενδυναμώνοντας τους ενδο-οικογενειακούς δεσμούς του ανήλικου⁴¹.

Επανορθωτικής Δικαιοσύνης εμφανίζεται σε χαμηλότερο βαθμό, κυρίως στις περιπτώσεις όπου αποδέχεται την ενοχή και λαμβάνει τις ευθύνες των αξιόποινων πράξεών του.

⁴⁰ Αρτινοπούλου, Β. 03/10/2005: <http://www.idkaramanlis.gr>

⁴¹ Παραδείγματα τέτοιων καινοτόμων παρεμβάσεων εντοπίζονται στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Αυστραλική Διεύθυνση του Thames Valley. Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.restorativejustice.org/tj3/Feature/ThamesValley.htm>

Τα προγράμματα επανόρθωσης, αναπτυσσόμενα μετά την επιβολή της ποινής, εστιάζονται κυρίως στη λήψη προσωπικών ευθυνών, όχι μονάχα σε σχέση με τις αξιόποινες πράξεις, αλλά και στην εξεύρεση μελλοντικών λύσεων. Τα ίδια προγράμματα θα βοηθήσουν τους ανήλικους παραβάτες να εκφράσουν τις συναισθηματά τους, παραμερίζοντας το εκ των υστέρων αίσθημα της ντροπής που συνήθως αναπτύσσεται κατά την αποκάλυψη κάθε αξιόποινης πράξης⁴². Τα προγράμματα, τα οποία εξακολουθούν να αναπτύσσονται εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων αποσκοπούν στην θεραπεία και αναδόμηση των κοινωνικών δεσμών του ανήλικου με την οικογένεια/κοινότητα του, έχοντας ως πρόθεση την ομαλότερη αποδοχή του από το κοινωνικό σύνολο έπειτα από την αποφυλάκιση⁴³. Παρά το γεγονός ότι δεν είναι συνήθως πιθανή η οργάνωση μιας συνάντησης του άμεσου θύματος με τον έγκλειστο παραβάτη, άλλα προγράμματα, όπως η κοινωφελής εργασία εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων (*Inside Out Trust – Restorative Justice at Work in Prisons*⁴⁴) και οι συνδιαλλαγές με άλλα (άμεσα ή μη) θύματα (*«Sycamore Tree» Programme*⁴⁵) θα

⁴² Ahmed, E., Harris, N., Braithwaite, J. και Braithwaite, V. 2001: 375· Harris, N. 2003: 457-473· Harris, N., Walgrave, L. και Braithwaite, J. 2004: 191-210

⁴³ Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη δεν προβλέπει στην κατάργηση του ποινικού σωφρονισμού. Αντιθέτως, αποσκοπεί στην απόλυτη ελαχιστοποίηση της επιβολής του, προτείνοντας νέα και αισιόδοξα μοντέλα, τα οποία ενδέχεται να προσφέρουν θεμιτά και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα, όπως κοινωνική συνοχή και πρόληψη του εγκλήματος.

⁴⁴ Η «*Inside-Out Trust*» εστιάζεται στην ανάπτυξη προγραμμάτων (50 τον αριθμό) βασισμένα στις αρχές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης εντός 30 σωφρονιστικών καταστημάτων (αρρένων-θηλέων, ανηλικών, υψηλής ασφαλείας και κέντρων κατάρτισης) του Ηνωμένου Βασιλείου. Τα εν λόγω προγράμματα αφορούν την κατασκευή και επισκευή αναπηρικών καρεκλών, ποδηλάτων, βιβλίων συστήματος Braille, τα οποία αποστέλλονται σε οικονομικά υποβαθμισμένες περιοχές και χώρες του εξωτερικού (Αφρική). Για περισσότερες πληροφορίες για τον βαθμό επιτυχίας τους: <http://www.inside-out.org.uk>

⁴⁵ * Το πρόγραμμα πήρε την ονομασία του από ένα απόσπασμα του κατά Λουκά Ευαγγελίου (19: 1-10). Εκεί αναφέρεται ότι ο Ζαχαρίας, ένας αναξίπιστος φοροεισπράκτορας, επιθυμούσε να δει τον Ιησού, ήταν όμως αδύνατο λόγω του πλήθους· έτσι, σκαφάλωσε σε μια συκομουριά (= sycamore tree) για καλύτερη θέα. Ο Ιησούς τον είδε και σταμάτησε την ομιλία. Εξ αυτού ο Ζαχαρίας μετανόησε για τις πράξεις του παρελθόντος και συμφώνησε να αποζημιώσει τα θύματά του. Ο Ιησούς τότε παρουσίασε στο πλήθος την συμφιλιοτική δύναμη της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης.

** Το «*Sycamore Tree*» φέρνει σε άμεση τα θύματα μέσα στα σωφρονιστικά ιδρύματα προκειμένου να συναντήσουν ανήλικους και ενήλικους παραβάτες σε ένα πρόγραμμα διάρκειας 8-10 εβδομάδων για τις πολυδιάστατες συνέπειες των αξιόποινων πράξεών τους.

αποδεικνύονταν ωφέλιμα στην ανάδειξη της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης και στην Ελλάδα⁴⁶.

Τα παραπάνω αποτελούν πρωτοβουλίες που άνθισαν μέσα σε στερητικό της ελευθερίας περιβάλλον (σωφρονιστικά καταστήματα και κέντρων προσωρινής κράτησης) δίχως να εμπλέκονται επιπρόσθετα μέλη της κοινωνίας· γι' αυτό θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μερικώς επανορθωτικά αφού δεν προϋποθέτουν τη συμμετοχή του άμεσου παθόντος. Ωστόσο, η ιδιαίτερα ευρεία εφαρμογή τους και οι θεαματικοί στόχοι που έχουν επιτύχει θα μπορούσαν να καταστούν παράδειγμα προς μίμηση και για την Ελλάδα⁴⁷.

Σκόπιμο θα ήταν οι παραπάνω επανορθωτικές παρεμβάσεις να αναπτυχθούν και στη Ελλάδα παράλληλα με το επίσημο σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να ενισχυθεί η χρήση της επανορθωτικής εργασίας στην κοινότητα, η οποία μπορεί να λάβει τη μορφή εργασιών προς το όφελος του θύματος ή δημοσίων/ιδιωτικών οργανισμών ή (ευπαθών) κοινωνικών ομάδων. Οι βασικοί σκοποί τους θα είναι η εποικοδομητική καταστολή του εγκλήματος, η βοήθεια έκφρασης των συναισθημάτων, η καλλιέργεια της ικανότητας επικοινωνίας και συνδιαλλαγής και η αναγνώριση των ηθικών κανόνων και συστήματος αξιών στη ζωή κυρίως των παραβατών.

ν. Η Εισαγωγή των Διαμεσολαβητικών Μοντέλων στα Σχολεία

Ο ρόλος του σχολείου στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των νέων είναι πολύ σημαντικός, εφόσον το σχολείο αποτελεί, μέσω των διαφόρων δραστηριοτήτων του, στοιχείο σύνδεσης με την κοινωνική πραγματικότητα. Επίσης, το σχολικό περιβάλλον, ως ένας δευτερογενής παράγοντας

⁴⁶ Πληροφορίες για όλα τα παραπάνω και για πλήθος άλλων εξίσου αισιόδοξων και χρήσιμων διεθνών προγραμμάτων για τον παραβάτη, το θύμα αλλά και τις οικογένειες αυτών, όπως το «Angel Tree» και το «Communities of Restoration (APAC)» παρέχεται μέσω του Prison Fellowship International στη διεύθυνση: www.prisonfellowship.org

⁴⁷ Τα αναφερθέντα επανορθωτικά προγράμματα έχουν βρει 'γόνιμο έδαφος' μέχρι στιγμής σε Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, νησιά Cayman, Κολομβία, Κόστα Ρίκα, Ηνωμένο Βασίλειο, Χονγκ Κονγκ, Ουγγαρία, Κορέα, Παναμά, Φιλιππίνες, Ρουάντα, Νότια Αφρική και Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

κοινωνικοποίησης παρέχει ευκαιρίες και κίνητρα στους ανήλικους για την ανάπτυξη ανεπίσημων σχέσεων με άτομα της ίδιας κοινωνικής ομάδας και παράλληλα, δεσμεύεται στην εκπλήρωση των συνήθη επιδιώξεών αυτών⁴⁸. Από την άλλη πλευρά, το σχολείο κατέχει έναν επιπρόσθετο συμβολικό χαρακτήρα ως «*μηχανισμός δια του οποίου οι ανάγκες των διαφορετικών ομάδων του πληθυσμού συναντώνται μέσω των τυπικών θεσμοθετημένων κανόνων*»⁴⁹. Για τα άτομα ηλικίας 6-18 ετών, το σχολείο, ως μια αντιπροσωπευτική μικρογραφία της κοινωνίας, παρέχει τις πρώτες εμπειρίες διαμόρφωσης και αποδοχής των επίσημων κανόνων καθώς επίσης των οφελών και κινδύνων από τη συναναστροφή ή αποκλεισμό τους αντίστοιχα από τους ομοίους τους. Οι διαμάχες (ως η αρχή κάθε εγκληματική πράξης) αποτελούν φυσικά 'προϊόντα' του δίπτυχου ρόλου που το σχολείο επιτελεί⁵⁰.

Οι επανορθωτικές προσεγγίσεις στην εκπαίδευση αποσκοπούν στην επίλυση δευτερευόντων ή ελαφρών αδικημάτων εντός ενός σχολικού ιδρύματος, όπως κλοπή ή επίθεση, δίχως να απαιτείται η παρέμβαση της επίσημης ποινικής δικαιοσύνης - μια διαδικασία χρονοβόρα, η οποία δε συμβάλλει στη γνώση και δεν καλύπτει τις ανάγκες του θύματος⁵¹. Όπως έχουν ήδη εισαχθεί αυτές οι πρακτικές στο Ηνωμένο Βασίλειο⁵², έτσι και στην Ελλάδα, παρόμοιες προσεγγίσεις ίσως να συνέβαλαν στην μείωση επιθετικής και απειλητικής συμπεριφοράς και στην παράλληλη βελτίωση της γενικότερης συμπεριφοράς και στάσης όλων των μαθητών.

Συνεπώς, οι πρακτικές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης θα μπορούσαν να αποτελούν τον στόχο ενός νεοεισαχθέντος μαθήματος για την αποδοτικότερη επίλυση διαμαχών. Επίσης, οι ίδιες πρακτικές δύνανται να χρησιμοποιηθούν για

⁴⁸ Gottfredson, D.C. 2001: 3

⁴⁹ Shaw, C.R. και McKay, H.D. 1969: 384-385

⁵⁰ Ahmed, E. και Braithwaite, J. 2004: 35-54

⁵¹ Robb, G. 2005: 7th International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices

⁵² Αρχικώς στη Σκωτία (Γλασκόβη και Εδιμβούργο) και στην Αγγλία (Thames Valley και Nottinghamshire) μέσω του «*Safer School Partnership Project (SSP)*» (www.teachernet.gov.uk), το

τη διευθέτηση συγκεκριμένων υποθέσεων στη καθημερινή λειτουργία ενός ελληνικού σχολικού ιδρύματος, ακόμα και υπό τη μορφή διάσκεψης (*conferencing*). Πρέπει επίσης να σημειωθεί πως ο διευθυντής ή λυκειάρχης κατέχει σημαντικό ρόλο στη διαχείριση και την επιτυχή εφαρμογή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης εντός του ιδρύματος που ηγείται.

Ενδέχεται οι επανορθωτικές διασκέψεις να συμβάλουν στη βαθύτερη κατανόηση των ρόλων και μηχανισμών των μελών μιας σχολικής κοινότητας, θα εμπλουτίσουν τον χαρακτήρα των κανόνων και του συστήματος αξιών πίσω από τους κανόνες επανόρθωσης και τέλος, θα καλλιεργήσουν την ανάπτυξη ενός συμβατικού και μετα-συμβατικού επιπέδου ηθικής στους μαθητές⁵³. Τα εν λόγω προγράμματα κατέχουν επίσης θεμελιώδη ρόλο στην ανάπτυξη προσωπικής ευθύνης στον καθορισμό και υπακοή των κανόνων που διασφαλίζουν μια ασφαλή διαβίωση εντός μιας κοινότητας. Τα διαμεσολαβητικά προγράμματα μεταξύ μαθητών ίδιας ηλικίας θα μπορούσαν να συμβάλουν στην «καλλιέργεια» ικανοτήτων για τη διαχείριση και την εποικοδομητική διευθέτηση των προβλημάτων τους⁵⁴. Επιπλέον, οι καθημερινές ενδοσχολικές διαφορές και η αντιμετώπιση τους με τη βοήθεια των Επανορθωτικών μοντέλων ενδέχεται να συμβάλουν στην εξεύρεση νέων τρόπων έκφρασης και εκπροσώπησης των

οποίο στοχεύει στη μείωση του αριθμού των αποβολών και στην αύξηση του ποσοστού της παρακολούθησης όλων των μαθητών (ανήλικους παραβάτες και μη).

⁵³ Kohlberg, L. 1971: 42

Προσπαθώντας ο L. Kohlberg να εξετάσει την εξέλιξη των ηθικών κανόνων, διακρίνει 3 επίπεδα: το προ-συμβατικό (*pre-conventional*), το συμβατικό (*conventional*) και το μετα-συμβατικό (*post-conventional*). Πιο συγκεκριμένα,

- Στο *προ-συμβατικό στάδιο*, το καλό και το κακό ή το σωστό και το λάθος μεταφράζονται σε 'επιβράβευση' και 'τιμωρία' αντίστοιχα. Σε αυτό το στάδιο, η υπακοή στις Αρχές και κανόνες οφείλεται στην ικανοποίηση προσωπικών αναγκών και επιτυγχάνεται προκείμενου να αποφευχθεί η τιμωρία.
- Στο *συμβατικό στάδιο*, οι ηθικές αξίες συνδέονται με την εκτέλεση καλών ή κακών πράξεων και στην επιθυμία διατήρησης της κοινωνικής ευημερίας.
- Στο *μετα-συμβατικό στάδιο*, επιχειρείται ο σαφής καθορισμός των ηθικών κανόνων και αξιών, οι οποίες είναι αποδεκτές από το κοινωνικό σύνολο. Οι αρχές της δικαιοσύνης, της ισότητας και του σεβασμού παράγουν ηθικούς κανόνες που διέπονται από αμοιβαίο σεβασμό και εμπιστοσύνη.

⁵⁴ Lloyd, G. 2005: 7th International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices

ενδιαφερόντων και συναισθημάτων των μαθητών προκειμένου να διασφαλιστεί μια ειρηνική διαβίωση εντός και εκτός της σχολικής κοινότητας.

Η μηδενική ανοχή είναι ακατάλληλη, αφού η επιβολή αυστηρών ποινών στις περιπτώσεις ανάρμοστης συμπεριφοράς «δηλητηριάζουν» τις σχέσεις μιας σφικτά δεμένης κοινότητας, όπως του σχολείου⁵⁵. Οι πολιτικές της μη-ανοχής, οι οποίες συνήθως προϋποθέτουν την περιθωριοποίηση και αποβολή του μαθητή από την πρώτη κιόλας παραβίαση των σχολικών κανόνων συμπεριφοράς, μάταια αποσκοπούν στη διατήρηση ενός ασφαλούς περιβάλλοντος. Μάλιστα, διεθνείς έρευνες αναφέρουν πως τα ιδρύματα που υιοθετούν μετριοπαθείς πολιτικές εμφανίζονται ως λιγότερο επικίνδυνα από τα πρώτα⁵⁶.

Η δόμηση και ανάπτυξη των σχέσεων βρίσκεται στην «καρδιά» ενός επιτυχημένου σχολείου⁵⁷. Συμπερασματικά, η «άνθιση» των προγραμμάτων της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης εντός σχολικού περιβάλλοντος θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πρωτοβουλία καταστολής του εγκλήματος και παράλληλα να δράσει ως μια μέθοδος ομαλής κοινωνικοποίησης και ένταξης των μαθητών-πολιτών σε μια δημοκρατική κοινωνία. Η έγκαιρη αναγνώριση δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι νέοι και η πρώιμη παρέμβαση στο σχολικό χώρο είναι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης μελλοντικών προβλημάτων κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης των νέων.

Έτσι, θα ήταν σκόπιμο οι επανορθωτικές πρακτικές να αντιμετωπιστούν από τα ιδρύματα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όχι ως μια κατεξοχήν καινοτόμος προσέγγιση - η οποία ενδεχομένως να προκαλούσε άγχος και σύγχυση στην οργάνωση και δομή των ιδρυμάτων αυτών - αλλά ως ένα θεωρητικό πλαίσιο ανάπτυξης των ήδη υπαρχόντων προγραμμάτων κατά τρόπο επανορθωτικό, τα οποία θα καλύπτουν αποτελεσματικότερα τις ανάγκες της ελληνικής σχολικής κοινότητας.

⁵⁵ Watchel, T. 2003: 1

⁵⁶ McNeely, C., Nonnemaker, J. και Blum, R. 2002: 145

⁵⁷ Hopkins, B. 2002: 144-149

Το ΣΕΠ, παραδείγματος χάριν, όπως διδάσκεται σήμερα στα σχολεία, δεν είναι αποτελεσματικός⁵⁸. Ωστόσο, η συμβολή του είναι πολύτιμη στην επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη, όχι μόνο των αποφυλακισμένων, αλλά όλων των νέων, γιατί είναι ο κατεξοχήν θεσμός που μπορεί να διαδραματίσει ουσιαστικό «εξισορροπιστικό ρόλο για την άμβλυνση των υπαρχουσών ανισοτήτων» μέσα στον χώρο του σχολείου (π.χ. αντιστάθμιση ευκαιριών που η οικογένεια αδυνατεί να προσφέρει, ευαισθητοποίηση των μαθητών σε θέματα ισότητας κλπ.). Επίσης, ο ΣΕΠ μέσω των σχετικών επιμορφωμένων εκπαιδευτικών και προβάλλοντας τις αξίες και τα μοντέλα της επανορθωτικής δικαιοσύνης, θα μπορέσει να βοηθήσει τους νέους μιας κοινωνικά αποκλεισμένης ομάδας και να συμβάλλει στην επανορθωτική επίλυση των ενδο-σχολικών διαμαχών, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες των νέων της συγκεκριμένης ομάδας.

vi. Η Ανάπτυξη του Θεσμού της Κοινοτικής Αστυνόμευσης

Ίσως κάποιοι αναρωτηθεί το ποιος ή το τι θα μπορούσε να αποτελέσει τον συνδετικό κρίκο μεταξύ της επανορθωτικής δικαιοσύνης της εντός με αυτή της εκτός των δικαστικών αιθουσών. Η απάντηση δε θα μπορούσε να είναι άλλη από την «κοινοτική αστυνόμευση», η οποία ως όρος παραμένει για την Ελλάδα σχεδόν άγνωστος. Η Ελληνική Αστυνομία έχει μονόπλευρα υιοθετήσει, αλλά και θέσει ως πρωταρχικούς στόχους τα στοιχεία της δραστηριότητας και της ταχύτητας δίχως να επικεντρώνεται στην κατασταλτική φιλοσοφία κατά την οποία η τοπική αστυνομία αποτελεί μέρος της κοινότητας και είναι δεκτική στις απόψεις των πολιτών της. Γι' αυτό, η εκάστοτε αστυνόμευση θα πρέπει να είναι περιορισμένης εμβέλειας, εστιασμένη στην τοπική κοινότητα στην οποία ο αστυνόμος αναπτύσσει διαπροσωπικές σχέσεις με τους κατοίκους και έχει επίγνωση των προβλημάτων και φιλοδοξιών τους.

⁵⁸ Τζέπογλου, Σ. και Σιδηροπούλου, Δ. 2000: 36

Κάτι τέτοιο θα απαιτούσε – μεταξύ άλλων – τη συχνή περιπολία της εν λόγω τοπικής αστυνομίας στους δρόμους της κοινότητας προκειμένου να αναπτύξουν μια θετική εικόνα και ικανοποιητική σχέση με όλους τους συμπολίτες τους. Εφόσον εξασφαλιστεί η στενή και εποικοδομητική συνεργασία του τοπικού αστυνομικού τμήματος με τους πολίτες, θα επιχειρήσουν με κοινή βούληση να αναζητήσουν τρόπους επίλυσης των αντιμαχιών τους και του φαινομένου της τοπικής νεανικής εγκληματικότητας. Αυτό αποτελεί άλλωστε και την βασική ιδέα της Κοινοτικής Αστυνόμευσης.

Η επιζήτηση νέων ‘οδών’ και διαδικασιών αντιμετώπισης ανεπιθύμητων κοινωνικών φαινομένων αποτελεί το υπόβαθρο της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Τα έως τώρα γνωστά μοντέλα επανόρθωσης δεν αποτελούν μονάχα ένα εργαλείο ή μια απλή διαδικασία αντίδρασης του εγκλήματος. Αποτελεί την αντίδραση του εγκλήματος, μια πολύτιμη ‘εργαλειοθήκη’ ιδεών και διαδικασιών των οποίων η υιοθέτηση πιθανώς να συμβάλει στην επίτευξη αποτελεσμάτων μακράς διάρκειας, καθιστώντας τον ανήλικο δράστη υπεύθυνο, παρέχοντας υποστήριξη στα θύματα και ‘χτίζοντας’ τα όρια της κοινωνίας έναντι του φαινομένου της νεανικής εγκληματικότητας⁵⁹. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη έστω και σε πρώιμο αναπτυξιακό στάδιο, είναι ικανή να επιφέρει την αναμόρφωση της φύσεως της επιτήρησης και – για πρώτη φορά – να στρέψει την Κοινοτική Αστυνόμευση από τη θεωρία στην πράξη.

Ενδέχεται ο θεσμός της κοινοτικής αστυνόμευσης να καταστήσει την ελληνική Αστυνομία ικανή να φέρει εις πέρας τον δύσκολο ρόλο της με την πολύτιμη βοήθεια των πολιτών, οι οποίοι θα λαμβάνουν εθελοντικώς κάποια καθήκοντα υποδεικνυόμενα από τους Αστυνομικούς. Παράλληλα, θα βελτιωθεί η σχέση μεταξύ πολιτών και αστυνομίας, η οποία ίσως να τους επιτρέψει να συμμετάσχουν ενεργότερα στα μοντέλα τις επανορθωτικής δικαιοσύνης, να αναπτύξουν αποδοτικότερες αποφάσεις και μια ευαίσθητη διακριτικότητα προς την νεανική παραβατικότητα, καθώς επίσης και να εφαρμόσουν καλύτερα τον

⁵⁹ O' Dwyer, K. 2002: 2nd Conference of the Victim-Offender Mediation and Restorative Justice

διαμεσολαβητικό τους ρόλο στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας. Συμπερασματικά, η όλη διαδικασία θα αποσκοπεί στη δημιουργία μιας ατμόσφαιρας εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στον ρόλο και την αποτελεσματικότητα της αστυνομίας διαμορφώνοντας ένα είδος «αυτο-αστυνόμευσης» των πολιτών (έχοντας την υποστήριξη της αστυνομίας), οι οποίοι θα αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τις περιπτώσεις ελαφρών βανδαλισμών και λοιπών πταισμάτων διαπραχθέντα από ανήλικους. Συνολικά, η κοινοτική αστυνόμευση δύναται να καταλήξει στην εξασθένηση του φαινομένου τις νεανικής εγκληματικότητας, σε μια ασφαλέστερη κοινότητα και κυρίως στη μείωση του αριθμού των ανηλίκων στα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων της Ελλάδος.

vii. Η Ανάμιξη της Ελληνικής Κοινότητας και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων

Η επίτευξη ενός πλήρους επανορθωτικού συστήματος απαιτεί τη λήψη πρωτοβουλιών και θαρραλέων βημάτων προκειμένου να μειωθεί η ένταση μεταξύ της παραδοσιακής δικαιοσύνης με αυτή της επανόρθωσης. Η μέχρι σήμερα αποτελεσματικότητα του ελληνικού Ποινικά Συστήματος υποδεικνύει την αρχική κατεύθυνση στην οποία θα πρέπει να στραφεί το ενδιαφέρον μας: στην ανάπτυξη μη κυβερνητικών οργανισμών. Περί της αναγκαιότητας του εν λόγω βήματος, ο Wright (1992) αναφέρει πως η ιδανικότερη προσέγγιση εφαρμογής ενός συστήματος αποκλειστικά βασισμένου στις επανορθωτικές αρχές *«Ξεκινά πάντοτε από τους εθελοντικούς, μη κυβερνητικούς οργανισμούς, οι οποίοι εργάζονται παράλληλα με το επίσημο σύστημα, διατηρώντας κατά το μέγιστο δυνατό βαθμό την ανεξαρτησία τους»*.

Στην Ελλάδα, η αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας συμπληρώνεται με τη δράση αστικών μη κυβερνητικών οργάνωσεων με κύριο παράδειγμα την Εταιρεία Κοινωνικής Υποστήριξης Νέων - «ΑΡΣΙΣ». Η ΑΡΣΙΣ ιδρύθηκε το 1992 με σκοπό την ανάπτυξη πρωτοβουλιών και την οργάνωση

προγραμμάτων κοινωνικής υποστήριξης για νέους, ηλικίας 15 έως 25 ετών, με προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού λόγω δυσμενών οικογενειακών και κοινωνικών συνθηκών. Έχει δείξει δε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους νέους παραβάτες επιδιώκοντας την υποστήριξή τους και την προετοιμασία για την ένταξη τους στην αγορά εργασίας.

Παρόλ'αυτά, η ΑΡΣΙΣ εστιάζεται και παρέχει αρωγή σε ανήλικους και νέους που έχουν ήδη εκτίσει την επιβληθείσα ποινή ή έχουν εκπληρώσει τις προϋποθέσεις των αναμορφωτικών ή θεραπευτικών τους μέτρων. Ωστόσο, ο εν λόγω ή άλλοι παρόμοιοι οργανισμοί δεν εμφανίζονται να ενθαρρύνουν την ενεργή εμπλοκή των μελών της κοινότητας στις διαδικασίες του ποινικού συστήματος. Το φαινόμενο αυτό συνοδεύεται από την έλλειψη επαρκούς εκπαίδευσης και ενημέρωσης των πολιτών προκειμένου να συμμετάσχουν ενεργά στην έκτιση θεραπευτικών, προστατευτικών ή και σωφρονιστικών ποινών. Στην τελευταία προσπάθεια προς αναμόρφωση και εκσυγχρονισμού του ποινικού μας συστήματος για τους ανήλικους (βλ. Κεφάλαιο 3) παρατηρήθηκε η αποχή των κοινοτικών μελών στη δέσμευση του ελληνικού ποινικού συστήματος απέναντι στην προστασία των ανηλίκων⁶⁰. Ακολουθώντας, η νέα αυτή αποστολή, η εφαρμογή της επανορθωτικής πολιτικής και πρακτικών θα ενδυναμώσει τις αξίες του ποινικού συστήματος μέσω του εμπλουτισμού των ανεπαρκών και κατά κανόνα αναποτελεσματικών υπαρχόντων εναλλακτικών ποινών, αλλά και την ανάδυση νέων αμιγώς επανορθωτικών προς όφελος της νεολαίας.

Η ελληνική κοινότητα πρέπει να λάβει σημαντικό μέρος στην καταστολή της νεανικής παραβατικότητας. Οι πολίτες θα χρειάζεται να αναγνωρίσουν τις επερχόμενες αλλαγές του τρόπου δράσης, ή μάλλον αντίδρασης, του ποινικού συστήματος και βαθμιαία να αντιληφθούν τα ευεργετήματα της προσωπικής τους

⁶⁰ Προσφάτως, ο Δ. Αβραμόπουλος εξάγγειλε μια αισιόδοξη πρωτοβουλία ανάμιξης της ευρύτερης κοινότητας κυρίως στον τομέα της υγείας, της πρόληψης, της προστασίας των ευπαθών ομάδων αλλά και, στην περίπτωσή μας, στην εξάλειψη του κοινωνικού στιγματισμού. Ο οργανισμός «Εθελοντών Κοινωνία» ευελπιστεί να δημιουργήσει ένα οργανωμένο δίκτυο υπηρεσιών, που θα λειτουργεί συμπληρωματικά στις υπηρεσίες που προσφέρει το ΕΣΥ (Εθνικό Σύστημα Υγείας). Βενιζέλος, Β. 05-06-2007: 8

εμπλοκής. Σε συνάρτηση με την ολοένα δυναμικότερη συμμετοχή και συνεισφορά των πολιτών (γονέων, οικογένειας, σχολείου κ.ο.κ.) θα αυξάνεται βαθμιαία η ισχύς και η αξιοπιστία του μελλοντικού συστήματος της επανορθωτικής δικαιοσύνης.

Η απάντηση στο ερώτημα του κατά πόσο η σωφρονιστική, επανορθωτική ή προστατευτική λειτουργία θα πρέπει να αφήνεται στην κρίση και την ευχέρεια των επαγγελματιών του ποινικού συστήματος, διαφαίνεται μέσα από τις αρχές και τη θεωρία της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Κατά κανόνα, ο όρος ‘δικαιοσύνη’ δεν υπηρετείται δίχως την ανάμιξη της κοινότητας⁶¹. είναι άρρηκτα συνυφασμένοι με την υπόθεση πως η προστασία, ο σωφρονισμός και η επανόρθωση παραμένουν πάντοτε ελλείψεις όσο η κοινότητα και οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί παραμένουν στο περιθώριο⁶².

Αναφορικά με το πρακτικό μέρος της εφαρμογής της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης, η ελληνική κοινότητα θα πρέπει να δώσει μια ευκαιρία στους πολίτες της να συμβάλουν θετικά και να δοκιμάσει την καταλληλότητα της εμπλοκής τους. Παράλληλα, η συνέχεια των ενεργειών για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των αποφυλακισμένων θα ενισχύσει την προσπάθεια ένταξής τους και θα βοηθήσει στην αντιμετώπιση συναισθημάτων απογοήτευσης και παραίτησης. Το ελληνικό σύστημα θα μπορούσε να λάβει υπόψη της εμπειρίες άλλων χωρών, οι οποίες έχουν επιτυχώς καταφέρει να ‘δέσουν’ αρμονικά τον πολίτη με το ποινικό σύστημα.

viii. Η Ενθάρρυνση των Εταιριών Προστασίας Ανηλίκων

Οι Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων (ΕΠΑ) είναι Ν.Π.Δ.Δ., ιδρύθηκαν με το νόμο 2724/1940 αμέσως μετά την ίδρυση του θεσμού των Δικαστηρίων Ανηλίκων, λειτουργούν στην έδρα κάθε Πρωτοδικείου και εποπτεύονται από τη Διεύθυνση Σωφρονιστικής Πολιτικής του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Με την ίδρυση της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων (1958) οι δραστηριότητες των ΕΠΑ

⁶¹ Zehr, H. 2002: 64-69

προσανατολίστηκαν (χωρίς να υπάρχει θεσμικό πλαίσιο) σε δραστηριότητες προνοιακού τύπου. Οι πόροι των ΕΠΑ προέρχονται από επιχορηγήσεις του Υπουργείου Δικαιοσύνης καθώς και από δωρεές και κληροδοτήματα. Στερούμενες, όμως, εξειδικευμένου και βοηθητικού προσωπικού αλλά και πόρων, η προσφορά τους είναι περιορισμένη και πολλές φορές ανύπαρκτη. Λειτουργεί, επίσης, το ιδιωτικό κέντρο αποφυλακισμένων «Ο ΟΝΗΣΙΜΟΣ», που όμως δεν μπορεί να καλύψει επαρκώς τις υπάρχουσες ανάγκες.

Οι ΕΠΑ ιδρύουν επίσης Στέγες Φιλοξενίας Ανηλίκων (όταν έχουν εξασφαλίσει τους πόρους) για παιδιά και εφήβους που βρίσκονται σε «ηθικό» κίνδυνο, αλλά δεν εμφανίζουν ψυχιατρική διαταραχή ή παραπτωματική συμπεριφορά. Στην ουσία, οι Στέγες Ανηλίκων λειτουργούν με την ευθύνη της ΕΠΑ και σήμερα τέτοιες Στέγες Φιλοξενίας διαθέτουν μόνον οι ΕΠΑ Αθήνας (δυναμικότητας μέχρι 20 αγοριών), Πειραιά και Ηρακλείου Κρήτης. Η εισαγωγή ανηλίκων σε αυτές γίνεται αντί εισαγωγής σε Εδικό Κατάστημα Κράτησης, με απόφαση του Δ.Σ. της Εταιρείας και έπειτα από πρόταση κοινωνικού λειτουργού που έχει διενεργήσει σχετική κοινωνική έρευνα.

Σε αυτό το σημείο, θα προτείνονταν οι Στέγες Ανηλίκων να αποκτήσουν στο μέλλον μια κάπως πιο ευέλικτη δομή, ώστε να αντικαταστήσουν σταδιακά τα καταστήματα κράτησης ανηλίκων. Προς την κατεύθυνση μιας ανανεωμένης δομής, θα ήταν χρήσιμη η μελέτη του τρόπου λειτουργίας των «Κέντρων Υποδοχής Ανηλίκων» (*Centre d'Accueil*) στο Κεμπέκ του Καναδά, αλλά και των χωριών SOS στην Ελλάδα. Κύριο χαρακτηριστικό αυτών των τάσεων είναι ότι ο ανήλικος τοποθετείται κοντά σε έναν παιδαγωγό-‘ανάδοχο’, ώστε να εξασφαλίζεται η συνεχής προσωπική φροντίδα και επιβλεψη⁶³.

Έχοντας, όμως, αναλογιστεί τα προβλήματα που προσαρτώνται στο σύστημα δικαιοσύνης ανηλίκων, πηγάζει το ερώτημα εάν η εγκληματική πρόβλεψη και η πρώιμη αναγνώριση των προγραμμάτων αντιμετώπισης, ίσως μέσα από το ίδιο το σχολείο, συνιστούν την επιθυμητή εναλλακτική λύση.

⁶² Bazemore, G. και Cruise, P. 1995: 12-21

Σήμερα, δεν υπάρχει κάποια ακριβής μέθοδος πρόβλεψης της εγκληματικότητας. Στην ουσία, όσο αυξάνονται οι κατηγορίες των αδικημάτων που ένας νεαρός ενδέχεται να υποπέσει, τόσο διευρύνεται το φάσμα των μεθόδων πρόβλεψης της νεανικής εγκληματικότητας. Επίσης, η πρώιμη αναγνώριση τείνει να μεγεθύνει την αρνητική διαδικασία της προσκόλλησης ετικέτας τοποθετώντας, τον νέο σε ένα προ-εγκληματικό πλαίσιο που ενισχύει τη ροπή προς την αξιόποινη πράξη.

Από την άλλη πλευρά, καλλιεργώντας το ενδιαφέρον της νεολαίας για τα παραδοσιακά προγράμματα αντιμετώπισης του εγκλήματος διακινείται η εσφαλμένη γενική εντύπωση ότι οι ρίζες του εγκλήματος βρίσκονται στην προβληματική νεολαία και τις οικογένειες αυτών.

Οι ΕΠΑ στην Ελλάδα θα πρέπει λοιπόν να αναγνωρίσουν ότι μέρος του προβλήματος οφείλεται στην ακατάλληλη ή ανεπαρκή ανταπόκριση της κοινωνίας και των ιδρυμάτων της. Σε κρατικό επίπεδο, η παροχή υπηρεσιών πρόνοιας και εργασίας κατέχει κυρίως γενικό συμβουλευτικό χαρακτήρα (Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων-ΙΚΑ / Γραφείο Κοινωνικής Μέριμνας) και δεν απευθύνεται μεμονωμένα στις ιδιαίτερες ανάγκες των ανήλικων αποφυλακισθέντων⁶⁴. Σε νομαρχιακό επίπεδο, η διεύθυνση κοινωνικής αλληλεγγύης Πειραιά και ειδικότερα το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας και Αρωγής της Νομαρχίας Πειραιά⁶⁵ εστιάζεται μονάχα στην κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισθέντων καθώς και στη δημιουργία προγραμμάτων κατάρτισης. Όσο αφορά τη νομαρχία Αθηνών, η αντίστοιχη Διεύθυνση Κοινωνικής Μέριμνας και Υγείας καλύπτει όλες τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και τα διαθέσιμα προς ανήλικους Κέντρα παρέχουν κατά κανόνα υπηρεσίες στήριξης σε χρήστες ναρκωτικών ουσιών⁶⁶.

⁶³ Μαγγανάς, Α. 1996: 142

⁶⁴ Για την αντιμετώπιση των κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων των ασφαλισμένων και προστασία ευπαθών πληθυσμιακών ομάδων. Λειτουργούν 9 Γραφεία Κοινωνικής Μέριμνας στην Αθήνα: Αθηνών, Πειραιά, Αμαρουσίου, Καλλιθέας, Αγίας Παρασκευής, Λ. Αλεξάνδρας, Περιστερίου (Ν. Ζωή), Αιγάλεω, Νίκαια. Επαρχίας 5 γραφεία Κοινωνικής Μέριμνας: Ηράκλειο Κρήτης, Πάτρα, Θεσ/νίκη, Καρδίτσα, Μυτιλήνη. Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.ika.gr>

⁶⁵ Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.nomarhiapeiraia.gr>

⁶⁶ Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.cityofathens.gr>

Η μονόπλευρη αυτή ανταπόκριση περιλαμβάνει εκτός των άλλων και το πρόβλημα προσέγγισης των ήδη υπαρχόντων κοινωνικών υπηρεσιών από τους νέους. Όταν εξασφαλισθούν οι αναγκαίοι πόροι οι Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων⁶⁷, ιδρύουν Στέγες φιλοξενίας ανηλίκων όπου μέσα σε οικογενειακές συνθήκες παρέχουν φιλοξενία και πολύπλευρη υποστήριξη στα παιδιά που προστατεύουν. Στέγες φιλοξενίας διαθέτουν οι ΕΠΑ Αθήνας, Πειραιά, Ηρακλείου Κρήτης, Καρδίτσας, Αλεξανδρούπολης, Κοζάνης και Βόλου. Εντούτοις, οι ακατάλληλες εγκαταστάσεις σε συνδυασμό με την ψυχρότητα στις ανεξάντλητες ανάγκες των ανηλίκων, συχνά απομακρύνει τους νέους από την κοπιαστική διαδικασία της εξεύρεσης των δημόσιων και ιδιωτικών υπηρεσιών. Επιπλέον, κάποιες υπηρεσίες είναι δυνατό να αρνηθούν οποιαδήποτε παροχή και να τεθούν εκτός διαθεσιμότητας εάν οι οικογένεια του εν λόγω νέου δε διαθέτει τους απαιτούμενους οικονομικούς πόρους.

Η κοινοτική φροντίδα προϋποθέτει προπάντων τη προσαρμογή και ομαλή διαβίωση στην κοινότητα. Έχουμε μιλήσει για τις ομαδικές εγκαταστάσεις, τα κέντρα κράτησης και τα προγράμματα κατοικίας ως εναλλακτικές λύσεις μιας κανονικής ζωής εντός οικογενειακού περιβάλλοντος. Το πιο στενό υποκατάστατο της φυσιολογικής οικογενειακής ζωής, ιδιαίτερα όσον αφορά τους νεαρούς παραβάτες, είναι η μέθοδος ενθάρρυνσης της προσοχής (*foster care*) και η παράλληλη παροχή της δυνατότητας έμμεσης επανόρθωσης προς την κοινότητα.

Έτσι, δεδομένου ότι τα οικονομικά της κοινοτικής αγωγής διαθέτουν περιορισμένους προϋπολογισμούς, πρέπει να υπάρξει χώρος για την συστηματικότερη χρήση των υποκατάστατων οικογενειακών εστιών στα άτομα με ακατάλληλο ή έντονα διαταραγμένο οικογενειακό περιβάλλον ως ένα μέτρο στις κοινοτικές διορθώσεις. Φυσικά κάτι τέτοιο δε θα ελάμβανε απαραίτητως τη μορφή της παραδοσιακής επίβλεψης ή της υιοθέτησης παιδιών.

Έτσι, σε μια ανθρώπινη κοινωνία όπως η ελληνική μπορούμε να είμαστε σε θέση να στρέψουμε το ενδιαφέρον, τουλάχιστον μερικώς, από τις απολαύσεις των

⁶⁷ Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων-ΕΠΑ (Α.Ν.2724/40 Καν.Δ/γμα της 3.7.43, Ν.2298/95 και

‘υποκατάστατων’ εστιών φροντίδας στην ουσιαστική παραμονή και προσθήκη της νεολαίας στον οικογενειακό κύκλο. Αντί ενός περιορισμένου, επιδοτούμενου συστήματος θετής προσοχής, οι οικογένειες μπορούν, εφόσον εθελοντικά το επιθυμούν, να συμπεριλάβουν στον ιστό τους ένα μέλος της προ-εγκληματικής νεολαίας που στερείται οικογένειας, συμβάλλοντας στην αποκατάσταση του παραβάτη και παράλληλα στον εμπλουτισμό της ζωής όλης της οικογένειας.

Εν κατακλείδι, το εν λόγω πρόγραμμα της εθελοντικής φροντίδας θα μπορούσε να συνδυαστεί με κάποιο επιπρόσθετο πρόγραμμα, όπως το «Ανταπόκριση στη Πρόκληση» (*Challenge-Response Program*), το οποίο αποτελεί μέρος του γενικότερου προγράμματος Boulder Bay της πολιτείας της Columbia⁶⁸. Εδώ, η ιδέα δεν είναι τίποτε άλλο από την υποβολή σε ισχυρές κοινωνικές προκλήσεις ενός νεαρού παραβάτη που δεν κρατείται σε κάποιο σωφρονιστικό κατάστημα που θα τον βοηθήσουν να φτάσει σε ένα υψηλό σημείο επίτευξης και στη συνέχεια θα τοποθετηθεί άμεσα πίσω στην κοινωνία όπου ανήκει. Γι’ αυτό, η δημιουργία ξενώνων και στεγών ημι-ανοικτής διαβίωσης με την παράλληλη παροχή επαγγελματικής κατάρτισης προς τους ανήλικους παραβάτες και νέους κρίνεται απαραίτητη ώστε να αποφευχθεί ο συγχρωτισμός, ο οποίος ενισχύει την στην παραβατική συμπεριφορά τους και να επέλθει ομαλότερη ‘διάχυση’ ατόμων της ομάδας στόχου στην τοπική κοινωνική και οικονομική ζωή⁶⁹.

ix. Η Ανάπτυξη Γραφείων Υπηρεσιών Νεολαίας

Μια από τη σημαντικότερες τάσεις στην Ευρώπη είναι η χρήση των γραφείων υπηρεσιών νεολαίας. Στην Ελλάδα έχουμε παρατηρήσει κάποια αξιοσημείωτη πρόοδο και κάποια κοινή συμφωνία σε ευρωπαϊκό επίπεδο ως προς τις υπηρεσίες που πρέπει να παρέχει ένα γραφείο νεολαίας και κάτω από ποιους οριζώνους πρέπει να χρησιμοποιηθεί. Πιο συγκεκριμένα, το ευρωπαϊκό πρόγραμμα «EQUAL» αποτελεί εργαλείο της Στρατηγικής της Ε.Ε. για την

N.2331/95)

⁶⁸ Bondeson, U.V. 1994: 216-217

⁶⁹ Perlson, G.R. 1975: 5, 6

Απασχόληση, χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και στοχεύει στην πειραματική εφαρμογή και διάδοση νέων τρόπων καταπολέμησης των διακρίσεων και της ανισότητας στον τομέα της απασχόλησης⁷⁰. Το Πρόγραμμα έχει σχεδιαστεί για να στηρίζει μια οριζόντια προσέγγιση στις πολιτικές και τις υπηρεσίες προς τις οποίες θα έχουν πρόσβαση πολλαπλές κατηγορίες αποκλεισμένων ή απειλούμενων σε αποκλεισμό από την αγορά εργασίας ομάδων και να αντιμετωπίσει την αποσπασματικότητα και την έλλειψη συντονισμού των εφαρμοζόμενων πολιτικών. Οι άμεσα επωφελούμενοι από το πρόγραμμα είναι οι ομάδες που βιώνουν τη διάκριση, την ανισότητα και τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των φυλακισμένων, αποφυλακισμένων, ανήλικων παραβατών και εξαρτημένων ατόμων.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρέπει να ενθαρρύνει την ανταλλαγή εμπειριών και πρακτικών μεταξύ διαφόρων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα αυτό, να δημιουργήσει μια μονάδα μελέτης των φαινομένων που έχουν σχέση με τους ανηλίκους και να προτείνει μια σφαιρική πολιτική για την ποιότητα ζωής αυτής της ηλικιακής κατηγορίας. Η κοινωνική ατζέντα 2006-2010 θα πρέπει να στραφεί στις πολιτικές καταπολέμησης των αιτιών που οδηγούν τους νέους σε εγκληματικές συμπεριφορές. Η φτώχεια, η ανεργία, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η ανεπαρκής κατάρτιση, οι δυσκολίες της οικογενειακής ζωής είναι κάποιες μόνο από τις συνιστώσες της εγκληματικότητας των ανηλίκων.

Όσο αφορά τη γεωγραφική τοποθέτηση των γραφείων αυτών, θα πρέπει, εάν είναι δυνατό, να βρίσκονται στα κοινοτικά κέντρα και να λαμβάνουν τους νεαρούς (παραβάτες και μη) που αναφέρονται από την αστυνομία, τους γονείς, τα σχολεία και άλλες πηγές, καθώς επίσης και τα δικαστήρια ανηλίκων. Οι υπηρεσίες θα πρέπει να είναι εθελοντικές και έτσι στην περίπτωση παραπομπών ανηλίκων στο αρμόδιο δικαστήριο, το γραφείο θα έχει την εξουσία να παραπέμψει πίσω (σε μια περίοδο 30 ή 60 ημερών) εκείνους τους νεαρούς που δεν μπορούσε να χειριστεί αποτελεσματικά. Ο σημαντικότερος στόχος είναι να

⁷⁰ «Equal» στην Ελλάδα: Τέλος στις Διακρίσεις (Ιούλιος 2004), *Μια Αγορά Εργασίας Ανοικτή για*

ελέγξει και συντονιστεί την εκτέλεση των ενεργειών επανόρθωσης, η ανάληψη των οποίων ελήφθη εθελοντικώς.

Σήμερα, μερικές υπηρεσίες που προσφέρονται κατέχουν κυρίως συμβουλευτικό χαρακτήρα. Συνεπώς, αυτά τα προγράμματα πρέπει να παρατηρηθούν προσεκτικά, έτσι ώστε όταν διαπράττεται κάποια αξιόποινη πράξη από ανήλικο άτομο, αυτή να παραπέμπεται έγκαιρα στις αρμόδιες οργανώσεις, οι οποίες θα εξετάζουν διεξοδικά τα εναλλακτικά πρότυπα που εμφανίζονται να είναι τα παραγωγικότερα.

Εν ολίγοις, οι κύριοι στόχοι των γραφείων νεολαίας θα πρέπει να είναι:

- Η απόσυρση των νεαρών από το δικαστικό σύστημα.
- Η παροχή επανορθωτικών υπηρεσιών στη νεολαία.
- Ο συντονισμός των μεμονωμένων περιπτώσεων και των προγραμμάτων επανόρθωσης για τους νέους.

Συμπερασματικά, ένα ειδικό κατάστημα κράτησης δε θα πρέπει να αποτελεί έναν ενθαρρυντικό τόπο στον οποίο ο ανήλικος καταδικασμένος μπορεί να περιοριστεί, ούτε μια ενθαρρυντική θέση στην οποία να εργαστεί. Ρωτήστε έναν νεαρό τρόφιμο. Είναι αλήθεια ότι δεν είναι απαραίτητο ένα κατάστημα κράτησης να είναι τόσο καταστρεπτικά για τον τρόφιμο. Αλλά η σκληρή πραγματικότητα είναι ότι θα χρειαστούν δεκαετίες – γενεές ίσως – και πολλά χρήματα για να βελτιωθούν σημαντικά. Ίσως η στροφή των παρόντων πρωτοβουλιών και προγραμμάτων προς τις αντιλήψεις της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης να μας γλιτώσει από περιττά έξοδα και ριψοκίνδυνες αποφάσεις.

χ. Η Γεφύρωση του Χάσματος μεταξύ Θεωρίας και Πράξης

Η ορθή ερμηνεία, η εφαρμογή και η περαιτέρω ανάπτυξη της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης είναι άμεσα σχετιζόμενη με τη λειτουργία των

φορέων αφενός της Διοίκησης και αφετέρου της Επιστήμης, οι οποίοι καλούνται να εξομαλύνουν τη συχνά ασύμβατη σχέση μεταξύ θεωρίας και πράξης. Έτσι:

Κατά πρώτο λόγο, είναι έργο του Υπουργείου Δικαιοσύνης σε συνεργασία με την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων καθώς και την ευρύτερη Πολιτεία στην οποία υπάγονται να θέσουν την κατάλληλη οργανωτική και υλικοτεχνική υποδομή στην εισαγωγή των Επανορθωτικών μοντέλων. Πιο συγκεκριμένα, κάθε Δικαστήριο θα πρέπει να μεριμνά για την ύπαρξη πινάκων σε Δήμους και Κοινότητες στους οποίους θα αναρτώνται οι Οργανισμοί, οι οποίοι θα είναι πρόθυμοι να συνεργαστούν για την εφαρμογή του μέτρου της κοινωφελούς εργασίας, αφού βέβαια ο ανήλικος εκφράσει την επιθυμία να έρθει σε επαφή με το θύμα (εάν αυτό είναι επιθυμητό) και να δράσει επανορθωτικά προς όφελος του (του θύματος). Γι' αυτό θα πρέπει να οργανωθούν μέσω των Υπηρεσιών της Δικαιοσύνης ακριβείς διαδικασίες και πλάνα για την συνδιαλλαγή δράστη-θύματος (και λοιπών ενδιαφερομένων μελών της κοινότητας) και την πιθανή αποζημίωση του θύματος δια της (ενδεχόμενης) ομόφωνης κατάληξης του μεσολαβητικού επανορθωτικού σχήματος. Επιτακτική παρίσταται επίσης η ανάγκη να διαμορφωθεί λεπτομερώς το πλαίσιο λειτουργίας των κοινωνικο-ψυχολογικών προγραμμάτων και των επιμορφωτικών τμημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης που προβλέφθηκαν κατά την τελευταίες αλλαγές στα άρθρα του Ποινικού Κώδικα (άρθρ. 121-133 του ΠΚ: για τους Ανηλίκων) υπό τον όρο «αναμορφωτικά μέτρα». Είναι αυτονόητο πως για να αντιμετωπιστούν επιτυχώς τα νέα αυτά καθήκοντα θα πρέπει να καλυφτούν όλες οι από ετών κενές οργανικές θέσεις στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων.

Κατά δεύτερο λόγο, η επιστημονική κοινότητα επιβαρύνεται τη δημιουργία πρόσφορων συνθηκών για την επιτυχή έκβαση της νέας αυτής μορφής Δικαιοσύνης. Γι' αυτόν τον λόγο, οι έλληνες επιστήμονες να δώσουν μια συστηματικότερη εικόνα της έκτασης και του είδους της νεανικής υποτροπής στην Ελλάδα· κάτι που απουσιάζει (πέραν ελαχίστων εξαιρέσεων⁷¹) στη χώρα

⁷¹ βλ. Κουράκης, Ν. 2003: 4^ο Κεφ.

μας. Έτσι, θα παρέχεται η δυνατότητα να μετρηθεί μελλοντικά η αποτελεσματικότητα των επανορθωτικών μοντέλων εντός της κάθε κοινωνίας - τα μέλη της οποίας θα συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία αναμόρφωσης του ανήλικου και πιθανής επανόρθωσης της βλάβης - ούτως ώστε ενόψει των στοιχείων αυτών, οι δικαστές και οι εισαγγελικοί λειτουργοί να κατευθύνουν την κρίση τους ως προς τα εκάστοτε αποδοτικότερα μέτρα.

Όπως συνάγεται από τα παραπάνω, σε κάθε περίπτωση θα πρέπει ο άξονας της μεταχείρισης των ανηλίκων να περνάει από την διαπαιδαγώγηση, η οποία με τη σειρά της θα στοχεύει στην επανόρθωση και όχι στην τιμωρία ή την καταστολή. Ακόμη και σε περιπτώσεις σοβαρών αδικημάτων που μέχρι σήμερα αντιμετωπίζονται με τον εγκλεισμό του ανήλικου, σκοπός του εγκλεισμού αυτού θα πρέπει να παραμένει η ουσιαστική διαπαιδαγώγηση και η προοπτική της κοινωνικής (επαν)ένταξης του νεαρού, προωθώντας παράλληλα την ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης με την συγκατάθεση του θύματος και του παραβάτη ακόμη και σε περιπτώσεις σοβαρών αδικημάτων.

Αυτό σημαίνει πως η επιβολή του ποινικού σωφρονισμού σε ανήλικους θα πρέπει να εξακολουθήσει να επιβάλλεται ως η έσχατη απάντηση της Πολιτείας απέναντι στη νεανική παραβατικότητα προκειμένου μια μέρα να φτάσουμε πολύ κοντά στο σημείο της κατάργησής του. Στους στόχους της ΕΣΔΑ: στην επαγγελματική κατάρτιση, επιμόρφωση, ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανήλικου και παραμερισμός των προβλημάτων οικογενειακού χαρακτήρα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν εμπόδιο στην κοινωνικοποίησή του κτλ. ερχόμαστε να προσθέσουμε την αξία της άμεσης επανόρθωσης και του συνυπολογισμού του θύματος και της κοινότητας στη λήψη αποφάσεων. Θα συμφωνήσω με τον καθηγητή Ν. Κουράκη (2003) πως οτιδήποτε πέραν αυτών προσκρούει με τον νομικό μας πολιτισμό⁷² και πρέπει να βρει την έντονη αντίσταση όλων μας.

xi. Η Εκπαίδευση και Κατάρτιση των Ανηλικών Παραβατών

⁷² Κουράκης, Ν.Ε. 2003 (1): Ποινικός Λόγος online

Η κοινωνική (επαν)ένταξη των νεαρών ατόμων δεν αποτελεί κατ' αρχήν έργο των δικαστικών αρχών, αλλά εμπίπτει κυρίως στους στόχους της κοινωνικής πολιτικής και της ανάπτυξης της⁷³.

Έτσι, ένα από τα σημαντικότερα αναμορφωτικά μέτρα της τελευταίας νομοθεσίας (2003) είναι η επιβολή φοίτησης σε σχολή επαγγελματικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης. Το μέτρο αυτό προωθεί την κοινωνική (επαν)ένταξη του παιδιού/εφήβου. Θα πρέπει όμως να αναφερθούμε εδώ στο φαινόμενο της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου⁷⁴, το οποίο αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους συσχετιζόμενους με την παραβατικότητα παράγοντες.

Οι ανήλικοι παραβάτες⁷⁵ αποτελούν την πιο ευαίσθητη υπο-ομάδα, καθώς η προσωπικότητά τους είναι υπό διαμόρφωση και κατά την εξέλιξή της δε βοηθείται ούτε από το συνήθως ασταθές και αδύναμο οικογενειακό περιβάλλον, ούτε από το σχολείο, που δεν έχει υποστηρικτικό χαρακτήρα, αλλά ούτε και από τον κοινωνικό τους περίγυρο, που τα ωθεί σε αντικοινωνική συμπεριφορά. Συνέπεια όλων αυτών είναι κάποια στιγμή να εκδηλωθούν παραβατικές και παράνομες πράξεις.

Η έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο είναι το κοινό χαρακτηριστικό των νέων που απασχολούν τη Δικαιοσύνη. Η μακρόχρονη ανεργία και ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας αποτελούν παράγοντες εγκληματικής εκτροπής, καθώς η ανεργία σχετίζεται με τον

⁷³ Αλεξιάδης, Α. 2001: 112

⁷⁴ Η έρευνα των Σ. Παλαιοκρασάς, Π. Ρουσσέα και Β. Βρεττάκου' υπολογίζει το ποσοστό διαρροής στη βαθμίδα Γυμνασίου στο περίπου 12%. Μια πιο πρόσφατη έρευνα του Ν. Φακιολά" ανέδειξε ότι η Δυτική Αθήνα συγκέντρωσε σχεδόν τα 2/3 των μαθητών που διέκοψαν την υποχρεωτική εκπαίδευση και την έλλειψη οποιασδήποτε μέριμνας από τους εκπαιδευτικούς φορείς για τα παιδιά αυτά.

* Παλαιοκρασάς, Σ., Ρουσσέας, Π. και Βρεττάκος, Β. 1997: *passim*

** Φακιολάς, Ν. 2001: 129-156

⁷⁵ Στους ανήλικους παραβάτες περιλαμβάνονται αυτοί που έχουν έρθει σε επαφή με το Δικαστήριο ή την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και τους έχουν επιβληθεί αναμορφωτικά μέτρα ή ποινικός σφραγισμός. Υπάρχει όμως και ένα μεγάλο ποσοστό ανηλίκων που βρίσκεται σε ηθικό κίνδυνο (παραμέληση από τους γονείς ή εκμετάλλευση, π.χ. παιδιά των φαναριών, μειονότητες, οικονομικοί μετανάστες κλπ.) και των οποίων την επιμέλεια αναλαμβάνει πάλι η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων.

κοινωνικό αποκλεισμό των νέων. Νεαρά άτομα, που έχουν ήδη έρθει σε σύγκρουση με το Νόμο, έχουν σοβαρές πιθανότητες υποτροπής και αποτελούν κίνδυνο για την κοινωνική ισορροπία.

Η κατάλληλη επαγγελματική προετοιμασία των ατόμων αυτών είναι αναγκαία για την (επαν)ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο και την αποφυγή υποτροπής. Για την προετοιμασία αυτή απαιτείται χρόνος, δηλαδή για τη διαμόρφωση μιας νέας κοινωνικής ταυτότητας. Η επαγγελματική ένταξη ή επανένταξη είναι δυσχερής, γιατί η αγορά εργασίας είναι επιφυλακτική απέναντι σε ανέργους που έχουν ιστορικό φυλάκισης. Είναι επίσης πολύπλοκη, γιατί επηρεάζεται από τις τυχόν σχέσεις που είχαν οι φυλακισμένοι ή αποφυλακισμένοι με την αγορά εργασίας πριν την φυλάκισή τους⁷⁶.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των φυλακισμένων, αποφυλακισμένων και των ανήλικων παραβατών οφείλεται, μεταξύ άλλων, στην έλλειψη ευκαιριών σε επίπεδο εκπαιδευτικό, επαγγελματικό, οικογενειακό, πολιτιστικό, οικονομικό κτλ. Οι ποικίλες αυτές ευκαιρίες πολύ συχνά δε δίνονται στα άτομα, που για κάποιο χρονικό διάστημα της ζωής τους παρέκκλιναν από τις αναμενόμενες και αποδεκτές συμπεριφορές, οι οποίες ισχύουν σε μία κοινωνία και εκφράζονται, συνειδητά ή ασυνειδητά, ως στερεότυπα και προκαταλήψεις από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο⁷⁷. Η άμεση κατάληξη της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς αυτών των ατόμων είναι η περιθωριοποίησή τους και ο κοινωνικός αποκλεισμός τους⁷⁸.

⁷⁶ Μόσχος, Γ. 1995: 20-21

⁷⁷ Η προκατάληψη απέναντι στους ανήλικους παραβάτες ίσως σχετίζεται και με την ύπαρξη βεβαρημένου ποινικού μητρώου των εν λόγω ανηλίκων. Σήμερα, οι κανόνες της διαφύλαξη της εχεμύθειας και εμπιστευτικότητας του ποινικού μητρώου επιβάλλουν την αχρήστευση των στοιχείων αυτών με την ενηλικίωση του ανηλίκου (αρ. 21 Κανόνα του Πεκίνου). Στην Ελλάδα, προβλέπεται μεν η αναγραφή στο ποινικό μητρώο του ανηλίκου στοιχείων για αποφάσεις που του επιβάλλουν περιορισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα ή αναμορφωτικό μέτρο (άρθρ. 574 § 2 περ. ββ' του ΚΠΔ), αλλά επιβάλλεται η διαγραφή των στοιχείων αυτοδικαίως όταν ο ανήλικος συμπληρώσει το 17^ο έτος της ηλικίας του (άρθρ. 578 § 1 περ. β' του ΚΠΔ). Ωστόσο, θα ήταν ορθότερο να εγγράφονται στο ποινικό μητρώο μόνο οι ποινές για ποινικό σωφρονισμό και όχι τα αναμορφωτικά μέτρα.

⁷⁸ Κаланτζή-Αζίζι, Α. και Σιδέρη-Ζώνιου, Α. 1996: 125

Για την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των ανηλίκων παραβατών απαιτείται να βρεθούν τρόποι που να ακολουθούν την εξέλιξη της κοινωνίας. Με την οικονομική υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διάφοροι φορείς διοργανώνουν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ανηλίκων παραβατών, εντός και εκτός των καταστημάτων κράτησης. Οι σημαντικότεροι φορείς που υλοποιούν τέτοια προγράμματα είναι: ο ΟΑΕΔ (Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού), οι ΝΕΛΕ (Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμόρφωσης), το ΕΛΚΕΠΙΑ (Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας), ο ΕΟΠ (Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας) και η Γ.Γ.Ν.Γ. (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς).

Μέχρι σήμερα, αξιοσημείωτο παραμένει το πρόγραμμα «ΩΡΙΩΝ», το οποίο απευθύνθηκε σε νέους που έχουν απασχολήσει την Ποινική Δικαιοσύνη, προσφέροντας υποστήριξη για την κοινωνική και επαγγελματική ένταξή τους. Ωστόσο, ο εθνικός φορέας χρηματοδότησης του (Γ.Γ.Ν.Γ.: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς) με την οικονομική ενίσχυση από πόρους της Ε.Ε. επέτρεψε την ροή του εν λόγω προγράμματος για τους προβλεπόμενους 8 μήνες (1-5-96 έως 31-12-96)⁷⁹. Επίσης, περιορισμένης προβλεπόμενης διάρκειας (1-1-96 έως 30-6-98) κατείχε το εξίσου αισιόδοξο πρόγραμμα «HORIZON-Μελάμπους», με στόχο την προετοιμασία για εργασία, την κατάρτιση, την προώθηση στην απασχόληση και την υποστήριξη για κοινωνική ένταξη νέων παραβατών και νέων που απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό. Οι εθνικοί φορείς υλοποίησης του προγράμματος αυτού αποτέλεσαν από κοινού το Υπουργείο Δικαιοσύνης και η Γ.Γ.Λ.Ε. (Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης)⁸⁰.

Για τα άτομα αυτής της κοινωνικής ομάδας, η οποία κινδυνεύει να αποκλειστεί από την κοινωνία και την απασχόληση, θα πρέπει να εντατικοποιηθούν οι δράσεις που στοχεύουν στη διευκόλυνση της ένταξης ή επανένταξής τους στην αγορά εργασίας, ώστε να αποκατασταθούν οι δεσμοί με το οικογενειακό τους περιβάλλον και να αρθεί ο κοινωνικός στιγματισμός τους. Άλλωστε, ο τελικός στόχος κάθε σωφρονιστικού συστήματος είναι η

⁷⁹ Δασκαλάκη, Η., Παπαδοπούλου, Π., Τσαμπάρλη, Δ. και Φρονίμου, Ε. 1999: 23

«επανεκπαίδευση» και η ένταξη ή επανένταξη των παρεκτρεπομένων ανηλίκων στο κοινωνικό σύνολο.

xii. «Prisoners are also Citizens» – Η Ευαισθητοποίηση και Ενημέρωση του Ευρύτερου Κοινού

Εν κατακλείδι, η ανάπτυξη της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα είναι ουσιαστικώς αδύνατη δίχως την παράλληλη αποδοχή της από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και τη συμφιλίωσή του με την ιδέα της επανόρθωσης. Είναι γεγονός πως η ιδέα της επίλυσης διαφορών (*conflict resolution*) δεν έχει ακόμη κερδίσει το έδαφος που της αναλογεί. Η εικόνα του ευρύτερου, του 'εκτός των τειχών' κοινού για τον τρόπο λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων και του αντίκτυπου αυτού πάνω στον ανήλικο κρατούμενο, αλλά και στο θύμα δεν είναι διόλου ρεαλιστική. Πιστεύω πως έστω και η ελάχιστη ενημέρωση του θύματος περί του τι «μέλλει γενέσθαι» για τον νεαρό παραβάτη μέσα στα σωφρονιστικά καταστήματα θα συνέβαλε στην ανάπτυξη ενός γενικού αισθήματος απογοήτευσης, καταπραΰνοντας τα συναισθήματα εκδίκησης και πικρίας του θύματος.

Θα πρέπει να βρεθούν τρόποι πληροφόρησης και ανάμιξης της ευρύτερης κοινωνίας στη διαδικασία σωφρονισμού των ανηλίκων. Οι Έλληνες πολίτες καλούνται να συνεισφέρουν ενεργά κυρίως όταν ανοίγουν οι πύλες των ειδικών καταστημάτων κράτησης και ο ανήλικος που φέρει τη ταμπέλα «πρώην κατάδικος» αντιμετωπίζει την καχυποψία, την αγνόηση ή και την περιθωριοποίηση από τους συμπολίτες του⁸¹. Ο οποιασδήποτε χρονικής διάρκειας αναπόφευκτος εγκλεισμός στα συγκεκριμένα καταστήματα θα πρέπει να προβάλλει τις αρχές της επανόρθωσης προκειμένου να επιτευχθεί μια πολιτική μελλοντικής ενσωμάτωσης με στόχο την εξασθένηση της εγκληματικής κουλτούρας. Η εισαγωγή της επανορθωτικής δικαιοσύνης θα προωθήσει την αξία

⁸⁰ Τζέπογλου, Σ. και Σιδηροπούλου, Δ. 2000: 23-24

και τα οφέλη της εναλλακτικής ποινής και αναπόφευκτα θα επηρεάσει το συνολικό τρόπο απονομής της Δικαιοσύνης, ενδυναμώνοντας παράλληλα το στοιχείο της επικοινωνίας μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Η επικοινωνία των σωστά ενημερωμένων πολιτών πιθανότατα θα συμβάλλει και στην αντιμετώπιση κρουσμάτων εγκληματικότητας σε ανήλικους (περιστασιακή πρόληψη). Η τελευταία παρατήρηση υποδουλώνει, άλλωστε, και τη γενικότερη σημασία που έχει για την πρόληψη και την μακροπρόθεσμη αντιμετώπιση της εγκληματικότητας ο τρόπος αντιμετώπισης των συναφών προβλημάτων από τους ενεργούς πολίτες, οι οποίοι «θα αποκόψουν τον ομφάλιο λώρο της κηδεμονίας τους με το Κράτος και θα αναλάβουν μόνοι τους ή και σε συνεργασία με κοινωνικούς φορείς, την επίλυση των προβλημάτων που τους απασχολούν»⁸².

Παρόλ' αυτά, κανείς δε θα μπορούσε να εξασφαλίσει πως η εφαρμογή των οδηγιών επανόρθωσης είναι πρακτικώς εύκολη. Επιλέχθηκαν τα σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων ως τον ιδανικότερο αρχικό χώρο 'εμφύτευσης' της επανορθωτικής δικαιοσύνης μέσω μιας καθορισμένης συμβουλευτικής μορφής πολιτική. Θα ήταν σκόπιμο, όντας σε αρχικό στάδιο, να ανατεθεί ο ρόλος του συμβούλου επανόρθωσης σε κάποιο έμπειρο πρόσωπο, το οποίο θα αναλαμβάνει τα καθήκοντά του ως ξεχωριστή επαγγελματική κατηγορία, διοργανώνοντας επιμορφωτικά σεμινάρια περί τα οφέλη της επανορθωτικής κράτησης στο προσωπικό όλων των σωφρονιστικών καταστημάτων της χώρας μας. Οι υπερασπιστές της επανόρθωσης θα αποτελούν τους πρεσβευτές των ιδεών και της κουλτούρας της εν λόγω δικαιοσύνης, η θέση τους θα κατέχει συμβουλευτικό χαρακτήρα και θα διευκολύνουν τη διενέργεια των μοντέλων επανόρθωσης εντός και εκτός των ιδρυμάτων. Άλλωστε, η εμπειρία πλήθους άλλων κρατών δείχνει πως με αργά και προσεκτικά βήματα η γέννηση της επανορθωτικής δικαιοσύνης

⁸¹ Η συγκεκριμένου είδους στιγματική περιθωριοποίηση συμβάλλει στην ενδεχόμενη απένταξη του ανηλίκου από τον κοινωνικό ιστό, όπου τότε αναφερόμαστε στην επανένταξη και όχι απλά την (ολική ή μερική) ένταξη του παραβάτη μέσω της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης.

⁸² Σύσταση R (83)7: Η Συμμετοχή του Κοινού στην Αντεγκληματική Πολιτική (*On Participation of the Public in Crime Policy*) (23.6.1983) της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (βλ. Παράρτημα 1 (ΕΝ)), σε μετάφραση Αλεξιάδη, Σ. 2001: 161-166

είναι δυνατή ακόμα και σε περιβάλλον μερικής ή ολικής στέρησης της ελευθερίας⁸³. Φυσικά είναι αδύνατο να προεξοφλήσουμε τις επιτυχημένες ή μη εκβάσεις και τη συμβολή τω μοντέλων επανόρθωσης, αλλά και η Ελλάδα από τη μεριά της δε θα πρέπει να αναμένει μονομιάς ραγδαίες και ποιοτικές εξελίξεις. Πάντως, η παρουσίαση νέων ιδεών, όπως αυτή της αποζημίωσης (υλικής και ηθικής), της θεραπείας και της αποκατάστασης στα προαναφερθέντα κέντρα κράτησης και σωφρονισμού της Ελλάδος ίσως να συμβάλει στη διάπλαση μιας πιο ουμανιστικής εικόνας αυτών των καταστημάτων και στην αύξηση της αποδοτικότητας των περιοριστικών ποινών.

VI. Επανορθωτική Δικαιοσύνη και Δικαστήρια Ανηλίκων

i. Τα «Δικαστήρια Νέων» (*Teen Courts*)

Όπως προκύπτει από εγκληματολογικές έρευνες, οι εξωδικαστηριακές ή άλλες άτυπες περατώσεις της διαδικασίας είναι όχι μόνο οικονομικότερες, και ταχύτερες διαδικασίες, αλλά και αποτελεσματικότερες ως προς την πρόληψη και αποφυγή της υποτροπής⁸⁴.

Μέσα στο πλαίσιο της κατά παρέκκλιση διαδικασίας και των αξιών που προωθεί η Επανορθωτική Δικαιοσύνη αξίζει να εξετασθεί και το ενδεχόμενο πειραματικής λειτουργίας και στη χώρα μας των λεγόμενων «Δικαστηρίων Νέων». Πρόκειται για Δικαστήρια που άρχισαν να λειτουργούν στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του '70 και ήδη έχουν δώσει αξιοσημείωτα αποτελέσματα στην καταπολέμηση της υποτροπής των παραβατικών ανηλίκων. Στηρίζονται στην άποψη ότι εάν ένα ανήλικος συλληφθεί ή/και κατηγορηθεί για κάποια ποινική

⁸³ Biermans, N. 2002: 2nd Conference of the Victim-Offender Mediation and Restorative Justice

⁸⁴ Χάιδου, Α. 1990: 86- Ζαραφωνίτου, Χ. 1995: 234- Πιτσελά, Α. 2002⁴: 102

Επίσης, η Α. Χάιδου αναφέρει ότι σύμφωνα με γερμανικές εμπειρικές μελέτες (του F. Dünkel, 1985) «τα ποσοστά υποτροπής είναι ανάλογα με την ποινική κύρωση και τη μεταχείριση των ανηλίκων στο παρελθόν. Συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις εγκλεισμού το ποσοστό υποτροπής ανέρχεται σε 70%, απόλυσης υπό όρους 56%, απόλυσης από ανοικτό σωφρονιστικό κατάστημα 40-50%, σε περιπτώσεις αναστολής εκτέλεσης της ποινής σε 44% και στην επιβολή αναστολής υπό δοκιμασία (ανάλογης της Probation) σε 34%».

παράβαση, μπορεί είτε να διαλέξει μια τυπική (και συνήθως αυστηρότερη) παραδοσιακή διαδικασία από το τακτικό δικαστήριο, είτε να ομολογήσει ότι διέπραξε το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται και να κριθεί η υπόθεσή του άτυπα από το Δικαστήριο Νέων στο οποίο μόνο ο πρόεδρος είναι ενήλικος, ενώ όλοι οι υπόλοιποι – λαϊκοί ‘δικαστές’, συνήγοροι, κατήγοροι κ.α. είναι νέοι μετεφηβικής ηλικίας, οι οποίοι έχουν προηγούμενων παρακολουθήσει και εξετασθεί επιτυχώς σε ειδικά σεμινάρια. Το δικαστήριο αυτό λειτουργεί με βάση τους κανόνες της επίσημης ποινικής δικονομίας και ως επί των πλείστον επιβάλλει την ποινή της κοινοφελούς εργασίας.

Τα Δικαστήρια Νέων στις ΗΠΑ έχουν ήδη ξεπεράσει το 650 και μπορούν να εκδικάσουν υποθέσεις που κλιμακώνονται από κατοχή όπλου έως κατοχή ναρκωτικών και μικροκλοπές⁸⁵. Ωστόσο, προϋπόθεση μιας τέτοιας διαδικασίας είναι ο ανήλικος να μην έχει διαπράξει άλλη ποινική παράβαση στο παρελθόν. Επίσης, εάν ο ανήλικος δε συμφωνεί με την ποινή που του επιβάλλεται, μπορεί να προσφύγει στην τακτική δικαιοσύνη. Τέλος, η αποτελεσματικότητα αυτών των δικαστηρίων οφείλεται στο γεγονός ότι ο παραβάτης αισθάνεται μεγαλύτερη ευθύνη των πράξεών του απέναντι σε συνομήλικους και ευαίσθητοποιείται στο να αποφύγει τη διάπραξη παρόμοιων αξιόποινων πράξεων στο μέλλον⁸⁶.

ii. Συμπεράσματα

Όπως έχει όμως ήδη προταθεί, η ποινική διαμεσολάβηση στην Ελλάδα (κυρίως για κακουργήματα και πλημμελήματα) θα πρέπει *αρχικώς* να διεξαχθεί υπό την αιγίδα του ποινικού δικαστηρίου. Το δικαστήριο κατέχει έναν σημαντικό ρόλο ακόμη και όταν το θύμα και ο παραβάτης δεσμεύονται να επιλύσουν τη διαμάχη τους με τη διαμεσολάβηση και αποφανθούν από κοινού για τον κατάλληλο τρόπο επανόρθωσης. Εντούτοις, ο ρόλος του δικαστηρίου-

⁸⁵ Rothstein, N. 1986: 78-82 («*Hope from the Teen Courts*»). Ο εν λόγω θεσμός πιστεύεται πως αξίζει πειραματισμού και από άλλους επιστήμονες, όπως ο Ν. Κουράκης (2006).

⁸⁶ Siegel, L. και Senna, J. 2000: 217

θεματοφύλακα της ποινικής δικαιοσύνης μεγιστοποιείται όταν δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές.

Το πρωταρχικό έργο ενός δικαστηρίου ανηλίκων είναι ο προσδιορισμός του εάν ο ισχυριζόμενος νεαρός όντως διέπραξε μια αξιόποινη πράξη και η καταδίκη του, εφόσον αποδειχθεί ένοχος. Μια θεμελιώδης αξία ενός φιλελεύθερου κράτους είναι η προστασία των πολιτών του από την καταστρεπτική κριτική του ευρύτερου κοινού την οποία ενδεχομένως να περιέχουν κάποιες ποινικές διαμεσολαβήσεις (εκτός από τις περιπτώσεις θυματοποίησης μιας ευρύτερης κοινωνικής ομάδας, όπου η διαμάχη δε δύναται να επιλυθεί ανεπίσημα). Είναι επίσης σημαντική η υπογράμμιση του κοινωνικού χαρακτήρα μιας αξιόποινης πράξης μέσω της αποδοκιμασίας και της τιμωρίας.

Εάν τα μέρη συμφωνήσουν να ακολουθήσουν κάποιο μεσολαβητικό σχήμα, τότε το δικαστήριο κατέχει διπλό ρόλο: αυτόν του 'φρουρού' των δικαιωμάτων του δράστη και του θύματος (ενάντια στην εκμετάλλευση και στον εκφοβισμό) και αυτόν του εκπροσώπου της κοινωνίας (εφόσον το έγκλημα αποτελεί μια κοινωνική 'ανωμαλία', το θύμα και οι υποστηρικτές του οφείλουν να αντιπροσωπεύσουν όλο το κοινωνικό σύνολο στο οποίο ανήκουν και ο παραβάτης καλείται να απολογηθεί όχι μονάχα μπροστά στο θύμα, αλλά και στους λοιπούς συμμετέχοντες στο επανορθωτικό μοντέλο). Στην Ελλάδα, αυτός ο ρόλος δε θα μπορούσε να καλυφθεί καλύτερα από έναν διαμεσολαβητή, οι αρμοδιότητες του οποίου θα ανατίθενται από το δικαστήριο και θα εκπροσωπεί τον Νόμο. Επί τούτου, είναι αξιοσημείωτες δύο επιπρόσθετες πλευρές του ρόλου του δικαστηρίου ως εγγυητή της ποινικής δικαιοσύνης.

Το δικαστήριο και ο διαμεσολαβητής θα πρέπει αρχικώς να εξασφαλίσουν πως ο ανήλικος παραβάτης επρόκειτο να συζητήσει και να επανορθώσει τη βλάβη, η οποία επήλθε με την αξιόποινη πράξη. Οι υπερασπιστές της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης λαμβάνουν ως πλεονέκτημα της 'ανεπίσημης δικαιοσύνης' την ανάπτυξη ενός εκτεταμένου και δίχως περιορισμούς διαλόγου στον οποίο εκτίθενται κάθε λογής προβλήματα αναφορικά με τις γενικότερες

(προβληματικές) διαπροσωπικές σχέσεις του ανηλίκου. Θα πρέπει όμως να τονιστεί πως δεν θα πρέπει να απαιτείται η συμμετοχή του δράστη σε τέτοιου είδους απολογίες. Η ελληνική κοινότητα, η οποία σέβεται τη προσωπική ζωή των πολιτών της καλείται τώρα να περιοριστεί εντός συγκεκριμένων ορίων, αυτών που θέτει το έγκλημα και οι επιπτώσεις του.

Εν συνεχεία το ελληνικό δικαστήριο θα πρέπει να εγκρίνει το είδος της αποκατάστασης, η οποία έχει ομόφωνα. Είναι ευκόλως εννοούμενο πως στις περιπτώσεις πταίσματος ο ρόλος του δικαστή θα είναι περισσότερο τυπικός και η Επανορθωτική Δικαιοσύνη ίσως να συμβάλλει στην αποσυμφόρηση των δικαστηρίων. Σε γενικότερες όμως γραμμές η ελληνική δικαιοσύνη θα κληθεί να ελέγξει την αναλογικότητα της επιβαλλόμενης ποινής και της πράξης επανόρθωσης και εάν, λόγου χάριν, η εν λόγω ποινή είναι υποτιμητική ή απλά υπερβολική για τον νεαρό δράστη. Όπως έχει εκτενώς αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, η επανόρθωση θα πρέπει να συνίσταται στην απολογία προς το θύμα και την ευρύτερη κοινότητα. Κάθε συμμετέχων μέρος βλέπει και αντιλαμβάνεται το έγκλημα βάσει της ξεχωριστής οπτικής του γωνίας, εντούτοις, η αποδοκιμασία κάθε εγκληματικής πράξης συνοδεύεται από την ανάγκη για άμεση επανόρθωση⁸⁷. Γι' αυτό δεν θα πρέπει να αναζητήσουμε μια μαθηματική αναλογικότητα μεταξύ εγκλήματος και επανόρθωσης και να μετατρέψουμε την αναλογικότητα αυτή σε μοναδικό στόχο. Αντιθέτως, θα πρέπει να σεβαστούμε τις απαιτήσεις μιας αυστηρής αναλογικότητας: η επανόρθωση δε θα πρέπει να είναι δυσανάλογη του εγκλήματος. Και εδώ η μέση λύση αποδεικνύεται ως η ιδανικότερη.

Ο ρόλος των δικαστηρίων ανηλίκων καθίσταται πιο εξέχον όταν η άμεση επαφή του θύματος με τον παραβάτη είναι αδύνατη ή ακατάλληλη. Είναι συνήθως αδύνατον να εφαρμοστούν τα διαμεσολαβητικά σχήματα όταν δεν υπάρχει αναγνωρίσιμο θύμα· ή όταν το θύμα αρνείται τη συμμετοχή του. Δίνεται έμφαση στη λέξη «συνήθως» διότι η επανορθωτική δικαιοσύνη μπορεί να αποβεί

⁸⁷ Duff, A. 2003: 57

θετική για τον ανήλικο ακόμη κι όταν απουσιάζει ή δεν υφίσταται άμεσο θύμα (βλ. περιπτώσεις διακίνησης/κατοχής ναρκωτικών). Σε αυτή την περίπτωση, θα κληθεί ο ανήλικος να αναλάβει μια κοινωφελής εργασία· μιας ποινής που στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα γνώριμη σε θεωρητικό και λιγότερο σε πρακτικό επίπεδο. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να υπάρξει μια αναλογικότητα μεταξύ της ποινής επιβαλλόμενης από το δικαστήριο και αυτής προερχόμενης από κάποιο μεσολαβητικό σχήμα. Η οποιαδήποτε ποινή προς τον ανήλικο παραβάτη θα πρέπει να προβάλλει τα στοιχεία της απολογίας και της μετάνοιας (όπως άλλωστε πρεσβεύει η Επανορθωτική Δικαιοσύνη) προς το θύμα ή/και την ευρύτερη κοινωνία, η οποία αποτελεί το 'σταθερό θύμα' κάθε αξιόποινης πράξης.

Ένα επιπρόσθετο ερώτημα θα αποτελούσε το πότε ένα διαμεσολαβητικό και επανορθωτικό σχήμα μεταξύ δράστη και θύματος θα ήταν δυνατόν να επιβληθεί και πότε θα κρίνονταν ακατάλληλο; Υφίστανται είδη εγκλήματος για τα οποία η διαμεσολάβηση, ακόμη και αν αποσκοπεί στην επαχθή αποκατάσταση τους, είναι ακατάλληλη; Δεν είμαι απόλυτα σίγουρος για αυτό. Κάποιοι ίσως φοβούνται πως η διαμεσολάβηση ενός κακουργήματος ιδιωτικοποιεί την εν λόγω πράξη μεταξύ των δύο μερών και πως απαιτείται η ενδυνάμωση της δημόσιας διάστασης στην απάντηση την οποία αποβλέπει ένα επανορθωτικό σχήμα. Από την άλλη όμως, η Ελληνική Δικαιοσύνη προσπαθεί δικαίως να ικανοποιήσει τη δημόσια αποστροφή και ομόφωνη αποδοκιμασία προς κάθε εγκληματική πράξη εις βάρος των πολιτών της μέσω της επιβολής ποινών και μέτρων. Ωστόσο, δε θα πρέπει να παραβλέπουμε μια σημαντική πτυχή του ρόλου ενός διαμεσολαβητή: αυτής του αντιπροσώπου όλης της κοινότητας. Η φωνή της κοινής γνώμης εισακούεται και λαμβάνεται υπόψη από τον διαμεσολαβητή, ο οποίος αποσκοπεί την ανάπτυξη απολογητικής επικοινωνίας του δράστη προς το θύματος (έμμεσου και άμεσου).

Ένας προφανής λόγος επιμονής σε μια αυστηρώς καθορισμένη ποινή είναι συνδεδεμένος με τη φύση της ποινής αυτής. Για παράδειγμα, η έννοια της φυλάκισης είναι πως η συμβίωση του παραβάτη με τα υπόλοιπα μέλη της

κοινότητας καθίσταται ηθικώς αδύνατη εξαιτίας του εγκλήματος: συνεπώς, η κατάλληλη απάντηση στο έγκλημα θα πρέπει να είναι ο αποκλεισμός τους από την κοινότητα σε συνάρτηση με την ανάληψη επανορθωτικής εργασίας (κοινωφελούς ή αποκλειστικά προς το θύμα), προκειμένου να επανακτηθεί η χαμένη εμπιστοσύνη του κοινωνικού συνόλου. Στην Ελλάδα, τέτοιου είδους τιμωρία θα πρέπει να προβλέπεται μονάχα σε περιπτώσεις κακουργημάτων στα οποία δεν αρκεί η (δύσκολη) διαμεσολάβηση του ανηλίκου με το θύμα, αλλά από το δικαστήριο ανηλίκων ως εκπρόσωπος όλης της κοινωνίας.

Το ζήτημα της εγκληματικής διαμεσολάβησης, κυρίως για τις βαριές αξιόποινες πράξεις, θα πρέπει να ληφθεί ως μια διαδικασία, η οποία θα αποσκοπεί στην αναμόρφωση του δράστη μέσω της ενδεχόμενης έκφρασης απολογίας και την ένδειξη προθυμίας για επανόρθωση, προκειμένου να επιχειρηθεί συμφιλίωση και εναρμόνιση των σχέσεων του θύματος με τον δράστη. Θα πρέπει να προσδοκούμε την επανόρθωση (στόχος) δια της όσο το δυνατόν ακριβέστερης και καταλληλότερης τιμωρίας (βέλος) προς όφελος του ανηλίκου (τόξο). Αυτή και όχι η 'στεγνή' τιμωρία θα πρέπει να είναι άλλωστε, ο γενικότερος αυτοσκοπός της Ελληνικής Ποινικής Δικαιοσύνης για τους Ανήλικους· διότι, σε γενικό πλαίσιο, η επιβολή αυστηρών ποινικών κυρώσεων σε ανήλικους βλάπτει σοβαρά την επανόρθωση και την αναμόρφωση. Χαρακτηριστικά:

«Στέλνοντάς μας στη φυλακή (οι αρμόδιοι) νομίζουν ότι κάνουν καλό. Αλλά είναι αντίστροφη μέτρηση!

Μας ταλαιπωρούν. Δεν μας βάζουν μυαλό. Μέσα δε μαθαίνεις!

Πρέπει να σε έχουν συνέχεια στο πρόβλημα αυτό.

Σαν παιδί, κάνεις παρανομία... Έτσι.

Στη φυλακή όμως δε βάζεις μυαλό! Η φυλακή σε κάνει άγριο, χειρότερο.

Υπάρχουν παιδιά - ομάδες, που δε σκέφτονται να βγουν και να βρουν δουλειά. Συζητάνε τι έκαναν, πώς έγινε, πώς θα κλέψουν.

Δεν είναι ζωή αυτή!»

(Ορέστης, 21ετών - Θήβα/2000).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κατὰ καιρούς, το μέλλον του δικαστηρίου ανηλίκων, αλλά και ολόκληρου του ποινικού συστήματος έχει αποτελέσει το «πεδίο του Άρεως» μεταξύ των υπερασπιστών του παραδοσιακού συστήματος απονομής της δικαιοσύνης και αυτών του θεραπευτικού μοντέλου. Η παρούσα μελέτη προσπάθησε να προβάλει την συνεισφορά της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην απλοποίηση της δικαστηριακής απονομής της δικαιοσύνης· μια διαδικασία, η οποία διέπεται από τεχνοκρατικές εκλογικεύσεις του ερωτήματος: Ποιος (πρέπει να) έχει το 'πάνω χέρι' ή τον 'πρώτο λόγο' στον σωφρονισμό και την άσκηση ελέγχου στους ανήλικους εγκληματίες;

Το παραπάνω ερώτημα είναι ρητορικό εφόσον εξ' αρχής παρατηρήθηκε πως η θεωρία των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων δεν εφαρμόζεται πλήρως στην πραγματικότητα. Ωστόσο, η συγκεκριμένη σχεσιακή αδυναμία συνεπάγεται την παράλληλη λήψη δύο ενεργειών:

- Αρχικώς, είναι επιτακτική η ενδυνάμωση των θεωρητικών στοχασμών. Στην Ελλάδα τέτοιου είδους συλλογισμός είναι άλλοτε περιορισμένος σε έκταση και άλλοτε σε ισχύ παρά τους κατά καιρούς διαξιφισμούς μεταξύ των Ελλήνων θεωρητικών και των εκπροσώπων της Ποινικής Δικαιοσύνης. Έτσι, ένα αρχικό βήμα θα αποτελούσε η ενεργοποίηση του διαλόγου προκειμένου να επαναπροσδιοριστούν οι στόχοι της ποινικής κύρωσης με άμεσες συνέπειες στις σύγχρονες σωφρονιστικές πρακτικές.
- Μια *δεύτερη* δραστηριοποίηση θα περιελάμβανε τις προσπάθειες για την επίτευξη ομοφωνίας μεταξύ ποινικής θεωρίας και σωφρονιστικής πράξης και τη δημιουργία ενός σαφούς συνδέσμου μεταξύ αυτών. Η εν λόγω κοινή συνισταμένη θα περικλείει όλες τις διαθέσιμες από τους δικαστές ποινές προς ανήλικους αλλά και προς ενήλικους παραβάτες.

Κάτι τέτοιο όμως απαιτεί συγκεκριμένες δεσμεύσεις, οι οποίες ενδεχομένως να μην είναι δημοφιλείς από πολιτικής άποψης. Ενώ η θέσπιση νομοθετημάτων με αμοιβαίως συγκρουόμενους στόχους χαρακτηρίζεται ως «έξυπνη» από (βραχυπρόθεσμη) πολιτική οπτική, καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη τη νομοθέτηση μιας ενιαίας επανορθωτικής σωφρονιστικής γραμμής. Δε θα πρέπει να λαμβάνονται τέτοιες πρωτοβουλίες ως προσπάθειες περιορισμού ή οριοθέτησης του πεδίου ενός δικαστή στην επιβολή ποινών, εντούτοις, θα πρέπει να αποφεύγονται οι περιορισμοί της δικαστικής διακριτικότητας, οι οποίοι προέρχονται από τους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς.

Οι εν λόγω διαμάχες έχουν χαρακτηριστεί ως «ήπιες» εφόσον ουδέποτε έφεραν τα επιθυμητά καινοτόμα αποτελέσματα¹. Είναι γεγονός ότι κατά την τελευταία μονάχα δεκαετία, το ζήτημα της εγκληματικότητας άρχισε να εντάσσεται στην ατζέντα των πολιτικών. Από τα επίσημα στοιχεία προκύπτει ότι τα ποσοστά της νεανικής παραβατικότητας στην Ελλάδα διατηρούνται σε σχετικά χαμηλά και σταθερά επίπεδα και δεν παρέχουν την εικόνα μιας ανησυχητικής έξαρσης του φαινομένου². Ωστόσο, αυτό δεν θα πρέπει να δικαιολογεί την σπάνια επένδυση των πολιτικών σε μακροχρόνιες πολιτικές πρόληψης, οι οποίες είναι και περισσότερο αποτελεσματικές και όχι τόσο οικονομικά ασύμφορες. Δεν έχει ακόμα ενταχθεί στην πολιτική μας σκέψη ο μακρόχρονος σχεδιασμός και η εφαρμογή αντεγκληματικών πολιτικών πρόληψης της βίας και της εγκληματικότητας. Η έως σήμερα αδυναμία πραγματοποίησης όλων των ανάλογων στόχων τους οφείλεται στο γεγονός ότι και οι δύο τιμωρητικές προσεγγίσεις βρίσκονται αποκλειστικώς εστιασμένες σε ένα

¹ van Swaaningen, R. 1999: 5-28

² Ιδιαίτερα ανησυχητική όμως εμφανίζεται η αυξητική τάση χρήσης ναρκωτικών από τους εφήβους. Η αυξανόμενη νεανική ανεργία, η εισροή μεταναστών, η περαιτέρω αύξηση χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η αποδυνάμωση παραδοσιακών αξιών ενδέχεται να επιδεινώσουν την κατάσταση επιφέροντας αύξηση στις διάφορες μορφές νεανικής παραβατικότητας.

θεραπευτικό μοντέλο, το οποίο έχει επικεντρωθεί στον ανήλικο παραβάτη, δίχως να προβλέπει την ικανοποίηση των αναγκών του θύματος και της κοινότητας. Ούτε παρέχουν κάποιο αισιόδοξο δείγμα για την επίτευξη ενός αυτόνομου ποινικού συστήματος ανηλίκων στο εγγύς μέλλον, ενώ αντιθέτως η Επανορθωτική Δικαιοσύνη ενδέχεται να καλύψει τα κενά του Ελληνικού ποινικού συστήματος ανηλίκων. Ένα σημαντικό κίνητρο στην ανάπτυξη της προσέγγισης της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα είναι η μειωμένη αποτελεσματικότητα των επικρατούντων μεθόδων αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη αποτελεί μια διαφορετική προσέγγιση του εγκλήματος από τις παραπάνω προσεγγίσεις. Δε μιλούμε πλέον για τιμωρία, αφού ο όρος «διαμεσολάβηση» προτιμάται. Η εν λόγω μεσολάβηση διαμορφώνεται βάσει του είδους της βλάβης και στοχεύει στην επανόρθωση της. Με άλλα λόγια, το έγκλημα επανακαθορίζεται ως μια κοινωνική διαμάχη μεταξύ του θύματος, του παραβάτη και της κοινότητας τους, αποσκοπώντας στην ισοσκελή κάλυψη των αναγκών-υποχρεώσεων και των τριών μερών (βλ. σχήμα 1.4)³.

Επιπρόσθετα, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο εφαρμογής των καινοτόμων αυτών μοντέλων απονομής της δικαιοσύνης και αποκατάστασης της τάξης. Προκειμένου να αποτραπεί η εισαγωγή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης με κακό ή μη-επανορθωτικό τρόπο στο υπάρχον ποινικό σύστημα, δε θα πρέπει να δείξουμε τυφλή εμπιστοσύνη στα αναφερθέντα μοντέλα, προβάλλοντας τις πιθανές εκβάσεις τους ως τη μοναδική και ιδανικότερη λύση στη διαδικασία δημιουργίας νέων προτύπων. Κάποιες φορές μάλιστα τα κριτήρια αυτά είναι μερικώς ασαφή⁴, κατά συνέπεια η οποιαδήποτε αλλαγή πρακτικής θα πρέπει να γίνεται χέρι-χέρι με την αντίστοιχη αναμόρφωση του Ποινικού μας Κώδικα. Όπως είναι άλλωστε γνωστό, μια 'συμπαγής' επανορθωτική κατασκευή απαιτεί χρόνο και βραχυπρόθεσμους στόχους. Προχωρώντας με αργά βήματα, η εισαγωγή των επανορθωτικών προσεγγίσεων

³ Bazemore, G. και Maloney, D. 1994: 24-35

θα αποτελέσει μια επαναστατική διαδικασία στην οποία ίσως κάποιες πρακτικές να φανούν εκ πρώτης όψεως παρόμοιες, εντούτοις θα διέπονται από διαφορετικές αξίες. Για παράδειγμα, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη δεν υπογραμμίζει το όφελος της τιμωρίας (για του λόγου το αληθές, το αποκηρύσσει) ή την αξία της αναμόρφωσης του ανηλίκου, αλλά αμφότερα προκύπτουν ως ‘υποπροϊόν’ της επανορθωτικής μεσολάβησης.

Στη συνέχεια, είναι επιτακτική η βαθμιαία ανάπτυξη των επανορθωτικών ιδεών στους επίσημους φορείς με το αντίστοιχο αναπτυξιακό στάδιο του γενικότερου ποινικού συστήματος. Απαραίτητη θα είναι επίσης η εξέταση του επιπέδου διαμόρφωσης των με το ποινικό σύστημα ομογενοποιημένων πρακτικών επανόρθωσης, σε συνάρτηση με εκείνων που ίσως αναπτυχθούν παράλληλα με το επίσημο (δικαστικό) σύστημα απονομής της δικαιοσύνης. Η αποτελεσματική αλληλεπίδραση τους είναι εξαιρετικά χρήσιμη. Γι’ αυτό, οι επανορθωτικές αξίες θα πρέπει να επαληθεύονται συχνά προκειμένου να μεγιστοποιείται η λειτουργία τους. Ο εν λόγω έλεγχος θα αντικατοπτρίζει τη γενική πραγματικότητα και θα μας κρατά ενημερους για τα αποτελέσματα ή τις αλλαγές που ίσως προκύψουν. Είναι σημαντικό τα συγκεκριμένα πλάνα ενσωμάτωσης να αναπτυχθούν σταδιακά, ξεκινώντας από το μηδέν και καθιστώντας την ελληνική κοινότητα ικανή να εμπλέξει όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Δεν υφίστανται παγιωμένα προγράμματα και σχεδιαγράμματα δράσης ή τρόποι λειτουργίας των επανορθωτικών μοντέλων. Η Επανορθωτική Δικαιοσύνη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα «εύπλαστη», προκειμένου το ελληνικό ποινικό σύστημα να αποφύγει τις δυσμενείς εκβάσεις (π.χ. άνοδο του δείκτη νεανικής εγκληματικότητας και αύξηση των ποσοστών υποτροπής), το μελλοντικό ‘οικοδόμημα’ επανόρθωσης στην Ελλάδα θα πρέπει να προπάντων να κατέχει γερά θεμέλια, διατηρώντας τον κατεξοχήν σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ιδιαίτερης φύσης του ανηλίκου. Η Επανορθωτική

⁴ Eliaerts, C. και Durmortier, E. 2002: 218

Δικαιοσύνη δεν συνίσταται μονάχα από μεγαλεπήβολους στόχους και ιδέες· παρουσιάζεται ως ένα σύνολο κανόνων σωστής πρακτικής και λειτουργίας του ευρύτερου ποινικού συστήματος· ως ενός θεματοφύλακα των δικαιωμάτων του ανηλίκου που δρα προς όφελος του, του θύματος και της κοινωνίας. Ένας από τους κεντρικότερους στόχους της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης είναι η προστασία του ανηλίκου κατά τη σωφρονιστική διαδικασία. Η συγκεκριμένη μετατροπή του *status* του ανηλίκου από δράστη σε θύμα ισοπεδώνει τα αντιμαχόμενα μέρη και το Κράτος παρουσιάζεται ως ο Τιμωρός που επιζητά την ανταπόδοση. Όμως κατά πόσο κάτι τέτοιο είναι δυνατό; Θα συμφωνήσω με τον E. Fattah (2003) πως είναι αδύνατη η επίτευξη αναλογικότητας στις στερητικές της ελευθερίας ποινές⁵. Η φυλάκιση είναι η μητέρα της εκδίκησης, και οι φυλακές κοινωνικές 'χωματερές' στην πιο φιλελεύθερη εκδοχή τους· γεγονός που αμαυρώνει τον φιλελεύθερο και δημοκρατικό χαρακτήρα του σύγχρονου ελληνικού ποινικού συστήματος. Για να προχωρήσει όμως η Ελλάδα προς την επανορθωτική οδό και εν συνεχεία να αντιμετωπίσει καλύτερα τη νεανική εγκληματικότητα και να λάβει υπόψη της τις παρακάτω κατευθυντήριες γραμμές:

- i. Ένα ανθρωπιστικό και δίκαιο σωφρονιστικό σύστημα για τους ανήλικους πρέπει πάντα να είναι η προτεραιότητα όλων εκείνων που ενδιαφέρονται για τη δικαιοσύνη ανηλίκων (το θύμα, ο δράστης και τα εκάστοτε κοινοτικά μέλη). Κάθε προσπάθεια θα πρέπει να καταβληθεί προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι οι νεαροί παραβάτες κατέχουν τα πλήρη δικαιώματα που καθιερώνει το Σύνταγμα.
- ii. Η μεταχείριση των ανηλικών εγκληματιών θα πρέπει να διευθύνεται υπό το λιγότερο περιοριστικό πρότυπο και όσο το δυνατόν συχνότερα, οι ατίθασοι ανήλικοι πρέπει να αντιμετωπίζονται έξω από το σύστημα δικαιοσύνης ανηλίκων. Από το σημείο της πρώτης επαφής, σωφρονιστικοί ανώτεροι υπάλληλοι πρέπει να καταβάλουν

⁵ Fattah, E.A. 2003: 1-12

κάθε προσπάθεια προκειμένου να ελαχιστοποιήσουν την επαφή των ανήλικων εγκληματιών με το δικαστικό σύστημα.

iii. Η δομή και η ποιότητα του δικαστηρίου ανήλικων πρέπει να αναβαθμιστούν. Η φιλοσοφία «*patriae parens*» του δικαστηρίου ανήλικων πρέπει να είναι αποδεσμευμένη από ένα πρότυπο που υπογραμμίζει ότι ο θεμελιώδης ρόλος των δικαστηρίων ανήλικων είναι να επιβάλλουν τη Τάξη και να απονείμουν Δικαιοσύνη.

iv. Ακόμη και η ελάχιστη χρήση της προσωρινής κράτησης είναι επιβλαβής, όπως εξίσου επιβλαβής είναι ο εγκλεισμός των ανήλικων στα σωφρονιστικά καταστήματα. Τα ειδικά καταστήματα κράτησης θα πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο ως τελευταία λύση. Επίσης, ο ανήλικος δεν πρέπει *ποτέ* να τοποθετείται στις φυλακές ενηλίκων. Μπορεί η Επανορθωτική Δικαιοσύνη να μην αποτελεί την εύκολη, αλλά μέχρι σήμερα, σίγουρα καθιστά την αποτελεσματικότερη λύση.

v. Τα μέλη της Ποινικής Δικαιοσύνης θα πρέπει να διευκολύνουν την ανάπτυξη των προτύπων πρόληψης και ελέγχου της νεανικής παραβατικότητας που θα βοηθήσει τους πολίτες να επανακτήσουν τον έλεγχο των κοινοτήτων τους. Εδώ η αστυνομία θα κατέχει έναν σημαντικό και δραστικό ρόλο⁶.

vi. Η κατάρτιση και η υποστήριξη όλων των μελών προσωπικού στο σύστημα δικαιοσύνης ανήλικων πρέπει να είναι της υψηλότερης πιθανής ποιότητας. Το προσωπικό που απασχολείται από τις υπηρεσίες, για να επιτηρήσει τα προγράμματα που αφορούν την αποκατάσταση των εγκληματιών, πρέπει να εκπαιδεύεται επαρκώς και να είναι ευαίσθητο προς τη νεολαία. Υποστηρίζω την άποψη του καθηγητή Γ.Α. Πανούση (1989) να ιδρυθεί ΤΕΙ της Δικαιοσύνης, ώστε το προσωπικό των σωφρονιστικών καταστημάτων να έχει μια εξειδικευμένη μόρφωση και όχι να αρκείται στο έργο φύλαξης· διότι

⁶ Bartollas, C. 2000: 565-566

ένα ανειδίκευτο προσωπικό μπορεί να κάνει ιδιαίτερη ζημία στο κατεξοχήν αισιόδοξο σωφρονιστικό πρόγραμμα.

vii. Αναφορικά με τους ανήλικους παραβάτες, οι οποίοι ήδη παραμένουν έγκλειστοι σε κάποιο σωφρονιστικό κατάστημα, ο ιδιωτικός τομέας θα μπορούσε να αναλάβει κάποιες πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Μολονότι το Δημόσιο δεν στερείται χρημάτων, η εργασία των ανήλικων κρατουμένων πρωταρχικώς προς το θύμα, μπορεί να αποκτήσει ουσιαστική έννοια (και όχι μόνο υπεραξία, αυξάνοντας τα κέρδη του κρατικού εργοδότη) μόνον αν συνδυαστεί με την από-κρατικοποίηση των σχετικών διαδικασιών. Καλώς ή κακώς δε πρέπει το Κράτος να αποτελεί το μόνο τομέα επαγγελματικής αποκατάστασης των ανήλικων αποφυλακισμένων. Από τη μία, το εγκληματικό παρελθόν του ανήλικου που δημιουργεί εμπόδια κι από την άλλη, η καχυποψία των πολιτών καθιστούν μη λειτουργικό το σύστημα μας. Το κίνητρο τους (στην περίπτωση απουσίας ή μη συμμετοχής του θύματος) θα είναι μάλλον το κέρδος, αλλά το αποτέλεσμα θα είναι ωφέλιμο για όλους και προπαντός για τον ανήλικο που κερδίζει κάτι σε προσωπική αξία και τη μάχη της αυριανής (επαν)ένταξής του.

viii. Τέλος, οι υπηρεσίες υποστήριξης και Ειδικών Μονάδων Μέριμνας των παραβατικών νέων σήμερα στην Ελλάδα είναι είτε εξαιρετικά λίγες ή βρίσκονται σε πιλοτικό στάδιο ή στάδιο προαγγελιών. Έτσι, προτείνεται η ανάπτυξη ενός δικτύου υπηρεσιών στην τοπική κοινότητα και σε συνεργασία με αυτήν που θα συντονίζονται από μια κεντρική υπηρεσία στην οποία θα συμμετέχουν τα αρμόδια υπουργεία (Δικαιοσύνης, Παιδείας, Υγείας). Είναι αξιοσημείωτο ότι έχουν αναπτυχθεί κάποιες πρωτοβουλίες αλλά αυτό που τις χαρακτηρίζει είναι η έλλειψη συνεργασίας και η αποσπασματικότητα με αποτέλεσμα να μην κατορθώνεται μια ολοκληρωμένη θεραπευτική

- αποκαταστασιακή λειτουργία. Σε μια τέτοια λογική θα μπορούσε να επιδιωχθεί η δημιουργία εξειδικευμένων μονάδων τοπικής εμβέλειας, το έργο των οποίων θα είναι η ανάπτυξη δικτύου πρωτοβουλιών με την συνεργασία όλων των τοπικών κυβερνητικών ή μη οργανισμών.

Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των συμμετεχόντων στις ελληνικές πρακτικές επανόρθωσης θα πρέπει να καθοριστούν ρητά προκειμένου να διευκρινιστεί προσεκτικά η νομική και ποινική θέση τόσο του δράστη, όσο και του θύματος. Όσον αφορά τον δεύτερο, κάποιοι επιστήμονες αντιπαρατίθενται στην ολοένα εντονότερη στροφή του διεθνούς ενδιαφέροντος προς όφελος του θύματος, πρεσβεύοντας πως έτσι διακυβεύονται τα θεμέλια του Ποινικού Νόμου⁷. Ακριβώς αυτό το χαρακτηριστικό αποτρέπει η Επανορθωτική Δικαιοσύνη, η οποία επιδιώκει τη διαμόρφωση ενός Ποινικού Νόμου περισσότερο διορθωτικού και δίκαιου. Πιο συγκεκριμένα, οποιοδήποτε επανορθωτικό μοντέλο στην Ελλάδα θα πρέπει να αναπτυχθεί σε σχέση με το σύγχρονο ποινικό σύστημα. Αρχικώς, η Επανορθωτική Δικαιοσύνη θα αποτελεί ένα κίνητρο ή μια εναλλακτική ποινή προκειμένου να επιτευχθεί η απόλυτη μείωση των στερητικών της ελευθερίας ποινών⁸. Φυσικά, κάτι τέτοιο θα πρέπει να συνεπάγεται την παράλληλη διαμόρφωση ενός πιο ευέλικτου συστήματος. Με άλλα λόγια, το ιδανικότερο πρώτο βήμα προς την επανόρθωση θα ήταν η ανάπτυξη του μεσολαβητικού σχήματος μεταξύ του παραβάτη και του θύματος, το οποίο θα αναπτύσσεται (σε πρώτο τουλάχιστον στάδιο) μέσα στις επίσημες δικαστικές αίθουσες, παρέχοντας την επισιμότητα που απαιτείται κατά το πρώιμο στάδιο της εισαγωγής της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Η άρνηση τέτοιου είδους εναλλακτικών προσεγγίσεων της Δικαιοσύνης ή η αδυναμία μιας ομόφωνης έκβασης δε θα πρέπει σε καμία περίπτωση να καταλήγουν σε ανεπιθύμητες εκφράσεις του τύπου: «ή με αποζημιώνεις ή σε στέλνω στη φυλακή», φράση που με ελάχιστες

⁷ Buruma, Y. 1994: 211-233

⁸ de Keijser, W.J. 2000: 23

παραλλαγές ακούγεται συχνά από το στόμα των θυμάτων ή/και των δικηγόρων αυτών.

Η αρχή της νομιμότητας και αυτή της *ex officio* αγωγής θα πρέπει να παραχωρήσουν τη θέση τους στη «διακριτική δίωξη». Επί τούτου, ο Σ. Αλεξιάδης (1992) δηλώνει ορθώς πως η δεύτερη κατά σειρά αρχή (η εξωδικαστική) θα πρέπει να προωθείται στις περιπτώσεις πταίσματος ακόμα και εάν το θύμα αρνείται κατηγορηματικά να αποδεχθεί κάθε προσπάθεια συμφιλίωσης και εναρμόνισης της κατάστασης⁹. Το γεγονός ότι ο ανήλικος θα εξαναγκάζεται να συμμετέχει στη διαδικασία διαμεσολάβησης, ειδικά όμως θα του επιβάλλεται η εκτέλεση κάποιας κοινωφελούς εργασίας, ίσως να μην αφήνει περιθώρια επιλογής στον ανήλικο. Παρόλ' αυτά, η ανάπτυξη ενός επανορθωτικού μοντέλου ενδέχεται να επιφέρει ευεργετικά αποτελέσματα στον ανήλικο δράστη ανεξάρτητα από τη θετική ή αρνητική έκβαση της μεσολάβησης. Επιπλέον, ένα σημαντικό πλεονέκτημα αποτελεί το γεγονός απουσίας κάποιου νομικού κανόνα που να παρεμποδίζει την εισαγωγή της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης και στο Ελληνικό Ποινικό Σύστημα. Όμως, το ποινικό μας σύστημα για τους ανήλικους έχει κατά καιρούς κατακρηθί για την αδυναμία υλοποίησης των όσων σωστά προβλέπονταν από το Νόμο και διατάσσονται από τον δικαστή. Έτσι το Ελληνικό Υπουργείο Δικαιοσύνης θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της τις υποδείξεις της Σύστασης R(87) 18 [βλ. Παράρτημα 2 (ΕΝ)] της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης περί την «Απλούστευση της Ποινικής Διαδικασίας» (*Social Reactions to Juvenile Delinquency I*) ιδίως όταν αυτή εμπλέκει και ανήλικους.

Αναμφίβολα, παρεκκλίσεις μεταξύ της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης στη θεωρία με αυτή στη πράξη αναπόφευκτα θα προκύψουν¹⁰. Ωστόσο άνθρωποι και όχι βιβλία θα κληθούν να προωθήσουν τις πρακτικές και να προβάλλουν τα οφέλη της Επανορθωτικής Δικαιοσύνης. Οι ίδιοι άνθρωποι θα πρέπει να ενώσουν τις δυνάμεις τους προκειμένου να υπερπηδήσουν τα εμπόδια.

⁹ Alexiadis, S. 1992: 308

¹⁰ van Ness, D. 1999: 265

Ο J. Muncie (1999) αναφέρει πως κάθε ποινικό σύστημα για τους ανηλίκους εμπεριέχει στοιχεία από διαφορετικά μοντέλα δικαιοσύνης¹¹ αποτελώντας ένα αμάλγαμα θεωριών και πρακτικών της εκάστοτε χρονικής περιόδου. Πιστεύω πως, ούτε το θεραπευτικό, ούτε το προνοιακό, ούτε το ανταποδοτικό, ούτε τέλος το επανορθωτικό μοντέλο ποινικής δικαιοσύνης θα εμφανιστεί ποτέ υπό την ακέραια μορφή του ή θα αναπτυχθεί στο έπακρο των δυνατοτήτων. Ούτε στην Ελλάδα, ούτε σε κάποια άλλη χώρα. Ως μακροπρόθεσμος στόχος θα είναι η 'διάχυση' των μοντέλων επανόρθωσης και στο δίκαιο ενηλίκων έπειτα από την 'εμπότιση' στο δίκαιο ανηλίκων. Η Ελλάδα καλείται να αναζητήσει νέους πιο εποικοδομητικούς και αποδοτικότερους τρόπους απονομής της δικαιοσύνης, αποκατάστασης της τάξης και διαχείρισης των νεαρών παραβατών οι οποίοι εκούσια ή ακούσια βλάπτουν τους συμπολίτες τους. Συμφωνώ με τον P. Pettit (2002) πως τα σωφρονιστικά καταστήματα και ο ποινικός σωφρονισμός συμβάλλει στη διαιώνιση του στιγματισμού των ανήλικων παραβατών¹².

Οι σημερινές τιμωρητικές μέθοδοι στην Ελλάδα είναι ελλιπείς και οι φυλακές 'εκκολαπήτριά' νέων παραβατών, τα οποία βαθαίνουν το χάσμα μεταξύ ανηλίκου και κοινωνίας. Η συγκεκριμένη εικόνα/πλευρά της σύγχρονης μορφής ποινικής δικαιοσύνης είναι αναμφίβολα γνωστή, όμως αρκετά (περισσότερο σε θεωρητικό επίπεδο και λιγότερο στην πράξη) έχουν επιτευχθεί προς τη βελτίωση της. Είναι ιδιαιτέρως επιτακτική η εξεύρεση μιας πιο ελπιδοφόρας καταστολής και προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου, καθώς και θεραπείας των τραυμάτων που προκλήθηκαν από τον νεαρό σε μια στιγμή αδυναμίας. Ούτως ή άλλως θα πρέπει να έχουμε πάντοτε κατά νου πως στον νομικό κόσμο αυτό που μετράει είναι το αποτέλεσμα και όχι η διαδικασία που οδηγεί σ' αυτό. Άλλωστε το δилημμα δεν είναι: επίσημο Ποινικό και Σωφρονιστικό Σύστημα ή καλοπροαίρετη Επανορθωτική Δικαιοσύνη, αλλά ποιος έλεγχος μπορεί να ασκηθεί και τι συμφέρει περισσότερο τον νεαρό δράστη, το θύμα και την ευρύτερη κοινότητα.

¹¹ Muncie, J. 1999: 301

Γιατί ως γνωστόν, ο τρόπος καταστολής του εγκλήματος και αντιμετώπισης του παραβάτη αποτελεί 'βαρόμετρο κουλτούρας'¹³ της κάθε χώρας. Ο Mandela (1994) είχε αναφέρει σχετικά ότι «*κανείς δε γνωρίζει πραγματικά ένα έθνος εάν δε δει τις φυλακές του*»¹⁴. Εγώ προσθέτω πως μια χώρα θα πρέπει να κρίνεται από τον τρόπο αντιμετώπισης όχι των 'ανωτέρων', αλλά των 'κατωτέρων' πολιτών της.

Κατά συνέπεια, σκοπός κάθε στρατηγικής για αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας θα πρέπει να αποτελεί η εκπαίδευση, η διαπαιδαγώγηση, η (επαν)ενσωμάτωσή του στον κοινωνικό 'κορμό' και η επανόρθωση της ζημιάς, παραμερίζοντας διλήμματα για επιλογή ανάμεσα σε κατασταλτικά και εκπαιδευτικά μέτρα. Διότι, δεν είναι αρκετή η ανάπτυξη στρατηγικών πρόληψης ανεπιθύμητων και επικίνδυνων φαινομένων, όπως η άσκηση βίας ή η νουθέτηση συμπεριφορών που θέτουν σε ρίσκο τη νεολαία. Η Ελλάδα θα πρέπει να παραμείνει ανένδοτη στη χάραξη της επανορθωτικής πολιτικής και στη καθιέρωση στόχων τους οποίους επιθυμούμε η νεολαία να επιτύχει, όπως: αξιοπιστία, κοινοτική συμμετοχή, αστική συνεισφορά και αρχηγικούς ρόλους.

Εν πάση περιπτώσει, η Ελληνική Δικαιοσύνη οφείλει να δώσει μια ευκαιρία και στην Επανορθωτική Δικαιοσύνη χωρίς αυτό να προκαταλαμβάνει ή εξασφαλίζει ότι θα αποτελέσει 'πανάκεια' για το Ποινικό μας Σύστημα. Αυτό που θέλω λοιπόν να τονίσω είναι πως θα πρέπει να ελαχιστοποιηθεί (ούτως ώστε, κάποτε, να εξαλειφθεί) ο περιορισμός και η αποξένωση των ανηλίκων, ο οποίος είναι ασύμβατος με την ιστορία, την κουλτούρα και το ήθος του Ελληνικού έθνους. Έτσι:

[...] ευλογημένοι ας είναι οι ειρηνευτές, οι οποίοι θα ονομαστούν

«τέκνα του Θεού».

(κατά Ματθαίον, 5: 9)

¹² Pettit, P. 2002: 232

¹³ McMahon, M.W. 1992: 1

¹⁴ Mandela, N. 1994: 12-13

Βιβλιογραφικά

Βιβλία:

ADLER, C. και WUNDERSITZ, J. (1994) *Family Conferencing and Juvenile Justice: the way forward or misplaced optimism?*, Australian Institute of Criminology, Canberra

AHMED, E., HARRIS, N., BRAITHWAITE, J. και BRAITHWAITE, V. (2001), *Shame Management through Reintegration*, Cambridge University Press, Cambridge

ALBRECHT, H.J. (2001) *Restorative Justice-Answers to Questions that Nobody has Put Forward* στο FATTAH, E., PARMENTIER, S. και PETERS, T. (εκδ.), *Victim Policies and Criminal Justice on the Road to Restorative Justice*, Leuven University Press, Leuven

ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, Σ. (1983) *Προς Αναμόρφωση του Σωφρονιστικού Συστήματος*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

ALEXIADIS, S. (1992) *Victim Offender Reconciliation Schemes in the Greek Justice System* στο MESSMER H., OTTO H. U. (εκδ.), *Restorative Justice on Trial. Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation – International Research Perspectives*, Kluwer Academic Publishers, Amsterdam

ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, Σ. (1994) *Η Αντεγκληματική Πολιτική: προσεγγίσεις και προβληματισμοί στο ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Ν. (εκδ) Αντεγκληματική Πολιτική*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα

ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, Σ. (1996) *Η Συνδιαλλαγή Θύματος-Δράστη. Προς αποκατάσταση του θύματος* στο ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Β. και ΜΑΓΓΑΝΑΣ, Α. (εκδ.), *Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, Σ. (1997) *Σωφρονιστική*, έκδοση 3^η, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη

ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, Σ. (2001) *Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη

ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, Σ. και ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ, Λ. (2003) *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας: ειδικοί δικονομικοί νόμοι, δικαστικοί κώδικες, διεθνείς συμβάσεις*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

ΑΝΔΡΕΟΥ, Φ. (2005) *Ποινικός Κώδικας: κατ' άρθρο ερμηνεία – νομολογία – βιβλιογραφία*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα

ΑΝΔΡΙΑΝΑΚΗΣ, Ε.Π. (2001) *Θυματολογία*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή

ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ, Γ., ΚΑΛΦΕΛΗΣ, Γ., ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ, Λ. και ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ, Λ. (2001) *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας. Σχόλια - Νομολογία τ. Α'*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

ΑΡΧΙΜΑΝΔΙΤΟΥ, Μ. (2000) *Η Ανοικτή Έκπση της Ποινής*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

ΑΣΤΡΙΝΑΚΗΣ, Α.Ε. (1991) *Νεανικές Υποκουλτούρες: παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

BARTOLLAS, C. (2000) *Juvenile Delinquency*, Allyn and Bacon publications, Boston

BAZEMORE, G. και CRUISE, P. (1995) *Reinventing Rehabilitation: exploring the competency development model for juvenile justice intervention*, Perspectives

BAZEMORE, G. και UMBREIT, M. (1997) *Balanced and Restorative Justice. A framework for Juvenile Justice in the 21st century*, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention Bulletin, Washington DC

BAZEMORE, G. και UMBREIT, M. (1998) *Conferences, Circles, Boards and Mediations: restorative justice and citizen involvement in the response to youth crime*, report for the Balanced and Restorative Justice (BARJ) project, Center for Restorative Justice and Mediation, University Of Minnesota, St. Paul

BAZEMORE, G. και UMBREIT, M. (2001) *A Comparison of Four Restorative Conferencing Models*, OJJPD, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention Bulletin, Washington DC

BAZEMORE, G. και WALGRAVE, L. (1999) *Reflections of the Future of Restorative Justice for Juveniles* στο BAZEMORE, G. και WALGRAVE, L. (εκδ.), *Restorative Juvenile Justice. Repairing the harm of youth crime*, Criminal Justice Press, Monsey, N.Y.

BONDESON, U.V. (1994) *Alternatives to Imprisonment: Intentions and Reality*, Westview Press, London-Boulder

BOTTOMLEY, K.A., (1979) *Criminology in Focus*, Oxford University Press, Oxford

BRAITHWAITE, J. (1989) *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge University Press, Cambridge

BRAITHWAITE, J. (1999) *Restorative Justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts*, στο TORNBY, M. (εκδ.), *Crime and Justice: a Review of Research*, University of Chicago Press, Chicago

BRAITHWAITE, J. (2002) *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford University Press, Oxford

BRAITHWAITE, J. (2002) *In Search of Restorative Jurisprudence* στο WALGRAVE, L. (εκδ.), *Restorative Justice and the Law*, Willan Publishing, Cullompton-Devon

BRAITHWAITE, J. και PARKER, C. (1999) *Restorative Justice Is Republican Justice* στο BAZEMORE, G. και WALGRAVE, L. (εκδ.), *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*, Willow Tree Press, Monsey, NY

BRAITHWAITE, J. και PETTIT, P. (1990) *Not Just Deserts: a republican theory of criminal justice*, Clarendon Press, Oxford

BURUMA, Y. (1994) *Victimalisering van het Strafrecht* (Η εκ του Ποινικού Δικαίου Θυματοποίηση) στο MOERINGS, M. (εκδ.), *Hoe Punitief is Nederland?*, Gouda Quint publications, Arnhem

CLEMENS, J. (1999) *Group Conferencing: Restorative Justice in Practice*, Center for Restorative Justice and Mediation, Restorative Justice Consortium, London

CHRISTIE, N. (1982) *Limits to Pain*, Martin Robertson publications, London

CONSEDINE, J. (1995) *Restorative Justice, Healing the Effects of Crime*, Ploughshares publications, Lyttelton (New Zealand)

CRAWFORD, A. (2000) *Salient Themes towards a Victim Perspective and the Limitations of Restorative Justice* στο CRAWFORD, A. και GOODEY, J. (εκδ.) *Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice*, Ashgate publications, Cincinnati

CRAWFORD, A. (2006) *Institutionalizing Restorative Youth Justice in a Cold, Punitive Climate* στο AERTSEN, I., DAEMS, T. και ROBERT, L. (εκδ.) *Institutionalizing Restorative Justice*, Willan publishing, Cullompton/Devon-Portland

CRAWFORD, A. και CLEAR, T. (2001) *Community Justice: Transforming communities through restorative justice?* στο BAZEMORE, G. και SCHIFF, M. (εκδ.), *Restorative Community Justice: Repairing harm and transforming communities*, Anderson publishing, Cincinnati

CRAWFORD, A. και NEWBURN, T. (2003) *Youth Offending and Restorative Justice. Implementing reform in youth justice*, Willan publishing, London

ΓΑΡΔΙΚΑΣ, Κ. (1951) *Εγχειρίδιον Εγκληματολογίας*, εκδόσεις Τζάκας και Δελαγραμμάτικας, Αθήνα

ΓΕΩΡΓΟΥΛΑΣ, Σ. (2000) *Ανήλικοι Παραβάτες στην Ελλάδα: κοινωνική αναπαράσταση και αντιμετώπιση παραβατικότητας*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

DALY, K. (2000) *Revisiting the relationship between retributive and restorative justice* στο STRONG, H.K. και BRAITHWAITE, J. (εκδ.), *Restorative justice: Philosophy to practice*, Ashgate Publishing, Burlington-Vermont

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Η., ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Π., ΤΣΑΜΠΑΡΛΗ, Δ. και ΦΡΟΝΙΜΟΥ Ε. (1999) *Φυλακισμένοι, Πρώην Φυλακισμένοι και Κοινωνικός Αποκλεισμός* στην έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα:

κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής', τομ. Α', Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα

ΔΕΔΕΣ, Χ. (1976) *Ποινικό Δίκαιο: ειδικόν μέρος, εγκλήματα περί την απονομήν της δικαιοσύνης, άρθρ. 224-234 ΠΚ*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα

DE HAAN, W. (1990) *The Politics of Redress: Crime, Punishment and Penal Abolition*, Unwyn Hyman publications, London

DE KEIJSER, W.J. (2000) *Punishment and Purpose. From moral theory to punishment in action*, Thela-Thesis publications, Leiden-Amsterdam

DE LA CAMARA, B. (Οκτ. 2002) *Restorative Justice and its Relation to the Criminal Justice System*, παρουσίαση στο 2^ο Συμπόσιο Θυματολογίας για τη Διαμεσολάβηση Δράστη-Θύματος και την Επανορθωτική Δικαιοσύνη, Oostende

DABIN, J. (1947) *Le Contrôle de la Puissance Paternelle en Droit Belge*, Larcier publications, Bruxelles

ΔΑΛΑΚΟΥΡΑΣ, Θ. (1993) *Αρχή της Αναλογικότητας και Μέτρα Δικονομικού Καταναγκασμού*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

DIGNAN J. (2002), "*Restorative Justice and the Law: the case for an integrated, system approach*" στο Walgrave L., "*Restorative Justice and the Law*", Willan publishing, Cullompton-Devon

DIGNAN, J. (2005), *Understanding Victims and Restorative Justice*, Open University press, Milton Keynes

DIGNAN, J. και MARSH, P. (2001) *Restorative Justice and Family Group Conferences in England: current state and future prospects* στο MORRIS, A. και MAXWELL, G. (εκδ.), *Restorative Justice for Juveniles: conferencing, mediation and circles*, Hart publishing, Oxford και Portland Oregon

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ξ. (1994) *Ειδικά Καταστήματα Κρατήσεως Νέων και Ιδρύματα Αγωγής*, οι Ελληνικές Φυλακές, από τον νόμο στην πραγματικότητα, β' Συνέδριο, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

DUFF, A. (2003) *Restoration and Retribution* στο VON HIRSCH, A., ROBERTS, J.V. και BOTTOMS, A., *Restorative Justice and Criminal Justice: competing or reconcilable paradigms?*, Hart publishing, Oxford και Portland-Oregon

DURMORTIER, E., ELLAERTS, C. και VANDERHAEGEN, R. (1998) *Critical Assessment of Community Service and Mediation for Juvenile Offenders in Brussels. A discussion of the project BAS!* στο WALGRAVE, L. (εκδ.), *Restorative Justice for Juveniles. Potentialities, Risks and Problems*, Leuven University Press, Leuven

DÜNKEL, F. (2001) *Reacciones en los Campos de la Administración de Justicia y de la Pedagogía Social a la Delincuencia Infantil y Juvenil: Un estudio comparativo a escala Europea* στο *La Responsabilidad Penal de los Menores: Aspectos Sustantivos y Procesales*, Cuadernos de Derecho Judicial, N° III, Madrid

Εταιρία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες (1994), "Οι Ελληνικές Φυλακές, από τον Νόμο στην Πραγματικότητα", Β' Συνέδριο, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

EGLASH, A. (1975) *Beyond Restitution: Creative Restitution* στο Hudson, J. και Galaway, B. (εκδ.) *Restitution in Criminal Justice*, Lexington Books, Massachusetts

ELIAERTS, C. και DURMORTIER, E. (2002) *Restorative Justice for Children: in need of procedural safeguards and standards* στο WEITEKAMP, E.G.M. και KERNER, H.J. (εκδ.), *Restorative Justice: Theoretical foundations*, Willan publishing, Cullompton-Devon

ERIKSON, K.T. (2004) *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*, (αναν. εκδ.), Allyn and Bacon publications, Boston

ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ, Χ. (1995) *Εμπειρική Εγκληματολογία*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

FATIC, A. (1995) *Punishment and Restorative Crime-Handling: a social theory of trust*, Avebury publications, Aldershot

FELD, B. (1993) *Criminalizing the American Juvenile Court* στο Tonry, M. (eds.), *Crime and Justice: a review of research*, University of Chicago Press, Chicago

FELD, B.C. (1999a) *Bad Kids: race and the transformation of the juvenile court*, Oxford University Press, New York

FOUCAULT, M. (1989) *Επιτήρηση και Τιμωρία: η γέννηση της φυλακής*, εκδόσεις Ράππα, Αθήνα

GEUDENS, H., SCHELKENS, W. και WALGRAVE, L. (1999) *Op zoek naar een herstelrechtelijk jeugdsanctierecht in België* (In search of a restorative youth sanction model in Belgium) στο DE COCK, G. και VANSTEEKISTE, P. (εκδ.), *Herstel of sanctie?* (Restitution or sanction?), Mys & Breesch publications, Gent

GOODEY, J. (2000) *An overview of Key Themes* στο GRAWFORD, A. και GOODEY, J. (εκδ.), *Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice*, Ashgate publications, Aldershot

GOTTFREDSON, D.C. (2001) *Schools and Delinquency*, Cambridge University Press, Cambridge

GRIGORAKOS, L. και GIANNAKOU, M. (2002) *Fight against Trafficking in Human Beings, Crimes against Genetic Freedom, Juvenile Pornography, and generally, of the Economic Exploitation of the Genetic Life and Victim Assistance (3064/248 Α'/15.10.2002)*, Ελληνικό Κοινοβούλιο-Υπουργείο Δικαιοσύνης, Αθήνα

HEINES, K. (1997) *Some Principled Objections to a Restorative Justice Approach to Working with Juvenile Offenders* στο WAGRAVE, L. (εκδ.), *Restorative Justice for Juveniles. Potentialities, Risks and Problems*, Leuven University Press, Leuven

HULSMAN, L. και DE CELIS, B.J. (1997) *Άστοχες Ποινές, το ποινικό σύστημα υπό αμφισβήτηση*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

HUDSON, J. και GALAWAY, B. (1980) *Victims, Offenders, and Alternative Sanctions*, Lexington Books publications, Toronto

JOHNSTONE, G. (2002) *Restorative Justice: ideas, values, debates*, Willan publishing, Cullompton-Devon

JUNGER-TAS, J. (1994) *Alternatives to Prison Sentences. Experiences and Developments*”, Studies on Crime and Justice. A Series from the Dutch Research and Documentation Centre, Kugler publications, Amsterdam-New York

BOWLING, B., GRAHAM, J., ROSS, A., TERLOUW, J. J., JUNGER-TAS, J. και KLEIN, M., (1994) *Delinquent Behaviour among People in the Western World: first results of an International Self-Report*, Kluger publications, Amsterdam

ΚΑΙΣΑΡΗΣ, Π. (1997) *Κώδικας Ποινικής Δικαιοσύνης: ερμηνεία κατ' άρθρον*, Δ έκδ., εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα

KAISER, G. και ALBRECHT, H.J. (1990) *Crime and Criminal Policy in Europe. Proceedings of the II European Colloquium*, Criminological Research Reports by the Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law, MPG publications, Freiburg i. Br.

ΚΑΛΑΝΤΖΗ-AZIZI, A. και ΣΙΔΕΡΗ-ΖΩΝΙΟΥ, Α. (1996) *Προκαταλήψεις και Στερεότυπα, Δημιουργία και Αντιμετώπιση*, εκδόσεις ΥΠΕΠΘ-ΓΤΛΕ, Αθήνα

ΚΑΣΙΜΑΤΗ, Κ. (1998) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα

ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ, Κ. (2007) *Η Ελληνική Ιδιαιτερότητα. Από τον Όμηρο στον Ηράκλειτο, μετάφραση ΓΙΑΤΑΓΑΝΑ, Ξ.*, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα

KEIJSER, J.W. (2000) *Punishment and Purpose. From Moral Theory to Punishment in Action*, Thela Thesis publications, Amsterdam

KOHLBERG, L. (1971) *Stages and Moral Development as a Basis for Moral Education*”, στο BECK, C.M. (εκδ.), *Moral Education – Interdisciplinary Approaches*, University of Toronto Press, Toronto

ΚΟΝΤΟΓΩΡΓΑΣ-ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. (1989) *Η Αρχή της Αναλογικότητας στο Εσωτερικό Δημόσιο Δίκαιο*, εκδόσεις Γ.Μ. Παπαχατζή, Θεσσαλονίκη

ΚΟΥΜΠΛΗΣ, Π. και ΤΑΣΟΥΛΑΣ, Κ., (2003) *Αναμόρφωση της Ποινικής Νομοθεσίας Ανηλίκων και άλλες Διατάξεις (3189/243 Α'/21.10.2003)* (Reform of the Juvenile Penal Legislation and other Provisions), Ελληνικό Κοινοβούλιο-Υπουργείο Δικαιοσύνης, Αθήνα

ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Ν. (1986) *Η 'Αποκλιμάκωση' της Ποινικής Καταστολής* στον τόμο του Νομικού τμήματος του Παν/μιου Αθηνών, Τόμος II, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα

ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Ν. (2004) *Νόμος και Ανήλικοι Εγκληματίες*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα-Κομοτηνή

ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗΣ, Ε. (2005) *Ο Ρόλος του Εισαγγελέα στη Σύγχρονη Κοινωνία: θεσμικό πλαίσιο και προοπτικές*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή

ΚΟΝΤΑΞΗΣ, Α. (2006) *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας: συνδυασμός θεωρίας και πράξης*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα

LEMERT, E.M. (1967) *Human Deviance, Social Problems, and Social Control*, Prentice-Hall publications, Englewood Cliffs, New Jersey

LILLES, H. (2001) *Circle Sentencing: Part of the Restorative Justice Continuum* στο MORRIS, A. και MAXWELL, G. (εκδ.), *Restoring Justice for Juveniles: conferences, mediation and circles*, Hart Publishing, Oxford

LIPSEY, M.W. και WILSON, D.B. (1998) *Effective Intervention for Serious Juvenile Offenders: A Synthesis of Research* στο LOEBER, R. και FARRINGTON, D.P. (εκδ.), *Serious and Violent Juvenile Offenders*, Sage publications, Thousand Oaks

ΛΥΠΟΥΡΑΝΗΣ, Δ. (2000) *Αριστοτέλης - Ηθικά Νικομάχεια*, μετάφραση-εισαγωγή-σχόλια, εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη

ΜΑΙΤΑΝΑΣ, Α. (1996) *Παιδιά Πρωταγωνιστές της Νέας Μορφής Βίας: θύτες ή θύματα;*, στο ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Β. και ΜΑΙΤΑΝΑΣ, Α. (εκδ) *Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

ΜΑΙΤΑΝΑΣ, Α. (1999) *Θέματα Εγκληματολογικά και Ποινικού Δικαίου*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

ΜΑΔΙΑΝΟΥ, Δ., ΜΑΔΙΑΝΟΣ, Μ., ΚΟΚΚΕΒΗ, Α. και ΣΤΕΦΑΝΗΣ, Κ. (1992) *Ναρκωτικά στην Ελλάδα, τόμος III: Η χρήση ναρκωτικών ουσιών από τον γενικό πληθυσμό*, εκδόσεις ΕΚΤΕΠΙΝ, Αθήνα

MANDELA, N. (1994) *The Long Walk to Freedom*, Little Brown publications, London

MCGUIRE, J. και PRIESTLEY, P. (1995) *"What Works": part, present and future* στο MCGUIRE, J. (εκδ.) *"What works": reducing reoffending - Guidelines from research and practice*, Wiley Publishing, Chichester

ΜΠΕΖΕΣ, Α. (1991) *Οι Έφηβοι*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα

- ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ, Χ.Λ. (1994) *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο Αηηλίκων*, Κριτική Επισκόπηση Νομολογίας, Βιβλιοθήκη «Υπεράσπισης», εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή
- ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ, Χ.Λ. και ΔΗΜΗΤΡΑΙΝΑΣ, Ν.Γ. (1995) *Απόλυση Εηηλίκων και Εφηβων Υπό Όρων, από το παρελθόν στο παρόν*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ, Μ. (2003) *Ποινικός Κώδικας. Ερμηνεία – Εφαρμογή*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα
- ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ, Α. και ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. (2005) *Ποινολογία: άρθρ.:50-133 ΠΚ*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη
- MARSHALL T. και MERRY S. (1990) *Crime and Accountability. Victim-Offender Mediation in Practice*”, HMSO, London
- MARSHALL, T. (1997) *Seeking the Whole Justice* στο HAYMAN, S. (εκδ.), *Repairing the Damage: Restorative Justice in action*, ISTD, London
- MCCOLD, P. (1997) *Restorative Justice: an annotated bibliography*, Criminal Justice Press, Monsey, New York
- MCCOLD, P. (2001) *Primary Restorative Justice Practices* στο MORRIS, A. και MAXWELL, G. (εκδ.), *Restorative Justice for Juveniles*, Hart publishing, Oxford και Portland Oregon
- MCCOLD P. και WATCHEL, T. (2002) *Restorative Justice Theory Validation* στο WEITEKAMP, E. και KURNER, H.J. (εκδ.), *Restorative Justice: Theoretical Foundations*, Willan publishing, Cullompton-Devon
- MCCORD, P., WIDOM, C. και CROWELL, N. (2001) *Juvenile Crime*, National Academy Press, Washington D.C.
- MCELREA, F.W.M. (1996) *The New Zealand Youth Court: a Model for Use with Adult* στο GALAWAY, B. και HUDSON, J. (εκδ.), *Restorative Justice: International Perspectives*, Criminal Justice Press, Monsey, New York
- MCMAHON, M.W. (1992) *The Persistent Prison? Rethinking Decarceration and Penal Reform*, University of Toronto Press, Ontario
- MESSMER, K. και OTTO, H. (1992) *Restorative Justice on Trial. Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation – International Research Perspectives*, Kluwer Academic publications, Amsterdam
- MINOR, K.I. και MORRISON, J.T. (1996) *A Theoretical Study and Critique of Restorative Justice*” στο GALAWAY, B. και HUDSON, J. (εκδ.), *Restorative Justice: International Perspectives*, Kugler publications, Amsterdam

MORRIS, A. και MAXWELL, G. (2001) *Restorative Justice for Juveniles: conferencing, mediation and circles*, Hart publishing, Oxford

MORRIS, A. και MAXWELL, G. (2001) *Restorative Conferencing* στο BAZEMORE, G. και SCHIFF, M. (εκδ.), *Restorative and Community Justice: repairing harm and transforming communities*, Anderson publishing, Cincinnati

ΜΟΣΧΟΣ, Γ. (1995) *Νέες Προοπτικές για την Κοινωνική Υποστήριξη Περιθωριοποιημένων Νέων στην Ελλάδα: αποκεντρωμένες δράσεις σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα*, στο ΜΟΣΧΟΣ, Γ. (εκδ.) *Νεανική Παραβατικότητα και Επαγγελματική Ένταξη: Συγκριτική Μελέτη για τις Αναπτυσσόμενες Πολιτικές στην Ελλάδα και στη Βρετανία*, εκδόσεις Άρσις – Nacro, Αθήνα

ΜΠΟΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Α. (2003) *Ποινικός Κώδικας: ερμηνεία – εφαρμογή*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα

MUNCIE, J. (1999) *Youth and Crime, a Critical Introduction*, Sage publications, London

ΝΟΒΑ-ΚΑΛΤΣΟΥΝΗ, Χ. (2001) *Μορφές Αποκλίνουσας Συμπεριφοράς στην Εφηβεία*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα

ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑΣ, Σ., ΡΟΥΣΣΕΑΣ, Π. και ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ, Β. (1997) *Οι Μαθητές που Εγκαταλείπουν τις Σπουδές τους στο Γυμνάσιο και οι Ανάγκες για Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση*, εκδόσεις Παιδαγωγικού Ινστιτούτου - Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, Αθήνα

ΠΑΝΟΥΣΗΣ, Γ.Α. (1989) *Η Σωφρονιστική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

ΠΑΠΑΔΑΜΑΚΗΣ, Α. (2004) *Ποινική Δικονομία. Θεωρία – Πράξη – Νομολογία*, Β' έκδοση, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα

ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ, Θ. (2002) *Δημόσια Ασφάλεια και Αντεγκληματική Πολιτική. Συγκριτική Προσέγγιση*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

PAVLICH, G. (2001) *The Force of Community* στο STRONG, H.K. και BRAITHWAITE, J. (εκδ.), *Restorative Justice and Civil Society*, Cambridge University Press, Cambridge

PERLSON, G.R. (1975) *Alternatives to Prison, Community Based Corrections*, Goodyear Publishing Company, Santa Monica

PETTIT, P. (2002) *Prisons, Politicians and Democracy* στο O'MAHONY, P. (εκδ.), *Criminal Justice in Ireland*, Institute of Social Policy, Dublin

ΠΙΤΣΕΛΑ, Α. (2001) *Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής: Δίκαιο Ανηλίκων*, Γ' έκδοση, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη

- ΠΙΤΣΕΛΑ, Α. (2002) *Η Ποινική Αντιμετώπιση της Εγκληματικότητας Ανηλίκων*, Δ' έκδοση, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη
- ΠΙΤΣΕΛΑ, Α. (2004) *Ποινική Αντίδραση στην Εγκληματικότητα Ανηλίκων*, Ε' έκδοση, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη
- PLATT, A.M. (1969) *The Child Savers: The invention of delinquency*, University of Chicago Press, Chicago
- PRANIS, K. (2001) *Democratizing Social Control: restorative justice, social justice and the empowerment of marginalized populations*, στο BAZEMORE, G. και SCHIFF, M. (εκδ.), In *Restorative Community Justice: Repairing harm and transforming communities*, Anderson publishing, Cincinnati
- PRANIS, K., STUART, B. και WEDGE, M. (2003) *Peacemaking Circles: from crime to community*, Living Justice Press, St. Paul
- ROSS, R. (1996) *Returning to the Teaching: Exploring Aboriginal Justice*, Penguin publications, New York
- ROTHMAN, D.J. (1980) *Conscience and Convenience: The asylum and its alternatives in Progressive America*, Little Brown publications, Boston
- RUGGE, T., BONTA, J. και WALLACE-CARPETTA, S. (2005) *Evaluation of the Collaborative Justice Project: A restorative justice program for serious crime*, Department of Public Safety, Ottawa
- SANDOR, D. (1994) *The Thickening Blue Wedge in Juvenile Justice* στο ADLER, C. και WUNDERSITZ, J. (εκδ.), *Family Group Conferencing and Juvenile Justice: the way forward or misplaced optimism?*, Australian Institute of Criminology, Canberra
- SCHEINDER, P.R. και BAZEMORE, G. (1985) *Research on Restitution: a guide to essential decision making* στο SCHEINDER A.L. (εκδ.) *Guide to Juvenile Restoration*, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice publications, Washington DC
- SCHIFF, M.F. (1999) *The Impact of Restorative Interventions on Juvenile Offenders*, στο BAZEMORE, G. και WALGRAVE, L. (εκδ.), *Restorative Juvenile Justice. Repairing the harm of youth crime*, Criminal Justice Press, Monsey, New York
- SCHLOSSMAN, S.J. (1977) *Love and the American delinquent: the theory and practice of 'progressive' juvenile justice 1825-1920*, University of Chicago Press, Chicago
- SCHUR, E.M. (1973) *Radical Non-Intervention: rethinking the delinquency problem*, Prentice Hall publications, Englewood Cliffs, New Jersey
- SECHREST, L., WHITE, S.O. και BROWN E.D. (1979), *The Rehabilitation of Criminal Offenders: Problems and prospects*, National Academy of Sciences, Washington DC

- SHAPLAND, J., WILLMORE, J. και DUFF P. (1985), "*Victims in the Criminal Justice System*", Gower publications, Aldershot
- SHAW, C.R. και MCKAY, H.D. (1969) *Juvenile Delinquency and Urban Areas: A study of rates of delinquency in relation to differential characteristics of local communities in American cities* (ανων. εκδ.), University of Chicago Press, Chicago
- SIEGEL, L και SENNA, J. (2000) *Juvenile Delinquency: theory, practice and law*, Thomson Learning publications, Wadsworth
- SINGER, L.R. (1989) *Adult Probation and Juvenile Supervision. Beyond the Care-Control Dilemma*, Ashgate Publishing Group, Aldershot
- SINGER, S.I. (1996) *Recriminalizing Delinquency: violent juvenile crime and juvenile justice reform*, Cambridge University Press, New York
- ΣΠΙΝΕΛΛΗ, Κ.Δ. (1982) *Η Γενική Πρόβλεψη των Εγκλημάτων*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα
- ΣΠΙΝΕΛΛΗ, Κ.Δ. και ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Ν.Ε. (1990) *Σωφρονιστική Νομοθεσία: ελληνική-διεθνής*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- SPINELLIS, C.D. (1999) *Drugs: From the Phenomenon to the Models or the Legal Policy for Dealing with the Problem* στο BEMMAN, G. και SPINELLIS, C. D. (εκδ.) Herausgeber Festschrift für Mangagis G.A., Αθήνα
- SPINELLIS, D. και SPINELLIS, K. (1999) *Criminal Justice Systems in Europe and North America*, HEUNI, Helsinki
- STRONG, H.K. και BRAITHWAITE, J. (2001) *Restorative Justice and Civil Society*, Cambridge University Press, Cambridge
- STEWART, T. (1996) *Family Group Conferences with Young Offenders in New Zealand* στο HUDSON, J., MORRIS, A., MAXWELL, G. και GALAWAY, B., (εκδ.) Family Group Conferences: Perspectives on Policy and Practice, Federation Press publications, New South Wales
- TAKALA, H. (2000) *Crime Prevention in Europe*, στο Crime and Criminal Justice in Europe (εκδ.), Council of Europe publishing, Strasbourg
- TERRILL, R.J. (1992) *World Criminal Justice Systems: a Survey*, Anderson publishing, Cincinnati
- ΤΟΥΣΗΣ, Α. και ΓΕΩΡΓΙΟΥ, Α. (1958) *Ποινικός Κώδιξ*, εκδόσεις Τζάκκα και Δελαγραμμάτικα, Αθήνα
- TORNY, M. και HAMILTON, K. (1995) *Intermediate Sanctions in Overcrowded Times*, Northeastern University Press, Boston

- ΤΡΩΪΑΝΝΟΥ-ΛΟΥΛΑ, Α. (1987) *Η Ποινική Νομοθεσία των Ανηλίκων, Κείμενα-Βιβλιογραφία-Νομολογία-Σχόλια*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή
- ΤΡΩΪΑΝΟΥ-ΛΟΥΛΑ, Α. (1995) *Η Ποινική Νομοθεσία Ανηλίκων: κείμενα, βιβλιογραφία, νομολογία, σχόλια, εκδόσεις*, Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα
- ΤΡΩΪΑΝΝΟΥ-ΛΟΥΛΑ, Α. (1997) *Ποινικά: Μετέφηβοι. Ποινική αντιμετώπιση, σωφρονιστική μεταρρύθμιση* σε συνεργασία με ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ, Μ. και ΔΕΡΜΑΤΗ, Σ., εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή
- ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ, Φ., ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Β., ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ, Χ. και ΜΑΝΤΟΓΛΟΥ, Α. (1994) *Οι Αναπαραστάσεις των Αστυνομικών και το Εγκληματικό Φαινόμενο*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- ΤΣΑΝΙΡΑ, Ε. (2003) *Η Παραπτωματικότητα – Παραβατικότητα στην Εφηβεία: ψυχοδυναμική προσέγγιση* στο ΤΣΙΑΝΤΗΣ, Γ. (εκδ) Βασική Παιδοψυχιατρική, εκδόσεις Κατσανιώτης, Αθήνα
- ΤΖΕΠΟΓΛΟΥ, Σ. και ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. (2000) *Μελέτη της Επαγγελματικής Προετοιμασίας και Ένταξης των Ατόμων που Κινδυνεύουν από Κοινωνικό Αποκλεισμό: η περίπτωση των φυλακισμένων, αποφυλακισμένων και ανήλικων παραβατών*, εκδόσεις ΙΕΚΕΠ-ΕΠΕΑΕΚ, 2^ο ΚΠΣ, Αθήνα
- TYLER, T.R. (1990) *Why People Obey the Law: procedural justice, legitimacy and compliance*, Yale University Press, New Haven
- UMBREIT, M.S., COATES, R.B. και KALANJ, B. (1994) *Victim Meets Offender: the Impact or Restorative Justice and Mediation*, Criminal Justice Press, Monsey
- UMBREIT, M. (2001) *The Handbook of Victim Offender Mediation. An essential guide to research and practice*, Jossey-Bass publications, San Francisco
- VAN GARSE, L. (1999) *A Herstelrechtelijk Jeugdsanctierecht? Bedenkingen vanuit de Bemiddelingspraktijk* (Restorative Youth Sanction Model? Remarks from the mediation practice) στο DE COCK, G. και VANSTEENKISTE, P. (εκδ.), *Herstel of Sanctie* (Restitution or sanction)?, Mys & Breesch publications, Gent
- VAN DE KERCHOVE, M. και CARTUYVELS, Y. (2002) *Chronique de Droit Pénal: 1996-2000*, Larcier publications, Bruxelles
- VAN NESS, D. και STRONG, H.K. (1997) *Restoring Justice*, Anderson publishing, Cincinnati
- VAN NESS, D. (1999) *Legal Issues of Restorative Justice* στο BAZEMORE, G. και WALGRAVE, L. (eds.), *Restorative Juvenile Justice. Repairing the harm of youth crime*, Criminal Justice Press, Monsey, New York

- VAN NESS, D., MORRIS, A. και MAXWELL, G. (2001) *Introducing Restorative Justice* στο MORRIS, A. και MAXWELL, G (εκδ.) *Restorative Justice for Juveniles: conferencing, mediation and circles*, Hart publishing, Portland, Oregon
- VAN NESS, D. και SCHIFF, M. (2001) *Satisfaction Guaranteed? The meaning of satisfaction in restorative justice* στο BAZEMORE, G. και SCHIFF, M. (εκδ.) *Restorative Community Justice: repairing harm and transforming communities*, Anderson publishing, Cincinnati
- VAN NESS, D. (2002) *The Shape of Things to Come: a framework for thinking about a restorative justice system* στο WEITEKAMP, E.G.M. και KERNER, H.J. (εκδ.), *Restorative Justice: Theoretical Foundations*, Willan publishing, Cullompton-Devon
- VAN NESS, D. (2002) *Creating Restorative Systems* στο Walgrave, L. (εκδ.), *Restorative Justice and the Law*, Willan publishing, Cullompton-Devon
- VAN SWAANINGEN, R. (1996) *Abolitionism: An alternative vision of justice* στο BRIAN, D. και MILOVANIVIC, D. (εκδ.) *Thinking critically about crime*, Collective Press publications, Vancouver
- VON HIRSCH, A. (1993) *Censure and Sanctions*, Clarendon publications, Oxford
- WRIGHT, M. (1991) *Justice for Victims and Offenders*, Open University Press, Philadelphia
- WRIGHT, M. (1992) *Victim-Offender Mediation as a Step toward a Restorative System of Justice* στο MESSMER, H. και OTTO, H.U. (εκδ.), *Restorative Justice on Trial*, Kluwer Academic publications, Dordrecht
- WALGRAVE, L. (1997) *Restorative Justice for Juveniles: Potentialities, Risks and Problems*, Leuven University Press, Leuven
- WALGRAVE, L. (2003) *Juvenile Justice in Belgium* στο LO, T.W. και WONG, D.S.W. (εκδ.), *Child protection and measures alternative to prosecution: Experiences of six overseas countries*, Youth Studies Net, City University of Hong Kong publications, Hong Kong
- WALGRAVE, L. (2004) *Restoration in Youth Justice*, στο TORNBY, M. και DOOB, A. (εκδ.) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and cross-national perspectives*, University of Chicago Press, Chicago
- WATCHEL, T. και MCCOLD, P. (2000) *Restorative Justice in Everyday Life*, στο BRAITHWAITE, J και STRANG, H. (εκδ.) *Restorative Justice in Civil Society*, Cambridge University Press, New York
- WEITEKAMP, E.G.M. (1999) *The Paradigm of Restorative Justice: Potentials, Possibilities and Pitfalls*, Criminal Justice Policy Press, Monsey
- WEITEKAMP, E. (2000) *Research on Victim-Offender Mediation. Findings and Needs for the Future* στο The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, Leuven University Press, Leuven

WEITEKAMP, E.G.M. (2002) *Restorative Justice: Present Prospects and Future Directions* στο WEITEKAMP, E.G.M. (εκδ.), *Restorative Justice. Theoretical foundations*, Willan publishing, Cullompton-Devon

WRIGHT, M. (1991) *Justice for Victims and Offenders: a restorative response to crime*, Open University Press, Milton Keynes

WRIGHT, M. (1997) *Victim-Offender Conferencing. The Need for Safeguards* στο WAGRAVE, L. (εκδ.), *Restorative Justice for Juveniles. Potentialities, Risks and Problems*, Leuven University Press, Leuven

ΦΑΚΙΟΛΑΣ, Ν. (2001) *Η Πρόωρη Εγκατάλειψη της Εννιάχρονης Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης και Εργασία Μαθητών στην Περιοχή Αττικής*, στο ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. και ΠΑΠΑΣΤΥΛΙΑΝΟΣ, Α. (εκδ.) *Προκλήσεις στη Σχολική Κοινότητα και Παρέμβαση*, εκδόσεις Παιδαγωγικού Ινστιτούτου - ΥΠΕΠΘ, Αθήνα

ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ, Ι. (1985) *Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ, Ι. (2004) *Δίκαιο ανηλίκων*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα

ΧΑΙΔΟΥ, Α. (1989) *Το Θεωρητικό και Θεσμικό Πλαίσιο του Κοινωνικού Ελέγχου των Ανηλίκων*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

ΧΑΙΔΟΥ, Α. (1990) *Η Ιδρυματική και Εξωιδρυματική Μεταχείριση των Ανηλίκων στην Ελλάδα και το Εξωτερικό*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΣ, Ε. (2003) *Η Απονομή της Δικαιοσύνης: θεωρία και πράξη*, εκδόσεις Δίκαιο και Οικονομία, Αθήνα

ΧΩΡΑΦΑΣ, Ν. (1978) *Ποινική Δικαιοσύνη*, εκδόσεις Τζάκα και Δελαγραμμάτικα, Αθήνα

ΨΑΡΟΥΔΑ-ΜΠΕΝΑΚΗ, Α. (1982) *Η Πολιτική Αγωγή στην Ποινική Δίκη: νομική φύση, νομιμοποίηση του πολιτικώς ενάγοντα*, εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα

ZEHR, H. (1990) *Changing Lenses: a new focus for crime and justice*, Scottsdale Herald Press, Minnesota

ZEHR, H. (2002) *The Little Book of Restorative Justice*, Good Books publications, Minnesota

ZIMMERMAN, E.S. και MILLER, D.H. (1981) *Corrections at the Crossroads: Designing Policy Perspectives in Criminal Justice*, Sage publications, Beverly Hills

Επιστημονικά Περιοδικά:

- AHMED, E. και BRAITHWAITE, J. (2004) Bullying and Victimization: cause for concern for both families and schools, *Social Psychology of Education*, 7: 35-54
- ARMAND, M.F. και LASCOURMES, P. (1977) Malaise et Occultation : perception et pratiques du contrôle social de la délinquants d'affaires, *Déviance et Société*, 2: 135-169
- ASHWORTH, A. (2002) Responsibilities, Rights and Restorative Justice, *British Journal of Criminology*, 42(3): 578-595
- BAZEMORE, G. και MALONEY, D. (1994) Rehabilitating Community Service: Towards restorative justice sanctions in balanced judicial justice system, *Federal Probation*, 58: 24-35
- BAILEY, W.C. (1966) Correctional Outcome: An evaluation of 100 reports, *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 57: 153-160
- BOYES-WATSON, C. (2000) Reflections on the Purist and the Maximalist Models of Restorative Justice, *Contemporary Justice Review*, 3(4): 441-450
- BRAITHWAITE, J. και MUGFORD, S. (1994) Conditions of Successful Reintegration Ceremonies, *British Journal of Criminology*, 4: 139-171
- CAVADINO, M και DIGNAN, J. (1997) Reparation, Retribution and Rights, *International Review of Victimology*, 4: 233-253
- CHAMBOREDON, J.C. (1971) La Délinquance Juvenile: essai de construction d'objet, *Revue Française de Sociologie*, 8: 335-377
- CLERC, F. (1942) De la Réparation du la Préjudice Causé à la Victime par l' Infraction en Droit Pénal Suisse, *Revue Pénal Suisse*, 56: 12-14
- CULLEN, F.T., WRIGHT, J.P. και CHAMLIN M.B. (1999) Social Support and Social Reform: a progressive crime control agenda, *Crime and Delinquency*, 45: 188-207
- DALY, K. και HAYES, H. (2003) Youth Justice Conferencing and Re-Offending, *Justice Quarterly*, 20(4): 725-764
- DAVIS, G., BOUCHERAT, J. και WATSON, D. (1998) Reparation in the Service of Diversion: the subordination of a good idea, *Howard Journal of Criminal Justice*, 27:2
- ΔΗΜΗΝΑΣ, Δ. (1984) Αναγκαίες Μεταρρυθμίσεις και Βελτιώσεις στην Ισχύουσα Περί Ανηλίκων Νομοθεσία, *Ποινικά Χρονικά*, ΛΗ': 339-349
- DOEK, J. (1994) The Juvenile Court: an endangered species?, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2(2): 42-57
- DULLUM, J. (1996) The Norwegian Mediation Boards, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 4(4): 86-94

- DÜNKEL, F. (1996) Täter-Opfer-Ausgleich. German Experiences with Mediation in a European Perspective, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 4: 44-66
- EMPEY, L.T. (1968) Sociological Perspectives and Small-Group Work with Socially Deprived Youth, *Social Service Review*, 42(4): 448-463
- ΘΕΜΕΛΗ, Α. (2000) Εγκλεισμός και Υγεία: Η κατάλυση ενός ακόμα αγαθού, *Ποινική Δικαιοσύνη*, ISBN 1108-2755: 885
- FARRINGTON, D. (2000) Effective Programmes to Counter Juvenile Delinquency, *Ποινικός Λόγος*, 6: 2612-2631
- FATTAH, E.A. (2003) Making the Punishment Fit the Crime. Problems Inherent in the Use of Imprisonment as a Retributive Sanction, *Canadian Journal of Criminology*, 24(1): 1-12
- FELD, B. (1990) The Punitive Juvenile Court and the Quality of Procedural Justice: Disjunctions between Rhetoric and Reality, *Crime and Delinquency*, 36: 197-280
- GRAY, E.S. (2003) The Media: Don't Believe the Hype, άρθρο του συμποσίου 'Children, Crime and Consequences: Juvenile Justice n America', *Stanford University Journal*, 14:1
- GREENBERG, D.F. (1977) Delinquency and the Age Structure of Society, *Contemporary Crises*, 1: 198-224
- HARLAND, A.T. (1983) One Hundred Years of Restitution: an international review and prospectus for research, *Victimology: an International Journal*, 8: 195-198
- HARRIS, N. (2003) Reassessing the Dimensionality of the Moral Emotions, *British Journal of Psychology*, 94(4): 457-473
- HARRIS, N., WALGRAVE, L. και BRAITHWAITE, J. (2004) Emotional Dynamics in Restorative Conferences, *Theoretical Criminology*, 8(1): 191-210
- HINTON, W.J., SHEPERIS, C. και SIMS, P. (2003) Family-Based Approaches to Juvenile Delinquency: A review of the literature, *Family Journal - Counseling & Therapy for Couples & Families*, 11: 167-173
- HOPKINS, B. (2002) A Whole School Approach to Restorative Justice, *Support for Learning Journal*, 17(3): 144-149
- ΚΑΙΣΑΡΗΣ, Π. (1990) Νομικά Ζητήματα σε Δίκες Ανηλίκων, *Ποινικά Χρονικά*, 121
- ΚΟΥΡΑΚΗΣ Ν. (2001) Νεότερες Ευρωπαϊκές Εξελίξεις στο Δίκαιο της Παραβατικότητας των Ανηλίκων, *Ποινικός Λόγος*, 301

- ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Ν., ΖΑΓΟΥΡΑΣ, Π. και ΓΑΛΑΝΟΥ, Μ. (2003) Συμμορίες Ανηλίκων στην Ελλάδα: πορίσματα από τις αποφάσεις του Δικαστηρίου Ανηλίκων Αθηνών, *Ποινικός Λόγος*, 2205-2208
- ΚΟΥΡΟΣ, Κ. (1996) Στατιστικά Στοιχεία για τα Ναρκωτικά στην Ελλάδα, *Αστυνομική Επιθεώρηση*, 12-13
- ΜΑΓΤΑΝΑΣ, Α. και ΜΑΝΟΥΔΑΚΗ, Θ. (1998) Συμμορίες Ανηλίκων στην Ελλάδα Σήμερα: τα αποτελέσματα μιας έρευνας, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 47: 1144-1145
- MALONEY, D., ROMIG, D. και ARMSTRONG, T. (1998) Juvenile Probation: The Balanced Approach, *Juvenile and Family Court Journal*, 39(3): 1-62
- ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ Ι. (1984), Η Παιδική Ηλικία ως Αυτοτελές Έννομο Αγαθό, *Νομικό Βήμα*, 32: 1105-1114
- MARSHALL, T. (1996) Criminal Mediation in Great Britain 1980-1996, *European Journal of Criminal Policy and Research*, 4(4): 37
- MARSHALL, T. (1996) The Evolution of Restorative Justice in Britain, *European Journal of Criminal Policy and Research*, 4(4): 21-43
- MARSHALL, T. (1997) Criminal Justice Conferencing Calls for Caution, *VOMA (Victim-Offender Mediation Association)*, 8: 5-6, 9
- MARTINSON, J. (1974) What Works? Questions and Answers About Prison Reform, *The Public Interest*, 35: 22-54
- MCCOLD, P. (2000) Towards a Mid-Range Theory of Restorative Criminal Justice: A reply to the maximalist approach, *Contemporary Justice Review*, 3(4): 357-414
- MCNEELY, C., NONNEMAKER, J. και BLUM R., (2002) Promoting School Connectedness: Evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health, *Journal of School Health*, 72(4): 145
- MELTON, A.P. (1995) Indigenous Justice Systems and Tribal Society, *Judicature*, 70(3): 126-133
- MOORE, D.B. (1993) Shame, Forgiveness and Juvenile Justice, *Criminal Justice Ethics*, 12: 3-25
- MORRIS, A. (2002) Critiquing the Critics: a brief response to the critics of Restorative Justice, *British Journal of Criminology*, 42: 596-615
- PALMER, T. (1991) The Effectiveness of Intervention: recent trends and current issues, *Crime & Delinquency*, 37: 330-346

- PAPATHEODOROU, T. (2005) Droit Pénal des Mineures en Grèce entre Évolution et Réforme, *Déviance et Société*, 29(4): 487-500
- PFEIFFER, C. (1998) Juvenile Crime and Violence in Europe, *Crime and Justice*, 23: 255-328
- ΠΙΤΣΕΛΑ, Α. (2002) Το Σωφρονιστικό Σύστημα Ανηλίκων σε Ελληνογερμανική Σύγκριση, *Πλάτων - Ενημερωτικό Δελτίο Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Εταιρείας Κοινωνικής Αμύνης*, 19(35): 7-36
- ΠΙΤΣΕΛΑ, Α. (2003) Ο πρότυπος νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων, *Ποινική Δικαιοσύνη*, ISBN 1108-2755: 995
- ROBINS, L.N. (1991) Conduct disorder, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 32: 193-212
- ROTHSTEIN, N. (1986) Issues in Juvenile Delinquency, *American Correctional Association Monographs*, 10: 78-82
- ROWLAND, J. (1992) Illusions of Justice: Who represents the victim?, *St. John's Journal of Legal Commentary*, 8: 177-195
- SHERMAN, L. (1993) Defiance, Deterrence, and Irrelevance: a theory of the criminal sanction, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30: 445-473
- SPINELLIS, C.D. και TSITSOURA, A. (2006), The Emerging Juvenile Justice in Greece, *International Handbook for Juvenile Justice*, 2: 309-324
- STERLING, J.S. και WILBERT, E.M. (1987) Weber's Analysis of Legal rationalization: a critique and constructive modification, *Sociological Forum*, 2(1): 67-89
- TZORTZOPOULOS, D. (2002) The Socratic Dialogue: a philosophical method of education, *Greek Philosophical Review*, 19: 195
- VAN NESS, D. (1990) Restoring the Balance: tipping the scales of justice, *Corrections Today*, 52(1): 62, 64-66
- VAN SWAANINGEN, R. (1999) Reclaiming Critical Criminology: social justice and European tradition, *Theoretical Criminology*, 3: 5-28
- WALGRAVE, L. και GEUDENS, H. (1996) The Restorative Proportionality of Community Service for Juveniles, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 4(4): 361-380
- WALGRAVE, L. (2000) How Pure can a Maximalist Approach to Restorative Justice Remain? Or can a Purist Model of Restorative Justice become Maximalist?, *Contemporary Justice Review*, 3(4): 415-432

WALGRAVE, L. (2007) Youth Justice? The Impact of System Contact on Patterns of Desistance from Offending, *European Journal of Criminology*, 4: 315-345

WHITEHEAD, J.T. και Lab, S.P. (1989) A Meta-Analysis of Juvenile Correctional Treatment, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 26: 276-295

YAZZIE, R. (1994) Life Comes from it: Navajo Justice Concepts, *New Mexico Law Review*, 24: 175-190

ZEDNER, L. (1994) Reparation and Retribution: Are they Reconcilable?, *Modern Law Review*, 57: 234

Συνέδρια - Συμπόσια:

AERTSEN, I. (Απρίλιος 1999) *Restorative Justice in a European Perspective*, paper presented in the conference of Restorative Justice «Examining the Issues», Restorative Justice Ireland Network, Dublin

AHMED, E. και BRAITHWAITE, V. (Σεπτέμβριος 2001) *Shame Management Skills and Bullying Status*, presentation at the 5th International Conference of the International Network for Research on Restorative Justice for Juveniles «Positioning Restorative Justice», Leuven

BIERMANS, N. (Οκτώβριος 2002) *Restorative Justice and the Prison System*, paper presented in the 2nd Conference of the Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, Oostende

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Ι.Γ. και ΤΣΟΜΠΑΝΟΓΛΟΥ, Γ.Ο. (Μάιος 2003) *Νεανική Παραβατικότητα στην Ελλάδα*, 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Παιδοψυχιατρικής, Αθήνα

HARTMANN, A. (Νοέμβριος 2006) *Restorative Justice Services in Continental Europe*, presented at the National Conference of the Restorative Justice Services, Dublin

LLOYD, G. (Νοέμβριος 2005) *Restorative Approaches in Scottish Schools: Transformations and Challenges*, paper from, the IIRP's 7th International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices «The Next Step: Developing Restorative Communities», Manchester

LÖSCHNIG-GSPANDL, M. (Οκτώβριος 2002) *Restorative Justice and its Relation to the Criminal Justice System*, paper presented in the 2nd Conference of the Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, Oostende

MCCOLD, P. (Οκτώβριος 1999) *Toward a Holistic Vision of Restorative Juvenile Justice: a Reply to WALGRAVE*, paper presented in the 4th International Symposium for Juvenile Restorative Justice, Leuven

MCCOLD, P. (Απρίλιος 2000) *Overview of Mediation, Conferencing and Circles*, paper presented to the 10th United Nations Congress on Crime Prevention and the Treatment of Offenders, Vienna

O'DWYER, K. (Οκτώβριος 2002) *Restorative Justice and its Relation to the Criminal Justice System*, paper presented in the 2nd Conference of the Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, Oostende

ROBB, G. (Νοέμβριος 2005) *Restorative Approaches in Schools: A Perspective from England*, paper presented to the IIRP's 7th International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices, «The Next Step: Developing Restorative Communities», Manchester

TRÉPANIER, J. (Ιούνιος 1993) *La Justice Reparatrice et les Philosophies de l'Intervention Penale sur les Jeunes*, paper presented in the 9th International Conference of Criminology for Juveniles, Vaucresson

ΤΕΙΓΚΡΗΣ, Α. (Ιούνιος 2005) *Οι Δομές της Ελληνικής Πολιτείας για την Πρόληψη και την Ποινική Καταστολή της Παραβατικότητας των Ανηλίκων*, εργασία από την εκδήλωση του Ινστιτούτου Δημοκρατίας «Κων/νος Καραμανλής» για την Πρόληψη Νεανικής Παραβατικότητας, Αθήνα

VANFRAECHEM, I. (Οκτώβριος 2002) *Restorative Justice and its Relation to the Criminal Justice System*, paper presented in the 2nd Conference of the Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, Oostende

WILLIAMS, B. (Οκτώβριος 2004) *Recent UK Legislation on Offenders and Victims of Crime: restorative justice or co-option?* paper presented at the annual meeting of the European Forum for Restorative Justice, Budapest

WRIGHT, M. (Μάιος 1997) *Victim-Offender Conferencing. The Need for Safeguards*, paper presented to the International Conference: Restorative Justice for Juveniles. Potentialities, Risks and Problems, Leuven

Διαδίκτυακές Δημοσιεύσεις:

ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Β. (2005) *Ανήλικοι Δράστες – Ανήλικα Θύματα*, δημοσίευση για το Ίδρυμα Κων/νος Καραμανλής

BELLARD, J. (2000), *Victim-Offender Mediation*, άρθρο για το VOMA (Victim-Offender Mediation Association)

BENIZEΛΟΣ, Β. (2001) *Appendix to report to UN on CAT*, δημοσίευση για το Greek Helsinki Monitor

ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ, Α. (2003) *Παρατηρήσεις και Προτάσεις πάνω στο Σχέδιο Νόμου για την Αναμόρφωση της Ποινικής Νομοθεσίας Ανηλίκων*, Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εεδα)

GLAASSEN, R. (1995) *Accountability and Restorative Justice*, Center for Peacemaking and Conflict Studies, Fresno Pacific University

DURMORTIER, E. (2007), *Neglecting due Process for Minors: A possible dark side of the restorative justice implementation?*, Prison Fellowship International-RJO

ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Ν. (2000), *Προβλήματα Υποτροπής Νεαρών Κρατουμένων*, Πορίσματα επαναληπτικής (follow-up) έρευνας του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών, Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών, Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Ν. (2004) *Η Νέα Ελληνική Νομοθεσία για τους Παραβατικούς Ανήλικους (ν. 3189/2003) : Από τη θεσμοθέτηση (law in books) στην εφαρμογή (law in action)*, Ποινικός Λόγος online

MARSHALL, T. (1999) *Restorative Justice: an Overview*, Home Office Research Development and Statistics Directorate, London

ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. (4/2004) *Ζητήματα Δυσλειτουργίας στην Ποινική Δικαιοσύνη*, Ποινικός Λόγος online

O'KEEFFE, J. (2007) *Report on Restorative Justice*³, Joint Committee on Justice, Equality, Defense and Women's Rights, House of the Oireachtas / Tithe an Oireachtas (Parliament), Ireland

ΣΤΑΘΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ε. και ΜΗΛΙΩΝΗ, Φ. (2000) *Νέοι Κρατούμενοι μετά την Αποφυλάκισή τους: τα Προβλήματα που Ανημετωπίζουν, τα Ποσοστά Υποτροπής και η Περαιτέρω Πορεία τους μέσα στην Κοινωνία*, στο «Νιώθω Ασφαλής»

VAN DIJK, J., MANCHIN, R., VAN KESTEREN, J., NEVALA, S. και HIDEG G. (2005) *The Burden of Crime in the EU. Research Report: A Comparative Analysis of the European Crime and Safety Survey (EU ICS) 2005*⁴, United Nations Publications

WATCHEL, T. (2003) *Restorative Practices to Schools: an Antidote to Zero Tolerance*, άρθρο για το VOMA (Victim-Offender Mediation Association)

ZIMMERMAN, R. (1997) *Family Group Conferencing*, άρθρο για το VOMA (Victim-Offender Mediation Association)

Άρθρα στον Ημερήσιο Τύπο:

BENIZEΛΟΣ, Β. (05-06-2007) *Δημιουργείται ο Οργανισμός «Εθελοντών Κοινωνία»*, Αυγή

ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΗ, Ε. (10-12-2006) *Χωρίς Επιμέλεια οι Ανήλικοι Παραβάτες*, Καθημερινή

ΚΑΡΑΝΑΤΣΗ, Ε. (22-07-2004) *Η Παραβατικότητα των Ανηλίκων*, Καθημερινή

ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Β. (22-07-2004) *Παραβατικότητα Ανηλίκων: Τα Δικαστήρια Δίνουν μια Δεύτερη Ευκαιρία*, Ελευθεροτυπία

Συνεντεύξεις:

MOORE, D.B. (1997) Small Group Conferencing in Minnesota, συνέντευξη στην McLeod, C. διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.voma.org>

ΜΟΣΧΟΣ, Γ. (2004), Αντιπρόσωπος του συνηγού για τα Δικαιώματα του Παιδιού, συνέντευξη διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://health.in.gr/news/article.asp?lngArticleID=49255>

ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΙΑΝΤΙ, Μ. (2007), Συνέντευξη στον Δ. Χιόνη, Εργαστήριο Ποινικών κι Εγκληματολογικών Σπουδών του Α.Π.Θ., διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.theartofcrime.gr>

Αναφορές-Εκθέσεις:

Αναφορά προς την ελληνική Κυβέρνηση για την επίσκεψη της *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* μεταξύ 14 και 26 Μαρτίου 1993

Αναφορά προς την ελληνική Κυβέρνηση για την επίσκεψη της *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* μεταξύ 25 Μαΐου και 6 Ιουνίου 1997, παράγραφοι 144, 145 Σεπτεμβρίου και 5 Οκτωβρίου 2001, παράγραφος 27

Αναφορά προς την ελληνική Κυβέρνηση για την επίσκεψη της *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* μεταξύ 23 Οκτωβρίου και 2 Νοεμβρίου 1999 - CPT/Inf (1999) 16, Μέρος II, παράγραφοι: 19, 20, 23, 24, 31, 62, 63

Αναφορά προς την ελληνική Κυβέρνηση για την επίσκεψη της *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* μεταξύ 23 Σεπτεμβρίου και 5 Οκτωβρίου 2001, παράγραφος 27

Έκθεση Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων [και άλλων Φορέων] σε Εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, *Απονομή Δικαιοσύνης Ανηλίκων*, Αθήνα, 31^η Μαΐου 2001, άρθρο 40

Ελληνική Έκθεση της CRC, *op. cit.*, Greek Helsinki Monitor, *State Violence in Greece*, Αθήνα-Γενεύη, 27^η Οκτωβρίου 2004

Συστάσεις:

Σύσταση R(83) 7 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης περί την Συμμετοχή του Κοινού στην Αντεγκληματική Πολιτική (*On Participation of the Public in Crime Policy*) – βλέπε Παράρτημα 1 (ΕΝ)

Σύσταση R(87) 18 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης περί την Απλούστευση της Ποινικής Διαδικασίας (*Social Reactions to Juvenile Delinquency I*) – βλέπε Παράρτημα 2 (ΕΝ)

Σύσταση R (87) 20 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, για την Ταχύτατη Εκδίκαση των Αδικημάτων των Ανηλίκων (*Social Reactions to Juvenile Delinquency II*) – Παράρτημα 3 (ΕΝ)

Σύσταση R (88) 6 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης αναφορικά με την Περί Κοινωνικών Αντιδράσεων μεταξύ Νεαρών Ατόμων Προερχόμενων από Μεταναστευτικές Οικογένειες (*Social Reactions to Juvenile Delinquency among Young People coming from Migrant Families*) – Παράρτημα 4 (ΕΝ)

Σύσταση R (92) 16 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Επίσημη Θεσμοθέτηση, τον Σαφή Καθορισμό και την Αυτόματη Μετατροπή της Ποινής του Ανηλίκου σε Κοινοτική Εργασία (*Community Sanctions and Measures*) – Παράρτημα 5 (ΕΝ)

Σύσταση R (92) 17 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Σταθερότητα και τον Ακριβή Προσδιορισμό της Ποινής (*Consistency in Sentencing*) – Παράρτημα 6 (ΕΝ)

Σύσταση R (99) 19 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης περί της Διαμεσολάβησης σε Ποινικά Ζητήματα (*European Recommendation on Mediation in Penal Matters*) – Παράρτημα 7 (ΕΝ)

Κώδικες / Νόμοι:

Ο Ποινικός Κώδικας (ΠΚ) - άρθρα: 121-133 «Περί Ανηλίκων Παραβατών»

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας (ΣωφρΚ) - Ν. 2779/1999

Ν. 1877/1990 «Τροποποίηση του Νόμου 1851/1990 και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 28/09.03.1990)

Ν. 1930/1990 «Τροποποίηση διατάξεων του Νόμου 813/1978» (ΦΕΚ τ. Α 20/15.02.1990)

- N. 1941/1991 «Τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 41/18.03.1991)
- N. 2145/1993 «Ρύθμιση θεμάτων εκτελέσεως ποινών, επιταχύνσεως και εκσυγχρονισμού των διαδικασιών απονομής της δικαιοσύνης και άλλων θεμάτων» (ΦΕΚ τ. Α 88/28.05.1993)
- N. 2161/2003 «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του Νόμου 1756/1987 περί την καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, της προστασίας των νέων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 119/26.07.1993)
- N. 2207/1994 «Προσωρινή κράτηση και έλεγχος της διάρκειά της, αναστολή ποινών, απόλυση υπό όρο, επιτάχυνση διαδικασίας πολιτικών υποθέσεων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 65/25.04.1994)
- N. 2408/1996 «Τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 104/04.06.1996)
- N. 2721/1999 «Τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35Α), 1729/1987 (ΦΕΚ 144Α) του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 112/03.06.1999)
- N. 2776/1999 «Σωφρονιστικός Κώδικας» (ΦΕΚ τ. Α 291/24.12.1999)
- N. 3064/2002 «Καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων και της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής και αρωγή στα θύματα των πράξεων αυτών» (ΦΕΚ τ. Α 248/15.10.2002)
- N. 3160/2003 «Επιτάχυνση της ποινικής διαδικασίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 165/30.06.2003)
- N. 3189/2003 «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ τ. Α 243/21.10.2003)

Κανόνες / Συστάσεις:

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (*International Covenant on Civil and Political Rights - ICCPR*) (1966)

Κανόνες του Πεκίνου (Beijing Rules): *Minimum Roles for the Administration of Juvenile Justice* (1985)

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες (1987)

Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (*UN Convention on the Rights of the Child*) (1990)

Κανόνες του Τόκυο (Tokyo Rules): *Minimum Roles for Non-Custodial Measures* (1990)

Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ (Riyadh Guidelines): *The Prevention of Juvenile Delinquency* (1990)

Διαδικτυακές Ιστοσελίδες:

Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΙΨΥ): <http://www.ektenp.gr>

Inside-Out Trust: <http://www.inside-out.org.uk>

Prison Fellowship International: <http://www.prisonfellowship.org>

Restorative Justice Online: <http://www.restorativejustice.org>

Victim-Offender Mediation Association: <http://www.voma.org>

Στατιστικά Στοιχεία:

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, <http://www.statistics.gr>

Παραρτήματα

Παράρτημα 1

COUNCIL OF EUROPE

COMMITTEE OF MINISTERS

RECOMMENDATION No. R (83) 7
OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON MEDIATION IN PENAL MATTERS

*(Adopted by the Committee of Ministers on 23 June 1983
at the 361st meeting of the Ministers' Deputies)*

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Considering that a crime policy directed towards the prevention of crime, the promotion of alternatives to custodial sentences, the social reintegration of offenders and the provision of assistance to victims should be followed and developed in the Council of Europe's member states;

Considering that such a policy is an appropriate response to the crime problems currently facing member states;

Considering that the implementation of the policy presupposes first that this policy is taken up and actively complied with by all professionals directly concerned, in particular judges, magistrates, prison staff and police officers;

Considering, however, that such a policy cannot be effective without a favourable public attitude and even active participation of the public;

Considering that it is important to overcome the indifference, indeed hostility, towards such a policy shown by certain sections of the public and to secure the greatest possible degree of support for the policy's objectives;

Considering that it is essential to involve the public, within the framework of appropriate structures, in the drawing up and implementation of such a policy;

Having regard to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms;

Having regard to Resolution (73) 5 on the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners;

Having regard to the proceedings of the 13th Criminological Research Conference (on public opinion in relation to crime and criminal justice, 1978),

Recommends that the governments of member states promote participation of the public in the drawing up and implementation of a crime policy aimed at the prevention of crime, the use of alternatives to custodial sentences and the provision of assistance to victims, particularly in the following ways:

I. Information and research

1. Extending the scope and improving the quality of criminal statistics and developing scientific research on crime and criminal justice, including studies on victimisation.
2. Disseminating the above-mentioned information among the general public in order to counteract prejudice and preconceived ideas concerning both crime and criminal justice.
3. Incorporating the rudiments of criminal law and criminology in school curricula to this end and generating an awareness of the real problems of crime and criminal justice by the most appropriate means, such as co-operation with the mass media.

II. Participation of the public in the drawing up of crime policy

4. Involving the public in the drawing up of crime policy at both local and national level through ad hoc advisory committees, permanent bodies as well as through wide-ranging consultation, in particular by public debates.
5. Explaining the trends of the crime policy followed by the authorities and trying to obtain the observations of the public on this policy.

III. Role of the public in the implementation of crime policy

A. In general

6. Alerting the public by means of appropriate information and structures to the fundamental role it should play in implementing a policy for the prevention of crime and the social reintegration of offenders, notably by involving it in alternatives to custodial sentences and in assistance to victims.

B. Social prevention

7. Promoting, through courses or advisory services for parents, proper information on the problems of juvenile delinquency, with particular reference to its causes and symptoms and the prevention thereof.
8. Providing teachers with fuller training in these matters so as to enable them, in the course of their work, to deal with their pupils' adjustment and behaviour problems.
9. Giving priority to the employment of young people and promoting vocational training for those who have exhibited delinquent behaviour in order to help them to obtain jobs and encourage employers to engage the latter.
10. Encouraging architects and town planners, at national and local level, to give cities a more human face and a layout aimed at crime prevention.

11. Taking account of suggestions by citizens' associations regarding community development in cities and neighbourhoods and giving them opportunities to contribute to town planning in order to improve the quality of life and reduce the criminogenic aspects of urbanisation.

12. Encouraging local authorities to promote a dialogue on these issues with the public in order to strengthen the latter's role in social prevention.

13. Compiling an inventory, in consultation with insurance companies and security specialists in particular, of the elementary precautions and technical means to be taken to prevent opportunities for crime, publicising them widely and encouraging the public to adopt them.

C. General and special crime prevention-application of alternatives to custodial sentences

14. Making the public conscious, through publications and conferences as well as the mass media, of the penal and social consequences of committing various offences, so that a knowledge thereof may act as a deterrent.

15. Encouraging public participation in the reintegration of prisoners by helping them, as far as possible, to contact individuals willing to provide them with assistance.

16. Increasing the involvement of prison staff in the reintegration of prisoners through the provision, for example, of appropriate courses and seminars.

17. Ensuring that prisoners' ties with their families remain unbroken, for example by facilitating contacts between the appropriate staff in the prisons and prisoners' families as far as possible.

18. Making the public conscious of the advantages of non-custodial treatment of offenders from the point of view of their resocialisation.

19. Encouraging the public to play a practical part in the non-custodial treatment of offenders:

- by providing appropriate structures, such as social reintegration boards, welfare associations and committees of assistance for offenders on probation and on conditional release;
- by having increased recourse within these structures to the use of volunteers;
- by making better use of the particular competences of these volunteers; by trying to define their exact role in relation to that of the professional social workers.

20. Urging employers and other persons concerned not to discriminate against offenders on probation and released prisoners.

21. Promoting an appreciation of the policy of alternatives to custodial sentences, among judges, magistrates and police officers, particularly:

- during their initial and further training;
- through their participation in local crime prevention committees, conferences, seminars or round tables;
- through publications intended for specific professional groups.

22. Encouraging by meetings and seminars the families of convicted offenders to prepare the offenders' reintegration.

23. Co-operating with the associations concerned with the social reintegration of offenders by providing them with moral and material support.

24. Establishing contact with associations concerned with protecting the interests of victims in order to secure their support for a crime policy aimed both at fostering the reintegration of offenders, especially through non-custodial treatment, and at making appropriate provision for victims.

D. A crime policy taking account of the victims' interests

25. Encouraging the public, through an appeal for solidarity and through the provision of information on the technical facilities available and the appropriate action to be taken, to prevent offences from being committed and assist victims both during and after the perpetration of the offence.

26. Drawing the attention of the police to the need:

- to show consideration for the victims of offences in all circumstances, especially by giving them a sympathetic reception;
- to put victims quickly in contact, if they wish, with local services or associations able to assist them or inform their families;
- to advise victims on measures to be taken to avoid similar occurrences.

27. Setting up services able to provide victims with appropriate psychological, moral or material assistance.

28. Providing, so far as it is practicable, special reception or waiting rooms for victims in police stations or court buildings.

29. Establishing an efficient system of legal aid for victims so that they may have access to justice in all circumstances.

30. Facilitating the compensation of victims by offenders, for example by providing, as an alternative to a custodial sentence, the payment of such compensation.

31. Making state compensation more widely available to victims in the absence of compensation by offenders.

32. Supporting associations that provide the victims with psychological, moral and material assistance and encouraging them to make greater use of volunteers.

Παράρτημα 2

COUNCIL OF EUROPE

COMMITTEE OF MINISTERS

RECOMMENDATION No. R (87) 18
OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON SOCIAL REACTIONS TO JUVENILE DELINQUENCY I

*(Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987
at the 410th meeting of the Ministers' Deputies)*

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Recalling that the aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members;

Considering that joint action to accelerate and simplify the working of the criminal justice system must take due account of the requirements laid down in particular in Articles 5 and 6 of the European Convention on Human Rights;

Having regard to the increase in the number of criminal cases referred to the courts, and particularly those carrying minor penalties, and to the problems caused by the length of criminal proceedings;

Considering that delay in dealing with crimes brings criminal law into disrepute and affects the proper administration of justice;

Considering that delays in the administration of criminal justice might be remedied, not only by the allocation of specific resources and the manner in which these resources are used, but also by a clearer definition of priorities for the conduct of crime policy, with regard to both form and substance, by:

resorting to the principle of discretionary prosecution;

making use of the following measures when dealing with minor and mass offences:

so-called summary procedures,

out-of-court settlements by authorities competent in criminal matters and other intervening authorities, as a possible alternative to prosecution,

so-called simplified procedures;

the simplification of ordinary judicial procedures;

Having regard to the conclusions of the meeting of European Ministers of Justice in Montreux on 10 September 1981,

Recommends that the governments of member states, while taking into account their own constitutional principles or legal traditions, take all appropriate measures to apply the principles set out below:

I. Discretionary Prosecution

a. The principle of discretionary prosecution

1. The principle of discretionary prosecution should be introduced or its application extended wherever historical development and the constitution of member states allow; otherwise, measures having the same purpose should be devised.
2. The power to waive or to discontinue proceedings for discretionary reasons should be founded in law.
3. The decision to waive prosecution, under this principle, only takes place if the prosecuting authority has adequate evidence of guilt.
4. This principle should be exercised on some general basis, such as the public interest.
5. The competent authority, in exercising this power, should be guided, in conformity with its domestic law, notably by the principle of the equality of all citizens before the law and the individualisation of criminal justice and especially by:

the seriousness, nature, circumstances and consequences of the offence;- the personality of the alleged offender;- the likely sentence of a court;- the effects of conviction on the alleged offender;- the position of the victim.

6. The waiving or discontinuation of proceedings may be pure and simple, accompanied by a warning or admonition, or subject to compliance by the suspect with certain conditions, such as rules of conduct, the payment of moneys, compensation of the victim or probation.
7. The alleged offender's consent should be obtained wherever conditional waiving or conditional discontinuation of proceedings is envisaged. In the absence of such consent, the prosecuting authority should be obliged to proceed against the alleged offender unless it decides for a different reason to drop the charges.

Failure to challenge the measure decided upon or compliance with a condition required within the meaning of paragraph 6 may be considered as amounting to consent.

Rules should be prescribed to ensure that informed consent is given freely and not subject to constraint.

8. In general, the waiving or discontinuation of proceedings may be temporary, pending expiry of the statutory period for prosecution, or final.

9. In the case of conditional discontinuation, discontinuation should be final once the person has fulfilled his or her obligations.

The decision should not be treated as equivalent to conviction and follow the normal rules regarding *inter alia*, inclusion in the criminal record unless the alleged offender has admitted his or her guilt.

10. Whenever possible, a decision to waive or discontinue proceedings should be notified to the complainant.

11. The victim should be enabled to seek reparation for the injury done to him by the offence in a civil or criminal court.

12. The notification of the suspect should not be necessary if the decision takes the form of a simple decision not to prosecute.

b. Measures having the same purpose as discretionary prosecution

States which, in view of their historical development and their constitution, apply the principle of mandatory prosecution should introduce or extend the use of measures that, although different from discretionary prosecution, have nevertheless the same purpose as the latter, and above all:

1. the number of cases in which initiation of prosecution is subject to a condition should be extended; in particular, where public interest is not predominant, the request or the consent of the victim may be a condition for prosecution;

2. the law should entitle judges to suspend proceedings conditionally or terminate them in cases and according to procedures similar to those practised by prosecuting authorities under the system of discretionary prosecution.

II. Summary Procedures, Out-of-Court Settlements and Simplified Procedures

a. Decriminalisation of and summary procedures for offences which are inherently minor

1. Legal systems which make a distinction between administrative offences and criminal offences should take steps to decriminalise offences, particularly mass offences in the field of road traffic, tax and customs law, under the condition that they are inherently minor.

2. In dealing with such offences, where the factual element takes precedence over the moral element (intention to commit an offence), all states should make use of summary procedures or written procedures not calling, in the first place, for the services of a judge.

3. No physical coercive measure—especially detention on remand—should be ordered.

4. The sanctions so imposed should be principally of a pecuniary nature and their rate, determined by law, should normally be a fixed or a lump sum. A sanction involving the restriction or deprivation of rights, to the exclusion of any deprivation of liberty, may be imposed in cases provided for by law.

5. Such pecuniary sanctions could be collected on the spot by the officer recording the offence, or subsequently notified to the suspect by the competent administrative or judicial authority, in which case automatic data-processing methods may be used for collection, in view of the massive number of cases to be dealt with.

6. This procedure, which is to be regarded as a proposal, should be subject to express or tacit acceptance, the payment of the fine or otherwise complying with the sanction being equivalent to agreement. In the case of tacit acceptance, the notification procedure should unambiguously safeguard all the rights of the addressee. 7. The acceptance of or compliance with such a proposal should preclude any prosecution in respect of the same facts (*nebis in idem*).

8. Such procedure should not infringe the right of the suspect to have his case brought before a judicial authority.

b. Out-of-court settlements

1. In the light of their constitutional requirements, member states should review their legislation with regard to out-of-court settlements in order to allow an authority competent in criminal matters and other authorities intervening at this stage to promote the possibility of out-of-court settlements, in particular for minor offences on the basis of the following principles:

2. The law should prescribe the conditions which the authorities may propose to the alleged offender, more particularly:

i. the payment of a sum of money to the state or to an institution of a public or charitable nature;

ii. the restitution of goods or advantages obtained by the commission of the offence;

iii. that appropriate compensation be granted to the victim of the offence either in advance of the settlement or as a part of it.

3. The competence of the authorities concerned to make such a proposal and the categories of offences should be determined by law. The authority should be able, for the benefit of the alleged offender, to revise its proposal after having taken note of possible objections made by the alleged offender.

4. The authorities should specify the circumstances in which they have recourse to out-of-court settlements and should draw up guidelines and tables of amounts payable for out-of-court settlements in order to ensure, as far as possible, the principle of equality before the law. With this aim, it is useful to publish these circumstances, guidelines and tables of amounts payable.

5. The alleged offender who does not wish to accept a proposal for an out-of-court settlement should always be entirely free to ignore or refuse the offer.

6. The acceptance of the out-of-court settlement by the alleged offender and his fulfilling of the conditions make the renunciation of the right to prosecute definitive.

7. The authorities should publish an annual report on how they have exercised their powers of out-of-court settlement, without disclosing the identity of the alleged offenders.

c. Simplified procedures in cases which are minor due to the circumstances of the case

1. In the case of offences which are minor due to the circumstances of the case, where the facts of the case seem well established and it appears certain that the person charged is the person who committed the offence, recourse may be had to simplified procedures, that is written procedures carried out by the judicial authority, dispensing with the hearing stage and leading to decisions equivalent to sentences, for example the penal order procedure.

2. A penal order should contain the elements necessary for the accused to be properly informed of the consequences of his acceptance. It should be made known to him in a clear and definite manner, the person concerned being allowed a reasonable time in which to take legal advice if he so wishes.

3. The sanctions available by way of the penal order procedure should be limited to pecuniary sanctions and forfeiture of rights, to the exclusion of any prison sentence.

4. The accused's consent to the penal order may be express or tacit and should by itself make the order equivalent to a judgment delivered in the ordinary way with all legal consequences (application of the *ne bis in idem* principle, possibility of enforcement, entry in the criminal record).

5. The accused's opposition to the penal order, for which reason need not be given, should *ipso facto* cause the order to be null and void and make it necessary to have recourse to ordinary procedure without the prohibition of *reformatio epius* being applied.

6. Independently of the penal order, it should also be possible to dispense with the hearing stage where the alleged offender asks for the imposition of an alternative penalty, provided that the public prosecutor does not object to such a procedure and the judge deems it advisable to grant such a request.

III. Simplification of Ordinary Judicial Procedures

a. *Judicial investigation prior to and at the trial court hearing*

1. Investigations carried out by a judicial authority prior to the case coming to court constitute, where they exist, a guarantee for a defendant, but should not be universal or compulsory.

2. Such preliminary investigations by a judicial authority should be limited to cases where they may appear useful for the completion of the case and the subsequent establishment of guilt or innocence of suspects.

3. Whether a preliminary investigation would be useful should be determined by a judicial authority, taking due account of police inquiries, the gravity and complexity of the case, and whether or not the facts are contested by the accused.

4. If there is a preliminary investigation, it should be carried out according to a procedure which excludes all unnecessary formalities and, in particular, avoids the need for a formal hearing of witnesses in cases where the accused does not contest the facts.

5. If the relevant judicial authority does not consider that it would be useful to have a preliminary investigation, the case should be brought directly before the trial court.

6. In systems which provide for judicial investigation, the possibility of dispensing with it should be accompanied by safeguards at three levels:

i. at the police inquiry stage, in that the judicial authority directs and controls police activities or in that the suspect's rights are given more ample consideration;

ii. at the stage where suspects are remanded in custody upon completion of police inquiries until their appearance before a court, such action being supervised in all cases by one or more independent judges;

iii. at the stage of the court hearing, the bench must be able to make conclusive investigations during the said hearing in order to determine itself the validity of the charges laid before it and, if considered useful, to entrust an independent judicial authority with the task of making supplementary enquiries;

7. Wherever constitutional and legal traditions so allow, the procedure of "guilty pleas", whereby an alleged offender is required to appear before a court at an early stage of the proceedings in order to state publicly to the court whether he accepts or denies the charges against him, or similar procedures, should be introduced. In such cases, the trial court should be able to decide to do without all or part of the investigation process and proceed immediately to the consideration of the personality of the offender, the imposition of the sentence and, where appropriate, to decide the question of compensation.

8.*i.* The "guilty plea" procedure must be carried out in a court at a public hearing.

ii. There should be a positive response by the offender to the charge against him.

iii. Before proceeding to sentence an offender under the "guilty plea" procedure, there should be an opportunity for the judge to hear both sides of the case.

9. Where the investigation process at the court hearing is, retained, notwithstanding the willingness of the accused to admit his guilt, it should be restricted to those steps absolutely necessary for establishing the facts, taking account of procedure already gone through prior to the trial. In particular, the hearing of witnesses who have previously testified before a judicial authority should be avoided as far as possible.

b. Procedure at the court hearing

1. The law of each member state should encourage the joining together of criminal proceedings involving the same accused, irrespective of where the offences were committed, in order to avoid successive decisions by different courts.

2. The procedure to be followed at the hearing should dispense with all formalities which are unnecessary. In particular, it should be possible for the proceedings to be declared void on procedural grounds only in strictly defined circumstances where failure to comply with procedural requirements may have caused real damage to the interests of the defence or prosecution.

3. Member states should consider allowing trial courts, at least for minor offences and having regard to the penalty which may be imposed, to hear and decide a case in the absence of the accused, provided that the latter has been duly informed of the date of the hearing and of his right to be represented legally or otherwise.

c. Trial records and simplified delivery of judicial decisions

1. The decision by the trial court must be taken within strict time-limits if the defendant has been detained on remand for the case at issue.
2. If the proceedings are recorded on magnetic tape, or if they reveal no new facts not already in the case-file, the written records of the trial should be restricted to the minimum and consist merely of a summary record.
3. Wherever the constitution so permits, and if the decision of the trial court concerns cases which are not serious, or if the parties so agree, the court should be exempted from the requirement to issue its decision in writing and should merely have to record its findings in the case-file.
4. Where, in other cases, a written decision is necessary, it should mention only the information required by the parties and for the use of the appeal court, or for the information of the foreign authorities which might be called upon to execute the decision, namely the grounds, the decision as to guilt and, Where applicable, the penalty and any compensation for injured parties. As regards investigation procedure, facts and pleadings of the parties, the judgment should simply refer to the items of the file, the written conclusions submitted by the parties, the written summary or the tape recording of the proceedings.
5. Where there are rules governing the reading, *inextenso*, of judgments at a public hearing, these should be relaxed, for example by allowing the trial court-and, if the trial is being heard by a panel of judges, one of the latter, even in the absence of the non-presiding judges-to read aloud only the decision as to guilt, penalty and compensation.
6. The notification of the written decision, as well as the summons, should be given by means of simple, rapid procedures, including by mail, if necessary by requiring the accused, at the outset of the legal process, to indicate an official address to which all communications and notifications may be sent to him until the completion of the trial.

d. Composition and specialisation of trial courts

1. As a general principle, the composition of the trial court should, insofar as member states' constitutional and legal traditions allow, be determined with due regard to the seriousness, nature, technicality and complexity of the alleged offence.
2. Where trials are heard by a panel of professional judges, the number of judges on the panel should be kept to the minimum, with a single judge wherever the degree of seriousness of the case allows.
3. Where jury trial is provided, it should be available only for a defined class of more serious offences. The trial should be arranged in such a way as to ease the task of the jury, with the judge explaining to them as clearly as possible at the start of their deliberations the issues for decision and the law relevant to the case before them.
4. Where the issue of guilt is determined by a jury or a panel of professional judges, or by lay assessors together with professional judges, the decision should be reached by a simple or qualified majority, with no requirement of unanimity.

5. Cases such as those involving economic crime, in which bringing evidence is technically a highly complicated matter, should be assigned to officials and judges with appropriate training, knowledge and experience.
6. Where the constitution so permits, such cases should, where appropriate, be dealt with by the prosecuting and investigating authorities, and possibly by courts, either set up or organised specifically to cope with the difficulties created by their inherent nature and complexity.
7. The authorities responsible for the prosecution, investigation and trial of cases which require it should have available the assistance of experts in fields such as social psychology, medicine, psychiatry, accountancy, economics, finance or forensic science in sufficient numbers to cope with the growing technicality of crime and the taking of evidence.

Παράρτημα 3

COUNCIL OF EUROPE

COMMITTEE OF MINISTERS

RECOMMENDATION No. R (87) 20
 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
 ON SOCIAL REACTIONS TO JUVENILE DELINQUENCY II

*(Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987
 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies)*

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Considering that young people are developing beings and in consequence all measures taken in their respect should have an educational character;

Considering that social reactions to juvenile delinquency should take account of the personality and specific needs of minors and that the latter need specialised interventions and, where appropriate, specialised treatment based in particular on the principles embodied in the United Nations Declaration of the Rights of the Child;

Convinced that the penal system for minors should continue to be characterised by its objective of education and social integration and that it should as far as possible abolish imprisonment for minors;

Considering that measures in respect of minors should preferably be implemented in their natural environment and should involve the community, in particular at local level;

Convinced that minors must be afforded the same procedural guarantees as adults;

Taking account of earlier work by the Council of Europe in the field of juvenile delinquency and in particular of Resolution (78) 62 on juvenile delinquency and social change and the conclusions of the 14th Criminological Research Conference on "Prevention of juvenile delinquency: the role of institutions of socialisation in a changing society";

Having regard to the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules),

Recommends the governments of member states to review, if necessary, their legislation and practice with a view:

I. Prevention

1. to undertaking or continuing particular efforts for the prevention of juvenile maladjustment and delinquency, in particular:

a. by implementing a comprehensive policy promoting the social integration of young people;

b. by providing special assistance and the introduction of specialised programmes, on an experimental basis, in schools or in young peoples' or sports' organisations for the better integration of young people who are experiencing serious difficulties in this field;

c. by taking technical and situational measures to reduce the opportunities offered to young people to commit offences;

II. Diversion - Mediation

2. to encouraging the development of diversion and mediation procedures at public prosecutor level (discontinuation of proceedings) or at police level, in countries where the police has prosecuting functions, in order to prevent minors from entering into the criminal justice system and suffering the ensuing consequences; to associating Child Protection Boards or services to the application of these procedures;

3. to taking the necessary measures to ensure that in such procedures:

- the consent of the minor to the measures on which the diversion is conditional and, if necessary, the co-operation of his family are secured;

- appropriate attention is paid to the rights and interests of the minor as well as to those of the victim;

III. Proceedings Against Minors

4. to ensuring that minors are tried more rapidly, avoiding undue delay, so as to ensure effective educational action;

5. to avoiding committing minors to adult courts, where juvenile courts exist;

6. to avoiding, as far as possible, minors being kept in police custody and, in any case, encouraging the prosecuting authorities to supervise the conditions of such custody;

7. to excluding the remand in custody of minors, apart from exceptional cases of very serious offences committed by older minors; in these cases, restricting the length of remand in custody and keeping minors apart from adults; arranging for decisions of this type to be, in principle, ordered after consultation with a welfare department on alternative proposals;

8. to reinforcing the legal position of minors throughout the proceedings, including the police investigation, by recognising, inter alia:

- the presumption of innocence;
- the right to the assistance of a counsel who may, if necessary, be officially appointed and paid by the state ;
- the right to the presence of parents or of another legal representative who should be informed from the beginning of the proceedings;
- the right of minors to call, interrogate and confront witnesses;
- the possibility for minors to ask for a second expert opinion or any other equivalent investigative measure;
- the right of minors to speak and, if necessary, to give an opinion on the measures envisaged for them;
- the right to appeal;
- the right to apply for a review of the measures ordered;
- the right of juveniles to respect for their private lives;

9. to encouraging arrangements for all the persons concerned at various stages of the proceedings (police, counsel, prosecutors, judges, social workers) to receive specialised training on the law relating to minors and juvenile delinquency;

10. to ensuring that the entries of decisions relating to minors in the police records are treated as confidential and only communicated to the judicial authorities or equivalent authorities and that these entries are not used after the persons concerned come of age, except on compelling grounds provided for in national law;

IV. Interventions

11. to ensuring that interventions in respect of juvenile delinquents are sought preferably in the minors' natural environment, respect their right to education and their personality and foster their personal development;

12. to providing that intervention is of a determined length and that only the judicial authorities or equivalent administrative authorities may fix it, and that the same authorities may terminate the intervention earlier than originally provided;

13. when residential care is essential:

- to diversifying the forms of residential care in order to provide the one most suited to the minor's age, difficulties and background (host families, homes);

- to establishing small-scale educational institutions integrated into their social, economic and cultural environment;

- to providing that the minor's personal freedom shall be restricted as little as possible and that the way in which this is done is decided under judicial control;

- in all forms of custodial education, to fostering, where possible, the minor's relations with his family:

- avoiding custody in places which are too distant or inaccessible;
- maintaining contact between the place of custody and the family;

14. with the aim of gradually abandoning recourse to detention and increasing the number of alternative measures, to giving preference to those which allow greater opportunities for social integration through education, vocational training as well as through the use of leisure or other activities;

15. among such measures, to paying particular attention to those which:

- involve probationary supervision and assistance;
- are intended to cope with the persistence of delinquent behaviour in the minor by improving his capacities for social adjustment by means of intensive educational action (including "intensive intermediary treatment");
- entail reparation for the damage caused by the criminal activity of the minor;
- entail community work suited to the minor's age and educational needs;

16. in cases where, under national legislation, a custodial sentence cannot be avoided:

- to establishing a scale of sentences suited to the condition of minors, and to introducing more favourable conditions for the serving of sentences than those which the law lays down for adults, in particular as regards the obtaining of semi-liberty and early release, as well as granting and revocation of suspended sentence;
- to requiring the courts to give reasons for their prison sentences;
- to separating minors from adults or, where in exceptional cases integration is preferred for treatment reasons, to protecting minors from harmful influence from adults;
- to providing both education and vocational training for young prisoners, preferably in conjunction with the community, or any other measure which may assist reinsertion in society;
- to providing educational support after release and possible assistance for the social rehabilitation of the minors;

17. to reviewing, if necessary, their legislation on young adult delinquents, so that the relevant courts also have the opportunity of passing sentences which are educational in nature and foster social integration, regard being had for the personalities of the offenders;

V. Research

18. to promoting and encouraging comparative research in the field of juvenile delinquency so as to provide a basis for policy in this area, laying emphasis on the study of:

- prevention measures;
- the relationship between the police and young people;
- the influence of new crime policies on the functioning of legal systems concerned with minors;
- specialised training for everyone working in this field;
- comparative features of juvenile delinquency and young adult delinquency, as well as re-education and social integration measures suitable for these age-groups;
- alternatives to deprivation of liberty;
- community involvement in the care of young delinquents;
- the relationship between demographic factors and the labour market on the one hand and juvenile delinquency on the other;
- the role of the mass media in the field of delinquency and reactions to delinquency;
- institutions such as a youth ombudsman or complaints board for the protection of young people's rights ;
- measures and procedures of reconciliation between young offenders and their victims.

Παράρτημα 4

COUNCIL OF EUROPE

COMMITTEE OF MINISTERS

RECOMMENDATION No. R (88) 6
OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON SOCIAL REACTIONS TO JUVENILE DELINQUENCY AMONG YOUNG
PEOPLE COMING FROM MIGRANT FAMILIES

*(Adopted by the Committee of Ministers on 18 April 1988
at the 41st meeting of the Ministers' Deputies)*

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Drawing attention to the principles of the European Convention on Human Rights;

Having regard to the multicultural and multiracial nature of most European societies today and the need for Council of Europe member states to make allowance for this when framing their policies;

Considering the need for each state to reduce, as much as possible, differences existing between nationals and non-nationals in the participation in the social life of the country of residence;

Considering that any policy on juvenile delinquency necessarily entails taking measures to facilitate the social integration of young people in difficulty;

Considering that, of these young people, those coming from migrant families and in particular second-generation migrants deserve special attention;

Considering the need to prevent delinquent behaviour among the latter by giving them equal opportunities for self-fulfilment with the young among the indigenous population and enabling them to integrate themselves fully into the society of the country of residence;

Considering that special arrangements should be made to ensure that, when these young people come into contact with the system of justice for minors, the action taken is likely to foster their social integration;

Taking into account the work of the European Committee on Crime Problems in the sphere of juvenile delinquency and crime among migrants, namely: Resolution (75) 3 on the legal and administrative aspects of criminality among migrant workers, Resolution (78) 62 on juvenile delinquency and social change, Recommendation No. R (84) 12 concerning foreign prisoners and Recommendation No. R (87)

20 on social reactions to juvenile delinquency. Recommends the governments of member states to take the following measures in legislation and practice in order to avoid any discriminatory treatment of young people coming from migrant families in the juvenile justice system and within the policy of social integration of youth and to help those who have displayed delinquent conduct to derive the maximum benefit from the measures available under that system:

I. Prevention

1. To promote their access to all available institutions and social resources in order to enable them to acquire a social status equivalent to that of other young people; to this end, to give young migrants, in accordance with arrangements laid down in the legislation, the possibility of acquiring the nationality of the country of residence;
2. To promote their participation in all facilities for young people: youth clubs and associations, sports clubs and social services; in this framework, encourage organisations aiming at conserving the cultural heritage of these groups;
3. To offer adequate aid and assistance to these young people and their families when they are in social and family crisis situations;
4. To ensure as far as possible that schools which have a certain proportion of these young people among their pupils are provided with special facilities, such as a larger number of teachers sensitive to the questions of migrants and minorities, tuition in the language and civilisation of both the host country and the country of origin, extra support in school work;
5. To ensure, with a view to securing equality of opportunities, that compulsory school attendance is effective for girls as well as boys;
6. To promote the access of these young people, even at a later stage, to training and offer them information and assistance in obtaining and keeping employment.

II. Police

7. To ensure that police services, which often constitute the first point of contact with young people in difficulty, adopt a non-discriminatory attitude during these contacts, taking into account the cultural context in which these young people live;
8. To ensure, consequently, that, in those departments of the police force responsible for juveniles, there are enough police officers having specialist training focused on the cultural values and standards of behaviour of the various ethnic groups with which they come into contact, including if possible police officers coming from a migrant background, and that all these officers may if necessary have recourse to interpreters;
9. To ensure that those departments establish links with associations concerned with these young people, in particular in order to be able to give the latter adequate assistance and guidance.

III. Juvenile justice and care system

10. To ensure that these young people benefit equally with young nationals from innovations in the juvenile justice and care system (diversion, mediation, other new forms of intervention, etc.);
11. To ensure that persons handling cases of minors at the various stages in proceedings are able to communicate in a satisfactory manner with the young migrants on account either of their ethnic origin or of their specialist training;
12. To intensify and ameliorate the contacts between the agents of the criminal justice and care system and families of migrants or other persons from the minor's environment in order better to understand the problems of the minor and reach well-founded decisions; to this end, to secure also the assistance of associations concerned with these young people.

IV. Interventions and measures

13. To undertake an adequate review of the young person's personal and social circumstances, in order to avoid simplistic and automatic "cultural" explanations, based on cultural values and conflicts;
14. To avoid systematic placing of these young people in institutions by providing the necessary resources in order that non-custodial measures and alternatives to placement and imprisonment are accessible and effectively applied to these young people in the same way as to the indigenous young people;
15. To ensure that educational and social staff are trained in the problems of these young people and include, if possible, members coming from migrant backgrounds, and that they can have recourse to collaborators (professional or voluntary) or to associations with experience in this field;
16. To avoid grouping young people of the same origin in specialised institutions;
17. To ensure that religious convictions and practices, including food practices, of the groups concerned are respected in the course of these interventions;
18. To encourage the recruitment of foster families representative of the various communities existing in the national territory so that, if desirable, young people can be entrusted to families of the same cultural origin;
19. To avoid, in principle, the expulsion of second-generation migrants during their minority or later for offences committed during their minority.

V. Research

20. To promote research especially on the following subjects:
 - perception of the juvenile criminal justice system by young migrants and young people belonging to ethnic or cultural minorities;

- problems of young people returning to the country of origin and measures to be taken to prevent their possible misadaptation and delinquency;
- social and ethnic discrimination and institutional practice;
- practice related to reporting facts concerning these groups to the criminal justice system;
- discrimination in the reporting of criminality of young migrants by the media;
- effects of demographic changes on the labour-market and impact on the position of migrants and the development of criminality;
- studies of victimisation of young migrants or young people belonging to minorities, especially by racial attacks;
- ethnic monitoring of recruitment and selection of staff working in the juvenile justice system.

Παράρτημα 5

COUNCIL OF EUROPE

COMMITTEE OF MINISTERS

RECOMMENDATION No. R (92) 16
 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
 ON THE EUROPEAN RULES ON COMMUNITY SANCTIONS AND MEASURES

*(adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992
 at the 482nd meeting of the Ministers' Deputies)*

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Considering the importance of establishing common principles regarding penal policy among the member States of the Council of Europe in order to strengthen international co-operation in this field;

Noting the considerable development which has occurred in member States in the use of sanctions and measures whose enforcement takes place in the community;

Considering that these sanctions and measures constitute important ways of combatting crime and that they avoid the negative effects of imprisonment;

Considering the importance attaching to the development of international norms for the creation, imposition and implementation of these sanctions and measures,

Recommends that the governments of member States be guided in their internal legislation and practice by the principles set out in the text of the European Rules on community sanctions and measures, appended to the present Recommendation with a view to their progressive implementation and to give the widest possible circulation to this text.

Appendix to Recommendation No. R (92) 16

P R E A M B L E

The present Rules are intended:

a. to establish a set of standards to enable national legislators and the practitioners concerned (deciding authorities and authorities responsible for implementation) to provide a just and effective application of community sanctions and measures. This application must aspire to maintain a necessary and desirable balance between, on the one hand, the need to protect society both in the

sense of the maintenance of legal order as well as the application of norms providing for reparation for the harm caused to victims, and, on the other hand, the essential recognition of the needs of the offender having regard to his social adjustment;

b. to furnish member States with basic criteria so that the creation and use of community sanctions and measures may be combined with guarantees against the danger that the fundamental human rights of offenders subject to such sanctions and measures are curtailed. Similarly, it is important to guard against the application of these sanctions and measures leading to any kind of abuse such as might, for example, result from their use to the detriment of particular social groups. Full consideration needs to be given to the social advantages and disadvantages of, as well as the potential risks resulting from, or likely to result from, such sanctions and measures. The simple fact of pursuing the aim of achieving a substitute for imprisonment does not justify recourse to any kind of sanction or measure or means of implementation;

c. to propose clear rules of conduct to staff responsible for the implementation of community sanctions and measures and to all those in the community who are involved in this field in order to ensure that this implementation is in conformity with any conditions and obligations imposed, thereby conferring credibility upon the sanctions or measures. This does not mean, however, that implementation is to be thought of in a rigid or formalistic way. Instead, it should be undertaken with constant concern for individualisation, that is, the achievement of a correspondence between the offence and the penal response as well as the personality and the capabilities of the offender. Furthermore, the fact that reference can be made to a set of rules which have been established internationally should facilitate an exchange of experience, in particular concerning methods of work.

It cannot be too strongly emphasised that community sanctions and measures applied within the framework of the present Rules are of value for the offender as well as the community since the offender is in a position to continue to exercise choice and assume his social responsibilities. And the implementation of penal sanctions within the community itself rather than through a process of isolation from it may well offer in the long term better protection for society including, of course, the safeguarding of the interests of the victim or victims.

Consequently, the imposition and the implementation of community sanctions and measures must be guided by these considerations as well as the essential aim of treating the offender with respect as a responsible human being.

The present Rules, conceived as a parallel to the European Prison Rules, are not to be regarded as a model system. Instead, they form a corpus of requirements susceptible of being commonly accepted and acted upon. Without respect for these requirements there can be no satisfactory application of community sanctions and measures.

Both from its experience as well as its comprehensive view of the situation in the member States, the Council of Europe is well able to see that these Rules guide and assist those responsible for national law as well as those who apply it.

The provisions of the present Rules deal with all sanctions and measures implemented in the community as defined in the glossary, including ways of enforcing a sentence of imprisonment outside a prison establishment. However, measures which are specifically concerned with juveniles are not covered by the Rules.

FIRST PART - GENERAL PRINCIPLES

Rule 1

The present rules shall be applied impartially.

Rule 2

The definitions of terms in the glossary contained in the Appendix are to be considered as an integral part of the rules.

CHAPTER I - LEGAL FRAMEWORK

Rule 3

The definition, adoption and application of community sanctions and measures shall be laid down in law.

Rule 4

The conditions and obligations of community sanctions and measures which are fixed by the deciding authority shall be defined by clear and explicit legal provisions as shall the consequences of non-observance of these conditions and obligations.

Rule 5

No community sanction or measure shall be of indeterminate duration.

The duration of community sanctions and measures shall be fixed by the authority empowered to make the decision within the limits laid down in law.

Rule 6

The nature and the duration of community sanctions and measures shall both be in proportion to the seriousness of the offence for which an offender has been sentenced or of which a person is accused and take into account his personal circumstances.

Rule 7

The authorities responsible for the implementation of community sanctions and measures shall be laid down in law.

The duties and responsibilities of the implementing authority shall also be laid down in law.

Rule 8

The powers of the implementing authorities to decide on methods of implementation, to delegate their implementing duties to third parties if necessary, or to enter into agreements concerning implementation with the offender, other authorities or third parties, shall be laid down in law.

Rule 9

Where the offender does not observe the conditions or obligations laid down in the decision subjecting him to a community sanction or measure, recourse to arrest and custody during the implementation shall be regulated by law.

Rule 10

No provisions shall be made in law for the automatic conversion to imprisonment of a community sanction or measure in the case of failure to follow any condition or obligation attached to such a sanction or measure.

Rule 11

The regular and external scrutiny of the work of the implementing authorities should be provided for in law. This scrutiny shall be carried out by qualified and experienced persons.

CHAPTER II - JUDICIAL GUARANTEES AND COMPLAINTS PROCEDURES

Rule 12

The decision to impose or revoke a community sanction or pretrial measure shall be taken by a judicial authority.

Rule 13

The offender shall have the right to make a complaint to a higher deciding authority against a decision subjecting him to a community sanction or measure, or modifying or revoking such a sanction or measure.

Rule 14

An appeal against a decision concerning the implementation of a community sanction or measure shall be submitted to a judicial authority whenever the offender wishes to complain that a restriction of his liberty or the decision is unlawful or contrary to the content of the imposed sanction or measure.

Rule 15

A complaints procedure shall be available to an offender who wishes to complain against a decision concerning the implementation made by the implementing authority, or the failure to take such a decision.

Rule 16

The procedure for the initiation of complaints shall be simple. Complaints shall be examined promptly and decided on without undue delay.

Rule 17

The complaints authority or body shall obtain all necessary information to enable it to decide on the complaints. Careful consideration shall be given to the desirability of hearing the complainant in person, especially when he has expressed such a wish.

Rule 18

The decision of the complaints authority or body and the reasons for the decision shall be communicated in writing to the complainant and the implementing authority.

Rule 19

Permission to be assisted by a person of his choice or if necessary by an officially appointed lawyer, where legislative provision is made for such assistance, may not be withheld from an offender who wishes to exercise a right of complaint against a decision concerning the imposition, modification or revocation of a community sanction or measure, or against a decision concerning the implementation of such a sanction or measure.

CHAPTER III - RESPECT FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

Rule 20

There shall be no discrimination in the imposition and implementation of community sanctions and measures on grounds of race, colour, ethnic origin, nationality, gender, language, religion, political or other opinion, economic, social or other status or physical or mental condition.

Rule 21

No community sanction or measure restricting the civil or political rights of an offender shall be created or imposed if it is contrary to the norms accepted by the international community concerning human rights and fundamental freedoms. These rights shall not be restricted in the implementation of the community sanction or measure to a greater extent than necessarily follows from the decision imposing this sanction or measure.

Rule 22

The nature of all community sanctions and measures and the manner of their implementation shall be in line with any internationally guaranteed human rights of the offender.

Rule 23

The nature, content and methods of implementation of community sanctions and measures shall not jeopardise the privacy or the dignity of the offenders or their families, nor lead to their harassment. Nor shall self-respect, family relationships, links with the community and ability to function in society be jeopardised. Safeguards shall be adopted to protect the offender from insult and improper curiosity or publicity.

Rule 24

Any instructions of the implementing authority, including, in particular, those relating to control requirements shall be practical, precise and limited to what is necessary for the effective implementation of the sanction or measure.

Rule 25

A community sanction or measure shall never involve medical or psychological treatment or procedures which are not in conformity with internationally adopted ethical standards.

Rule 26

The nature, content and methods of implementation of a community sanction or measure shall not involve undue risk of physical or mental injury.

Rule 27

Community sanctions and measures shall be implemented in a way that does not aggravate their afflictive character.

Rule 28

Rights to benefits in any existing social security system shall not be limited by the imposition or implementation of a community sanction or measure.

Rule 29

Where arrangements are made for the provision of help to the implementing authority in the form of appropriate supervising activities carried out against payment by organisations or individuals drawn from the community, responsibility for ensuring that the services provided meet the requirements of the present Rules shall rest with the implementing authority. The implementing authority shall decide on the action to be taken if the help so provided does not meet these requirements.

The implementing authority shall also decide on the action to be taken if the supervising activities reveal that the offender has not complied with a condition or obligation or instruction arising from the community sanction or measure imposed.

CHAPTER IV - CO-OPERATION AND CONSENT OF THE OFFENDER

Rule 30

The imposition and implementation of community sanctions and measures shall seek to develop the offender's sense of responsibility to the community in general and the victim(s) in particular.

Rule 31

A community sanction or measure shall only be imposed when it is known what conditions or obligations might be appropriate and whether the offender is prepared to co-operate and comply with them.

Rule 32

Any conditions or obligations to be observed by the offender subject to a community sanction or measure shall be determined taking into account both his individual needs of relevance for implementation, his possibilities and rights as well as his social responsibilities.

Rule 33

Notwithstanding the issue of the formal document conveying the decision on the community sanction or measure imposed, the offender shall be clearly informed before the start of the implementation in a language he understands and, if necessary, in writing, about the nature and purpose of the sanction or measure and the conditions or obligations that must be respected.

Rule 34

Since the implementation of a community sanction or measure shall be designed to secure the co-operation of the offender and to enable him to see the sanction as a just and reasonable reaction to the offence committed, the offender should participate, as far as possible, in decision-making on matters of implementation.

Rule 35

The consent of an accused person should be obtained before the imposition of any community measure to be applied before trial or instead of a decision on a sanction.

Rule 36

Where the offender's consent is required it shall be informed and explicit.

Such consent shall never have the consequence of depriving the offender of any of his fundamental rights.

SECOND PART - HUMAN AND FINANCIAL RESOURCES

CHAPTER V - PROFESSIONAL STAFF

Rule 37

There shall be no discrimination in the recruitment, selection and promotion of professional staff on grounds of race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national, ethnic or social origin, property, birth or other status. Staff recruitment and selection should take into consideration specific policies on behalf of particular categories of persons and the diversity of the offenders to be supervised.

Rule 38

The staff responsible for implementation shall be sufficiently numerous to carry out effectively the various duties incumbent upon them. They shall possess the qualities of character and the professional qualifications necessary for their functions. Norms and policies shall be developed to

ensure that the quantity and quality of staff are in conformity with the amount of work and the professional skills and experience required for their work.

Rule 39

The staff responsible for implementation shall have adequate training and be given information that will enable them to have a realistic perception of their particular field of activity, their practical duties and the ethical requirements of their work. Their professional competence shall be regularly reinforced and developed through further training and performance reviews and appraisals.

Rule 40

Professional staff shall be appointed on such a legal, financial and working-hours basis, that professional and personal continuity is ensured, that the employees' awareness of official responsibility will be developed and that their status in relation to conditions of service is equal to that of other professional staff with comparable functions.

Rule 41

Professional staff shall be accountable to the implementing authority set up by law.

This authority shall determine the duties, rights and responsibilities attaching its staff and shall arrange for the supervision of such staff and assessment of the effectiveness of their work.

CHAPTER VI - FINANCIAL RESOURCES

Rule 42

The implementing authorities shall have adequate financial means provided from public funds. Third parties may make a financial or other contribution but implementing authorities shall never be financially dependent on them.

Rule 43

In cases where implementing authorities make use of third parties' financial contributions, there shall be rules defining the procedures to be followed, the persons invested with specific responsibilities in this matter and the means for auditing the use of funds.

CHAPTER VII - COMMUNITY INVOLVEMENT AND PARTICIPATION

Rule 44

Appropriate information about the nature and content of community sanctions and measures as well as the various ways in which they are implemented shall be disseminated so that the general public, including private individuals and private and public organisations and services involved in the implementation of these sanctions and measures, can understand them and perceive them as adequate and credible reactions to criminal behaviour.

Rule 45

The work of the authorities responsible for the implementation of community sanctions and measures shall be supplemented by using all appropriate resources existing in the community in order to make available to these authorities suitable ways of meeting the needs of offenders and upholding their rights. To this latter end, maximum use shall also be made of participation by organisations and individuals drawn from the community.

Rule 46

Community participation shall be used to assist offenders to develop meaningful ties in the community, become aware of the community's interest in them and broaden their possibilities for contact and support.

Rule 47

Community participation shall be provided under an agreement with the responsible implementing authority which specifies, in particular, the nature of the duties and the way they are to be carried out.

Rule 48

Participating organisations and individuals drawn from the community shall undertake supervision only in a capacity laid down in law or defined by the authorities responsible for the imposition or implementation of community sanctions or measures.

Rule 49

Recourse to individuals drawn from the community shall not become a substitute for work which should be carried out by professional staff.

Rule 50

The implementing authorities shall define criteria and procedures according to which individuals drawn from the community are selected, informed about their tasks, responsibilities, limits of competence, accountability and other issues.

Rule 51

Individuals drawn from the community shall be guided to the extent necessary by professional staff and enabled to perform those duties which correspond to their capacities and possibilities. Suitable training shall be provided as necessary.

Rule 52

Participating organisations and individuals drawn from the community shall be bound by the demands of professional confidentiality.

Rule 53

Individuals drawn from the community shall be insured against accident, injury and public liability when carrying out their duties. They shall be reimbursed for necessary expenditures incurred in the course of their work.

Rule 54

Participating organisations and individuals drawn from the community shall be heard on matters of general character falling within their competence as well as those concerning individual cases. They shall receive feedback information.

THIRD PART - MANAGEMENT ASPECTS OF SANCTIONS AND MEASURES

CHAPTER VIII - CONDITIONS OF IMPLEMENTATION

Rule 55

Community sanctions and measures shall be implemented in such a way that they are made as meaningful as possible to the offender and shall seek to contribute to personal and social development of relevance for adjustment in society. Methods of supervision and control shall serve these aims.

Rule 56

Advice to the court or the public prosecutor concerning the preparation, imposition or implementation of a community sanction or measure shall only be provided by or through professional staff, or by an organisation laid down in law.

Rule 57

The implementing authority shall ensure that information about the rights of those subject to community sanctions and measures and assistance to secure those rights are made available to them. Professional staff and participating organisations and individuals drawn from the community shall be informed of these provisions.

Rule 58

The offender shall have the right to make oral or written representations prior to any decision concerning the implementation of a community sanction or measure.

The implementing authority shall ensure that the offender can contact a responsible member of the professional staff with minimum delay in case of conflict or crisis.

Rule 59

The implementing authority shall respond to and investigate complaints concerning the implementation of the sanction or measure imposed on the offender. It shall responsibly and seriously consider an offender's request for a change of supervisor or other person charged with a duty concerning the offender.

Rule 60

Individual case records shall be established by the implementing authority. They shall be kept up-to-date so that inter alia any necessary report can be prepared about the offender's compliance with the conditions or obligations of the sanction or measure.

Rule 61

Information in individual case records shall only encompass matters relevant to the sanction or measure imposed and its implementation. Such information shall be as reliable and objective as possible.

Rule 62

The offender, or a person acting on behalf of the offender, shall have access to his individual case record to the extent that it does not infringe the right to privacy of others. The offender shall have the right to contest the content of the case record. The substance of the contestation shall be written into the case record.

Rule 63

The supervisor of an offender shall ordinarily inform him of the content of the case record and any reports made and explain the content to him.

Rule 64

Information in any individual case record shall only be disclosed to those with a legal right to receive it and any information disclosed shall be limited to what is relevant for the task of the authority requesting information from a case record.

Rule 65

After the termination of the community sanction or measure, case records in the hands of the implementing authority shall be destroyed or kept in archives in accordance with rules providing safeguards on revealing their content to third parties. This shall not be done before the legal effects of the sanction or measure have ceased nor later than the time limit fixed by the legislation.

Rule 66

The kind and amount of information about offenders given to agencies which provide work placements or personal and social assistance of any kind shall be defined by, and be restricted to, the purpose of the particular action under consideration. In particular, without the explicit and informed consent of the offender, it shall exclude information about the offence and his personal background, as well as any other information likely to have unfavourable social consequences or to constitute an intrusion into private life.

Rule 67

Tasks provided for offenders doing community work shall not be pointless, but shall be socially useful and meaningful and enhance the offender's skills as much as possible. Community work shall not be undertaken for the purpose of making profit for any enterprise.

Rule 68

Working and occupational conditions of offenders carrying out community work shall be in accordance with all current health and safety legislations. Offenders shall be insured against accident, injury and public liability arising as a result of implementation.

Rule 69

In principle, the costs of implementation shall not be borne by the offender.

CHAPTER IX - METHODS OF WORK

Rule 70

The implementation of community sanctions and measures shall be based on the management of individualised programmes and the development of appropriate working relationships between the offender, the supervisor and any participating organisations or individuals drawn from the community.

Rule 71

Implementation methods shall be individually adapted to the particular circumstances of each case. The authorities and the staff responsible for the implementation shall therefore enjoy a sufficient degree of discretion for this to be possible without leading to serious inequality in treatment.

Rule 72

Where an individual need of relevance for the implementation of the sanction or measure is identified, personal, social or material assistance of established quality shall be provided.

Rule 73

Instructions of the implementing authority issued for the implementation of the decision on the sanction or measure shall be practical and precise. They shall not subject the offender to requirements beyond those resulting from that decision.

Rule 74

Controlling activities shall only be undertaken to the extent that they are necessary for the proper implementation of the sanction or measure imposed and shall be based upon the principle of minimum intervention. They shall be in proportion to the sanction or measure and limited by its aims.

Rule 75

Implementing authorities shall use methods of work which are consistent with proven professional standards. These methods shall take cognizance of developments in research, in social work and in allied fields of activity.

CHAPTER X - OPERATION OF THE SANCTION OR MEASURE AND CONSEQUENCES OF NON-COMPLIANCE

Rule 76

At the start of the implementation of a community sanction or measure the offender shall be informed about the content of the sanction or measure and what is expected of him. He shall also be informed of the consequences of non-compliance with the conditions and obligations stated in the decision and of the rules under which he may be returned to the deciding authority in respect of non-compliance or inadequate compliance with the requirements of the sanction or measure.

Rule 77

The implementing authority shall clearly define the procedures which implementing staff shall use vis-à-vis the offender and the deciding authority in the event of the offender's non-compliance or inadequate compliance with the conditions or obligations imposed.

Rule 78

Minor transgressions against instructions of the implementing authority or against conditions or obligations which do not require the use of a procedure for revocation of the sanction or measure shall be promptly dealt with by discretionary means or, if necessary, by an administrative procedure.

Rule 79

In any interview of administrative character concerning minor transgressions the offender shall be given the opportunity to make comments. The content of this interview and any other investigatory action shall be written into the individual case record and conveyed promptly and clearly to the offender.

Rule 80

Any significant failure to comply with the conditions or obligations laid down in a community sanction or measure shall be promptly reported in writing to the deciding authority by the implementing authority.

Rule 81

Any written report on failure to comply with conditions or obligations shall give an objective and detailed account of the manner in which the failure occurred and the circumstances in which it took place.

Rule 82

The deciding authority shall only give a ruling on the modification or the partial or total revocation of a community sanction or measure after making a detailed examination of the facts reported by the implementing authority.

Rule 83

Before deciding on the modification or partial or total revocation of a community sanction or measure, the deciding authority shall ensure that the offender has had the opportunity to examine the documents on which the request for modification or revocation is based, and to present his comments on the alleged violation of any condition or obligation imposed.

Rule 84

Failure to comply with conditions or obligations attached to the sanction or measure, which may under the legislation in force lead to the modification or partial or total revocation of the sanction or measure, shall not in itself constitute an offence.

Rule 85

Where the revocation of a community sanction or measure is being considered, due account shall be taken of the manner in which and the extent to which any conditions and obligations laid down have been complied with by the offender.

Rule 86

The decision to revoke a community sanction or measure shall not necessarily lead to a decision to impose imprisonment.

Rule 87

It shall be possible for any condition or obligation laid down in a community sanction or measure to be modified, having regard to progress made by the offender, by the deciding authority in accordance with the legislation in force.

Rule 88

The deciding authority should be able to terminate a sanction or measure before it is due to end when it is established that the offender has observed the conditions and obligations required and it appears no longer necessary to maintain them to achieve the purpose of the sanction or measure.

CHAPTER XI - RESEARCH ON, AND EVALUATION OF, THE WORKING OF COMMUNITY SANCTIONS AND MEASURES

Rule 89

Research on community sanctions and measures shall be encouraged. They should be regularly evaluated.

Rule 90

Evaluation of community sanctions and measures should include, but not be limited to, objective assessment of the extent to which their use:

- conforms to the expectations of law makers, judicial authorities, deciding authorities, implementing authorities and the community concerning the goals of community sanctions and measures;
- contributes to a reduction in the rates of imprisonment;
- enables the offence-related needs of offenders to be met;
- is cost-effective;
- contributes to the reduction of crime in the community.

Appendix - GLOSSARY

1. Community sanctions and measures

The term "community sanctions and measures" refers to sanctions and measures which maintain the offender in the community and involve some restriction of his liberty through the imposition of conditions and/or obligations, and which are implemented by bodies designated in law for that purpose.

The term designates any sanction imposed by a court or a judge, and any measure taken before or instead of a decision on a sanction as well as ways of enforcing a sentence of imprisonment outside a prison establishment.

Although monetary sanctions do not fall under this definition, any supervisory or controlling activity undertaken to secure their implementation falls within the scope of the Rules.

2. Law - laid down in, regulated by

The expressions "laid down" or "regulated by" both refer to law made by parliament and to published governmental decrees (ordinances or orders) for the implementation of law.

3. Judicial authority

For the purposes of the Rules, the term "judicial authority" means a court, a judge or a prosecutor.

4. Deciding authority

The term "deciding authority" means a judicial authority empowered by law, to impose or revoke a community sanction or measure or to modify its conditions and obligations, or any body which is similarly empowered.

The notion of deciding authority is wider than that of judicial authority.

5. Implementing authority

The "implementing authority" is the body or bodies empowered to decide on, and with primary responsibility, for the practical implementation of a community sanction or measure. In many countries the implementing authority is the probation service.

6. Implementation and application

By "implementation" is meant the carrying out of the practical aspects of the work of the implementing authority to ensure that a community sanction or measure is properly enforced.

By "application" is meant both the imposition and the implementation of a community sanction or measure.

The latter term has therefore a more general meaning than the former.

7. Conditions and obligations

By "conditions and obligations" is meant any requirements which are integral to the sanction or measure imposed by the deciding authority.

8. Complaint

The term "complaint" refers both to an appeal to a judicial authority and to making of a complaint to an administrative body.

9. Supervision

The term "supervision" refers both to helping activities conducted by or on behalf of an implementing authority which are intended to maintain the offender in society and to actions taken to ensure that the offender fulfils any conditions or obligations imposed.

10. Control

The term "control" refers to activities which are limited to ascertaining whether any imposed conditions or obligations are fulfilled as well as to activities to secure compliance by using, or threatening to use, the procedures available in the event of non-compliance.

The notion of control is narrower than that of supervision.

11. Offender

Solely in the interest of brevity, the term "offender" is to be understood as covering both an accused as well as a sentenced person.

12. Community participation

The term "community participation" refers to all those forms of help, paid or unpaid, carried out full-time, part-time or intermittently, which are made available to the implementing authority by public or private organisations and by individuals drawn from the community.

13. Gender

In the interest of brevity, the Rules make use of the masculine gender only (e.g. "his", "him", "he"). The feminine gender (e.g. "hers", "her", "she") is always to be understood in conjunction with the masculine gender.

14. Verb forms

Statements in the Rules which refer to essential requirements are formulated using "shall" and "must" as verb forms. Conversely, essential prohibitions use these verb forms in the negative. Statements which refer to what is desirable but not absolutely essential have "should" or "ought" as verb forms. What, desirably, should be prohibited uses these verb forms in the negative.

Παράρτημα 6

COUNCIL OF EUROPE

COMMITTEE OF MINISTERS

RECOMMENDATION No. R(92)17

OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES CONCERNING
CONSISTENCY IN SENTENCING

*(Adopted by the Committee of Ministers on 19 September 1992
at the 482nd meeting of the Ministers' Deputies)*

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the statute of the Council of Europe,

Recalling that the aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members;

Considering that it is one of the fundamental principles of justice that like cases should be treated alike;

Considering that in member States there has been increasing awareness that unwarranted disparity in sentencing sometimes occurs at different levels;

Considering that unwarranted disparity and perceptions of injustice might bring the criminal justice system into disrepute;

Taking into account Articles 3, 5 and 6 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and also the fundamental principle of the independence of the judiciary;

Bearing in mind that the decision of the court must always be based on the individual circumstances of the case and the personal situation of the offender;

Considering that consistency in sentencing should not lead to more severe sentences;

Recalling the conclusions of the Eighth Criminological Colloquium in Strasbourg, 1987,

Recommends that the governments of member States, while taking into account their own constitutional principles and legal traditions, and in particular the independence of the judiciary, take appropriate measures for the promotion of the principles and recommendations set out in the Appendix to this Recommendation, so as to avoid unwarranted disparity in sentencing.

Appendix to Recommendation No. R (92) 17

A. RATIONALES FOR SENTENCING

1. The legislator, or other competent authorities where constitutional principles and legal traditions so allow, should endeavour to declare the rationales for sentencing.
2. Where necessary, and in particular where different rationales may be in conflict, indications should be given of ways of establishing possible priorities in the application of such rationales for sentencing.
3. Wherever possible, and in particular for certain classes of offences or offenders, a primary rationale should be declared.
4. Whatever rationales for sentencing are declared, disproportionality between the seriousness of the offence and the sentence should be avoided.
5. The rationales for sentencing should be reviewed from time to time. The tendency to establish uniform rationales and priorities at European level should be encouraged and promoted. Sentencing practice should be subjected to critical reappraisal so as to avoid undue severity.
6. Sentencing rationales should be consistent with modern and humane crime policies, in particular in respect of reducing the use of imprisonment, expanding the use of community sanctions and measures, pursuing policies of decriminalisation, using measures of diversion such as mediation and of ensuring the compensation of victims.
7. No discrimination in sentencing should be made by reason of race, colour, gender, nationality, religion, social status or political belief of the offender or the victim. Factors such as unemployment, cultural or social conditions of the offender should not influence the sentence to discriminate against the offender.
8. In proposing or imposing sentences, account should be taken of the probable impact of the sentence on the individual offender, so as to avoid unusual hardship and to avoid impairing the possible rehabilitation of the offender.
9. Delays in criminal justice should be avoided: when undue delays have occurred which were not the responsibility of the defendant or attributable to the nature of the case, they should be taken into account before a sentence is imposed.

B. PENALTY STRUCTURE

1. Maximum penalties for offences and, where applicable, minimum penalties should be reviewed so that they form a coherent structure which reflects the relative seriousness of different types of offence.
2. The range of available sentences for an offence should not be so wide as to afford little guidance to courts on its relative seriousness. States should therefore consider the grading of offences into degrees of seriousness, provided however that minimum penalties, where applicable, should not prevent the court from taking account of particular circumstances in the individual case.

3. a) Wherever it is appropriate to the constitution and the traditions of the legal system, some further techniques for enhancing consistency in sentencing may be considered.

b) Two such techniques which have been used in practice are "sentencing orientations" and "starting points".

c) Sentencing orientations indicate ranges of sentence for different variations of an offence, according to the presence or absence of various aggravating or mitigating factors, but leave courts with the discretion to depart from the orientations.

d) Starting points indicate a basic sentence for different variations of an offence, from which the court may move upwards or downwards so as to reflect aggravating and mitigating factors.

4. a) In particular for frequently committed or less serious offences or offences which are otherwise suitable, consideration may be given to the introduction of some form of orientations or starting points for sentencing as an important step towards consistency in sentencing.

b) Wherever it is appropriate to the constitution or the traditions of the legal system, one or more of the following means, among others, of implementing such orientations or starting points may be adopted:

- i. legislation;
- ii. guideline judgments by superior courts;
- iii. an independent commission;
- iv. Ministry circular;
- v. guidelines for the prosecution.

5. a) Custodial sentences should be regarded as a sanction of last resort, and should therefore be imposed only in cases where, taking due account of other relevant circumstances, the seriousness of the offence would make any other sentence clearly inadequate. Where a custodial sentence is held to be justified (on this ground), that sentence should be no longer than is appropriate for the offence(s) of which the person is convicted. Criteria should be developed for identifying the circumstances which render offences particularly serious. Wherever possible, negative criteria to exclude the use of imprisonment, in particular in cases involving a small financial loss, may be developed.

b) The introduction of legislative restrictions on the use of custodial sentences, in furtherance of paragraph (i), should also be considered, in particular as regards short-term custodial sentences. (ii) In order to promote the use of non-custodial sanctions and measures, and in particular where new laws are created, the legislator should consider indicating a non-custodial sanction or measure instead of imprisonment as a reference sanction for certain offences.

6. Consideration should be given to grading the available non-custodial sentences in terms of relative severity, taking account not only of the different forms of sanction (for example suspended sentence, fine) but also the varying degrees of harshness (for example high or low fines, long or short community orders); such grading would enable courts to select the non-custodial sentence appropriate for the offender, and subject to the offender's consent, where necessary, from among a group of sentences which also reflect the relative seriousness of the offence.

7. Where there is a failure to comply with the requirements of a non-custodial order (other than by the commission of a subsequent offence), an offender should not be sent to prison unless the court is

satisfied that all other legally prescribed methods have been used or are inappropriate, and that the offender has had the ability to comply with the order. So far as fines are concerned,

a) as a matter of principle, every fine should be within the means of the offender on whom it is imposed ;

b) custody should be avoided so far as possible in cases of inability to pay, in view of the fact that the original offence was considered insufficiently serious for imprisonment or because such a penalty was inappropriate for other reasons ;

c) States should, as a matter of urgency, explore other non-custodial means of enforcing the payment of fines, including suspension of payment and modification of the sentence.

8. In States where the suspended sentence of imprisonment is available, it is important to ensure that, where an offender breaches the suspended sentence, the implementation of the suspended sentence is a judicial decision which allows some discretion, in terms of full implementation, part implementation or other possibilities.

C. AGGRAVATING AND MITIGATING FACTORS

1. The factors taken into account in aggravation or in mitigation of sentence should be compatible with the declared rationales for sentencing.

2. The major aggravating and mitigating factors should be clarified in law or legal practice. Wherever possible, the law or practice should also attempt to define those factors which should not be considered relevant in respect of certain offences.

3. The factual basis for sentencing should always be properly proved. Where a court wishes to take account, as an aggravating factor, of some matter not forming part of the definition of the offence, it should be satisfied that the aggravating factor is proved beyond reasonable doubt; and before a court declines to take account of a factor advanced in mitigation, it should be satisfied that the relevant factor does not exist.

D. PREVIOUS CONVICTIONS

1. Previous convictions should not, at any stage in the criminal justice system, be used mechanically as a factor working against the defendant.

2. Although it may be justifiable to take account of the offender's previous criminal record within the declared rationales for sentencing, the sentence should be kept in proportion to the seriousness of the current offence(s).

3. The effect of previous convictions should depend on the particular characteristics of the offender's prior criminal record. Thus, any effect of previous criminality should be reduced or nullified where:

- a. there has been a significant period free of criminality prior to the present offence ; or
- b) the present offence is minor, or the previous offences were minor ; or
- c) the offender is still young ;

4. There should be a coherent policy with regard to the relevance of discontinued proceedings, foreign judgments, amnesty, pardon or time-barred offences.

5. Where an offender is sentenced on one occasion for several offences, the severity of the sentence or combination of sentences should take some account of the plurality of offences but should also remain in proportion to the seriousness of the total criminality under consideration.

E. GIVING REASONS FOR SENTENCES

1. Courts should, in general, state concrete reasons for imposing sentences. In particular, specific reasons should be given when a custodial sentence is imposed. Where sentencing orientations or starting points exist, it is recommended that courts give reasons when the sentence is outside the indicated range of sentence.

2. What counts as a "reason" is a motivation which relates the particular sentence to the normal range of sentences for the type of crime and to the declared rationales for sentencing.

F. PROHIBITION OF REFORMATIO IN PEJUS

1. The principle of the prohibition of reformation in pejus should be taken into account where only the defendant appeals.

2. In States where such a remedy exists, the powers of prosecutors to use their right to accessory appeal should not be used with a view to undermining the principle of the prohibition of reformation in pejus, thereby deterring offenders from appealing.

G. TIME SPENT IN CUSTODY

In principle, time spent in custody before trial or before appeal shall count towards the sentence. There should be a coherent policy with regard to time spent in custody abroad.

H. THE ROLE OF THE PROSECUTOR

The sentencing policies and training of prosecutors should ensure that prosecutorial practices make a contribution to overall consistency in sentencing.

I. SENTENCING STUDIES AND INFORMATION

1. Arrangements should be made to ensure that judges and the public are regularly provided with information about the overall functioning of the criminal justice system, and in particular of sentencing practice.

2. In order to promote consistency in sentencing, judges and magistrates should have the opportunity to attend seminars and conferences on sentencing, on a regular basis.

J. STATISTICS AND RESEARCH

1. Sentencing statistics should be officially established. They should be compiled and presented in a way which is informative to judges, particularly in respect of sentencing levels for relatively quantifiable offences (for example drunk driving, thefts from supermarkets).

2. Statistics should be compiled so as to ensure that they give sufficient details to measure and to counter inconsistency in sentencing, for example by linking the use of particular penalties to types of offence.

3. Research should be done regularly to measure accurately the extent of variations in sentencing with reference to the offences punished, the persons sentenced and the procedures followed. This research should pay special attention to the effect of sentencing reforms.

4. The decision-making process should be investigated quantitatively and qualitatively for the purpose of establishing how courts reach their decisions and how certain external factors (press, public attitudes, local situation ...) can affect this process.

5. Ideally, research should study sentencing in the wider procedural context of the full range of decisions in the criminal justice system (for example investigations, decisions to prosecute, the defendant's plea, and the execution of sentences).

K. EUROPEAN CO-OPERATION ON SENTENCING INFORMATION

1. States should consider the establishment of some method of continuing exchange of information about trends and new developments in sentencing law, policy and practice, in order to spread knowledge of the sentencing practices of other European states and to inform states about possible methods of improving consistency in sentencing.

2. To this end, states should encourage the establishment of a regular European newsletter on sentencing, prepared by an appropriate institution and distributed to judges and other interested parties in greater Europe. States should also consider the desirability of providing a forum for meetings of judges and other involved in the criminal justice systems of member states, so as to spread awareness of shared problems and possible solutions.

Παράρτημα 7

COUNCIL OF EUROPE

COMMITTEE OF MINISTERS

RECOMMENDATION No. R (99) 19
OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON MEDIATION IN PENAL MATTERS

*(Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999
at the 679th meeting of the Ministers' Deputies)*

Noting the developments in member States in the use of mediation in penal matters as a flexible, comprehensive, problem-solving, participatory option complementary or alternative to traditional criminal proceedings;

Considering the need to enhance active personal participation in criminal proceedings of the victim and the offender and others who may be affected as parties as well as the involvement of the community;

Recognising the legitimate interest of victims to have a stronger voice in dealing with the consequences of their victimisation, to communicate with the offender and to obtain apology and reparation;

Considering the importance of encouraging the offenders' sense of responsibility and offering them practical opportunities to make amends, which may further their reintegration and rehabilitation;

Recognising that mediation may increase awareness of the important role of the individual and the community in preventing and handling crime and resolving its associated conflicts, thus encouraging more constructive and less repressive criminal justice outcomes;

Recognising that mediation requires specific skills and calls for codes of practice and accredited training;

Considering the potentially substantial contribution to be made by non-governmental organisations and local communities in the field of mediation in penal matters and the need to combine and to co-ordinate the efforts of public and private initiatives;

Having regard to the requirements of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms;

Bearing in mind the European Convention on the Exercise of Children's Rights as well as Recommendations No. R (85) 11 on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure, No. R (87) 18 concerning the simplification of criminal justice, No. R (87) 21 on assistance to victims and the prevention of victimisation, No. R (87) 20 on social reactions to

juvenile delinquency, No. R (88) 6 on social reactions to juvenile delinquency among young people coming from migrant families, No. R (92) 16 on the European Rules on community sanctions and measures, No. R (95) 12 on the management of criminal justice and No. R (98) 1 on family mediation;

Recommends that the governments of member States consider the principles set out in the appendix to this Recommendation when developing mediation in penal matters, and give the widest possible circulation to this text.

Appendix to Recommendation No. R (99) 19

I. Definition

These guidelines apply to any process whereby the victim and the offender are enabled, if they freely consent, to participate actively in the resolution of matters arising from the crime through the help of an impartial third party (mediator).

II. General Principles

1. Mediation in penal matters should only take place if the parties freely consent. The parties should be able to withdraw such consent at any time during the mediation.
2. Discussions in mediation are confidential and may not be used subsequently, except with the agreement of the parties.
3. Mediation in penal matters should be a generally available service.
4. Mediation in penal matters should be available at all stages of the criminal justice process.
5. Mediation services should be given sufficient autonomy within the criminal justice system.

III. Legal Basis Matters

7. There should be guidelines defining the use of mediation in penal matters. Such guidelines should in particular address the conditions for the referral of cases to the mediation service and the handling of cases following mediation.
8. Fundamental procedural safeguards should be applied to mediation; in particular, the parties should have the right to legal assistance and, where necessary, to translation/interpretation. Minors should, in addition, have the right to parental assistance.

IV. The Operation of Criminal Justice in Relation to Mediation

9. A decision to refer a criminal case to mediation, as well as the assessment of the outcome of a mediation procedure, should be reserved to the criminal justice authorities.

10. Before agreeing to mediation, the parties should be fully informed of their rights, the nature of the mediation process and the possible consequences of their decision.
11. Neither the victim nor the offender should be induced by unfair means to accept mediation.
12. Special regulations and legal safeguards governing minors' participation in legal proceedings should also be applied to their participation in mediation in penal matters.
13. Mediation should not proceed if any of the main parties involved is not capable of understanding the meaning of the process.
14. The basic facts of a case should normally be acknowledged by both parties as a basis for mediation. Participation in mediation should not be used as evidence of admission of guilt in subsequent legal proceedings.
15. Obvious disparities with respect to factors such as the parties' age, maturity or intellectual capacity should be taken into consideration before a case is referred to mediation.
16. A decision to refer a criminal case to mediation should be accompanied by a reasonable time-limit within which the competent criminal justice authorities should be informed of the state of the mediation procedure.
17. Discharges based on mediated agreements should have the same status as judicial decisions or judgments and should preclude prosecution in respect of the same facts (ne bis in idem).
18. When a case is referred back to the criminal justice authorities without an agreement between the parties or after failure to implement such an agreement, the decision as to how to proceed should be taken without delay.

V. The Operation of Mediation Services

V.1. *Standards*

19. Mediation services should be governed by recognised standards.
20. Mediation services should have sufficient autonomy in performing their duties. Standards of competence and ethical rules, as well as procedures for the selection, training and assessment of mediators should be developed.
21. Mediation services should be monitored by a competent body

V.2. *Qualifications and Training of Mediators*

22. Mediators should be recruited from all sections of society and should generally possess good understanding of local cultures and communities.
23. Mediators should be able to demonstrate sound judgment and interpersonal skills necessary to mediation.
24. Mediators should receive initial training before taking up mediation duties as well as in-service training. Their training should aim at providing for a high level of competence, taking into account

conflict resolution skills, the specific requirements of working with victims and offenders and basic knowledge of the criminal justice system.

V.3. Handling of Individual Cases

25. Before mediation starts, the mediator should be informed of all relevant facts of the case and be provided with the necessary documents by the competent criminal justice authorities.

26. Mediation should be performed in an impartial manner, based on the facts of the case and on the needs and wishes of the parties. The mediator should always respect the dignity of the parties and ensure that the parties act with respect towards each other.

27. The mediator should be responsible for providing a safe and comfortable environment for the mediation. The mediator should be sensitive to the vulnerability of the parties.

28. Mediation should be carried out efficiently, but at a pace that is manageable for the parties.

29. Mediation should be performed in camera.

30. Notwithstanding the principle of confidentiality, the mediator should convey any information about imminent serious crimes, which may come to light in the course of mediation, to the appropriate authorities or to the persons concerned.

V.4. Outcome of Mediation

31. Agreements should be arrived at voluntarily by the parties. They should contain only reasonable and proportionate obligations.

32. The mediator should report to the criminal justice authorities on the steps taken and on the outcome of the mediation. The mediator's report should not reveal the contents of mediation sessions, nor express any judgment on the parties' behaviour during mediation.

VI. Continuing Development of Mediation

33. There should be regular consultation between criminal justice authorities and mediation services to develop common understanding.

34. Member States should promote research on, and evaluation of, mediation in penal matters.